



МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

ДНІПРОВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ  
ІМЕНІ ОЛЕСЯ ГОНЧАРА

ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

СУМСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

УМАНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ  
ІМЕНІ ПАВЛА ТИЧИНИ

ДНІПРОПЕТРОВСЬКИЙ ОБЛАСНИЙ ЦЕНТР  
СОЦІАЛЬНИХ СЛУЖБ

Програма  
ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ

«СОЦІАЛЬНА РОБОТА В ГРОМАДІ:  
СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ»

24 березня 2023 року



Дніпро



**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ**

**ДНІПРОВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ  
ІМЕНІ ОЛЕСЯ ГОНЧАРА**

**ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

**СУМСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

**УМАНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ  
ІМЕНІ ПАВЛА ТИЧИНИ**

**ДНІПРОПЕТРОВСЬКИЙ ОБЛАСНИЙ ЦЕНТР  
СОЦІАЛЬНИХ СЛУЖБ**

**СОЦІАЛЬНА РОБОТА В ГРОМАДІ:  
СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ**



**ДНІПРО  
2023**

УДК 364-787.26 (477) (06)  
С 69

**Рецензенти:**

доктор політичних наук, професор, в. о. декана факультету суспільних наук і міжнародних відносин Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара **Віталій Кривошеїн**;  
доктор педагогічних наук, доцент, професор кафедри філософії Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського» **Лариса Кальченко**

*Друкується за рішенням Вченої ради  
факультету медичних технологій діагностики та реабілітації  
Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара  
(Протокол № 9 від 18 квітня 2023 року)*

**Редакційна колегія:**

**Осетрова Оксана**, доктор філософських наук, професор (Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара) (відповідальний редактор);  
**Борисова Юлія**, кандидат соціологічних наук, доцент (Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара) (відповідальний секретар);  
**Гірняк Андрій**, доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри психології та соціальної роботи (Західноукраїнський національний університет);  
**Коляда Наталія**, доктор педагогічних наук, професор (Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини);  
**Кравченко Оксана**, доктор педагогічних наук, професор, декан факультету соціальної та психологічної освіти (Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини);  
**Кримчак Людмила**, кандидат педагогічних наук, доцент (Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара);  
**Купенко Олена**, доктор педагогічних наук, доцент (Сумський державний університет);  
**Ніколенко Вадим**, доктор соціологічних наук, доцент, в. о. завідувача кафедри соціології, соціальної роботи, публічного управління та адміністрування (Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара);  
**Павленко Олена**, доктор педагогічних наук, доцент, професор кафедри соціології, соціальної роботи, публічного управління та адміністрування (Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара);  
**Приходько Ольга**, кандидат наук з державного управління, доцент, директор НМЦ ПДО ПК ДП (Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара);  
**Солнишкіна Аліна**, кандидат соціологічних наук, доцент кафедри соціології, соціальної роботи, публічного управління та адміністрування (Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара);  
**Шандрук Сергій**, доктор психологічних наук, професор (Західноукраїнський національний університет).

**С 69 Соціальна робота в громаді: сучасні виклики та перспективи розвитку: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Дніпро, 24 березня 2023 року) / за заг. ред. проф. О. О. Осетрової. – Дніпро, ДНУ імені Олеся Гончара, 2023. 288 с.**

До збірки наукових праць увійшли матеріали провідних фахівців галузі 23 Соціальна робота міст України – Київ, Дніпро, Суми, Тернопіль, Умань та ін. Висвітлено соціальний, правовий, духовний та інші актуальні аспекти соціальної роботи у громадах України.

Рекомендується науковцям і практикам, фахівцям із соціальної роботи, здобувачам.

УДК 364-787.26 (477) (06)

Автори опублікованих матеріалів несуть повну відповідальність за підбір і точність наведених фактів, цитат та інших відомостей.

© Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара, 2023

**СЕКЦІЯ 1.**  
**РОЛЬ ФАХІВЦЯ ІЗ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ У ПРОЦЕСІ РОЗБУДОВИ**  
**СУЧАСНОЇ ГРОМАДИ Й ПІДВИЩЕННІ ЯКОСТІ ЖИТТЯ ЇЇ ЧЛЕНІВ**

УДК 364.14

**Біскуп Віталій Степанович,**  
 кандидат соціологічних наук,  
 доцент кафедри психології та соціальної роботи,  
 Західноукраїнський національний університет

**СОЦІАЛЬНА ПРОФІЛАКТИКА В ГРОМАДІ**  
**У РОБОТІ ФАХІВЦЯ ІЗ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ**

Сучасний світ сповнений різноманітних викликів і загроз, через що посилюється соціальна незахищеність широких верств населення. Все більше людей потрапляють у складні життєві обставини, з якими вкрай важко впоратися. За таких обставин посилюється роль соціальних працівників, на плечі яких покладається роль фахово надавати широкий спектр соціальних послуг. Основними цілями, на досягнення яких повинно бути спрямоване функціонування такої системи, має бути профілактика негативних соціально-економічних явищ, запобігання виникненню складних життєвих обставин, формами реалізації яких є, зокрема, соціальна реабілітація, інтеграція, реінтеграція тощо [1]. Отже важливою передумовою якісного життя є превентивна діяльність соціальних працівників з метою упередження негативних явищ у житті мешканців громади.

Згідно з Державним стандартом соціальної послуги профілактики, остання – це комплекс заходів, що здійснюються суб'єктом, який надає соціальні послуги, спрямований на попередження, обмеження та зупинення негативних соціальних і особистісних (поведінкових) явищ та їх наслідків у соціальному середовищі та реалізується за допомогою різних інструментів впливу соціального, юридичного, педагогічного, психологічного характеру. Відповідно об'єктами такої діяльності є особи, сім'ї, групи осіб, які опинилися у складних життєвих обставинах, спричинених інвалідністю, віком, станом здоров'я, соціальним становищем, бездомністю, відбуванням покарання у вигляді обмеження або позбавлення волі на певний строк тощо [2].

За переконанням фахівців, для ефективного надання послуги соціальної профілактики важливі такі чинники:

- 1) розвиток соціального капіталу громади для надання підтримки вразливим категоріям населення;
- 2) залучення до розв'язання соціальних проблем та профілактики делінквентної поведінки та соціальних девіацій активних громадян населеного пункту або міста, громадських організацій, представників освітніх та медичних закладів тощо [3, с. 155].

На наше переконання, домінуючою формою діяльності соціальних працівників є саме організація профілактичних заходів. Такі аргументи мають свої підстави. Управління соціальними процесами можна здійснювати

опираючись на дві моделі: реактивну та проактивну. Зміст першої полягає у тому, що фахівці звертають більшу увагу на ситуацію, яка вже трапилася і основні зусилля спрямовують на її подолання, витрачаючи більшу увагу на виправлення стану речей, який трапився. Натомість проактивна модель спрямована на проектування та вибір найкращої лінії чи сценарію майбутнього розвитку соціальної системи, створення програми дій з урахуванням аналізованих змін, перспективо спрямованих на уникнення розгортання деструкцій у функціонуванні суспільних інститутів [4, с. 25].

Говорячи про конкретні кроки діяльності соціальних працівників в громаді щодо уникнення різноманітних ускладнень у житті її членів, виокремимо дві стратегії: соціально-профілактичний вплив через оточення та соціально-профілактичний вплив через формування продуктивних стратегій мислення й поведінки.

Відомо, що оточення відіграє вкрай важливий вплив на соціалізацію усіх груп населення, особливо молоді. У залежності від того, які люди оточують інших осіб, якими матеріальними ресурсами забезпечені члени громади може формуватися позитивний або ж негативний психоемоційний фон. Матеріально-технічна база громади, наявність відповідних закладів культури та спорту, чисті та охайні парки, сквери справлятимуть свій вплив на мешканців громади, формуватимуть культуру й повагу до свого місця проживання.

Разом з тим необхідно не забувати про формування такого типу мислення, яке спонукає членів громади до вибору безпечних моделей поведінки, активної соціальної позиції, орієнтацію не на споживацьке ставлення до отримання різноманітних форм соціальної допомоги й підтримки, а на самостійність, креативність в пошуку роботи.

Отже, слід зазначити, що соціальна профілактика у діяльності фахівця із соціальної роботи – це творчий процес пошуку дієвих моделей, стратегій, технологій превентивного впливу на фізичне та соціальне оточення мешканців громади, їх мислення та поведінку. Застосування проактивного бачення можливих соціальних проблем є запорукою зменшення соціальних ризиків, деструктивних або непродуктивних процесів у житті мешканців громади.

#### **ЛІТЕРАТУРА:**

1. Посібник із визначення потреб населення об'єднаної територіальної громади у соціальних послугах. Практичні рекомендації. URL: <https://bit.ly/40I7FM0>.

2. Державний стандарт соціальної послуги профілактики : наказ Міністерства соціальної політики України від 10 серп. 2015 р. № 912. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1155-15#Text>.

3. Солнишкіна А. Практичні аспекти імплементації державного стандарту соціальної послуги профілактики. Соціальна робота та соціальна освіта. Вип.1 (8). 2022. С. 152 – 159.

4. Біскуп В.С., Надвичина Т.Л. Проактивна стратегія запобігання соціальним проблемам. Габітус. 2020. Вип. 16. С. 22 – 27.

УДК 364.4:316.444.5

**Бодня Анастасія Іванівна,**  
здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти  
зі спеціальності 231 Соціальна робота,  
Київський університет імені Бориса Грінченка

## **ГУМАНІТАРНИЙ КЕЙС-МЕНЕДЖМЕНТ У ПРАКТИЦІ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ**

Кейс-менеджмент є важливою складовою соціальної роботи, оскільки ця діяльність передбачає розв'язання соціальних проблем та підтримку отримувачів послуг, які перебувають у складних життєвих ситуаціях. Кейс-менеджмент передбачає системний аналіз потреб та проблем суб'єктів соціальної роботи, використання ресурсів для вирішення актуальних соціальних проблем, як от: проблеми зі здоров'ям, житлом, працевлаштуванням, соціально-економічні проблеми, що вимагають комплексного підходу щодо їх вирішення.

У соціальній роботі кейс-менеджмент розглядають як метод, за допомогою якого соціальний працівник проводить оцінку потреб отримувача соціальних послуг, представляє інтереси отримувача для вирішення його потреб та подальша оцінка цих дій, організовує, координує, проводить моніторинг [3].

Кейс-менеджмент у соціальній сфері передбачає роботу зі складними життєвими ситуаціями, де сім'ї з дітьми, внутрішньо переміщені особи, особи з інвалідністю тощо можуть знаходитися у безвихідній ситуації, тому керівництво такими кейсами вимагає чутливого та індивідуального підходу до кожного отримувача соціальних послуг.

Кейс-менеджмент є ефективним інструментом вирішення нагальних, складних проблем в територіальних громадах. Цей підхід дозволяє зосередитись на індивідуальних потребах та проблемах кожного члена громади, забезпечити їм доступ до потрібних послуг, а також максимально ефективно та якісно використовувати наявні ресурси для досягнення покращення якості життя в громаді [4].

Оцінка якості надання послуги кейс-менеджменту зазвичай базується на певних критеріях, які можуть відрізнятися в залежності від конкретного контексту та потреб отримувача послуг. Однак, можемо визначити деякі з найбільш загальноприйнятих критеріїв, наприклад:

- ефективність виконання своїх обов'язків, включаючи розв'язання проблем та виконання завдань у зазначені терміни;
- професійність – дотримання професійних стандартів та норм, включаючи етичні стандарти та конфіденційність;
- комунікація наскільки ефективно команда кейс-менеджерів спілкується зі своїми отримувачами послуг та партнерами, включаючи якість та своєчасність відповідей на запити;

- якість роботи – чи ефективно команда кейс-менеджерів виконує свої завдання та досягає цілей;

- задоволення отримувача послуг наскільки задоволені клієнти послугами кейс-менеджменту, включаючи якість та своєчасність надання інформації і підтримки;

- інноваційність – якою мірою команда кейс-менеджерів використовує нові технології та підходи для покращення послуг та оптимізації процесів [2].

Гуманітарний кейс-менеджмент дає можливість ефективно керувати ресурсами та досягати запланованих результатів.

На думку Роберта Йоклі, віце-президента та директора досліджень компанії Gartner, управління кейс-менеджментом може забезпечити практичне застосування знань та досвіду для вирішення конкретних проблем і допомоги у вирішенні більших стратегічних завдань [5].

Джон Коттер, професор Гарвардської бізнес-школи наголошує, що, кейс-менеджмент є ефективним інструментом для вирішення складних завдань і досягнення реальних результатів, що дозволяє використовувати весь потенціал командної роботи та координації [5].

Водночас, Майкл Портер, професор Гарвардської бізнес-школи вважає, що кейс-менеджмент є процесом планування, організації та керування процесом вирішення актуальної проблеми. І вимагає від учасників проєкту прагнення до досягнення спільної мети та вміння працювати разом [5].

Гуманітарний кейс-менеджмент, метою якого є ефективне використання ресурсів та максимально швидке і якісне реагування на кризові обставини, використовується для управління складними ситуаціями, які виникають у соціальній сфері.

Варто окреслити основні етапи гуманітарного кейс-менеджменту [3]:

- аналіз ситуації оцінка масштабів та наслідків кризової ситуації, виявлення потреб та ризиків;

- планування розробка стратегії втручання, визначення необхідних ресурсів та організація роботи команди;

- втручання проведення заходів з метою поліпшення ситуації, враховуючи потреби та можливості;

- моніторинг та оцінка постійне відстеження ефективності дій, оцінка результатів та, за потреби, корекція стратегії;

- завершення проєкту завершення втручання, оцінка результатів та підготовка звіту про виконану роботу.

Головними принципами гуманітарного кейс-менеджменту є готовність до співпраці та взаємодії із представниками громадськості, прозорість, відкритість, а також дотримання етичних стандартів та принципів прав людини.

Кейс-менеджмент у роботі з вразливими категоріями населення в територіальній громаді передбачає процес планування, виконання та оцінки дій для підтримки вразливих груп населення. Для роботи з вразливими категоріями населення у територіальній громаді необхідно здійснювати такі кроки [1]:

- збір інформації про вразливі групи населення: визначення їх потреб та проблем;
- розробка програм і послуг, спрямованих на підтримку вразливих категорій населення;
- визначення ресурсів, необхідних для реалізації програм і послуг та їх залучення;
- визначення критеріїв оцінки ефективності програм і послуг;
- реалізація програм для підтримки вразливих категорій населення;
- оцінка ефективності впровадження програм і надання соціальних послуг;
- коригування стратегій, якщо потрібно.

Отже, можна сказати, що використання кейс-менеджменту дозволяє забезпечити більш ефективну та цілеспрямовану роботу із зв'язком із реальними потребами членів територіальної громади, забезпечуючи їм необхідну підтримку та послуги у відповідності з їхніми потребами та обмеженнями.

Крім того, гуманітарний кейс-менеджмент дозволяє підвищити ефективність співпраці між різними соціальними службами, залучення більшого числа волонтерів та створення ефективної системи управління ресурсами.

Варто наголосити, що метод кейс-менеджменту передбачає спільну допомогу отримувачу соціальних послуг щодо інтеграції в громаду та активізацію його внутрішніх ресурсів, індивідуальну підтримку відповідно до конкретних потреб, використовуючи різноманітні стратегії соціальної роботи.

### ЛІТЕРАТУРА:

1. Кейс-менеджмент внутрішньо-переміщених осіб: методичні рекомендації / Автор-упорядник: Гусак Н.Є. Київ, 2015. 62 с.
2. Про затвердження Методичних рекомендацій з проведення моніторингу та оцінки якості соціальних послуг : наказ Міністерства соціальної політики України від 27.12.2013 № 904 [Електронний ресурс]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0904739-13>.
3. Савчук О. М. Кейс-менеджмент у роботі з внутрішньо переміщеними особами / О. М. Савчук, А. О. Галай. *Наукові записки НаУКМА. Педагогічні, психологічні науки та соціальна робота*. 2016. Т. 188. С. 70 – 74.
4. Спіріна Т. П., Лях Т. Л., Лехолетова М. М. Методи оцінки територіальною громадою власних потреб. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Педагогіка. Соціальна робота* / ред. О. Бартош. Ужгород, 2022. С. 178 – 181.
5. Strengths-Based Case Management: A Manual for HIV-Positive Women Working as Peer Case Managers [Електронний ресурс]. URL: <http://sgdwebsites.com/clients/wHealth/wp-content/uploads/2013/09/wHEALTH-Manual-FINAL.pdf>.



УДК 364.43

**Бугерко Ярослава Миколаївна,**  
кандидат психологічних наук,  
доцент кафедри психології та соціальної роботи,  
Західноукраїнський національний університет;  
**Юцик (Гуменюк) Вікторія Геннадіївна,**  
здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти  
зі спеціальності 231 Соціальна робота,  
Західноукраїнський національний університет

## **ПРОФЕСІЙНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ СОЦІАЛЬНОГО ПРАЦІВНИКА ЯК ЧИННИК ЕФЕКТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ГРОМАДІ**

Специфіка сучасної соціальної роботи вимагає високого рівня професіоналізму соціального працівника, як результат його самореалізації в процесі професійного становлення. Проблематика професіоналізму у соціальній роботі активно почала обговорюватись лише в 90-х роках ХХ ст. Основний акцент дослідники ставили на професійних цінностях, способах соціальної дії, мотивації професійної діяльності соціального працівника та його професійному покликанні, професійній підготовці, майстерності, культурі, кваліфікації.

Варто зазначити, що для українських науковців пріоритетними в даній сфері стало вивчення мотиваційно-ціннісного ставлення до професії, професійної свідомості і самосвідомості соціального працівника, готовність до розвитку і саморозвитку, самопізнання і самопроєктування, а вже відтак – професійні знання, вміння, навички [1 – 5]. Такий підхід дозволяє виявити внутрішні чинники професійної підготовки фахівців соціальної сфери, врахувати індивідуальну своєрідність та унікальність умов протікання їх діяльності. А відтак, сформулювати уявлення про професіоналізм як високий стандарт цілеспрямованої діяльності соціального працівника, що виражається передусім у стабільності і результативності його роботи, використанні власного ефективного індивідуального стилю праці.

Зазначене важливе з огляду на те, що соціальна робота – це передусім практична діяльність, що відбувається у складному, змінному середовищі. Її місія полягає у наданні людям змоги якомога повніше розвивати власний потенціал, збагачувати життя та попереджувати виникнення дисфункцій. Вона має на меті забезпечення соціальної справедливості шляхом наснаження і підтримки найменш захищених верств суспільства та протидії факторам соціального виключення.

З 2015 року Україна здійснює адміністративно-територіальну реформу, зміст якої полягає у децентралізації – наданні більших повноважень органам місцевого самоврядування та зміні адміністративно-територіального поділу. Зі створенням ОТГ, зміщується акцент і зростає роль громади. За визначенням З.М. Комаринської, робота в громаді – це процес дій, який має виразну мету, визначену колективно, із залученням якомога більшої кількості її членів до

участі у житті громади. Важливим ресурсом для створення і розвитку послуг є різноманітні громадські ініціативи, зокрема, молодіжні громадські об'єднання за інтересами, релігійні спільноти тощо [2].

Зазначимо, що ідея роботи в громаді виникла і була зреалізована у Великобританії, коли в 1884 році англійський священик С. Барнетт, з метою покращення умов життя емігрантів, разом із сім'єю переїхав до найбільш бідного району Лондона. Водночас його підтримали студенти, які, ставши волонтерами, поселилися у бідних районах Англії і допомагали населенню в найрізноманітніших аспектах: сприяли їхній культурно-освітній роботі, проводили соціально-економічні реформи тощо. Ця ідея знайшла підтримку в США і реалізувалася в практиці роботи різних громад. Пізніше таку роботу почали здійснювати і благодійні організації інших країн. Таким чином, виникнення громад постало як відповідь на розв'язання різних соціальних проблем суспільства. Окрім того, робота в громаді стосується проблем відродження принципів демократії та роботи із конкретними верствами населення (допомога, консультування, визначення пріоритетів, керування ресурсами, підтримка організацій, контроль та оцінка прогресу тощо)[3].

У сучасній науковій літературі соціальна робота в громаді маркується різними термінами: «громадська робота» (community work), «розвиток громади» (community development), «планування громади» (community planning), «розвиток місцевої громади» (locality development), «організація громади» (community organization). При цьому ці терміни у різних авторів вживаються в різному контексті. Так, Дж. Брагер і Х. Спект використовують термін «організація громади», який вони визначають як метод втручання, засобом якого індивіди, групи та організації залучаються до цілеспрямованих спланованих дій задля вирішення соціальних проблем. Це найбільш широке визначення, яке сутнісно охоплює, як свої складові, перелічені означення соціальної роботи в громаді.

Основні завдання професійної діяльності соціального працівника з організації громад у найбільш загальному вигляді можна об'єднати в наступні блоки: розвиток соціальних зв'язків (об'єднання мешканців на основі почуття спільності - етнічної, релігійної, спільної історії, вірувань, культури та долі); соціальне планування (розвиток програм і зміцнення співробітництва та узгодженості в роботі різних агентств, які складають мережу соціального обслуговування); безпосереднє забезпечення послугами (допомога у вирішенні конкретних проблем, консультації та поради); соціальні дії(здійснення якоїсь акції, вияв соціальної ініціативи значної кількості осіб, котрі збираються разом онлайн чи офлайн). Саме останнє активно проявилось в українському суспільстві з початку повномасштабної російсько-української війни. Хоча офіційно в нашій державі вживають поняття «територіальна громада», а конституція України розглядає її як первинний суб'єкт місцевого самоврядування, історично в умовах відсутності державності, саме громади як спільності людей, з їх ідеєю взаємодопомоги членів громади, відігравали ключову роль у вирішенні складних соціальних проблем (для прикладу,

українські толоки, спілки споживчої кооперації, активно підтримувані митрополитом Шептицьким, волонтерський рух).

Практична соціальна робота в громаді відрізняється від інших рівнів чи методів соціальної роботи передусім тим, що клієнтом є не одна людина чи мала група, а мешканці територіальної громади чи члени громади за інтересами в цілому. Різниця в потребах чи проблемах клієнта зумовлює застосування відповідних прийомів, засобів, тактик з метою подолання труднощів. Зрозуміло, що вони відрізнятимуться залежно від наявної проблеми. Так, робота в громаді може передбачати використання тактик, що не застосовуються в інших методах (наприклад, лобювання, робота із засобами масової інформації, проведення масових акцій, демонстрацій, налагодження стосунків і співпраці з місцевими органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування тощо) [4].

Особливого значення в зазначеному контексті набуває професіоналізм діяльності – якісна характеристика діяльної особистості, представника конкретної професії, яка визначається рівнем володіння ним сучасним змістом і сучасними засобами вирішення професійних завдань, продуктивними способами її здійснення. Аналіз соціально-психологічної літератури показав, що справжнього фахівця соціальної роботи характеризують: по-перше, відповідність його особистісного і фахового потенціалу вимогам професії, здатність осмислювати реалії соціальної політики держави і буття соціально вразливих груп громадян; по-друге, особистісна схильність до професії, мотиваційна готовність, усвідомлення значущості своєї професії прагнення до результативності своєї праці і вміння досягати мети у своїй роботі; по третє, професійно необхідні якості, компетентність, використання сучасних прогресивних методів, методик прийомів, дотримання стандартів професії; по-четверте, налаштованість у професійній діяльності на новаторство, пошуковість, індивідуально-творчий підхід, підвищення кваліфікації, постійний саморозвиток, вивчення вітчизняного і зарубіжного досвіду; врешті, соціальна активність, небайдужість до актуальних питань практичної роботи, намагання знаходити і використовувати нові резерви розв'язання професійних проблем.

Працюючи з громадою необхідно вміти налагоджувати контакти з іншими громадами, об'єднувати різні групи, впливати на публічні обговорення. Для соціальних працівників у громаді, як і для будь-яких соціальних працівників, важливою є здатність допомагати людям змінювати власний статус, посилювати свої зв'язки. Аби виконувати такі завдання, необхідно розуміти людську мотивацію та методи посилення віри людей у можливість змін і самозмін.

Дослідження українських фахівців [4; 5] показали важливість використання соціальними працівниками двох методологічних підходів у своїй роботі: *концептуального аналізу* (збір даних, аналіз проблем, оцінка їх актуальності, уточнення цілей, вибір політичних альтернатив тощо) та *сприяння взаємодії* (створення структур для планування в громаді та ухвалення рішень, формування групової згуртованості, висування лідерів, мобілізація енергії та

полегшення зв'язків, обговорення умов та обмін думками між сторонами, залученими до діяльності щодо вирішення проблеми). Відповідно, вирізняють *професійні навички* соціального працівника, орієнтовані на завдання (навички дослідження та моделювання, навички полегшення та координації процесу, навички впровадження програм) та навички, орієнтовані на взаємодію (підтримка організаційного процесу, поширення впливу, підтримка міжособистісних зв'язків).

Професійно важливим для роботи в громаді є вміння вибрати адекватну ситуації та меті діяльності громади *стратегію і тактику дій*, ретельно зваживши на баланс інтересів і можливі наслідки. Для цього потрібні як знання поведінки людей та організацій, так і вміння застосовувати техніки втручання (комунікацію, інтерв'ювання, фасилітацію роботи групи, посередництво й переговори, планування та оцінювання), а також «технічні» навички, спрямовані на збирання, аналіз та поширення інформації.

Таким чином, соціальна робота в громаді становить складний і комплексний вид діяльності, що потребує від фахівця високого професіоналізму, компетентності, професійного покликання та прояв духовно-етичних якостей своєї особистості.

#### ЛІТЕРАТУРА:

1. Погрібна В. Л. Соціологія професіоналізму : монографія. Київ: Алерта: КНТ: ЦУЛ, 2008. 336 с.
2. Комаринська З.М. Особливості роботи соціального педагога в об'єднаній територіальній громаді [Електронний ресурс]. URL: <https://itta.info/osoblivosti-roboti-socialnogo-pedagoga-v-obyednaniy-teritorialnij-gromadi>.
3. Семигіна Т.В. Робота в громаді: практика й політика. Київ: КМ Академія, 2004. 180 с .
4. Рибін В.П., Дідух О. Робота в громаді – професійна діяльність соціального працівника. *Психологія і суспільство*. 2013. Спецвипуск. С. 62 – 63.
5. Фурман А. В., Дубно А. Психодіагностична компетентність соціального працівника: монографія. Тернопіль: ТНЕУ, 2017. 102 с.

УДК 364.465

**Бурдинська Марія Михайлівна**  
здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти  
зі спеціальності 053 Психологія,  
Західноукраїнський національний університет;  
**Попіль Лілія Ярославівна**  
здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти  
зі спеціальності 053 Психологія,  
Західноукраїнський національний університет

## **ЦІННІСНІ АСПЕКТИ ПСИХОСОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ В ГРОМАДІ**

Складні умови сучасного суспільно-політичного та економічного життя, життєдіяльність в умовах тривалої російсько-української війни актуалізують потребу соціально-психологічної допомоги населенню. Сьогодні держава не може обійтися без висококваліфікованих соціальних працівників, які покликані професійно допомагати ефективно вирішувати повсякденні проблеми, долати економічні та психологічні труднощі передусім тим, хто знаходиться у кризовій ситуації й не захищений у соціальному плані. Водночас це спричиняє необхідність конструктивної трансформації системи соціального захисту. Адже парадигма «задоволення життєвих потреб клієнта», на якій будувалась класична світова соціальна робота, перестала відповідати реальним суспільним вимогам та клієнтському запиту до соціального працівника. Все більшою мірою, на думку українського науковця Ю.М. Швалба, постає завдання спрямованості на створення умов повноцінного психосоціального розвитку особистості, котра є клієнтом соціальної роботи [1].

Дослідники часто використовують категорії «соціально-психологічна допомога» і «психосоціальна допомога», ототожнюючи їх. У соціальній сфері ідея синтезу психологічного і соціального простежується на всіх рівнях – у формулюваннях цілей і завдань соціальної допомоги населенню, у кваліфікаційних вимогах і посадових обов'язках соціальних працівників, державних освітніх стандартах підготовки фахівців із соціальної роботи. Такий інтегративний підхід фактично закладений і в нормативних документах про діяльність соціальних служб, і в посадових обов'язках соціальних працівників.

Аналіз наукової літератури вказує на виникнення нового інтегративного напрямку, психосоціального підходу, в 90-х роках ХХ століття. Засадничою основою постала потреба розуміння особистості клієнта у взаємозв'язку з довкіллям. Тим самим було зацентровано увагу на важливості нероздільного сприйняття таких понять, як внутрішній світ і зовнішня реальність, щоб зрозуміти цілісність «людини у ситуації», тобто психосоціальності.

Можна констатувати, що психосоціальна допомога – це певний рубіж між психотерапією і соціальною роботою, специфічна діяльність фахівця з соціальної роботи, спрямована на відновлення втраченої психосоціальної рівноваги, на пошук ресурсів особистості та ресурсів соціального оточення для

подолання труднощів у життєвій ситуації. Тому головна її мета переважно зводиться до продуктивної соціалізації особистості у мінливих умовах.

Сьогодні, як відзначав український дослідник В.П. Рибін, робота соціального працівника в громаді – це щонайперше «інтеграція різних методів, що ґрунтуються на ідеї взаємозалежності індивідуальних та суспільних проблем у життєдіяльності його клієнтів і водночас соціально-політичний засіб задоволення потреб та інтересів громадян, можливість стимулювати їхні очікування та колективні акції, спрямовані на поліпшення умов власного повсякдення» [2, с. 62]. Оскільки соціальна робота в громаді становить доволі складний і комплексний різновид діяльності, це ставить високі вимоги до самої особистості соціального працівника. Мовиться не лише про професійну компетентність, а й про взаємозв'язок між професійними і духовно-моральними якостями соціального працівника.

Варто відмітити, що фахова соціальна робота спирається на принцип гуманізму, за якого людина є найвищою цінністю в громаді, суспільстві, державі. Однією з найпоширеніших форм гуманізму є альтруїзм (від лат. *alter* – інший) – моральна якість, яка характеризує готовність людини безкорисливо жертвувати власними інтересами заради блага іншого. Власне, це неодмінна умова соціальної роботи. Якщо соціальний працівник не керується цим принципом, інтереси клієнтів ніколи не стануть першочерговими для нього, а відповідно, він не докладатиме всіх зусиль для розв'язання проблем своїх підопічних. У такому разі йому важко буде розраховувати і на довіру клієнтів, без якої неможливою стає ефективна співпраця. Відтак, професія соціального працівника, ґрунтуючись на альтруїзмі, вимагає від нього ще й такої моральної якості як співчуття.

Визначальним чинником придатності людини до соціальної роботи є система її цінностей, яка визначає ефективність і результативність практичної складової її діяльності. Переконаність в абсолютній цінності кожної людини має бути базисною психологічною установкою, підґрунтям ціннісної орієнтації соціального працівника. Якщо людина, вирішивши стати фахівцем у сфері соціальної роботи, на якомусь етапі виявила відчутні розходження між власними установками і системою цінностей соціальної роботи як фаху, їй краще присвятити себе іншій діяльності. Так, наприклад, у роботі з літніми людьми важливі співпереживання, допомога у розв'язанні проблем. Байдужий до клієнта соціальний працівник не зможе допомогти йому, оскільки люди відчують відсутність інтересу до себе і замикаються в собі. Доброзичливість, терпеливість, сила волі, вміння вислухати, витримка, відвертість, зацікавленість – це той арсенал засобів, якими повинен володіти соціальний працівник у взаємодії з людьми похилого віку. До того ж важливо не ставитися до людей похилого віку як до безпомічних жертв, ігноруючи їх життєвий досвід, оточення, звички, уміння та навички, тобто їх індивідуальність і потреби. Часто саме це може допомогти соціальному працівникові в спілкуванні та з'ясуванні потреб цих людини, особливо якщо літня людина пережила чимало потрясінь, а

працівник соціальної сфери молодого віку і без досвіду пережиття складних життєвих криз.

Ще один важливий момент у роботі соціального працівника – вміння виявляти повагу до цінностей клієнта, навіть якщо вони суперечать його власним і не є проявом високого рівня морально-духовних якостей клієнта. Щоб не провокувати конфлікт з підопічним, соціальний працівник повинен вміння контролювати власні безпосередні реакції, не давати волі емоціям, насамперед негативним (роздратуванню, нетерпимості, гидливості, протесту), стежити за тоном своїх висловлювань, який має бути серйозним, уважним, спокійним, доброзичливим, і пам'ятати, що його настрій, демонстративне переживання особистих проблем можуть негативно позначитися на клієнті. Його підопічний повинен відчувати, що соціальний працівник виявляє увагу до нього, небайдужий до його проблем, переживає його становище. Все це сприяє налагодженню контакту, довіри, співпраці між соціальним працівником і клієнтом. Одна з найважливіших професійних функцій соціального працівника – надання психосоціальної підтримки клієнту. Саме вона є тим буфером, який пом'якшує наслідки негативних життєвих подій і містить такі види підтримки як матеріальна, інформаційна, емоційна. При цьому вона виконує захисну функцію: оберігає стан здоров'я людини і спрямована на вирішення проблем соціальної адаптації особистості та гармонізацію міжособистісних відносин[3].

Отже, психосоціальна робота – це частина комплексних програм соціального оздоровлення та виховання населення. Вона полягає у виявленні, вивченні і нейтралізації негативного впливу психотравмуючих чинників на соціальне життя людини, її соматичне і психічне здоров'я, міжособистісні відносини. Для кожної категорії клієнтів залежно від цілей психосоціальної роботи розробляються відповідні психосоціальні програми і технології. На основі вивчення та аналізу психотравмуючих чинників визначається вибір та застосування адекватних психосоціальних методів і засобів по відновленню, психосоціальній підтримці різних груп і осіб, що звертаються до фахівців з соціальної роботи в громаді за отриманням необхідних видів допомоги.

#### ЛІТЕРАТУРА:

1. Розвивальний потенціал сучасної соціальної роботи: методологія та технології: матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції (15 – 16 березня 2018 р., Київ) / за ред. Ю. М. Швалба. Київ: КНУ імені Тараса Шевченка, 2018. 258 с.
2. Рибін В. П., Дідух О. Робота в громаді – професійна діяльність соціального працівника. *Психологія і суспільство*. 2013. Спецвипуск. С. 62 – 63.
3. Бугерко Я. Потенціал як психодуховна даність особистості. *Психологія і суспільство*. 2018. № 1 – 2. С. 68 – 82.

УДК 378.37

**Даниленко Альона Володимирівна,**  
здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти  
зі спеціальності 231 Соціальна робота,  
Київський університет імені Бориса Грінченка

## **ДО ПИТАННЯ ПРО ФОРМУВАННЯ У ПІДЛІТКІВ МОТИВАЦІЇ ДО ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ**

В умовах соціально-економічної, політичної трансформації українського суспільства, зміцнення державності, відродження культурного, історичного досвіду та національних традицій виховання, надзвичайно важливим є питання духовного, морального, фізичного розвитку молодого покоління і необхідною умовою цього процесу має бути зміцнення й збереження його здоров'я, підлітків зокрема. Наразі актуальною соціально-педагогічною проблемою є формування мотивації до здорового способу життя у підлітковому середовищі.

Питання мотивації щодо збереження здоров'я завжди було актуальним та важливим, особливо у середовищі підлітків, оскільки вони потрапляють під небезпечний, руйнівний вплив соціального середовища, друзів, ровесників, завдаючи шкоди своєму здоров'ю. Водночас, трансформація сучасних моделей поведінки зумовлює зміну базових цінностей, моральних орієнтацій та планування життя й діяльності у підлітковому середовищі.

Підлітки стають дедалі більш самостійними, на їх життя впливає все більше найрізноманітніших факторів – власна соціальна проактивність, зорієнтована на засвоєння важливих моделей та зразків поведінки й цінностей, на побудову стосунків з дорослими та однолітками.

Соціальні працівники, соціальні педагоги, сьогодні, потребують впровадження таких методик та соціально-педагогічних технологій, які б допомогли реалізації особистісного підходу до отримувача соціальних послуг.

Наразі набуло поширення інтерактивне навчання, тобто, діалог, активна, постійна взаємодія усіх учасників освітнього процесу, метою якого є створення комфортних умов освітньо-виховного процесу, де кожна дитина може відчути власну успішність. Підлітки швидше засвоюють інформацію, якщо вони мають можливість одночасно з її отриманням обговорювати, задавати, уточнювати питання, закріплюючи отримані знання і тут же формувати навички поведінки.

Тренінг, зокрема просвітницький, є найбільш поширеною формою роботи з підлітками щодо набуття знань, формування умінь, навичок з питань збереження та зміцнення здоров'я. Він дозволяє учасникам обмінюватись інформацією, досвідом, висловлювати особисту думку, слухати і говорити, приймати виважені, ефективні рішення, обговорювати і разом знаходити шляхи вирішення проблеми, розвиває соціальні навички й формує бачення щодо здорового способу життя [3].

Здоровий спосіб життя відображає взаємозв'язок способу життя й здоров'я людини. Спосіб життя є системою стосунків людини з соціальним



середовищем, уявлень про морально-етичні цінності, ставлень, намірів, стандартів поведінки. Складовими способу життя підлітків є: рівень життя (міра задоволення матеріальних, культурних, духовних потреб), якість життя (комфорт у задоволенні людських потреб) та стиль життя (поведінкова особливість життєдіяльності підлітків, тобто певний стандарт).

Здоровий спосіб життя пов'язаний з особистісно-мотиваційною сферою людини, соціально-психологічними, фізичними, фізіологічними можливостями та здібностями. Для того, щоб підтримувати підліткам добре здоров'я, лише уникати факторів ризику недостатньо, потрібно створювати умови, які працюватимуть на формування мотивації щодо здорового способу життя.

Мотиваційний компонент можна розглядати як комплекс причин психологічного характеру, які розкривають поведінку людини, її початок, спрямованість та проактивність.

Отже, через цілеспрямований, осмислений та зрозумілий процес організації власної системи життєдіяльності, підґрунтям якої є відповідальне ставлення до свого здоров'я, формується у підлітків мотивація до здорового способу життя.

Складовими здорового способу життя підлітків можемо визначити рухову активність, загартовування, раціональне харчування, доцільно організовану життєдіяльність, відсутність шкідливих звичок [2].

Не можна змусити підлітків вести здоровий спосіб життя, оскільки це суперечитиме його правам, які окреслені у Конвенції ООН про права людини та Конституції України. Через те, у соціально-педагогічній діяльності завжди потрібно звертати увагу на формування мотивації до здорового способу життя.

Найбільш доцільними щодо сприяння мотивації до здорового способу життя підлітків є профілактичний та інформаційний напрямки соціально-педагогічної діяльності.

Формування мотивації до здорового способу життя, в першу чергу, має ґрунтуватися на ідеї пріоритетності цінності здоров'я у системі цінностей підлітків та сприйнятті здоров'я не тільки як відсутності захворювання, а також, як стану повного благополуччя та добробуту [2].

Певний час поширеною моделлю роботи щодо формування здорового способу життя було надання інформації про негативний вплив шкідливих звичок на здоров'я. Однак, наявність знань у підлітків про ризики для здоров'я не гарантує бажаної поведінки. Інакше кажучи, знання не завжди та опосередковано впливають на ставлення й мотивацію в цілому [4].

Через те, соціально-педагогічна діяльність має спрямовуватися на формування мотивації до здорового способу життя через такі складові: знання, уміння, навички, усвідомлення, ставлення, упевненість, що можеш змінити власну поведінку та поведінка, як результат.

Сучасні дослідники змісту соціально-педагогічної діяльності щодо формування мотивації підлітків до здорового способу наголошують на таких видах діяльності: вивчення ситуації, аналіз, підбір ресурсів та персоналу й навчання, допомога груп взаємопідтримки, гурткова робота, інформування.

Аналіз і підбір ресурсів здійснюють для якомога більшої ефективності соціально-педагогічної діяльності із підлітками щодо формування мотивації до здорового способу життя. О. Безпалько виділяє внутрішні (особливості психічних та емоційно-вольових процесів особистості; особистісні мотиви, освіта, професійні, соціальні уміння й навички) та зовнішні (інформаційні, матеріальні, технологічні, людські та соціальні) ресурси [1].

Важливе значення для соціально-педагогічної діяльності щодо формування здорового способу життя підлітків також має вивчення ситуації, тобто проведення різноманітних досліджень, які спрямовані на виявлення специфіки підліткового середовища та особливостей впровадження профілактичних програм з метою їх удосконалення.

Отже, формування у підлітків мотивації до здорового способу життя передбачає, насамперед, профілактичну та просвітницьку роботу. Водночас, важливо наголосити, що особливістю такої роботи є те, що підлітків не можна змусити вести здоровий спосіб життя, їх можна лише змотивувати.

#### ЛІТЕРАТУРА:

1. Безпалько О. В. Соціальна педагогіка в схемах і таблицях: навч. посіб. / Ольга Володимирівна Безпалько. Київ: Логос, 2003. 134 с.
2. Зимівець Н. В. Соціально-педагогічні технології формування відповідального ставлення до здоров'я в учнівської молоді: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.05 / Зимівець Наталія Володимирівна. Луганськ, 2008. 247 с.
3. Петрович В. С. Тренінг по впровадженню програм профілактики ВІЛ/СНІДу та популяризації ЗСЖ / В. С. Петрович // Практична психологія і соціальна робота. 2004. № 11. С. 25 – 35.
4. Спіріна Т. П. Формування мотивації до здорового способу життя у підлітків як соціально-педагогічна проблема / Т. П. Спіріна // Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка: зб. наук. пр. / за ред.: В. С. Курило, С. Я. Харченко, С. В. Савченко. Луганськ: ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2012. С. 193 – 201.

УДК 364.4.08-053.9 (477) "364"

**Житинська Марія Олександрівна,**  
кандидатка педагогічних наук, старша викладачка  
кафедри соціальної освіти та соціальної роботи  
Український державний університет  
імені М.П. Драгоманова

**ОСОБЛИВОСТІ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ ДО РОБИТИ  
У НАПРЯМКУ ПСИХОЛОГІЧНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ  
ЛЮДЕЙ ПОХИЛОГО ВІКУ  
В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ**

Старіння – це складний, дегенеративний, фізіологічний процес. Основним чинником старіння є генетичний фактор, який поряд із факторами навколишнього середовища визначає процес старіння.

Статистичні дані сучасних досліджень вказують на те, що населення планети в цілому й українське суспільство зокрема продовжує старіти, а отже проблеми людей літнього віку масштабуються до актуальних проблем всього суспільства. Тому все більше вчених різних напрямків, в тому числі й психологічного, спрямовують свої дослідження на вивчення особливостей старіння, визначення актуальних проблем людей похилого віку й розробку програм реабілітації та підтримки літніх людей. Серед дослідників цієї проблеми прабувають практичної психології (Єлизавета Херлок, Роберт Кеган, Зигмунд Фройд, Ерік Еріксон, Авраам Маслоу) та сучасні зарубіжні (Джон Ентоні, Міхаель Ватлер, Ен Орбах, Ріта Сінг та ін.) й вітчизняні вчені (Ірина Мартинюк, Олександра Ніколенко, Володимир Робак та ін.).

В Україні сьогодні проблема підтримки й психологічної реабілітації людей похилого віку стоїть дуже гостро, оскільки в умовах воєнного стану майже все населення країни, навіть молодь, як психологічно найбільш стійка категорія, зазнало психологічних потрясінь й перебуває в умовах тривалого стресу або посттравматичного синдрому. Тож для того, щоб визначити особливості соціально-психологічної взаємодії із людьми похилого віку необхідно розглядати психологію старості крізь призму соціальної кризи, спровокованої війною.

Так, наприклад, психосоціальна теорія розвитку Еріка Еріксона визначає, що літня людина стикається з психосоціальною кризою, відомою як цілісність проти відчаю. Старість відзначається цілісністю Еґо, що свідчить про те, що людина здатна примирити всі протилежні елементи у своєму житті. Тут цілісність Еґо означатиме повне об'єднання особистості, що дозволить індивідам дивитися на своє життя із задоволенням і почуттям цілеспрямованості. Коли такої інтеграції бракує, людина впадає у відчай [6]. Оскільки часу на інші дії немає, людина відчуває жаль і розчарування. На фоні загострення вікових хвороб виникає відчуття біологічної непотрібності, оскільки організм більше не робить того, що робив раніше. З'являється страх

перед тим, чого раніше не викликало значного занепокоєння – грип, падіння тощо. Разом із хворобою з'являється побоювання смерті [3].

Потреби літніх людей подібні до потреб інших вікових груп але дещо ускладнені психофізіологічними проблемами й в значній мірі нашаровані одна на одну. Літні люди можуть відчувати, що вони мають менше особистої влади та впливу, ніж раніше, коли вони працювали, мали дітей, що залежали від них чи зверталися до них за порадою, або друзів, які покладалися на них. Це може призвести до почуття заниженої самооцінки або відчуження [4]. Літні люди можуть менше контактувати з членами сім'ї, братами і сестрами чи дітьми, ніж у попередні роки. У них також може бути менше соціальних контактів, їхні друзі померли або переїхали. Це може призвести до почуття ізоляції та депресії. Старі люди часто стурбовані подіями минулого. Вони прагнуть згадати та розповісти історії з минулого й в силу обмеження соціальної взаємодії часто не мають належного співрозмовника [2].

В умовах воєнного часу переживання від втрати матеріального добробуту, до якого людина прагнула все життя, стає значно гострішим, адже у літніх людей все частіше з'являються думки про те, що вони можуть не дожити до завершення війни, а отже й надії на покращення свого життя вже немає. Війна спричинює чисельні людські втрати як серед військового, так і серед цивільного населення й старіючі люди, яким часто важко прийняти смерть супутники життя, друзів та однолітків, втрачають ще й родичів, дітей, онуків, які для багатьох є символом продовження життя й сенсом існування. Як наслідок людям похилого віку не вистачає здатності розглядати своє життя як ланцюг значущого подій і, згодом, відчувають відчай і розпач.

Отже, можна виділити основні вікові зміни психічних процесів у старості:

1. Порушення відчуттів та сприйняття, що пов'язано із погіршенням роботи сенсорної сфери. Як наслідок зменшується потік інформації та швидкість її засвоєння.

2. Послаблення пам'яті, що виявляється у вигляді забудькуватості, прояв синдрому Корсакова.

3. Зниження рівня уваги, розвиток неухвильності.

4. Уповільнення мислення й часто зниження його продуктивності.

5. Емоційна пригніченість, дратівливість, часта зміна настрою, схильність до депресивних станів.

Основними особистісними змінами в людей похилого віку є такі:

1. Зниження самооцінки, посилення відчуття меншовартості, невпевненість в собі та своїх діях, підвищення чутливості до критики.

2. Підвищена тривожність, зниження працездатності, загострення відчуття самотності й безпорадності і, як наслідок, тривале й систематичне пригнічення настрою.

3. Постійне прагнення до переживання минулого, надмірна ностальгія.

4. Акцентуація деяких рис характеру.

5. Пригнічення вольової активності, прояв апатії.

Вищезазначені дані актуалізують потребу надання людям похилого віку своєчасної і якісної психологічної допомоги, яка має визначатися такими напрямками діяльності:

- сприяння адаптації людей похилого віку до нового статусу, яка полягає у переоцінці власних життєвих ресурсів, сфери інтересів та кола спілкування;
- допомога у прийнятті старості як закономірного етапу розвитку;
- пошук нових життєвих орієнтирів, визначення перспектив подальшої діяльності;
- формування позитивного образу старості як можливості розвитку внутрішнього спокою;
- підвищення загального емоційного фону;
- підвищення самооцінки й рівня власної значимості в сучасних нелегких умовах існування;
- допомога у переживанні втрати.

Учені зазначають, що сучасний працівник соціальної сфери чи сфери психологічного консультування для готовності до роботи з цією категорією клієнтів повинен бути ознайомлений з таких питань: актуальні соціально-психологічні проблеми людей похилого віку в Україні; традиційні та сучасні теорії старіння; періодизації старості та вікові кризи цього періоду; соціальна ситуація розвитку людей похилого віку та притаманна цьому періоду провідна діяльність; фізіологічні особливості та медичні проблеми похилого та літнього віку і спровоковані ними психофізіологічні зміни; проблема самотності в старечому віці, її причини та способи адаптації; форми соціально-психологічної роботи з людьми похилого віку та роботи з категоріями з ПТР [1].

У доповнення до теоретичної та практичної підготовки консультант, який працює з категорією людей похилого віку, повинен мати такі компоненти готовності:

- мотиваційно-особистісна готовність (виявляється в готовності здійснювати психологічну діяльність із людьми похилого віку й роботи із запереченнями та психологічним супротивом);
- інтелектуально-змістовна готовність (виявляється в готовності застосувати наявні знання у галузі психологічної допомоги та за потреби набувати нових);
- організаційно-дієва готовність (виявляється через професійні уміння та навички, вміння планувати свою діяльність та самоорганізованість).

Дослідження Леві, Слейда, Кункель і Касла (2002) виявили, що особи, які мають позитивний самовідчуття старіння, в середньому мали тривалість життя на 7,6 років довше, за тих, хто демонстрував негативне самосприйняття. Психологічні ефекти мають більший вплив на тривалість життя, ніж фізіологічні тож психологічна підтримка людей похилого віку в умовах воєнного стану має бути спрямована саме на позитивне сприйняття себе, усвідомлення цінності свого життя, власної значущості та життєвого досвіду, які знадобляться суспільству в умовах післявоєнного відновлення [5].

**ЛІТЕРАТУРА:**

1. Мартинюк І. А. Психологічна допомога людям похилого віку або практикум з геронтології. *Практична психологія та соціальна робота*. 2007. № 1. С. 165 – 173.
2. Ніколенко О. С. Вихід на пенсію як психологічна проблема *Психологія і соціологія*. [Електронний ресурс]. URL: [http://www.rusnauka.com/14\\_ENXXI\\_2009/Psihologia/45926.doc.htm](http://www.rusnauka.com/14_ENXXI_2009/Psihologia/45926.doc.htm) (дата звернення: 16.02.2023).
3. Робак В. Психосоціальні теорії старіння та їх значення для забезпечення процесу якісної опіки літніх людей. *Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи: зб. наук. пр.* [Електронний ресурс]. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/OD\\_2013\\_6\\_12](http://nbuv.gov.ua/UJRN/OD_2013_6_12) (дата звернення: 16.02.2023).
4. Antony, John D. Types of Counseling: A Life Span Development and Situational Approach. Nagercoil: Anugraha Publications, 1996. P. 83 – 84.
5. Butler, Michael and Ann Orbach. Being your Age: Pastoral Care for Older People. London: SPCK, 1993. 224 p.
6. Kalia, H. L, N. K. Singh, Rita Singh, eds. Encyclopaedia of the World Psychologists. Vol. 2. Delhi: Global Vision Publishing House, 2002. P. 465 – 467.

УДК 364:331.548

**Король Сергій Миколайович,**  
кандидат політичних наук, доцент,  
**Агеєнко Яна Костянтинівна,** здобувачка,  
Сумський державний університет

## **ПРОФОРІЄНТАЦІЙНА РОБОТА – ЗАПОРУКА ПРОФЕСІОНАЛІЗМУ**

Одним з актуальних аспектів реалізації державної політики в умовах війни, майбутньої відбудови країни, проведення структурних економічних реформ, запровадження додаткових механізмів для прискорення соціально-економічного розвитку України в соціальній та економічній сферах є формування, відтворення та використання трудового потенціалу суспільства. Це значною мірою залежить від професійного вибору, компетентності та успішної самореалізації молодого людини – рушійної сили майбутнього держави [1, с. 4].

Вибір професії вдалий тоді, коли роботодавці зацікавлені фахівцями і праця приносить людині задоволення, відповідає її фізичним і духовним здібностям, психічним особливостям, інтересам, знанням і вмінням.

Професійна орієнтація, що включає напрям планування кар'єри, поширена практика у розвинутих країнах. Вона не тільки допомагає виявити нахили та здібності ще в шкільному віці та обрати професію, вона навчає планувати свою професійну діяльність у майбутньому.

Професійне самовизначення становить основу майбутнього професіоналізму. Професіоналізм як характеристика професійної зрілості людини – це найвищий рівень компетентності та кваліфікації, майстерність фахівця, що базується на досвіді виконання конкретної діяльності, знаннях, навичках і уміннях, пов'язаних із виконанням певних видів завдань, розумінням специфіки спілкування в професійному співтоваристві, здатність творчо вирішувати нестандартні виробничі і міжособистісні завдання тощо.

Вибір професії визначається не лише знаннями різного ступеня про майбутню професію і усвідомленням своїх інтересів, особистісних особливостей, рівнем загальних і спеціальних здібностей, але і уявленнями про статус та місце професійної сфери в суспільному середовищі, що, у свою чергу, співвідноситься із соціоемоційною компетентністю, рівнем емоційного та соціального інтелекту, соціальною креативністю [2, с. 41 – 42].

Отже, професійна орієнтація відіграє важливу роль в житті людини. Правильний вибір професії впливає на благополуччя людини, спосіб життя, родину, кар'єрне зростання та вклад в розвиток економіки країни.

### **ЛІТЕРАТУРА:**

1. Інтерактивні заняття профорієнтаційного спрямування (з досвіду роботи педагогічних працівників закладів професійної (професійно-технічної) освіти) / уклад. О. І. Лісун, К. М. Шейкіна. Суми, 2020. – 150 с.
2. Чечко І. І. Професійне самовизначення старшокласників як передумова успішної професійної самореалізації та кар'єрного розвитку / І. І. Чечко // Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Психологія, 2020, Том 31 (70), № 3.

УДК 378.018.8-051:364-786]:352(045)

**Кравченко Оксана Олексіївна,**  
доктор педагогічних наук, професор,  
декан факультету соціальної та психологічної освіти,  
Уманський державний педагогічний університет  
імені Павла Тичини

## **ПІДГОТОВКА ФАХІВЦІВ ДО НАДАННЯ РЕАБІЛІТАЦІЙНИХ ПОСЛУГ В ГРОМАДІ**

У підготовці фахівців в Уманському державному педагогічному університеті імені Павла Тичини з галузі знань «Соціальна робота» змістовим складником є готовність до надання реабілітаційних послуг.

При розробці, оновленні і реалізації освітніх програм враховуються вимоги міжнародного і українського законодавства, що визначає політику, стандарти і механізм надання реабілітаційних послуг.

Згідно законодавства сучасний підхід до реабілітації передбачає комплексний вплив на людину, що включає медичний, психологічний і соціальний, аспекти, сприяє відновленню фізичного здоров'я та соціального статусу особистості. Це передбачає системну міждисциплінарну участь фахівців із медичної, трудової та соціально-психологічної реабілітації. Загальною метою реабілітації є подолання хвороби та відновлення здоров'я людини, її успішна соціалізація.

Поряд із врахуванням нормативно-правових актів, що регулюють здійснення реабілітації, дотримується вимога відповідності освітніх програм стандартам вищої освіти з відповідних спеціальностей.

Водночас, у змісті освітніх програм враховуються вимоги професійних стандартів професій соціальної сфери. Нами проаналізований реєстр кваліфікацій Міністерства економіки України і з'ясовано, що для сфери реабілітації розроблено і затверджено близько 20 професійних стандартів. Схарактеризовано мету діяльності за професіями, в загальному вони спрямовані на надання комплексної допомоги людям з інвалідністю та тих, хто перебуває у складних життєвих обставинах.

Позитивно оцінюючи появу за останніх 5 років професійних стандартів за професіями соціальної сфери, водночас практична діяльність потребує розробку таких документів за спеціалізаціями: психологічна реабілітація, соціальна реабілітація, медична реабілітація, соціально-педагогічна реабілітація, медіація тощо.

Важливим складником у професійній підготовці фахівців є практика, яка дозволяє апробувати в умовах виробничого процесу набуті теоретичні знання, закріпити практичні вміння і навички. Базами практики виступають: Управління праці і соціального захисту населення Уманської міської ради, «Клініка дружня до молоді» Уманської міської лікарні, КЗ «Черкаський



обласний центр медико-соціальної експертизи», Інклюзивно-ресурсний центр, реабілітаційні центри, громадські організації тощо.

Задля посилення практико орієнтованої складової в освітньому процесі та врахування потреб ринку праці створена Рада роботодавців, метою діяльності якої є забезпечення високої професійної підготовки фахівців на основі комплексного співробітництва факультету із зацікавленими підприємствами і організаціями – провідними роботодавцями, шляхом об'єднання інтелектуального потенціалу, практичного досвіду, матеріальних, фінансових і корпоративних ресурсів.

Спільно з роботодавцями визначаються конкретні освітні компоненти, завдання практики, тематики наукових досліджень тощо. Завдяки тісній співпраці університет отримує запит на підготовку фахівців, на визначення фокусу освітніх програм, формулювання програмних результатів навчання тощо.

Для закладу вищої освіти ключова роль відводиться науково-дослідницькій діяльності, і саме питання соціально-психологічної реабілітації є темою наукових студій як викладачів, так і здобувачів вищої освіти.

На сьогодні інноваційним напрямом розвитку університету, а також творчої співпраці із роботодавцями є проектна діяльність, яка дозволяє здійснювати пошук і реалізацію креативних ідей, залучити додаткове фінансування, надавати додаткові послуги з реабілітації вразливих категорій громадян, залучити здобувачів вищої освіти до такої діяльності.

Поряд із теоретико-методичними напрацюваннями виокремлюються перспективні завдання, обумовлені вимогами сучасності та реформами у галузях освіти, соціальної сфери та охорони здоров'я. Головне завдання для закладу вищої освіти виявляти ці перспективи, прогнозувати та передбачати позитивні зміни у стратегіях освітньої та наукової діяльності, визначити ключові складники для інтеграції в освітні програми підготовки фахівців:

- необхідність вивчення й імплементації кращого зарубіжного досвіду щодо реабілітації людей з інвалідністю, військових, дітей та молоді, людей похилого віку тощо, а також підготовки фахівців до надання таких послуг;

- доцільність посилення міжсекторальної співпраці практичних фахівців та викладачів щодо підготовки майбутніх фахівців до роботи в складі мультидисциплінарних команд з надання послуг комплексної реабілітації (фізичний терапевт, ерготерапевт, олігофренопедагог, логопед, вчитель фізичної культури, соціальний працівник, тренер «інваспорт», психолог, лікар та ін.);

- важливість післядипломної підготовки існуючих фахівців, які працюють за визначеними спеціальностями для підвищення їхньої конкурентності на ринку праці шляхом підвищення кваліфікації та здобуття нових компетентностей;

- пошук нових технологій з надання медико-соціальних послуг особам, які їх потребують, направлених на соціалізацію та підвищення якості життя людини (особи) на засадах мультидисциплінарного підходу;

- постійний моніторинг існуючих освітніх програм та навчальних планів підготовки фахівців з прив'язкою до досягнення компетентностей, достатніх до забезпечення надання мінімального пакету реабілітаційних послуг в громаді, введення нових навчальних дисциплін відповідно до потреб ринку праці;
- посилення практичної підготовки здобувачів вищої освіти шляхом впровадження елементів дуальної освіти, так і в межах аудиторних занять та безпосередньо на базах практики;
- створення на базі ЗВО центрів реабілітаційної допомоги зі спеціалізованим оснащенням, продуманим дизайном та оформленням відповідно до специфіки професійної діяльності психолога та соціального працівника;
- накопичення регіонального досвіду роботи з внутрішньо переміщеними особами, надання освітньо-просвітницьких послуг, здійснення соціальної підтримки та психологічного супроводу, створення умов для комплексної реабілітації за видами (психологічна, соціальна, професійно-трудова, спортивна, медична) та інтеграції до життя територіальної громади;
- об'єднання зусиль наукової спільноти та українських практиків щодо збереження кращого регіонального досвіду соціального захисту громадян, надання реабілітаційних послуг, а також розробки спільних проектів соціально-психологічної реабілітації вразливих категорій громадян від наслідків війни, забезпечення психічного здоров'я та соціального благополуччя у поствоєнний період;
- посилення заходів (збільшення кредитів на вивчення освітнього компоненту «Іноземна мова за професійним спрямуванням», запровадження англійської мови в освітніх компонентах професійного спрямування, участь у міжнародних конференціях і стажуваннях тощо) із поглибленого вивчення англійської мови майбутніми фахівцями;
- розгляд можливостей впровадження дуальної освіти із закладами соціальної сфери регіону.

### ЛІТЕРАТУРА:

1. Кравченко О. О., Коляда Н. М., Салата Н. Т. Соціально-психологічна реабілітація дітей та молоді з особливими освітніми потребами в Україні. *Соціальна робота та соціальна освіта*. 2020. № 2. С. 13 – 26.
2. Освітньо-виховний, реабілітаційний та оздоровчий потенціал інклюзивного туризму в умовах інклюзивного навчання: монографія / Оксана Олексіївна Кравченко; МОН України, Уманський держ. пед. ун-т імені Павла Тичини. Умань: Візаві, 2022. 272 с.
3. Стратегія розвитку вищої освіти в Україні на 2022-2032 роки (розпорядження Кабінет Міністрів України від 23 лютого 2022 р. № 286-р [Електронний ресурс]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/286-2022-%D1%80#Text> (дата звернення: 25.01.2023).

**Крупник Зоряна Ігорівна,**  
кандидат педагогічних наук,  
доцент кафедри психології та соціальної роботи,  
Західноукраїнський національний університет

## **ПРОФЕСІОГРАМА ФАХІВЦЯ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ У СУЧАСНИХ УМОВАХ ЖИТТЯ**

Підвищення значущості соціальної освіти в Україні обумовлено сучасними воєнними умовами життя та збільшенням кількості людей, які потребують висококваліфікованої, професійної допомоги працівників соціальної сфери. Працівник соціальної сфери повинен уміти працювати та налагоджувати комунікацію в умовах неформального спілкування, мотивувати прояви ініціативи та активної життєвої позиції населення, яке потребує допомоги, уміти знаходити компроміси у міжособистісній взаємодії. З огляду на це, у практиці безперервної освіти або професійної діяльності від працівника соціальної сфери потребують наявності певних особливостей, які стосуються характеру, загальних здібностей та статусу особистості.

Практична робота працівника соціальної сфери спрямована на встановлення взаємодії між людьми, організаціями чи соціальними системами, якщо такі взаємини конфліктні й заважають особистості повноцінно жити та працювати. Характерною особливістю соціальної роботи є те, що у процесі такої діяльності здійснюється захист інтересів різних верст населення, яке має нерівні потенційні можливості порівняно з іншими. Саме це відрізняє соціальну роботу та виокремлює її від інших професій, метою яких є також надання допомоги.

У науковій літературі до професійно важливих якостей відносять: особисту і соціальну відповідальність, загострене почуття добра й справедливості, готовність розуміти інших та надавати їм допомогу, ввічливість, емпатію, гуманізм, емоційну стійкість, особисту адекватність за самооцінкою рівень домагань та соціальної адаптованості. Своєю чергою, за вченими, особистісні якості працівника соціальної роботи поділяються на: психофізіологічні особливості, основу яких становлять здібності до цієї професії (психічні процеси, стани, увагу, емоційні й вольові прояви особистості), а також мають бути пов'язані з вимогам, які пред'являються до фахової діяльності працівників соціальної сфери; психологічні якості, які визначають працівника соціальної сфери як особистість й допомагають уникнути професійного вигорання (самоконтроль, самокритичність, самооцінка власних дій та вчинків, стресостійкість); психолого-педагогічні якості, від яких залежить ефект особистої привабливості (комунікабельність, емпатійність, здатність майстерно говорити) [1; 2; 3]. Відповідно реалізація окреслених якостей здійснюється та регламентується етичними принципами та нормами професії.

У процесі дослідження змісту професійної діяльності працівника соціальної роботи можна виокремити такі специфічні феномени, які дозволяють зробити уявлення про його загальну професіограму, хоча вона характерна не для всіх різновидів професійної діяльності працівника соціальної роботи.

1. Масовий характер та висока затребуваність у суспільстві. Соціальна робота на сьогодні набула значного поширення у найрізноманітніших сферах життєдіяльності суспільства (освіта, охорона здоров'я, виробництво, система пенітенціарних організацій), досить розповсюджена мережа організацій соціального захисту населення та соціального обслуговування населення. Водночас можна стверджувати, що постійно відбувається поглиблення характеру соціальних проблем, розширюється спектр одержувачів різних видів соціальної допомоги, визначаючи доволі високий попит на кваліфікованих спеціалістів у галузі соціальної роботи на ринку праці.

2. Розповсюдження професійного маргіналізму. Особистісний професійний маргіналізм характерний для даної професії й базується на відсутності погодженості між спрямованістю особистості та вимогами її фактичної професійної діяльності, що зумовлено соціальними причинами.

3. Вираження професійних деструкцій особистості. Майже завжди професійна діяльність працівника соціальної роботи супроводжується появою та розвитком професійного стресу, а з часом й розвитком емоційного вигорання або інших професійних деструкцій. Причинами розвитку окреслених явищ найчастіше виступає негативно емоційно забарвлене професійне спілкування працівника соціальної роботи з населенням. Однак, наразі значна увага у дослідженнях вітчизняних та зарубіжних вчених зосереджена на розробці й впровадженні заходів профілактики та відповідних копінг-стратегій для нівелювання подібних професійних деструкцій особистості.

4. Висока зовнішня гетерогенність професії, яка полягає у тому, що діяльність працівника соціальної роботи може включати в себе значну кількість спеціалізацій, різних трудових посад, які відрізняються формально регламентованими ознаками.

Як вже наголошувалося, розкриваючи професійну діяльність працівника соціальної роботи, не можна залишити поза увагою питання формування професійно важливих якостей особистості, які стають однією з базових складових та утворюють індивідуально-особистісний компонент.

Основними критеріями для працівників соціальної сфери у процесі професійного відбору виступають: людяність, гуманістичність, компетентність у тих сферах діяльності, які прямо чи опосередковано пов'язані із соціальною роботою, вміння налагоджувати взаємини у системі «людина-людина» тощо. Відповідно сформованість професійно важливих якостей дозволяє працівнику соціальної сфери повсякчас зберігати оптимізм, емоційну рівновагу, усвідомлювати свою особистісну й громадянську відповідальність у здійсненні обраного професійного призначення.

На думку А. Карпова, саме професійно важливі якості у сукупності становлять загальну структуру професійної придатності. Вчений виділяє чотири основні групи якостей: абсолютні, до яких належать особливості, які необхідні для здійснення діяльності на нормативно заданому середньому рівні; відносні, що обумовлюють собою можливість досягнення особистістю значних кількісних та якісних показників діяльності, які дозволяють досягти професійної майстерності; мотиваційна готовність до реалізації тієї чи іншої діяльності, яка може компенсувати недостатній рівень розвитку окремих професійно важливих якостей; анти-професійно важливі якості, які є протипоказаннями до здійснення діяльності.

Варто зазначити, що загалом ієрархічна структура особистості професіонала будь-якої сфери діяльності визначається вченими таким чином, що духовно-моральні та соціально-психологічні якості виступають глибинними, основоположними характеристиками його особистісно-професійного портрету та світогляду.

Отже, унікальність та суспільне призначення праці соціального працівника детермінують найвищі вимоги до рівня його професіоналізму, що спрямовано на адекватний вибір ним професійних засобів для досягнення ефективних результатів щодо надання допомоги оточуючим, які опинилися у складних життєвих ситуаціях. Відповідно, саме професійно важливі якості вплітаються у структуру професійної компетентності, створюючи індивідуально-особистісний компонент та уможлиблюється успішність у площині професійної взаємодії.

#### ЛІТЕРАТУРА:

1. Аветісян Т. В. Особливості професійного становлення фахівців із соціальної роботи. *Socioprостір: міждисциплінарний збірник наукових праць з соціології та соціальної роботи*. 2011. № 2. С. 142 – 147.

2. Горішна Н. Професійна компетентність соціального працівника як складова його фахової підготовки. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Педагогіка, соціальна робота*. 2009. Вип. 16 – 17. С. 114 – 117.

3. Олійник А. Професійні вимоги до майбутніх соціальних працівників. *Соціальна робота: виклики сьогодення: збірник наукових праць за матер. X Міжнар. наук.-практ. конф. (13 – 14 травня 2021 р.)*. Тернопіль: ТНПУ імені В. Гнатюка, 2021. С. 242 – 248.

**Миколук Світлана Миколаївна,**  
кандидат економічних наук,  
доцент кафедри психології та соціальної роботи,  
Західноукраїнський національний університет

## **СОЦІАЛЬНА РОБОТА У СФЕРІ ЗАХИСТУ ПРАВ ДИТИНИ**

В умовах військових дій професійна соціальна робота розширює напрями та методи власної роботи, які базуються на вітчизняному багаторічному досвіді, сформованому національними традиціями та міжнародними практиками. Таким чином формується феномен української соціальної роботи на засадах морально-національного обов'язку, міжнародної взаємопідтримки, відданості кожного українського громадянина у поєднанні з професійною діяльністю фахівців соціальної роботи.

Після 24 лютого 2022 року вивезення з подальшим швидким «усиновленням» або переданням під опіку до російських родин набрало обертів. Лише офіційно на кінець лютого незаконно депортували понад 16 тис. дітей. Тоді як місяць тому ця цифра не перевищувала 13 тисяч. І це лише верифіковані випадки. Реальна кількість набагато більша, однак установити точні цифри зараз неможливо [1].

Соціальна робота у сфері захисту прав дитини є одним з пріоритетних напрямів діяльності фахівців соціальної роботи. Це той напрям роботи, який вимагає не тільки особливої уваги органів державної влади та місцевого самоврядування, а й активної участі громадськості. Велике значення мають стратегічні партнерські відносини органів влади, суспільства і бізнесу в вирішенні питань соціальної роботи з сім'ями, які перебувають у складних життєвих обставинах.

У зарубіжних країнах проблеми соціальної підтримки сімей та дітей у кризових ситуаціях мають різносторонні підходи. Проте можна простежити загальні тенденції у сфері захисту прав дитини, яка опинилася в складній життєвій ситуації, це:

- створення мережі спеціальних структур, покликаних допомагати родині, школі, дітям, підліткам, юнацтву; психологічні служби, консультації, телефони довіри, соціальні притулки для дітей, які потрапили в складну життєву ситуацію;

- здійснення соціально-правової, психолого-педагогічної допомоги і підтримки сім'ї як головного інституту соціалізації, організація спеціальної роботи по оздоровленню, відновлення умов родинного виховання в сім'ях та групах соціального ризику;

- професіоналізація виховно-профілактичної та охоронно-захисної діяльності, введення спеціальних посад соціальних педагогів, соціальних працівників, практичних психологів з метою відновлення умов сімейного виховання;

– гуманізація системи профілактики та попередження правопорушень, переважання охоронно-захисних заходів над заходами покарання і примусу.

Кожна сім'я це окремий випадок, і соціальні працівники повинні допомагати всім без винятку, хто потребує цієї допомоги, використовуючи усі наявні ресурси. Необхідно вміло розробляти і поєднувати технології для кожної окремої категорії сімей та надавати необхідну допомогу саме для цієї родини. Під час соціального супроводу сімей у військовий час рекомендується підтримувати зв'язок із сім'єю за допомогою телефонного зв'язку або будь яких доступних месенджерів. У разі необхідності вивезення сімей на відносно безпечні території, особливо при залученні до цього процесу волонтерів, необхідно вести облік сімей, які евакуйовані і які ще потребують вивезення [2]. Таким чином, саме технології ведення випадку дозволяють виявити основні проблеми родин із дітьми котрі потрапили у складні життєві обставини та знівелювати їх [3].

Пріоритетними напрямками професійної діяльності фахівців соціальної роботи залишаються: соціальна робота у сфері захисту прав дитини, соціальна підтримка сімей, які потрапили у складні життєві обставини, безбар'єрна інтеграція їх у соціально-економічне життя громад з урахуванням військового стану та фінансовими можливостям держави та громад. Саме така діяльність фахівців соціальної роботи покращить якість людського життя у громадах через збільшення рівня соціального захисту, посилить соціальну єдність через підвищення рівня довіри громадян до влади та наблизить нашу перемогу.

#### ЛІТЕРАТУРА:

1. Наші діти: убивства, зґвалтування, примусова депортація і незаконне всиновлення. Що роблять окупанти з маленькими українцями [Електронний ресурс]. URL:

[https://lb.ua/news/2023/03/01/547515\\_nashi\\_diti\\_ubivstva\\_zgvaltuvannya.htm](https://lb.ua/news/2023/03/01/547515_nashi_diti_ubivstva_zgvaltuvannya.htm)  
1.

2. Рекомендації громадам щодо організації надання соціальних послуг в умовах воєнного стану [Електронний ресурс]. URL:

<https://auc.org.ua/novyna/rekomendaciyi-gromadam-shchodo-organizaciyi-nadannya-socialnyh-poslug-v-umovah-voyennogo>.

3. Семигіна Т. Сучасна соціальна робота. Київ: Академія праці, соціальних відносин і туризму, 2020. 275 с.

УДК 364-322:378

**Павленко Олена Олексіївна,**  
доктор педагогічних наук, доцент,  
професор кафедри соціології, соціальної роботи,  
соціальної роботи, публічного управління та адміністрування,  
Дніпровський національний  
університет імені Олеся Гончара;  
**Шкарбатова Анастасія Олександрівна,**  
добувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти  
зі спеціальності 231 Соціальна робота,  
Дніпровський національний  
університет імені Олеся Гончара

## **СПЕЦИФІКА ВОЛОНТЕРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ГРОМАДІ В УМОВАХ ПОВНОМАСШТАБНОЇ ВІЙНИ РФ В УКРАЇНІ: ПРИКЛАДНИЙ АСПЕКТ**

Постановка та актуальність проблеми. 24 лютого 2022 року о четвертій годині ранку вся Україна здригнулась від потужних вибухів артилерію, ракетами, авіабомбами, які спостерігались по всій території України. Світ у XXI столітті опинився в реаліях кривавої війни, яку підступно розв'язала РФ. Постає гостра проблема в допомозі постраждалим українцям, допомозі Збройним Силам України, допомозі виїзду українцям за межі України і т. п. У цій допомозі українцям активізували свою діяльність волонтери не тільки в Україні, а й в усьому світі. Наразі кожна демократична та незалежна країна світу має активний волонтерський рух. Утворення волонтерського руху є вагомим внеском свідомого населення в розвиток держави та власну безпеку.

На сучасному етапі розвитку суспільства волонтерство виступає потужною за кількістю та характером діяльності соціальною силою, що спільно з іншими політичними інституціями (державними, міждержавними та неурядовими організаціями) визначає політику сучасності та стратегії майбутнього всього людства.

Волонтерський рух є найбільш важливим інструментом соціальної роботи. За будь-яких обставин соціальну роботу і волонтерство розглядають як цілісну систему, спрямовану на поліпшення життєдіяльності людини. Сьогодні, в умовах розгорнутої кровожерливою російською федерацією повномасштабної війни в Україні необхідність волонтера в соціальній роботі зросла як ніколи.

Якщо аналізувати соціальну роботу в громаді в широкому контексті, стає зрозумілим, що вона не стоїть осторонь проблем розвитку громади. Соціальна робота в громаді спрямована не тільки на надання допомоги соціально незахищеним категоріям, але і на активізацію зусиль громади для задоволення потреб всіх мешканців. Відповідно, соціальна робота постає ефективним інструментом для розв'язання певних проблем, які є в громаді, а інструменти децентралізації дали для цього більше повноважень і ресурсів.



Волонтерство виступає ефективним засобом, певною соціальною практикою для фахівців соціальної роботи, є розширенням напрямів практичної соціальної роботи, реалізацією авторських соціальних проєктів, урізноманітненням форм та методів роботи з різними категоріями населення у різних сферах життя. Функції волонтерської діяльності тісно пов'язані з професійною діяльністю фахівців соціальної роботи, яка ґрунтується на принципах гуманності, милосердя, добровільності, безкорисливості, законності, співчуття, поважного ставлення до інших тощо. Тому вважаємо дану проблему вельми актуальною і на часі.

Аналіз досліджень і публікацій. Аналіз наукової літератури вказує на те, що проблема осмислення волонтерства, волонтерської діяльності, формування готовності майбутніх фахівців соціальної роботи до волонтерської діяльності є вельми актуальною і знаходиться у полі зору багатьох вчених, які розглядають дані проблеми в різних аспектах, і є предметом дослідження філософських, педагогічних, психологічних наук. Теоретичні основи волонтерської діяльності стали предметом наукового інтересу таких вітчизняних фахівців як: Т. Алексеєнко, В. Бех, І. Зверєва, Н. Кордонець, Т. Ткачук, С. Шкодич та ін. Серед зарубіжних дослідників значний науковий інтерес представляють доробки М. Белуччі, А. Віллема, Л. Геренса, Дж. Менетса та ін.

Аналіз багаторічного досвіду волонтерства надано в роботах зарубіжних авторів, зокрема: Г. Каскеллі, Р. Кроу, Б. Левайн, С. Маккарлі, М. Мерріл, М. Нуланд. В працях вчених обґрунтовано роль волонтерської допомоги в суспільстві, виділено основні групи добровольців, розглянуто напрями та окремі аспекти їх роботи, також приділено увагу особливостям організації волонтерської діяльності.

Дослідженню взаємозв'язку волонтерства та соціальної роботи присвячені наукові доробки низки вітчизняних вчених: Т. Буда, О. Главник, О. Добровіцької, Н. Зобенько, Р. Калениченко, Н. Клименюк, Н. Кривоконь, О. Панькової, О. Касперович та ін.

Аналіз літературних джерел вказує на гостру потребу суспільства у розвитку волонтерства, необхідності дослідження теорії та практики його організації. Свого подальшого ґрунтовного опрацювання потребує ціла низка теоретичних і прикладних аспектів волонтерства. Насамперед, це концептуалізація підходів до розуміння волонтерства як соціального феномену; з'ясування проблем, які пов'язані і супроводжують розвиток волонтерства в Україні; пошук перспективних шляхів розвитку вітчизняного волонтерства; формування готовності майбутніх фахівців соціальної роботи до волонтерської діяльності та ін.

Виклад основного матеріалу. Сучасний стан в Україні характеризується соціально-психологічною, економічною нестабільністю, зниженням рівня життя більшості населення, девальвацією моральних норм і цінностей у суспільстві. Об'єктивною причиною погіршення соціальної сфери життя суспільства стала також і ситуація, яка спричинена розв'язанням повномасштабної війни РФ в Україні, в наслідок чого, різко зросла нова

категорія людей, які потребують соціального захисту. Соціально-психологічні проблеми в Україні відобразились переважно на психологічному самопочутті різних верств населення.

Ще більш відчутно визначилась категорія осіб, які потребують допомоги: соціальної, психологічної, реабілітаційної, медичної тощо. Передусім, це молоді люди без жодного роду занять, дорослі безробітні, діти, які не отримують потрібної уваги з боку батьків, або не мають батьків, важко хворі дорослі й діти, пенсіонери, внутрішньо переміщені особи різного віку, які опинилися у складних життєвих обставинах. На теперішній час, трагічний і важкий час війни в Україні, вимушеного переїзду людей і набуття ними статусу внутрішньо переміщені осіб, біженців, величезних демографічних втрат населення нашої країни та збільшення кількості людей із особливими потребами, постала гостра необхідність збільшення створення волонтерських організацій, і потреба в їх неocenній діяльності в житті країни.

Волонтерство, з одного боку, є одним з ключових ресурсів соціальної роботи в громаді, а з іншого – кінцевою метою, тому що існування волонтерських груп та ініціатив є певним показником сталості та високого рівня самоорганізації громади, що, в свою чергу, є одним з основних завдань соціальної роботи на рівні громади. О. Безпалько [1] зазначає, що в Україні соціальна робота в територіальних громадах орієнтована в основному на розв'язання проблемних питань у соціальній сфері через надання різноманітних соціальних послуг дітям, сім'ям та молоді. І підходи щодо розв'язання даних питань базуються на основі розвитку громади, які передбачають високу активність членів громади, створення ініціативних груп та залучення фахівців соціальної сфери в систему соціальної роботи.

Волонтерська діяльність фахівців соціальної роботи – це особливий процес здійснення професійної діяльності на основі набутого багажу знань, умінь, навичок, розвинутих особистісних якостей, якими повинен володіти волонтер, та реалізації у своїй практичній діяльності творчого нестандартного підходу до розв'язання складних життєвих обставин клієнта; соціальної активності, яка особливо необхідна для здійснення волонтерської діяльності; знання нормативно-законодавчої бази України та міжнародної правової бази щодо волонтерства, волонтерської діяльності; вміння розробляти власні авторські програми, проекти та ін.

Вище зазначене, вказує, що здійснення волонтерської діяльності потребує спеціальної фахової підготовки. Але, як доводить практика діяльності волонтерських організацій, створених в громадах в сьогоденних умовах війни в Україні, то можемо констатувати, що спостерігається певна специфіка даного виду діяльності. Від початку введення воєнного стану десятки тисяч людей в Україні частково або повністю змінили свої мирні професії: художники, вчителі, вихователі, психологи, викладачі – стали волонтерами. Пенсіонери, молодь, люди різного соціального статусу, різних вікових категорій залучились до волонтерської діяльності і роблять те, що так потрібно саме зараз: допомагають внутрішньо переміщеним особам; налагоджують зв'язки з

міжнародними волонтерськими організаціями щодо залучення їх до допомоги в Україні (ліки, гуманітарна допомога, постачання тепловізорів, військових шоломів, реамобілів, необхідних поза шляховиків для наших військових на передову). У кого є автотранспорт, то займаються доставкою на передову, ризикуючи своїм життям, гуманітарної допомоги, військового необхідного обладнання для наших ЗСУ; доставкою для місцевих жителів, які знаходяться в зоні активних бойових дій продуктів, води, ліків тощо; під жорсткими обстрілами вивозять місцевих громадян з зони ведення активних бойових дій та ін. Кожний, хто залучився до волонтерського руху, прагне допомогти нашим захисникам, людям, які опинилися в епіцентрі бойових дій, допомогти в рідному місті, Теробороні міста та ін. Мобілізація ресурсів громадянського суспільства в Україні була реалізована саме через волонтерство у зв'язку із зовнішньою загрозою втрати територіальної цілісності Української держави внаслідок повномасштабної війни, яку розв'язала РФ в Україні. Такий фактор не є типовим для активізації волонтерського руху в інших країнах світу.

На сьогоднішній час багато лідерів волонтерського руху, не розглядаючи волонтерську діяльність, яку здійснюють зараз, як постійну чи основну, прагнуть до координованості, організаційної упорядкованості у своїй діяльності для підвищення ефективності допомоги, що надається. Адже більших результатів досягають волонтери, які зосереджуються не на безпосередньому задоволенні всього різноманіття гострих потреб, а на завданні ефективної організації діяльності з надання конкретного виду допомоги чи на роботі з окремою соціальною групою. І більших з них зазначають, що відчувають гостру потребу у професійних знаннях, базових навичках щодо форм, методів, технологій роботи з особами, які опинилися у складних життєвих обставинах; щодо здійснення різних напрямків соціальної роботи з різними категоріями в умовах військового стану. Вказують, що часто доводиться діяти на «інтуїтивному» рівні.

Вище зазначене вказує на необхідність розгляду питання готовності здійснювати соціальним працівником професійну волонтерську діяльність на високому рівні. Сукупність професійних обумовлених вимог до сучасного соціального працівника можна розглядати як готовність до професійної діяльності. Її складовими є, з одного боку, психологічна, психофізіологічна і фізична готовність, а з іншого – науково-теоретична, методична, практична підготовка, як основа подальшого професіоналізму фахівця з соціальної роботи.

Здійснивши аналіз наукових праць, можемо зазначити, що: «На сучасному етапі розвитку теорії готовності не існує єдиної точки зору на визначення суттєвих характеристик категорії «готовність». Готовність розглядається, як: установка (Г. Асмолов, Ш. Надірашвілі, В. Петровський, Д. Узнадзе); здібність (Б. Ананьєв, М. Левитов, С. Рубінштейн); якість властивості особистості (М. Дьяченко, Л. Кандилович, М. Ковальов); як складне особистісне утворення, яке являє собою взаємозв'язок психічних властивостей та моральних якостей, що забезпечує високу результативність в процесі діяльності (Р. Горова, П. Жильцов)» [4, с. 49].

Ми визначаємо готовність фахівців соціальної роботи до волонтерської діяльності як своєрідний синтез інтелектуальних, мотиваційних, комунікативних, емоційних, вольових рис особистості; сформованість і зрілість професійних й особистісних якостей; спроможність нестандартно та ефективно вирішувати складні професійні ситуації, керуючись міжнародними стандартами; висока соціальна відповідальність; готовність до постійного самовдосконалення, особистісного та професійного розвитку [3, с. 153].

Потенціал волонтерської діяльності фахівців соціальної роботи, по-перше, виступає певним регулятором особистісно-професійного розвитку, формує стійку систему ціннісних орієнтацій; по-друге, волонтерська діяльність спрямована на оптимізацію соціальної ситуації у суспільстві, дозволяє створити оптимальні умови для прояву соціальної активності, громадянської позиції та відповідальності, набути важливого соціального досвіду.

Коментуючи швидкий розвиток волонтерства в Україні у більш широкому контексті, у зв'язку із загальносуспільними процесами, заступник директора Інституту соціології НАН України Є. Головаха зазначає: «В Україні стало значно більше людей, які вважають, що вони повинні щось робити не для себе, а для інших. Феномен волонтерства зробив українців щасливішими саме тому, що вперше в історії приніс до українського концепту щастя задоволення від допомоги іншим» [2].

Водночас перед волонтерами та волонтерськими структурами постають суттєві проблеми. О. Іщенко, О. Касперович, О. Панькова [5] визначили коло проблем, які постають перед волонтерськими організаціями: зниження обсягів допомоги з боку населення України, представників діаспори та інших благодійників; невідповідність волонтерської діяльності законодавству, новації у законодавстві, що ускладнюють волонтерську діяльність (діюча нормативно-правова база у сфері громадянського суспільства формувалася, в основному, за відсутності існуючих надзвичайних обставин, тому не завжди враховує реалії та часом перешкоджає вирішенню волонтерами актуальних проблем); спротив чиновників і консерватизм державних структур; недостатність контролю за подальшою долею майна, переданого волонтерами (наприклад, не завжди є можливість оцінити реальні потреби особи (сім'ї, військового підрозділу) в отриманні допомоги. Наслідком стає зростання споживацьких настроїв і недоотримання допомоги тими, хто дійсно її потребує); відсутність достатньої координації волонтерів між собою; конфлікти між державними структурами та волонтерами; відсутність ефективної комунікації між волонтерами та суспільством; зниження мотивації, емоційне вигорання волонтерів; випадки зловживань з боку волонтерів, діяльність псевдо волонтерів; безпека волонтерів – і це є окрема проблема, насамперед безпека тих волонтерів, хто самостійно доставляє допомогу до підрозділів, що знаходяться на лінії зіткнення.

Незважаючи на суттєві проблеми, які вказані вище, більшість з них стали дуже швидко вирішуватися, знаходяться швидко й ефективно шляхи їх вирішення – бо це сьогоденні реалії війни змушують миттєво реагувати і діяти, і частіше не у відповідності обґрунтованих наукових, методологічних

концепцій, моделей і т. п., а, умовно, можна сказати, на інтуїтивному рівні. Нажаль йде війна і вона не надає зараз можливості поетапно досліджувати, війна – не чекає, необхідно реагувати і діяти миттєво, бо від цього буде залежати не тільки певна допомога мирному населенню, військовим, але часто від вчасної миттєвої допомоги може залежати життя тієї чи іншої людини.

Тому у підготовці фахівців соціальної роботи до волонтерської діяльності в умовах війни необхідно обов'язково робити акцент на прикладах організації роботи, видах, формах роботи волонтерських організацій в Україні, які зараз діють і надають допомогу як військовим, так і мирним людям. Показувати приклади їх логістики, інформаційної діяльності, комунікації з міжнародними волонтерськими організаціями, навчати діяти у правовому полі, ефективно і прозоро вміти використовувати фінанси, формувати і розвивати особистісні якості тощо.

Наведемо приклади напрямків волонтерської діяльності в Україні. Дослідниця І. Тохтарова [6] серед найбільш потужних волонтерських організацій, які діють в Україні, виділяє волонтерське об'єднання «Народний тил», що включає «Колеса народного тилу» (постачання військових автомобілів до зони бойових дій), «Медичний народний тил» (постачання ліків в зону бойових дій), Help Army, «Армія SOS», «Народний проєкт», Волонтерська сотня.

Проте, на сьогодні перелік прикладів ефективної самоорганізації волонтерів набагато ширший та включає тисячі, як організаційних утворень, так і людей, які одноосібно займаються волонтерською діяльністю. Серед волонтерів велика частка осіб – це студенти та вже колишні випускники вищих закладів освіти, які навчались та навчаються за спеціальністю «Соціальна робота».

Окремі волонтерські групи займаються допомогою в пошуках зниклих або загиблих військових. Основна частина таких рухів сформувалася після Іловайської трагедії у 2014 році, коли кількість загиблих та зниклих безвісти, за деякими свідченнями, вимірювалася в сотнях. Однією з таких організацій є «Союз Народна Пам'ять», що працює з вересня 2014 року і на сьогоднішній час продовжує свою діяльність у цьому напрямку, а також – «Повернись живим».

«Армія SOS», у яких прозора, відкрита звітність – це ще одна відома платформа для допомоги ЗСУ. Громадська ініціатива «Армія SOS» допомагає ЗСУ саме в тих напрямках, в яких держава ще не є сильною та потребує підтримки. Була придбана і передана ЗСУ високотехнологічна система управління та вогневого ураження «Кропива», техніка для повітряної розвідки, радіотехнічної розвідки, авіарозвідки, БПЛА (безпілотники) та ін.

Благодійний фонд «Крила надії» займається допомогою пораненим військовим у госпіталах, збором медикаментів та інших потрібних медичних речей. Хоч основний їхній напрямок – це допомога важкохворим діткам, однак також відбувається і регулярна допомога пораненим військовим ЗСУ, коли є потреба в медикаментах. У села, які знаходилися під окупацією, волонтери

цього фонду доставляють продуктові набори, солодоші, одяг, засоби для особистої гігієни та інше. У місцеві лікарні команда волонтерів доставляє медичні ліжка, інвалідні візки, багато медикаментів, одяг та постіль.

Відчутну підтримку волонтерському руху надає українська діаспора, представники якої пересилають до України грошові перекази, медичні препарати, оптичні приціли, господарські товари тощо. У багатьох країнах, де українці складають згуртовані діаспорні осередки, місцевими волонтерськими організаціями проводяться чисельні громадські акції на підтримку суверенітету і територіальної цілісності України.

Допомога людям похилого віку, дітям та тим, кому важко самому подбати про себе. Цим людям потрібна їжа, медикаменти, моральна підтримка та просто твоя увага (БФ «Життєлюб», Дитячий фонд ООН «ЮНІСЕФ», БФ «СОС Дитячі Містечка Україна» та ін.).

Відбудова будинків: приведення пошкоджених будинків до житлового стану, розбір завалів, перекриття дахів, заміна вікон тощо (ГО «Добробат», ВО «Вдома», Програма «БУР»).

Розглянемо деякі приклади волонтерської діяльності в територіальній громаді м. Кривий Ріг.

На початку війни спільними зусиллями волонтерів та двох ОВА – м. Полтави та м. Кривий Ріг, вдалося евакуювати з Харкова майже 5 тис. людей, а з Сум – майже 3,5 тис. людей. Люди покидали свої домівки в чому були одягнені. Тому стояла задача організувати вивіз людей, їх розселення, забезпечення одягом, гарячим харчуванням та дахом над головою. І тут знову український народ здивував. Звичайні жителі м. Полтави і м. Кривого Рогу прихистили людей у себе, надавши їм захист. Школи, магазини, кав'ярні та ресторани почали активно готувати їжу не тільки для ЗСУ та Територіальної оборони, а й забезпечувати вимушених переселенців гарячими та безкоштовними обідами. Люди зносили на пункти волонтерських громад продукти харчування. Навіть були випадки, коли чужі матері годували своїм молоком немовлят, бо в жінок від жаху побаченого і пережитого молоко пропало.

У Криворізькому центрі допомоги Збройним силам України та в Теробороні черги з охочих допомогти. Про це Суспільному телебаченню розповіла волонтерка Світлана Максимчук. У перший день війни, зізнається криворіжанка, трохи злякалися. Уся її родина поїхала у село, але вже наступного дня – повернулася. Чоловік пішов до лав Тероборони, а вона зайнялася тим, що вміє – організовує та координує містян, які хочуть допомогти в обороні міста та країни. Світлана Максимчук розповідає, що її семирічна донька з перших днів війни не розуміла, що таке війна і чому матуся постійно комусь допомагає. «Я спробувала їй пояснити, що така ось ситуація. Зрозуміло, що намагалася пояснити якомога м'якше. Вона все зрозуміла. У неї випав зуб і вона каже: я загадала у феї побажання, щоб війни не було».

Волонтерити пішов й акробат криворізького цирку Ігор Байбак. Він готував з трупом нову програму на березень 2022 р., однак через війну став

водієм. Власною автівкою відвозить допомогу захисникам. Ігор Байбак розповідає: «Афіші висять, є реклама, але усе загальмувалося через військові дії. Ми розуміємо, що зараз складна ситуація в країні, тому обов'язок кожного з нас – допомагати, хто чим може. А після Перемоги ми обов'язково нову програму реалізуємо!».

У приміщенні одного з Центрив допомоги збройним силам України та в Теробороні м. Кривого Рогу (у м. Кривий Ріг створено шість ТРО) щодня збираються люди, вони допомагають розвантажити продукти, закупити медикаменти та розмістити вимушених переселенців. Керівник криворізького центру «Дія» Руслан Шамрін говорить, що у роботу включилися всі, незалежно від політичних уподобань. «Жодних розділень немає. Усі єдині, усі працюють, усі за Перемогу. Ми хочемо перемогти ворога і хочемо перемогти ворога – разом», – говорить Руслан.

У Кривому Розі долучитися до волонтерського штабу допомоги українським захисникам може будь-хто. Для цього у семи районах міста створили центри волонтерського руху, вони координують роботу з військовими частинами та представниками Тероборони міста.

Криворізька громадська організація вже не раз отримувала від іноземних благодійників медикаменти, а саме: шприци, бинти, пластирі різних розмірів, у тому числі й для великих рваних ран, жарознижувальні ліки та знеболювальні засоби надання першої медичної допомоги на бойових позиціях. З них роблять для кожного військового індивідуальні міні-аптечки, щоб у разі поранення солдат зміг надати собі необхідну допомогу. Такі аптечки волонтери вже робили для військових під час АТО/ООС на Сході країни. Окрім ліків, міжнародні та українські благодійні організації допомогли також продуктами тривалого зберігання і засобами гігієни: крупами, овочами, консервами, підгузками на різний вік та вологими серветками. Частину гуманітарної допомоги криворіжці відправляють на передову, а решту – до волонтерських організацій, що допомагають вимушеним переселенцям.

З перших днів війни волонтери Футбольного Клубу «Кривбас» організували допомогу захисникам України. Волонтери ФК «Кривбас» створили спеціальний центр, дякуючи якому задовольняються потреби ЗСУ, Територіальної оборони міста, переселенців, внутрішньо переміщених осіб у ліках, їжі, засобах особистої гігієни, бронежилетах, тепловізорах, шоломах і т. д. Волонтерська організація ФК «Кривбас» допомагає ЗСУ, доставляє все необхідне українським захисникам в самі «найгарячіші» місця країни, які знаходяться як в лавах ЗСУ, так і в лавах добробатів (добровольчих батальйонів), Тероборони, а також людям, які знаходяться в районах гуманітарних криз. В березні 2022 р. волонтерська організація ФК «Кривбас» доставила гуманітарний вантаж у Маріуполь. Також, завдяки ініціативам экс-гравців клубу Геннадію Приходьку та Миколі Кашевському було відкрито марафон, на який виставили колекційний шарф та ретро футболку клубу. Виручені кошти пішли на потреби ЗСУ та на допомогу родині загиблого героя – представника фанатського руху клубу «Кривбас» Єгора Біркуна, який

захищав Маріуполь. Завдяки ще одному экс-футболісту «Кривбасу» Віталію Лисицькому, волонтери відправили гуманітарну допомогу для біженців з Харкова.

Окрім цього, у Кривому Розі волонтери ремонтують військову техніку. Волонтери Кривого Рогу Громадянського об'єднання «Рембат – Кривий Ріг» ремонтують українську і російську техніку (яка дісталась ЗСУ як трофей). Волонтери об'єдналися для того, щоб допомогти своїм землякам, які несуть військову службу в Донецькій і Луганській областях.

Ветеранка праці, пенсіонерка Катерина Назаренко з Кривого Рогу разом з родиною випікає пироги, пиріжки та печиво для бійців Територіальної оборони. Про це повідомила Профспілка металургів та гірників України. Катерина Назаренко – ветеранка рудника «Суха Балка» м. Кривого Рогу, член ветеранської організації підприємства та член профспілки. Майже відразу з початку повномасштабної війни в Україні – на волонтерському фронті.

В цей напружений час криворіжці об'єдналися, аби стати сильнішими разом та перемогти агресора. Криворізька спільнота майже кожні два-три дні передає ГО «Набат Кривбас» більше тонни гуманітарної допомоги (і скільки цих тонн вже було – не перелічити). Серед «гуманітарки»: речі, взуття, медикаменти, ліки, павер-банки, їжа, панчохи, куртки, біноклі, термоси, термокружки, цигарки, запальнички та інше. Люди несуть допомогу і в будні дні, і навіть на вихідних, плетуть сітки чи збирають іншу допомогу. Громадська організація приймає допомогу за координацією Військової адміністрації м. Кривого Рогу. Центрів збору гуманітарної допомоги по місту дуже багато. Люди самі згуртовуються і несуть допомогу.

І це тільки невелика кількість прикладів практичної волонтерської діяльності в Україні.

Отже, можемо констатувати, що діяльність волонтерів в умовах війни в Україні має свої особливості: волонтери надають допомогу із забезпечення ЗСУ амуніцією та військовими приладами; евакуацією та перевезенням біженців та переселенців; донорством; пошуком дітей та їх батьків; пошуком притулку; забезпеченням одягом, їжею, ліками, речами першої потреби. Окрім всього, займаються порятунком тварин; допомогою самотнім людям похилого віку; інформаційною підтримкою (закликання світового бізнесу піти з російського ринку, поширення інформації про війну в соціальних мережах).

Органи місцевого самоврядування разом з активними громадянами, організаціями та установами, що залучають до своєї діяльності волонтерів, здатні зробити значний внесок у сталий розвиток територіальної громади та регіону. Громадські об'єднання та благодійні організації є одним з індикаторів розуміння процесів, що відбуваються в громаді, захисником інтересів та прагнень соціальних груп та окремих громадян громади.

Волонтерська діяльність в Україні на сучасному етапі характеризується значною кількістю нестандартних для світової практики волонтерства напрямів діяльності, створюючи часом не тільки систему допомоги особам і структурам, що її потребують, але й паралельну систему розробки та реалізації рішень,



спрямованих на більш ефективне виконання функцій відповідними державними структурами, насамперед, у військовій сфері.

*Висновки.* Незважаючи на визнання ролі волонтерів у вирішенні багатьох гострих проблем: від підвищення обороноздатності країни до благодійної допомоги внутрішньо переміщеним особам – потребують вирішення багато проблем, що заважають повноцінній реалізації внутрішнього потенціалу волонтерського руху. Результати аналізу діяльності волонтерських структур демонструють значний потенціал активізації та розширення їх участі у вирішенні найболючіших проблем, що постають перед українською державою і громадськістю. Світовий досвід свідчить, що там, де добровольці можуть зробити, щоб їх голоси були почуті, і беруть участь у процесі прийняття рішень – надання послуг стає ефективнішим і справедливим. Задля забезпечення стабільного розвитку волонтерства у громаді, необхідно налагоджувати та посилювати систему взаємодії влади з організаціями та установами, що залучають до своєї діяльності волонтерів, бізнес та ін., що, у свою чергу, вимагає чіткого визначення та планування спільних дій та заходів, проведення регулярних консультацій з громадськістю.

З кожним днем чисельність волонтерів росте. Ми єдині і нас не перемогти. Український народ, як ніколи демонструє свою силу і підтримує один одного. Перемога за нами! Бо ми на своїй святій землі. Наша держава зараз стала прикладом для інших країн світу. Ми єдині і дружні. Все буде Україна! Перемога неодмінно буде Наша!

### ЛІТЕРАТУРА:

1. Безпалько О. В. Організація соціально-педагогічної роботи з дітьми та молоддю у територіальній громаді: теоретико-методологічні основи: монографія. Київ: Науковий світ, 2006. 363 с.

2. Головаха Є. Война впервые научила украинцев помогать друг другу (2022), URL: <https://ukr-socium.org.ua/wp-content/uploads/2016/04/25-40no-2vol-572016UKR.pdf> (дата звернення 11.03.2022).

3. Павленко Олена. Підготовка майбутніх фахівців соціальної роботи до волонтерської діяльності та досвід волонтерів в умовах війни: монографія wieloautorska // Wielowymiarowość edukacji XXI wieku /pod redakcją naukową Anny Klim-Klimaszewskiej, Sabiny Wieruszewskiej-Duraj. Siedlce: Uniwersytet Przemysłowo-Humanistyczny w Siedlcach, 2022. Том III. Edukacja dorosłych. P. 149 – 174.

4. Павленко О. О. Про зміст готовності студентів педвузу до використання національних традицій у вихованні школярів. Придніпровський науковий вісник, 2000. № 1 – 2 (98 – 99), Дніпропетровськ : Кривий Ріг : Наука і освіта. С.48 – 54.

5. Панькова О. В., Касперович О. Ю., Іщенко О. В. Розвиток волонтерської діяльності в Україні як прояв активізації соціальних ресурсів громадянського суспільства: специфіка, проблеми та перспективи, Український соціум, 2016. № 2 (57), URL: [https://ir.kneu.edu.ua/bitstream/handle/2010/33245/Usoc.2016\\_2\\_5](https://ir.kneu.edu.ua/bitstream/handle/2010/33245/Usoc.2016_2_5) (дата звернення 11.05.2022).

6. Тохтарова І. Волонтерський рух в Україні: шлях до розвитку громадянського суспільства як сфери соціальних відносин // Теорія та практика державного управління і місцевого самоврядування, 2022. №. 2. С. 27 – 31.

УДК 364.4:316.334.55(045)

**Підвальна Юлія Василівна,**  
кандидат педагогічних наук, доцент,  
доцент кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи,  
Уманський державний педагогічний університет  
імені Павла Тичини

## **ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ В ГРОМАДІ СІЛЬСЬКОЇ МІСЦЕВОСТІ**

Громада – це групова соціальна спільнота, члени котрої поділяють єдину територію, об'єднані повсякденними регулярними стосунками. Вона відрізняється від інших спільнот індивідуальністю та емоційністю внутрішніх зв'язків, що обумовлюється родовими, сусідськими та товариськими взаємостосунками, культурою, замкнутістю системи.

У ст. 1 Закону «Про місцеве самоврядування в Україні» (1997) визначено, що територіальна громада – це жителі, об'єднані постійним проживанням у межах села, селища, міста, що є самостійними адміністративно-територіальними одиницями, або добровільне об'єднання жителів кількох сіл, що мають єдиний адміністративний центр.

Отже, згідно із Законом України «Про місцеве самоврядування», ухваленим 1997 року, територіальна громада – це основний суб'єкт місцевого самоврядування, що складається з жителів села (кількох сіл), селища, міста [1].

Отож виникнення громад постало як відповідь на розв'язання різних соціальних проблем суспільства. Крім того, відомо, що робота в громаді стосується як проблем відродження принципів демократії, так роботи із конкретними верствами населення (допомога, консультування, визначення пріоритетів, керування ресурсами, підтримка організацій, контроль та оцінка прогресу тощо).

Деякі фахівці розглядають громаду як об'єднання різного типу колективів, а дехто виділяє в громаді окремі групи.

– автономні місцеві групи, які контролюють самі мешканці певної місцевості;

– напівавтономні групи, де партнерами виступають мешканці, органи влади, зовнішні структури (національні волонтерські організації, релігійні організації, профспілки, комерційні структури тощо);

– керовані ззовні ініціативи, тобто проекти, запроваджені зовнішніми структурами й контрольовані місцевою владою [3].

Соціальна робота належить до одного з численних видів діяльності, але є її особливим видом.

Кваліфіковане сприяння людям у вирішенні життєвих проблем визначає професійні особливості соціальної роботи. Професія соціального працівника настільки тісно пов'язана із суміжними професіями, що в когось можуть виникнути сумніви щодо її самодостатності як особливої професії, ґрунтовності

її претензій на рівноправне становище серед інших спеціальностей. Наголосимо, що з традиційних сфер діяльності, що з аналізом і вирішенням людських проблем (психології, соціології, педагогіки, юриспруденції тощо), соціальна робота відрізняється насамперед своїм інтегральним характером.

Соціальний працівник виступає певною мірою як і психолог, як і соціолог, як і педагог, як і юрист. Психологічними методами він користується, скажімо, при діагностуванні особистісних проблем клієнта або нейтралізації його опору пропонованим процедурам соціальної терапії, до соціологічних методів вдається при складанні соціальної історії сім'ї або вивченні громади, а також моніторингу якості послуг і т. д. Педагогічні методи застосовуються ним вплив на установки та поведінку клієнта. Він виступає як юрист, консультуючи свого клієнта з питань законодавства. Соціальна робота близька і до медицини і не тільки тим, що в ній широко використовується медична термінологія (терапія, профілактика, клініка, патологія тощо).

Для розуміння громади, її структури та ролі соціального працівника в ній важливим є така складова громади, як місцеві ініціативи. Такі ініціативи поділяють на чотири групи:

1) «місцеве життя», або «сусідська модель» – це назва для повсякденної активності у її суто спонтанних формах. Наприклад, мешканці невеликої географічної зони підтримують свої певні сусідські інтереси. Це можуть бути мешканці, поєднані за такою ознакою, як обмежена мобільність і потреба зробити пандус для інвалідних візочків у громадську будівлю. Деякі місцеві ініціативи спрямовані на стимулювання контактів поміж людьми, котрі є запорукою підтримання здорового мікросоціального клімату;

2) «дії всередині громади» також зароджуються спонтанно, але мають більш організований характер. Це може бути обладнання дитячого майданчика або створення ради мікрорайону. У більшості країн такі місцеві ініціативи підтримуються. Внутрішня активність громади вигідна для суспільства, бо вона зводить до мінімуму необхідність його втручання;

3) «розвиток громади», який має передумовою співробітництво ентузіастів та професіоналів у справі активізації різних сторін місцевого життя. Як правило, програми такого роду передбачають наявність зовнішньої підтримки. Наприклад, проведення фестивалю мистецтв або створення клубу;

4) «місцева/громадська політика» – комплекс програм, спрямованих на залучення членів громади до досягнення певних цілей. Прикладом може бути створення групи людей, що є сусідами, з метою охорони власності одне одного й профілактики правопорушень як допомога поліції у виконуваних їй функціях. Сюди також можна віднести надання допомоги й підтримки з боку громади (communitycare) інвалідам та самотнім людям похилого віку і, насамперед, ідею створення неформальної системи індивідуального догляду за людьми, що потребують довготермінового догляду, силами самих членів громади [2].

До основних завдань фахівців із соціальної роботи в громаді належать:

– виявлення осіб/сімей, які потребують соціальної підтримки;

- проведення оцінки потреб особи/сім'ї, яка перебуває в складних життєвих обставинах, обстеження матеріально-побутових умов, здійснення планування та реалізація інтервенції згідно укладеної угоди;
- координація і вирішення проблемних питань осіб/сімей, які перебувають в складних життєвих обставинах та потребують сторонньої допомоги із числа осіб похилого віку, інвалідів, соціально вразливих груп та надання їм послуг із інформування, консультивання та представництва інтересів в організаціях соціального захисту населення;
- здійснення соціального супроводу та надання соціальних послуг особам із числа тих, хто зазнав насильства, жорстокого поводження, постраждав від торгівлі людьми;
- забезпечення соціальної підтримки ВІЛ-інфікованих осіб та членів їх сімей;
- реалізація соціального патронажу осіб із числа тих, хто вийшов із місць позбавлення волі, з установ із виконання покарань;
- здійснення соціальної адаптації дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, молоді з метою підготовки до самостійного життя;
- інформування жителів ОТГ про можливість отримати різного роду соціальних послуг;
- проведення інформаційно-просвітницьких заходів з метою профілактики негативних явищ у соціумі, пропагування сімейних форм виховання і соціального захисту жителів ОТГ;
- перенаправлення осіб, членів сімей, які перебувають в складних життєвих обставинах до різних вузькопрофільних соціальних агенцій з метою отримання соціальних послуг [2].

Варто зазначити, що фахівець із соціальної роботи в громаді оперує сукупністю функцій у процесі надання соціальних послуг тим, хто цього потребує. Сукупність функцій залежить від специфіки роботи фахівця, посад, які він обіймає, структури соціальної агенції, категорій клієнтів та переліку соціальних послуг, які він надає.

#### ЛІТЕРАТУРА:

1. Закон України від 21.05.97 р. «Про місцеве самоврядування в Україні» // Нормативно-правове забезпечення діяльності соціальних служб для молоді. Частина I. Київ: ДЦССМ, 2003. С.180 – 250.
2. Методичні рекомендації щодо виконання власних (самоврядних) повноважень об'єднаної територіальної громади у сфері соціального захисту населення. (2016) [Електронний ресурс]. URL: [http://www.mlsp.gov.ua/labour/control/uk/publish/article?art\\_id=186204&cat\\_id=107177](http://www.mlsp.gov.ua/labour/control/uk/publish/article?art_id=186204&cat_id=107177).
3. Сільська громада та громадський побут [Електронний ресурс]. URL: <http://litopys.org.ua/istkult2/ikult208.htm>.

УДК 364(477)

**Семигіна Тетяна Валеріївна,**  
докторка політичних наук, професорка,  
Національне агентство кваліфікацій  
**Палатна Дар'я Олександрівна,**  
аспірантка кафедри соціальної реабілітації та соціальної педагогіки,  
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

## **САМООРГАНІЗАЦІЯ ГРОМАД В УМОВАХ ПРИРОДНИХ ТА ШТУЧНИХ КАТАСТРОФ: УРОКИ ДЛЯ УКРАЇНСЬКОЇ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ**

**Постановка проблеми.** Бойові дії на території України та запровадження воєнного стану змушують критично ставитися до змісту та форм діяльності соціальних працівників. Наразі осмислення потребує організація роботи з громадами.

Війни, терористичні акти, техногенні аварії та інші дії людей, що призводять до масових руйнувань та загибелі людей, відносять до штучних катастроф. У той час як природні катастрофи можуть включати такі явища, як землетруси, урагани, повені, посухи, лісові пожежі та інші стихійні лиха. Обидва типи катастроф завдають економічних та екологічних збитків, суттєво впливають на соціальний розвиток території та на людей, які там проживають, вимагають мобілізації громад для допомоги постраждалим і відновлення пошкодженої інфраструктури. У цих ситуаціях соціальні працівники можуть відіграти важливу роль, оскільки можуть стати ключовими фасилітаторами для організації та координації самоорганізації громад [1; 5]. Таким чином виникає потреба у визначенні ключових вмінь та навичок, які могли б лягти в основу підготовки соціальних працівників у громадах для фасилітації процесу мобілізації громад в умовах природних та штучних катастроф.

**Мета.** Ця робота має на меті охарактеризувати важливість локальних ініціатив для пом'якшення наслідків природних та штучних катастроф і визначити ключові вміння соціальних працівників для роботи в надзвичайних ситуаціях.

**Виклад основних результатів.** Розглянемо кілька прикладів катастроф і роль соціальних працівників та місцевих ініціатив у реагуванні різні катастрофи, специфіку самоорганізації та мобілізації територіальної громади.

*Локальні природні катастрофи* (повені, землетруси тощо) мають властивість повторюватися. За визначенням ООН [3] робота з громадою в умовах таких надзвичайних ситуацій має бути організована відповідно до моделі, в якій виділяють чотири етапи: (1) пом'якшення, (2) готовність, (3) відповідь і (4) відновлення (короткострокові та довгострокові зусилля). У ширшому розумінні ці етапи можна об'єднати у дві групи: діяльність до катастрофи, тобто проактивні заходи, і дії після катастрофи, тобто реактивні заходи. Важливо звернути увагу, що частина цих заходів впроваджується самоорганізованою громадою.

Наприклад, у Польщі під час повені 2020 року на місцевому рівні вжито наступних заходів: (1) залучення військ територіальної оборони, інженерних військ; залучення до ліквідації наслідків місцевих волонтерських підрозділів пожежної охорони; (2) залучення місцевих підприємців; (3) залучення Карітасу (соціальна організація католицької церкви); (4) приготування гарячих обідів товариством домогосподарок; (5) залучення скаутів до розчищення території біля приватних будинків тощо [4]. Значна частина цих місцевих ініціатив була реалізована не спонтанно, а завдяки попередньому плануванню та роботі з ініціативними групами в громаді.

Соціальні працівники залучалися до інформування населення про доступність питної води, дезінфекцію, протиепідеміологічні заходи, а також про правила поводження з тваринами для фермерів, вивезення побутових відходів та трупів домашніх тварин. Оцінка збитків домогосподарств також була частиною діяльності соціальних служб. Інші напрями роботи під час лиха включали: доставку пакетів допомоги; проведення консультацій для мешканців, які постраждали від повені; об'єднання людей для допомоги постраждалим, створення груп підтримки постраждалих створення фонду для збору коштів для постраждалих тощо [6].

*Пандемія як глобальна природна катастрофа* характеризується швидким поширенням певної інфекційної хвороби, високою захворюваністю та смертністю, а також необхідністю вжиття ефективних заходів контролю та протидії на місцевому, національному та міжнародному рівнях. Пандемія може виникнути несподівано, що робить її непередбачуваною.

Пандемія COVID-19 вважається природною катастрофою, оскільки вона спричинена поширенням нового коронавірусу SARS-CoV-2 в природному середовищі. Порівняно з іншими природними катастрофами, такими як повені або землетруси, де можна зосередитися на ліквідації наслідків і наданні допомоги постраждалим, у разі пандемії COVID-19 необхідно було одночасно з цим вживати заходи з профілактики, щоб зменшити ризик поширення вірусу.

Локдаун та інші протиепідемічні заходи мали значний вплив на глобальну економіку, технологічні індустрії та соціальний порядок. Наразі природні катастрофи теж негативно позначаються на економіці та інфраструктурі, але, зазвичай, не впливають на соціальний порядок та технологічну індустрію такою мірою, як це сталося під час пандемії COVID-19.

Дослідження в Україні та в інших країнах свідчать про ефективність локальних ініціатив і громадських проектів, які впроваджувались під час локдауну. Вони могли бути «невидимими» на національному рівні, але важливими для місцевих громад. Адже державні програми та централізовані рішення – повільні та не здатні реагувати на потреби, що змінюються [7].

Уроки пандемії вказують на необхідність допомогти студентам підготуватися до світу, де невизначеність щодо багатьох питань, таких як глобальні пандемії, є постійною темою, і де часто доводиться діяти в умовах надзвичайних (і незвичних) ситуацій.

*Збройний конфлікт* – це штучна катастрофа, спричинена людьми, яка має багатовимірний вплив, зумовлює руйнування та колективні травми.

Самоорганізація громад вважається важливим чинником у реагуванні на штучні катастрофи. Адже люди можуть зібратися разом, щоб допомогти один одному та забезпечити захист. Такі дії можуть врятувати життя та майно, зменшити руйнування і сприяти швидкому відновленню. Самоорганізація також може бути важливою для організації евакуації з громади, яка перебуває у небезпечній зоні, організації оборони. Громади, які приймають переселенців, можуть реалізовувати численні локальні ініціативи, спрямовані на підтримку тих, хто опинився у скрутній ситуації.

Досвід в Україні засвідчує здатність громад до швидкої самоорганізації в умовах бойових дій та воєнного стану, активного залучення волонтерських груп і неформальної підтримки [4].

Вивчення українського досвіду влітку 2022 року засвідчує, що на процес самоорганізації і активізації громади впливають такі чинники, як: спільна мета, лідерство місцевої влади, попередній досвід громади з розв'язання соціально значущих проблем тощо. При цьому мешканці громади шукають лідера серед місцевої влади, депутатів або громадського сектору [2]. Звісно, таким лідером може стати і соціальний працівник, який здатний згуртувати громаду і спрямувати місцеві ініціативи. Водночас можна констатувати відсутність в Україні фахівців з розвитку/активізації громад, які вміють працювати з ініціативними групами, здатні формувати стресостійкість (резильєнтність) громади та її готовність до колективних дій, виявляти та підтримувати сильні сторони громади [1]. Міжнародний досвід засвідчує, що в умовах надзвичайних ситуацій соціальним працівникам доводиться займати певну політичну позицію і боротися за розв'язання певних гострих проблем. Наразі важко уявити реалізацію прав людини та соціальної справедливості для місцевих громад без політичної участі й активного лобіювання інтересів.

Знання основ першої медичної та психологічної допомоги, безпечної поведінки у небезпечних ситуаціях мають бути складовою професійної підготовки соціальних працівників будь-якого рівня.

Також соціальні працівники, які працюють в умовах надзвичайних ситуацій та катастроф, повинні мати певні навички та вміння, щоб безпосередньо допомогти людям у цих складних ситуаціях або організувати інших на взаємодопомогу. Визначимо кілька з них.

1. *Оцінка ситуації*: соціальні працівники повинні мати розуміння та знання про можливі наслідки та вплив надзвичайних ситуацій та катастроф на людей та їх соціальне благополуччя.

2. *Спілкування*: соціальні працівники повинні бути готовими до специфічного спілкування з людьми, які пережили надзвичайну ситуацію або катастрофу, які можуть мати характер, травмівний для психічного стану індивідів. Вони повинні вміти співчувати, вислуховувати та допомагати людям у розв'язанні їхніх проблем, мотивувати людей на взаємодопомогу та згуртування.

3. *Емоційна стабільність*: соціальні працівники повинні мати здатність контролювати свої емоції та залишатися стійкими в екстремальних умовах.

4. *Координація*: соціальні працівники повинні бути здатні координувати свою роботу з іншими фахівцями, які допомагають людям в надзвичайних ситуаціях, такими як медичний персонал, волонтери та організації громадського захисту.

5. *Гнучкість*: соціальні працівники повинні бути здатні пристосовуватися до змінних умов та ситуацій і змінювати свій підхід в залежності від потреб людей, вразливих груп у громаді та громад в цілому.

6. *Здатність до прийняття рішень*: соціальні працівники повинні бути здатні приймати швидкі та виважені рішення в надзвичайних ситуаціях.

7. *Пошук ресурсів у громаді*: соціальні працівники повинні бути здатні виявляти внутрішні ресурси в громаді або залучати сторонні ресурси, робити процес залучення ресурсів прозорим, підзвітним та дієвим.

**Висновок.** Соціальні працівники відіграють важливу роль у підтримці місцевих ініціатив, спрямованих на підготовку до тих природних катастроф, що мають властивість повторюватись, та на подолання наслідків катастроф. Для цього соціальні працівники повинні опанувати як уміння допомагати людям, які переживають травмівні для них ситуації, так і мотивувати людей на взаємодопомогу та колективні дії, що мають на меті розв'язання нагальних соціальних проблем, зумовлених катастрофою.

#### ЛІТЕРАТУРА:

1. Семигіна Т., Палатна Д. Підхід, орієнтований на сильні сторони, у роботі з територіальними громадами: огляд міжнародної практики. *Соціальна робота та соціальна освіта*. 2022. № 1 (8). С. 87 – 100.

2. Палатна Д. Процес мобілізації територіальних громад в умовах воєнного стану в Україні. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Соціальна робота*. 2022. № 1 (8). С. 41 – 45.

3. Global Assessment Report on Disaster Risk Reduction / United Nations, 2015. URL: <https://www.undrr.org/quick/11404>.

4. Konsultacje z mieszkańcami poszkodowanymi w powodzi / Gmina Jasło, 2020. URL: [www.gminajaslo.pl](http://www.gminajaslo.pl).

5. Semigina T. Human-made Disasters and Social Work: A Ukrainian Prospective. *The Routledge Handbook of Green Social Work* / Ed. by L. Dominelly. Abingdon: Routledge, 2018. P. 431 – 441.

6. Semigina T., Kokoichuk Y. Floods in Ukrainian Carpathians: Lessons for Social Work Practice and Education. *Climate Justice and Social Work: International Perspectives* / Ed. by Madhanagopal D., Nikku B.R. London and New York: Routledge, 2022. P. 89 – 108.

7. Semigina T., Karagodina O., Baidarova O. Global “Corona Crisis” as a Further Challenge for Social Equity. *The Palgrave Handbook of Global Social Problems* / Ed. by Baikady, R. et al. Cham: Palgrave Macmillan. 2022. URL: [https://doi.org/10.1007/978-3-030-68127-2\\_220-1](https://doi.org/10.1007/978-3-030-68127-2_220-1).



УДК 364-3:331.105

**Спірін Андрій Андрійович,**  
здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти  
зі спеціальності 231 Соціальна робота,  
Київський університет імені Бориса Грінченка

## **НАЛАГОДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО ПАРТНЕРСТВА У ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАДАХ ЯК ВИКЛИК СЬОГОДЕННЯ**

Створювати умови для діяльності, налагоджуючи й організовуючи соціальне партнерство у територіальних громадах, необхідно пам'ятати його провідну ідею, яка полягає у підвищенні рівня добробуту, благополуччя, безпеки й поінформованості населення щодо шляхів вирішення нагальних питань, активізації й розвитку громади.

Саме, налагодження партнерських відносин є гарантією важливих, якісних змін у громадах, суттєвим критерієм на шляху досягнення загальної мети. Задля забезпечення партнерства і взаємодії фахівців різного рівня, узгодження дій надавачів соціальних послуг та цілеспрямованого застосування ресурсів організовується міждисциплінарна команда. На систематичних зустрічах члени міждисциплінарної команди погоджують порядок взаємодії, спільний план втручання, етапи ведення випадку, умови надання соціальних послуг, що дозволяє уникнути їх дублювання.

Об'єднання задля досягнення конкретної мети, вирішення певних завдань, партнерські стосунки передбачають співпрацю та координацію зусиль, ресурсів, можливостей, ймовірні ризики, враховують інтереси усіх сторін і колективну відповідальність за результати діяльності. Таким чином, соціальний працівник повинен бути готовим до організації та здійснення професійної діяльності із вразливими сім'ями з дітьми, мати навички співпраці в команді, зважати на умови соціального середовища, у якому реалізовує власну практичну діяльність [4].

Основою таких взаємовідносин є визнання рівноправності та незалежності кожного учасника партнерської взаємодії, адже йдеться про участь у прийнятті ефективних та виважених рішень, роботу в команді за спільними правилами й принципами, що унеможлиблює конфлікт інтересів. Важливо, щоб учасники соціального партнерства регулярно зустрічались, обмінювалися інформацією, обговорювали потреби та проблемні питання і узгоджували подальші кроки, а також спільно спонукали громади до пошуку партнерів.

Наразі, під соціальним партнерством розуміється система механізмів соціальної взаємодії, задля соціального діалогу між суб'єктами суспільних відносин у різноманітних сферах їхнього життя та діяльності, об'єднання зусиль партнерів для досягнення загальної цілі [2].

Саме тому, передумовою виважених та якісних партнерських стосунків є готовність суб'єктів соціального партнерства до взаємодії, наявність ресурсів

потрібних для реалізації спільних ініціатив, програм та проєктів; плідний діалог, відповідальність за спільні результати діяльності; формування відносин, заснованих на доброзечності, взаємодовірі, взаємопідтримці та взаємодопомозі.

Обов'язковими умовами успішного соціального партнерства можемо визначити такі: уміння розробити детальний план спільної роботи, володіти інформацією про особливості та потреби кожного із суб'єктів й працювати з нею. О. Садова звертає увагу на чинники, які сприяють розвитку партнерства у громадах: наявність стратегії організацій, які готові до співпраці; розвиток культури благодійності; організаційної культури партнерів; фаховість у наданні соціальних послуг; інформаційне забезпечення становлення й розвитку партнерських стосунків [3].

Л. Калініна та Н. Лісова наголошують на таких етапах розвитку відносин у процесі налагодження механізму соціального партнерства [5]:

- етап взаємоадаптації – пошук та знайомство партнерів, визначення спільних інтересів, вивчення специфіки діяльності кожного з партнерів;
- етап довірливих стосунків – спільне обговорення інноваційних практик, взаємодопомога й взаємопідтримка сторін, зниження рівня взаємоконтролю й підвищення взаємовідповідальності за результати діяльності.
- етап творчої взаємодії – налагоджуються ефективні взаємовідносини, співдружність, вільний розвиток суб'єктів, що перебувають у взаємодії.

Отже, досвід у розв'язанні проблем, які є нагальними для іншої сторони, може бути одним із критеріїв при виборі потенційних партнерів. Для дієвої взаємодії партнерам потрібно мати спільне бачення щодо проблем, які можна в рамках співпраці більш ефективно вирішити; мети, якої за рахунок співпраці вони досягатимуть та щодо можливостей (власних та партнера) при виконанні окремих завдань [1].

Досліджуючи питання соціального партнерства, можемо виокремити кілька рівнів взаємодії:

- партнери не з'ясовують стосунки на людях, але кожен із партнерів працює немов сам по собі;
- партнери працюють у за узгодженою програмою, але мають різні уявлення про те, чого прагнуть досягти, вони не мають спільної мети і відповідальності за процес та результат;
- партнери працюють задля спільної мети та взаємодоповнюють один одного.

Проте, партнерство передбачає наявність визначених умов щодо співпраці, мети, завдань загальної діяльності, передбачуваних результатів тощо.

Партнерство як процес передбачає контакт та взаємодію, низку конкретних, колективних дій, спільний пошук можливостей щодо вирішення наявних проблем. Одним із важливих елементів сприяння якісній комунікації між партнерами є ефективний діалог – обмін інформацією, поширення спільно прийнятих ключових меседжів, уміння слухати та чути.

**ЛІТЕРАТУРА:**

1. Міжнародне муніципальне партнерство: методичні рекомендації / Міністерство розвитку громад та територій України. 2022. 128 с.
2. Оксенюк О. Налагодження соціального партнерства між закладом середньої освіти і громадою. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: «Педагогіка. Соціальна робота»*. 2022. Вип. 1 (50). С. 207 – 210.
3. Садова О. Г. Особливості застосування технології «партнерство у громаді» у практиці освітньої діяльності сільської школи. *Таврійський вісник освіти*. 2016. № 1. С. 60 – 65.
4. Спіріна Т., Лях Т., Рогожинська В. Принципи міждисциплінарної взаємодії у соціальній роботі. *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. 2020. Вип. 27 (3). С. 224 – 228. [Електронний ресурс]. URL: [http://www.apfn-journal.in.ua/archive/27\\_2020/part\\_3/41.pdf](http://www.apfn-journal.in.ua/archive/27_2020/part_3/41.pdf) (дата звернення: 07.03.2023).
5. Топузов О., Калініна Л., Лісова Н., Калініна Г., Малюга М. Партнерські засади державного-громадського управління як предмет розгляду в підручнику для керівника освіти. *Проблеми сучасного підручника*. 2021. Вип. 27. С. 264 – 276.

**Шандрук Сергій Костянтинович,**  
доктор психологічних наук, професор,  
професор кафедри психології та соціальної роботи,  
Західноукраїнський національний університет;  
**Сеник Алла Михайлівна,**  
кандидат педагогічних наук, старший викладач  
кафедри психології та соціальної роботи,  
Західноукраїнський національний університет

## **ПЛАНУВАННЯ ТА ОЦІННИЙ АНАЛІЗ У ДІЯЛЬНОСТІ СУЧАСНОГО СОЦІАЛЬНОГО ПРАЦІВНИКА**

За сучасних умов розвитку українського суспільства не втрачає актуальності проблема вдосконалення професійних якостей соціальних працівників. Досліджуючи аспекти планування та оцінного аналізу у діяльності сучасного працівника, ми звернули увагу на рівні сучасної соціальної роботи, що вказані у науковій праці Т. Семигіної, а саме:

– соціальна робота на макрорівні; мається на увазі макросистеми (економічний, культурний, політичний, соціальний контекст, екологія, суспільна дискримінація тощо);

– соціальна робота на мезорівні – розглядаються мезосистеми (взаємодії між елементами мікросистем) та соціальні мікросистеми (сім'я, близькі люди, робота, школа, структури в громаді);

– соціальна робота на мікрорівні – цей рівень передбачає так само діяльність в соціальних мікросистемах (сім'я, близькі люди, робота, школа, структури в громаді), а також роботу з індивідом (вік, стать, сексуальна орієнтація, темперамент, стан здоров'я, переживання травми, негативний досвід, специфічні потреби) [2, с. 17].

Проте актуальним лишається практична значущість планування та оцінка роботи з клієнтом у професійній діяльності сучасного працівника. Так, наприклад, технологія планування соціальної роботи з клієнтом пов'язана з трьома групами факторів: 1) технологічними; 2) особистісними; 3) інституційними. Надамо стислої характеристики означеним факторам.

Технологічний аспект планування у соціальній роботі є проміжним структурним елементом між процедурою оцінки та методами зміни ситуації клієнта. Загальний процес планування ґрунтується на раціональному виборі (це може бути вибір клієнта, але в окремих випадках – соціального працівника). На етапі оцінки ситуації клієнта виявляються потенційні складні питання, але наявні ресурси мають сприяти досягненню цілей у змінскладної життєвої ситуації. На даному етапі взаємодії соціального працівника з клієнтом та виходячи з можливостей соціальної установи, визначаються засоби та шляхи вирішення проблеми клієнта. Все це потребує відповідної координації та узгодженості дій різних фахівців як у самій організації, так і залучених з інших установ.

Щодо особистісного аспекту планування відзначимо, що соціальні працівники мають справу з суб'єктами, які перебувають у стадії розвитку, їх життєвий сценарій зазнає постійних змін під впливом різних факторів, а відтак – змінюються і їх потреби. Саме тому під час взаємодії соціального працівника з клієнтами необхідно чітко визначати ситуації щодо конкретних змін. Так, у соціальній роботі часто використовують спосіб залучення клієнта до планування процесу надання допомоги. Це дозволяє прогнозувати бажані результати, в той же час завдяки спільному плануванню клієнт стає активним учасником взаємодії, що повною мірою відповідає за процес зміни, як і соціальний працівник. Таким чином, процес планування є механізмом контролю та активізації клієнта.

З приводу інституційного аспекту планування важливим, на наш погляд, є допомога та підтримка клієнтів, що здійснюється завдяки фахівцям державних установах соціального захисту. Держава зазнає фінансових витрат на утримання цих установ, тому допомога має певні масштаби та межі, щорегламентується чинним законодавством.

Хороші практичні результати випливають не лише завдяки чітко спланованій роботі соціального працівника, а й із широкого, всеосяжного оцінного аналізу, а не вузького, орієнтованого лише на соціальні послуги. Такий ширший підхід дозволяє побачити недоліки системи послуг і, можливо, усунути їх. Основні дані, такі як факти, дуже важливі, але не менш важливі думки, почуття та інтуїція соціального працівника. Оціночний аналіз передбачає можливість виявлення помилки чи упередженого ставлення соціального працівника. Щоб уникнути цього, слід проводити перехресні перевірки даних. Серед практичних порад сучасних вчених, найбільш доцільними вважаємо наступні [1]:

- 1) розвивати самоконтроль під час розгляду отриманих даних;
- 2) бути здатним протистояти тим, хто має більш високий статус або владу, і виступати проти їх думки, якщо це необхідно;
- 3) розглядати всі оцінки як робочі гіпотези, які мають наповнюватися змістом у міру надходження інформації та знань.

Таким чином, оцінний аналіз – це тривалий процес, метою якого є розуміння людей у взаємозв'язку з навколишнім середовищем: це основа планування того, що необхідно зробити, щоб зберегти, поліпшити або змінити стан людини або навколишнього середовища. Навички проведення оцінного аналізу, отримання результатів залежать від адміністративного таланту соціального працівника разом із навичками людських взаємин. Для такої роботи потрібна людина, яка може організувати, систематизувати та проаналізувати отриману інформацію, при цьому вона має тонко відчувати обстановку та бути здатною зрозуміти унікальність кожної конкретної ситуації.

#### **ЛІТЕРАТУРА:**

1. Купенко О. Соціальна робота: від теорії до практики. Суми: Сумський державний університет, 2019. С. 19.
2. Семигіна Т. Сучасна соціальна робота. Київ: Академія праці, соціальних відносин і туризму, 2020. 275 с.

УДК 364.62:343.541] (477) "364"

**Швед Ольга Володимирівна,**  
доцент кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи,  
Київський університет імені Бориса Грінченка

## **РОЛЬ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ У ДОПОМОЗІ ЖЕРТВАМ СЕКСУАЛЬНОГО НАСИЛЬСТВА, ПОВ'ЯЗАНОГО З ВІЙНОЮ**

**Анотація.** Будь-яка війна – це надзвичайне явище, яке несе жах, руйнування та смерть. Під час війн, які велись в різних країнах світу, люди стикались також із сексуальним насильством з боку ворога. Нажаль, ця ситуація зараз існує в Україні. Крім вогнепальної зброї російські агресори застосовують ще й такий вид зброї, як сексуальне насильство. Сексуальне насильство часто має на меті тероризувати населення, руйнувати сім'ї, принижувати воїнів, чії жінки та діти залишились удома. Жертвам сексуального насильства потрібна допомога, яка надається різними спеціалістами. До цієї допомоги долучаються і соціальні працівники, але, нажаль, для них не проводиться системних заходів та навчання, як саме спілкуватись з жертвами, як консультувати, яку допомогу та як можна надавати.

**Ключові слова:** війна, сексуальне насильство, зґвалтування, СНПК, постраждали, міжнародний досвід, допомога постраждалим, соціальна робота

**Abstract.** Any war is an extraordinary phenomenon, bringing horror, destruction and death. During wars in different countries of the world, people also faced sexual violence from the enemy. Unfortunately, such a situation currently exists in Ukraine. In addition to firearms, russian aggressors also use such weapons as sexual violence. Sexual violence often aims to terrorize the population, destroy families, humiliate soldiers whose women and children stay at home. Victims of sexual violence need help from a variety of professionals. Social workers are also involved in this assistance, but, unfortunately, systematic events and trainings are not conducted for them. They need to know how to communicate with victims, how to advise, what help can be provided and how to deliver it.

**Key words:** war, sexual violence, rape, SRSV, victims, international experience, assistance to victims, social work

**Постановка проблеми.** 19 червня, починаючи з 2015 р., у світі відзначають Міжнародний день боротьби із сексуальним насильством, пов'язаним із конфліктом (International Day for the Elimination of Sexual Violence in Conflict). Тому таке насильство в світі використовується в аббревіатурі СНПК (сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом). Війна принесла багато горя та руйнувань і не тільки фізичних, але й психологічних. Російські війська-агресори руйнують не тільки міста й села, але й душі населення України різними способами. Україна кожен день привертає увагу до

воєнних злочинів, у тому числі сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом (СНПК). СНПК використовується російською федерацією як зброя проти українських жінок, чоловіків, дітей, осіб старшого віку тощо. СНПК, а саме згвалтування – жорстокий спосіб ведення війни, жертви якого залишаються з серйозною психологічною, а часто і фізичною травмою. Соціальні працівники стикаються з жертвами СНПК і повинні бути готові допомагати людям, які пережили сексуальне насильство.

**Мета.** Метою даної статті є рекомендація щодо долучення соціальних працівників до роботи в проблемі СНПК та їх ролі в допомозі жертвам.

**Виклад основного матеріалу.** Нажаль, маємо багато прикладів СНПК в Україні і яскравим є відомий випадок, у скоєнні якого звинувачують російських агресорів: мати і дочка були згвалтовані одночасно і змушені були спостерігати за насильством, яке чиниться над іншою. Томас Елберт писав: «Я не зустрічав жодної військової кампанії, яких би найвищих моральних цінностей вона не переслідувала, де б не відбувалися звірства. Це є форма тортур», впевнений Томас Ельберт. «Вороги катують найскладнішими способами, неймовірно жахливо те, що люди можуть придумати. Жодних обмежень немає», - нарікає вчений. За його словами, «для злочинців мучити інших приносить задоволення. Таким чином вони можуть виплеснути свою ненависть, гнів і лють – на нещастя жертв» [7]. СНПК відрізняється тим, що насильник таким чином показує свою владу не лише в сексуальному плані. Все це відбувається під загрозою життя або позбавлення життя, тому жертва не може протистояти.

Темою ролі та роботи соціальних працівників з постраждалими під час війни займалися DarjaZaviršek (Дар'я Завіржек), KorabKrasniqi (Кораб Краснічі), SanelaBasic (Салема Бачис), IngerSkjelbsbaek (Інгер Скіелбаек) та VjollaKrasniqi (Віолла Краснічі). Дехто з перелічених науковців самі перенесли всі тяготи війни в колишніх югославських республіках та надавали допомогу жертвам. В Україні під час війни над цим питанням на практичному та науковому рівні займається Галина Скіпальська – директорка Міжнародного благодійного фонду (МБФ) «Українська фундація громадського здоров'я» та її команда висококваліфікованих спеціалістів «SafeWomenHаб».

Вражають дані, які надала Віолла Краснічі, доцент Приштінського університету з Косово та Інгер Скіелбаекде по приблизним оцінкам під час війни та конфліктів в колишній Югославії, які точились з 1991 по 2001 роки, в Боснії постраждало від СНПК від 20 000 до 50 000 жінок та дівчат, 20 000 – в Косово, та приблизно 2 000 в Хорватії. Вона відзначила, що жіночі тіла під час війни були «полем бою». Жінок та дівчат закривали в підвалах, кидали до в'язниць, тримали в спеціально створених таборах [11]. Прикладом є історія, коли у квітні 1992 року сербські воєнізовані формування перетворили готель під назвою Vilina Vlas на один із найбільших таборів для згвалтувань Боснійської війни. Там вони взяли в полон і гвалтували 200 жінок і дівчат. На момент закриття табору в серпні 1992 року вижили лише п'ятеро [10].

Іноземні експерти, які досліджують тему сексуального насильства, порівнюють ситуацію в Україні з тим, що коїлось в колишніх югославських

республіках під час війни, яка почалась в 1991 р.: жінок та дівчат в Бучі сексуально експлуатували, в одному такому випадку їх російські військові тримали у підвалі 25 днів. В сучасній війні виявлені випадки СНПК в Бучі, Ірпені, Ворзелі, Херсоні та інших містах або селах України, які звільняють.

На березень 2023 р. українська прокуратура розслідувала 171 випадок сексуального насильства проти українців з боку російських військових. Серед постраждалих є й 39 чоловіків, 13 неповнолітніх, серед них – хлопчик. «Ми знаємо про ці випадки тільки тому, що ці люди знайшли в собі сили говорити. Скільки страждають мовчки, особливо на окупованих територіях, — ми не знаємо» - повідомила перша леді Олена Зеленська [5]. За словами спеціального представника ООН з питань сексуального насильства Прамили Паттен, наявні дані – лише верхівка айсберга та не відображають реальних масштабів насильства в умовах війни. Коли Збройні Сили України звільняють тимчасово окуповані території України, стає відомо про велику кількість воєнних злочинів, вчинених російськими окупантами, в тому числі сексуальне насильство. Головними перешкодами для розслідування сексуальних злочинів під час війни ООН називає страх і сором жертв розповідати про насильство, надто велику кількість злочинів, на які не вистачає розслідувачів, та відсутність можливості повідомити про злочини в умовах окупації. Фахівці з досвідом роботи з жертвами сексуального насильства у попередніх військових конфліктах, наприклад, у Боснії та Герцеговині, підтверджують, що більшість жертв роками не розповідає про злочини, побоюючись стигматизації, і що їм потрібна довготривала допомога та реабілітація [1].

Злочини СНПК є грубим порушенням міжнародного права. Сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом не має терміну давності. Особи, які пережили сексуальне насильство можуть звернутися за допомогою тоді, коли вони будуть готові говорити. Але, як правило, допомога потрібна негайна, бо відсутність справжньої допомоги іноді призводить до суїцидів, руйнує психіку, провокує хвороби.

Постраждали від зґвалтування або іншого виду сексуального насильства мають кілька травм. Травма є відповіддю на травматичну подію, коли людина не може побороти небезпечну ситуацію чи втекти від неї. У книзі «I want to be heard (Я хочу бути почутою)» зауважено, що незважаючи на те, що не всі випадки, коли зґвалтовані жінки страждали після вчинення насильства на психічні проблеми або покінчили самогубством, звіти та робота безпосередньо з жертвами вказала на нищівний ефект цього явища. У Косово жінки боялись бути відкинутими та ізольованими своїми сім'ями й громадами. Через те вони не звертались за реабілітацією, до суду за справедливістю, за соціо-економічною реінтеграцією. Довгий час вони залишались сам на сам, були самотніми у своїх проблемах. Такі жінки страждали від посттравматичного стресового розладу, депресії і навіть прагнули самогубства, і це тільки частина довготривалого ефекту від сексуального насильства, спричиненого війною [3].



Урядова уповноважена з питань гендерної політики Катерина Левченко говорить: «Надання всебічної допомоги українським жінкам та чоловікам, дівчатам та хлопцям, постраждалим від сексуального насильства, вчиненого російськими окупантами, є сьогодні край необхідним для цих людей, для відновлення їхнього здоров'я, фізичного та психічного стану. Коли ми говоримо про всебічну допомогу, то йдеться і про медичну (і домедичну), психологічну, правову, економічну та соціальну. Надання такої допомоги може здійснюватися різними організаціями і суб'єктами».

Галина Скіпальська, яка очолює Міжнародний благодійний фонд «Українська фундація громадського здоров'я», до якого звертаються зґвалтовані жінки, розповіла, що про зґвалтування жінок стали дізнаватись не тільки від жінок, які звертаються за допомогою до соціальних центрів, у яких працюють спеціалісти її організації, у різних містах України, а й від дітей, які стали свідками цього насильства. Тобто необхідно працювати і ж жертвами насильства і зі свідками [4].

Відповідно до Римського статуту, на основі якого працює Міжнародний кримінальний суд у Гаазі, до сексуального насильства під час війни відносять:

- зґвалтування;
- сексуальне рабство;
- примус займатись проституцією;
- примусову вагітність;
- примусову стерилізація;
- інші форми, такі як погрози насильством, пошкодження; статевих органів, тортури.

Під час війни в Конго, яка почалась в Африці в 1998 р. і закінчилась, фактично, в 2003 р., в лікарню до лікаря-гінеколога Деніса Муквеге Мукенгере звернулось під час та після війни більше 50 000 жінок, які постраждали від сексуального насильства. Цей лікар та його команда розробили особливу ефективну цілісну модель зцілення для цих жінок. Спеціальна створена ним клініка та Фонд стали всесвітньо відомими, а сам лікар Деніс Муквеге став провідним фахівцем у світі з лікування сексуального насильства під час війни та глобальним борцем проти використання зґвалтування як зброї війни. За його заслуги він отримав Нобелівську премію миру [9]. Тепер Фонд Муквеге працює в Україні і проводить навчання спеціалістів, які його потребують, в тому числі, соціальних працівників.

Наразі в різних областях пройшли і проходять тренінги з допомоги постраждалим від сексуального та гендерно зумовленого насильства працівники психологічної служби Державна служба з надзвичайних ситуацій та працівники закладів первинної медичної допомоги. Громадські організації, такі як Інформаційний консультативний жіночий центр, Ла Страда Україна, Хмельницька обласна ГО Подільський центр «Гендерна рада», МБФ «Українська фундація громадського здоров'я», Представництво корпорації HealthRight International в Україні також почали свою діяльність в напрямку надання допомоги жертвам сексуального насильства. Про це свідчить проєкт

«Нумо Сестри!», започаткований у лютому 2023 р., який об'єднав ці організації та шукає нових партнерів. Але поки не чуто про навчання для соціальних працівників, які теж стикаються з жертвами, тому їм потрібні знання, як проводити бесіду, які види допомоги є важливими та необхідними, про що можна, а про що не можна запитувати, як реагувати на певні емоційні дії жертв. Соціальні працівники, так само як і представники інших спеціальностей, стикаються з тим, що потрібно надавати допомогу і консультувати людей, які стали жертвами СНПК.

Наслідки сексуального насильства не можна оцінити і зрозуміти. Згвалтування та інші види сексуального насильства є глибоко чутливою та інтимною проблемою. Тут важлива роль соціальних працівників, які мають супроводжувати тих, хто пережив сексуальну наругу, до медичних установ, до психолога, в юридичні служби, підтримувати їх у тому, що необхідно не тільки боротись за відновлення психологічного стану, але й зафіксувати злочин. Постраждала людина повинна мати доступ до справедливості, вірити, що насильника знайдуть та покарають. Їй необхідна психологічна, а можливо, і медична реабілітація, реінтеграція в нормальне життя та громаду. Це якраз і буде допомога соціального працівника. Також соціальні працівники можуть надавати емоційну підтримку і діяти відповідно до таких принципів: конфіденційність; активне слухання у випадку, коли постраждала особа хоче говорити, навіть якщо тема не стосується згвалтування (до теми насильства вона може прийти не одразу, а починати говорити на віддалені теми); безумовна довіра до того, що людина пережила і про що розповідає; підтримка в тому, що будь-який біль та пережите горе є важливими; пояснення, що насильство повністю є виною гвалтівника, а не постраждалої; пояснення, що постраждала особа є відповідальною за своє життя і за загоєння душевної рани. Соціальний працівник має розпитати про потреби постраждалої особи, бо, можливо, для виживання потрібна медична або матеріальна допомога, тимчасовий притулок, розмова з рідними перед тим, як постраждала особа вернеться до них [8].

Українські соціальні працівники ще не стикались з проблемою сексуального насильства та згвалтування в такому великому масштабі, тому потребують спеціальної підготовки та навчання. В різних державах допомогу щодо підвищення кваліфікації соціальних працівників у роботі з постраждалими від сексуального насильства надають різні агенції. В Україні поки підвищення кваліфікації саме з цього питання відбувається на добровільній основі шляхом участі у вебінарах, конференціях та інших зустрічах. Соціальні працівники можуть скористатись наступними доступними засобами: видано довідник, який можуть використовувати соціальні працівники на практиці «Травматичні події : психологічна підтримка та самодопомога. Довідник для фахівців і фахівчинь допоміжних професій соціальної сфери, які працюють з внутрішньо переміщеними особами та постраждалим населенням» [6]. У ньому є конкретні поради, як починати розмову, як надавати першу

психологічну допомогу, як реагувати на стресові ситуації, в якій опинилась жертва, як виявляти симптоми стресу тощо.

Крім того, існує Кодекс Мурад [2], який написаний Надією Мурад-лауреаткою Нобелівської премії миру 2018 р., громадянкою Іраку езидського походження, яка сама пережила сексуальну експлуатацію та знущання під час захоплення езидів ісламістами. У Кодексі Мурад наведені існуючі мінімальні стандарти безпечного, ефективного й етичного збирання та використання інформації про жертву або особу, яка пережила сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом.

Отже, соціальні працівники в ситуації СНПК, для якісного виконання своєї роботи, можуть пройти спеціалізоване навчання, наприклад у Фонді Муквеге, ознайомитись із правилами опитування, які описані в Кодексі Мурад та вищеназваним посібником, бо роль соціальних працівників в ситуації СНПК є надзвичайно важливою і до її виконання потрібно підходити фахово.

Роль соціальних працівників у ситуації СНПК полягає в наступному:

1. Надавати психологічну підтримку, переконувати постраждалу, що її почуття й особисті думки важливі; допомогти зрозуміти, що вона все робила правильно і її вини немає; підтримати жінку під час проходження юридичних процедур; допомогти зрозуміти, що жертва не відповідальна за насильство; заохотити вільно висловлюватися; допомагати підвищити самооцінку постраждалої від насильства;

2. Переконувати, що постраждалій допоможуть, і направляти, а , можливо, супроводжувати до потрібних служб і спеціалістів.

3. Інформувати суспільство про наслідки сексуального насильства; необхідність знань про особисті й громадянські права; розвіювати міфи і стереотипи щодо сексуального насильства; пояснювати важливість обізнаності в правових аспектах сексуального насильства; навчати оточення співчувати постраждалій особі, а не ізолювати її.

4. Крім того, роль соціальних працівників полягає в задоволенні соціальних і побутових потреб людей, які пережили насильство; наданні притулку й невідкладної допомоги постраждалим.

### ЛІТЕРАТУРА:

1. Війна РФ проти України: ООН зафіксувала 124 випадки сексуального насильства, але це «лише верхівка айсберга [Електронний ресурс]. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-zgvaltuvannya-oon-124-ukrayina/31937077.html>.

2. Кодекс Мурад. Глобальний Кодекс поведінки щодо збору та використання інформації про систематичне сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом. 13 квітня 2022 р. [Електронний ресурс]. URL: <https://www.muradcode.com/uk/murad-code>.

3. Герман Дж. Психологічна травма та шлях до видужання. Наслідки насильства від знущання в сім'ї до політичного терору. Львів: Видавництво Старого Лева, 2015. 416 с.

4. Семінар «Переселення, жінки, діти та насильство: як змінилась карта потреб та соціальна робота під час війни в Україні» для соціальних працівників, 13.05.2022.

5. Серед жертв сексуального насильства військових РФ не лише жінки, а й чоловіки та діти – Зеленська [Електронний ресурс]. URL: <https://hromadske.radio/news/2023/03/04/sered-zhertv-seksualnoho-nasylstva-viyskovykh-rf-ne-lyshe-zhinky-a-y-choloviky-ta-dity-zelenska>.

6. Травматичні події: психологічна підтримка та самодопомога. Довідник для фахівців і фахівчинь допоміжних професій соціальної сфери, які працюють з внутрішньо переміщеними особами та постраждалим населенням. Наталя Несенюк, Наталія Чудаєва, Олексій Мурашкевич. Рада Європи, 2022 [Електронний ресурс]. URL: <https://rm.coe.int/traumatic-events-ukr-/1680a765d4>.

7. Чому солдати на війні гвалтують і вбивають: психологи про злочини [Електронний ресурс]. URL: <https://ukraina.postimees.ee/7510462/chomu-soldati-na-viyuni-gvaltuyut-i-vbivayut-psihologi-pro-zlochiny>.

8. Швед О.В., Мирошніченко Н.І. Згвалтування як зброя у війні. *Соціальна робота та соціальна освіта*. Умань: Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини. 2022. 2 (9). С. 230 – 241, [Електронний ресурс]. URL: [https://doi.org/10.31499/2618-0715.2\(9\).2022.267353](https://doi.org/10.31499/2618-0715.2(9).2022.267353).

9. Doctor Denis Mukwege Foundation [Електронний ресурс]. URL: <https://www.mukwegefoundation.org/story/dr-denis-mukwege/>.

10. Essay: Vilina Vlas. On rape as a weapon of war, Mona Eltahawy, 2022 [Електронний ресурс]. URL: <https://www.feministgiant.com/p/essay-vilina-vlas>.

11. Skjelsbæk I. The Political Psychology of War Rape. *Studies from Bosnia and Herzegovina*. Published by Routledge. 2012.

УДК 364-43:364-781.72(06)

**Шевчук Оксана Миколаївна,**  
кандидат педагогічних наук, доцент,  
доцент кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи,  
Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

## **РОЛЬ ОСОБИСТОСТІ СОЦІАЛЬНОГО ПРАЦІВНИКА В ЕФЕКТИВНІЙ ВЗАЄМОДІЇ З КЛІЄНТОМ**

У сучасному світі соціальна сфера знаходиться в центрі уваги суспільства та держави, науки і практики. Багато країн в зв'язку з цим переосмислюють не тільки накопичений досвід надання допомоги різним категоріям населення, а й зміст підготовки кваліфікованих кадрів для соціально орієнтованої діяльності.

Нині чітко формулюються вимоги роботодавця (стейкхолдера) до фахівця, його професійної діяльності: вміння швидко й адекватно оцінювати обставини, здатність слухати та розуміти проблеми інших, проявляти увагу й інтерес до особистості та її потреб, аналізувати доцільність зроблених зусиль. Таким чином, одним з актуальних питань підготовки бакалаврів соціальної роботи є їх готовність до здійснення ефективної взаємодії з клієнтом.

Соціальна взаємодія – це процес впливу соціальних працівників, клієнтів, інших громадян або сімей різних типів, громад, соціальних груп один на одного в процесі реалізації їх соціальних інтересів і потреб. Технологія взаємодії соціального працівника і клієнта покликана своєчасно вирішувати труднощі клієнта, долати виникаючі соціальні протиріччя з метою гармонізації суспільних відносин, зниження соціальної напруженості, корекції особистих або соціальних проблем.

Характер взаємодії, як правило, залежить від професіоналізму і моральних якостей фахівців, можливостей системи соціального захисту населення, соціально-економічних можливостей держави та місцевого самоврядування.

Соціальний працівник – це фахівець, який надає не лише моральну і правову підтримку незахищеним верствам населення, а й психологічну підтримку особам, які перебувають у стані психічної нестабільності, викликаній як об'єктивними, так і суб'єктивними факторами.

Професія соціального працівника в першу чергу вимагає високого рівня гуманності, розвинену інтуїцію, вміння співпереживати чужому горю, а також здатність «ввійти» в кожную конкретну ситуацію. Особистісні якості повинні також включати порядність, чесність, безкорисливість, щирість. Для отримання бажаних результатів працівник повинен бути цілеспрямованим, працьовитим і відповідальним. Разом з цим емоційна стійкість, спокій і приємний голос допоможуть домогтися довіри у людей, які потребують допомоги.

Між соціальним працівником і клієнтом (його оточенням) повинні бути встановлені гармонійні партнерські відносини. Хоча, за силою впливу на партнера, більш активною стороною є соціальний працівник, оскільки його дії

та вчинки мають вирішальне значення для клієнта у вирішенні його проблем. Проте встановлення гармонійних відносин між соціальним працівником та клієнтом не завжди залежить від фахівця, оскільки суб'єктивні характеристики клієнта також істотно впливають на їх взаємини.

Основними вимогами професійного обов'язку соціального працівника щодо клієнта є такі вимоги, як повага до клієнта, підтримка і розвиток найбільш значущих його позитивних якостей, розумна вимогливість до нього, активізація зусиль клієнта, встановлення не тільки ділових, офіційних, але і людських відносин, створення у клієнта оптимістичного настрою, підтримка його гідності й самоповаги, допомога в придбанні поваги з боку соціального оточення.

Особливо слід підкреслити вимогу вивчення внутрішнього, духовного світу клієнта. Приступаючи до професійної діяльності, знайомлячись з клієнтом і його проблемами, вирішуючи (або сприяючи вирішенню) проблем, соціальний працівник неминуче втручається в особисте життя індивіда, стикається з його духовним світом. Оскільки одна з цілей соціальної роботи полягає в сприянні повному розкриттю потенціалу особистості, її самореалізації, набуття нею самої себе, соціальний працівник зобов'язаний намагатися зрозуміти внутрішній світ свого клієнта і вміло на нього впливати. Однак, оскільки духовний світ людини – найбільш тонка, делікатна сфера, грубе, безцеремонне вторгнення в неї може привести до непоправних негативних наслідків. Уважне, доброзичливе і чуйне ставлення до думок, ідей, інтересів клієнта, його емоцій і переживань, засноване на повазі особистості, допоможе соціальному працівнику виконати професійний обов'язок по відношенню до клієнта.

Описуючи систему необхідних професійних умінь і навичок для соціальних працівників, психологів та педагогів дослідники чи не найперше місце приділяють емпатії. У багатьох статтях, доповідях зустрічаються згадки про емпатію як «головну професійно-особистісну якість спеціаліста», як правило, без уточнення того, яким саме чином емпатія допомагає у професійній діяльності [2].

Ефективність взаємодії соціального працівника і клієнта багато в чому залежить від емпатійного бачення проблеми. Слід зазначити, що емпатія є не лише особистісною якістю. Загалом представники психологічних концепцій вважають, що за допомогою емпатії соціальні працівники встановлюють довірливі відносини, здобувають прихильність та симпатію з боку клієнта, що сприяє створенню комфортної атмосфери для роботи.

Соціальні працівники працюють у неспокійних умовах, що вимагає стійкої уваги і напруги. Стрес виникає через безліч вимог (стресорів), що безперервно накопичуються в різних сферах життєдіяльності. Соціальний працівник занадто сильно починає діяти, перевантажуючи себе, і врешті-решт стає не в змозі задовольняти всі емоційні вимоги, що потребують клієнти. Буває, що йому ніде поповнити запас власної адаптаційної енергії. І він починає відчувати себе не здатним допомагати іншим.

Часто соціальний працівник, який надає допомогу клієнтам, намагається не входити у взаємодію з клієнтами або залучитися до емоційних відносин

настільки, наскільки це потрібно, щоб виконати роботу. Дотримання дистанції допомагає зберегти емоційну рівновагу професіонала і вберегтися від зайвих напружень. Непомітно настає байдужість до потреб інших людей, зневага до їхніх почуттів, що вказує на розвиток симптому – деперсоналізації [1].

Фахівець, який працює з різними клієнтами, перестає сприймати клієнтів як особистостей. Він дистанціюється, чекаючи від них гіршого. Негативні реакції проявляються по-різному: небажання спілкуватися, схильність принижувати, ігнорувати прохання клієнтів [2].

Проблема емпатії актуальна для фахівців, зайнятих у соціальній сфері, особливо – для соціальних працівників, які безпосередньо працюють з клієнтами. Це зумовлено тим, що фахівці цієї професії змушені перебувати в тісній і інтенсивній взаємодії з різними людьми, в емоційно напруженій атмосфері, що може завдати значної шкоди їхньому здоров'ю і професійній діяльності [2, с. 117].

Соціальна робота належить до тих видів професійної діяльності, де найбільш часто відбувається зіткнення з несправедливістю, приниженням і болем. Далеко не всі види послуг, що надаються соціальним працівником клієнту, відрізняються естетичністю – здебільшого, це робота неймовірно важка. Неправильним було б в цьому випадку вимагати, щоб соціальний працівник виконував свої обов'язки з незмінним захопленням з приводу обраного ним виду професійної діяльності та змісту конкретної послуги. Як будь-яка людина, він в певних випадках може відчувати небажання робити щонебудь, відразу. Однак, керуючись професійним і моральним обов'язком, усвідомлюючи важливість і необхідність певних дій, вміючи управляти своїми емоціями, відповідальний працівник ефективно виконує свої обов'язки, долаючи негативні почуття і не демонструючи їх своєму клієнтові.

На практиці нерідко бувають випадки розчарування в професії, емоційні та психологічні зриви і, що найважливіше, недостатня ефективність професійних взаємин соціальних працівників з клієнтами. У зв'язку з цим виникає необхідність формування у майбутніх працівників соціальної сфери навичок ефективної взаємодії з клієнтами. Однією з умов такої ефективної взаємодії є встановлення позитивного ставлення між соціальним працівником і клієнтом. Йдеться про формування у соціальних працівників вміння встановлювати оптимальний рівень ідентифікації з клієнтами.

Ступінь участі соціального працівника в наданні практичної та конкретної допомоги при вирішенні соціальних проблем залежить від сфери діяльності клієнта, його професійної ролі і характеру проблеми.

Безсумнівно, в першу чергу клієнт повинен використовувати власні можливості. Хоча соціальний працівник може виступити тут в ролі посередника, він повинен бути дуже уважний, оскільки з такою роллю пов'язаний певний ризик, коли замість того, щоб сприяти розвитку активності клієнта, він робить його більш пасивним. Але якщо людина дійсно погано справляється з ситуацією або не здатна діяти, необхідний соціальний працівник, який виступає в якості «другого я».

Узагальнюючи все вищесказане, приходимо до такого висновку: взаємодія соціального працівника з клієнтом – це форма соціальної комунікації або спілкування, у процесі якої систематично здійснюється їх вплив один на одного, реалізується дія кожного і досягається пристосування одного до дій іншого. Отже, у спілкуванні й гармонійній взаємодії соціального працівника і клієнта враховуються як особистісний, емоційний, психологічний, так і функціонально-рольовий тип спілкування.

Соціологічний аналіз соціальної взаємодії працівника і клієнта дозволяє зрозуміти, що в цьому процесі, з одного боку, відбувається обмін матеріальними і духовними цінностями, а з іншого боку, реалізуються внутрішні сили клієнта. Соціальний працівник може персоніфікувати, об'єднати ці два компоненти і таким чином допомогти клієнту вирішити головне для нього завдання (гармонізувати його відносини, наприклад, з членами сім'ї або суспільства в цілому).

Отже, оскільки професію соціального працівника можна опанувати лише в індивідуально-особистісному контексті, остільки й професійна освіта має спрямовуватися, передусім, на особистість фахівця. Для виконання своїх функцій фахівцям із соціальної роботи слід мати не тільки відповідну професійну освіту, а й особистісну готовність дотримуватися певних професійно-етичних норм і принципів. Особливо важливі такі особистісні якості соціального працівника, як інтелектуальний, загальнокультурний і моральний потенціал. Наявність (формування і закріплення) таких якостей дозволяє соціальному працівнику ефективніше здійснювати свою професійну діяльність.

Розглядаючи роль особистості соціального працівника в ефективній гармонійній взаємодії з клієнтом, ми виходили з того, що соціальна робота відноситься до тих рідкісних видів професійної діяльності, де часто не професійні знання і навички, а особистісні якості фахівця багато в чому визначають її успішність і ефективність.

Моральна культура і якості особистості соціального працівника багато в чому визначають успішність його взаємодії з клієнтом і є необхідною умовою його професіоналізму. Необхідно впливати на формування особистісних якостей майбутніх соціальних працівників на стадії підготовки у закладах вищої освіти. Провідним чинником у процесі виховання майбутніх соціальних працівників є формування в них світогляду та таких професійно-особистісних якостей як емпатія, доброзичливість, альтруїзм, необхідних для здійснення професійних завдань.

#### ЛІТЕРАТУРА:

1. Коваленко О. Г. Розвиток емпатії та атракції майбутнього педагога за умов професійного спілкування: автореф. дис канд. психол. наук: 19.00.07 / О. Г. Коваленко. Київ, 2004. 21 с.
2. Попова Т. С., Горват-Янушевська І. І. Емпатія та її роль у взаємодії соціального працівника з клієнтом. *Наукові праці. Соціологія*. 2013. Вип. 213. Т. 225. С. 116 – 120.



УДК 364.6

**Яремко Оксана Михайлівна,**  
кандидат юридичних наук, доцент,  
доцент кафедри психології та соціальної роботи, адвокат,  
Західноукраїнський національний університет;  
**Зелена Тетяна Василівна,**  
здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти  
зі спеціальності 231 Соціальна робота,  
Західноукраїнський національний університет

## **ТЕРИТОРІАЛЬНА ГРОМАДА І ОТРИМУВАЧІ СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ: ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ЄВРОПЕЙСЬКО-ПРАВОВИХ ЦІННОСТЕЙ**

Українське суспільство з моменту проголошення незалежності України демонструє свою рішучість у розвитку і зміцненні соціальної держави [1]. Про що свідчать: ратифікація і участь України в міжнародних договорах у сфері реалізації соціальної політики; прийняття орієнтованого на міжнародні стандарти і правові цінності соціального законодавства; розвиток державних, комунальних і недержавних інституцій в цій сфері [3], [4], [5] тощо.

Визнання органів територіальної громади суб'єктом реалізації соціальної політики – це один із проявів не лише соціальної, але й демократичної, правової держави (про що свідчать, насамперед, положення ст. 34 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» [3], п. 1 ст. 1, ст. ст. 8, 10, 11, 13 Закону України «Про соціальні послуги» [4] та ін.).

Діяльність із соціальної роботи в територіальній громаді має ґрунтуватися на людиноцентристському підході, на повазі до людської гідності, свободи, рівності, солідарності, що є нероздільними та загальними цінностями Європейського Союзу (проголошені Хартією Європейського Союзу про основоположні права [1]), а тому повинна спрямовуватися на захист прав та інтересів людини і громадянина, усунення «обставин, що негативно впливають» на життя людини, стан здоров'я та розвиток, які вона неспроможна самотійно подолати [3], [4]; компенсацію фізичних, психічних, інтелектуальних, соціальних та інших недоліків, що перешкоджають повноцінній життєдіяльності людини; мобілізацію власних можливостей для самодопомоги та самореалізації.

Здійснення соціальної функції органами місцевого самоврядування може стати особливо продуктивним, оскільки у значній мірі саме на території конкретної територіальної громади мають зареєстроване місце проживання, проживають або ж перебувають люди, які є потенційними отримувачами соціальних послуг (тобто «особами, що знаходяться у складних життєвих обставинах»). Це, у свою чергу, робить максимально можливим у межах конкретної території виявляти осіб, які потребують турботи зі сторони органів територіальної громади як надавача соціальних послуг, вивчати їх потреби, надавати адресну та індивідуалізовану соціальну допомогу, раціонально

використовувати місцеві матеріальні, фінансові, кадрові, соціальні тощо ресурси.

Хоча на практиці непоодинокими є випадки, коли органи місцевого самоврядування не інформують про свої повноваження у сфері соціальної роботи жителів територіальної громади; не затверджують на рівні територіальної громади соціальні програми; не виділяють достатньої суми коштів з місцевого бюджету, які б спрямували на належну організацію надання соціальних послуг; не залучають на професійній основі спеціалістів, свідомість яких була б позбавлена рудиментів соціальної політики радянського минулого, та інші негативні прояви нехтування надавачем соціальних послуг європейсько-правовими цінностями.

У той же час на сьогодні існує недостатня активність у соціальній сфері й зі сторони жителів територіальної громади. Адже, отримавши можливість суттєво впливати на умови та якість власного життя, безпосередньо брати участь в управлінні суспільством (з розвитком місцевого самоврядування, з реформуванням соціальної сфери), соціальна активність людей є низькою. Переконані, що об'єднання зусиль держави, органів місцевого самоврядування та інститутів громадянського суспільства допоможе: подолати традиційно негативне, недовірливе, відчужене ставлення людей до будь-яких владних структур; підвищити рівень їх правової та громадянської культури; сформувати у свідомості людей впевненості в успіху своєї участі в соціальних процесах; протидіяти соціальному песимізму (що зумовлений, в першу чергу, економічними труднощами і невизначеністю подальшого розвитку соціально-економічної ситуації) та ін.

#### ЛІТЕРАТУРА:

1. Хартія Європейського Союзу про основоположні права від 18 грудня 2000 р. [Електронний ресурс]. URL: [https://www.europarl.europa.eu/charter/pdf/text\\_en.pdf](https://www.europarl.europa.eu/charter/pdf/text_en.pdf) (дата звернення: 13 березня 2023 р.).
2. Конституція України від 28 червня 1996 р. [Електронний ресурс]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 13 березня 2023 р.).
3. Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» від 21 травня 1997 р. № 280/97-ВР (редакція від 01.01.2023). [Електронний ресурс]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 13 березня 2023 р.).
4. Закон України «Про соціальні послуги» від 17 січня 2019 р. № 2671-VIII (редакція від 27 квітня 2022). [Електронний ресурс]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text> (дата звернення: 13 березня 2023 р.).
5. Постанова Кабінету Міністрів України «Про організацію надання соціальних послуг» від 1 червня 2020 р. № 587. [Електронний ресурс]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/587-2020-%D0%BF#n176> (дата звернення: 13 березня 2023 р.).
6. Наказ Міністерства соціальної політики України «Про затвердження Класифікатора соціальних послуг» від 23 червня 2020 р. № 429. [Електронний ресурс]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0643-20#Text> (дата звернення: 13 березня 2023 р.).

УДК 364.442:159.96

**Яремчук Ганна Олегівна,**  
здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти  
зі спеціальності 231 Соціальна робота,  
Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

## **РОЛЬ ФАХІВЦЯ ІЗ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ У ДІЯЛЬНОСТІ З ЛЮДИНОЮ, ЯКА ВТРАТИЛА ЖАГУ ДО ЖИТТЯ**

Суїцидальні думки час від часу можуть виникати в людей, які переживають складні ситуації або періоди в житті. Час від часу суїцидальні думки в тій чи іншій формі можуть виникати в багатьох людей. У деяких ситуаціях, коли людина втомлена, не може знайти вихід зі складної ситуації, після серйозної сварки, можуть з'явитись такі думки: «Коли це все закінчиться?», «Мені все набридло», «Я так більше не можу», «Немає більше сил це терпіти».

Також такі думки виникають під час того, як людина втрачає мотивацію та сенс життя, вона нібито знаходиться у замкнутому колі, з якого не може вибратися. Можна сказати про те, що нав'язливі думки виникають у багатьох людей і це є нормою. Таким способом психіка людини дає знак, що потрібно зупинитись, відпочити, переосмислити своє життя. Якщо психіці людини вистачить, аби пережити цю ситуацію, знайти новий сенс життя – суїцидальні думки зникнуть. Тоді можна вважати, що ці думки є варіантом звичної течії життя.

Іноді у житті людини виникає момент, коли вона не може подолати нав'язливі думки самотійно, тоді на поміч приходить кваліфікаційний спеціаліст. Таким спеціалістом може виступати не тільки психолог чи психотерапевт, а й фахівець із соціальної роботи.

Існує дуже багато тлумачень термінів суїцид, самогубство та суїцидальна поведінка. Варто розрізняти та розуміти, що саме вони позначають та яка в них різниця. Термін суїцид або самогубство позначає акт навмисного позбавлення себе життя, та розглядаються багатьма авторами, як слова синоніми.

Суїцидальна поведінка – поведінка, що включає до себе думки про суїцид(або ідеацію), планування самогубства, суїцидальні спроби та сам суїцид.

Суїцидальна спроба – будь-який прояв суїцидальної поведінки, що можуть мати або не мати летального результату[2, с. 8].

Суїцидальна поведінка трапляється як у психічно здорових людей, так і в разі психопатій або акцентуацій характеру.

Виділяють такі форми самогубств:

- 1) завершений суїцид – дії особи, наслідком яких є її смерть;
- 2) незавершений суїцид (суїцидальна спроба, або парасуїцид) – акт навмисного самоушкодження особи, що не призводить до її смерті, але спричинює поранення (травму) і на певний час призводить до зниження продуктивності праці чи втрати працездатності;

3) розширений суїцид – дії особи, за яких вона посягає на життя інших людей, а після цього вчиняє самогубство (закінчене або незакінчене) [1, с. 7].

Повертаючись до причин суїциду, варто наголосити, що на сьогодні пріоритет мають інтегративні моделі формування СП, що розглядають суїцид як сукупність психопатологічних, психологічних і біологічних чинників на тлі життєвого стресу.

Суїцид – це дезадаптивна поведінка людини в умовах життєвої кризи, внаслідок неспроможності адаптивних механізмів психіки. Отже, до складових СП належать: психотравматичний вплив оточення, особистісні особливості, психопатологічні розлади, соціально-демографічні чинники, біологічні детермінанти.

Серед психотравмуючих чинників найбільш суїцидонебезпечними є такі конфлікти в особистісній сфері:

- смерть близьких родичів / подружжя;
- розлучення з чоловіком / дружиною (розрив стосунків із коханою людиною);
- конфлікти в професійній сфері (загроза звільнення, банкрутство, нестача та ін.);
- тяжка соматична хвороба [3, с.15].

Дослідники і практики в сфері кризового втручання в ситуацію суїцидальної поведінки клієнта виділяють декілька основних груп факторів:

- суїцидальна спроба і загроза;
- ситуаційні фактори;
- сімейні фактори;
- емоційні фактори (депресія);
- порушення поведінки;
- соціальні групи і фактори "ризиків".

Тому, кризове втручання фахівця із соціальної роботи в ситуацію суїцидальної поведінки людини починається з виявлення проявів суїцидальної поведінки і факторів, які виступають пусковим механізмом до потенційного суїциду.

Сучасні автори сходяться на виділенні основних блоків та етапів профілактично – корекційної роботи. Виділяють три основні етапи профілактики і корекції афективних розладів:

- 1) діагностичний;
- 2) профілактично – корекційний;
- 3) супроводжувальний.

Охарактеризуємо кожний з етапів.

I. Діагностичний етап.

На цьому етапі фахівець із соціальної роботи повинен прояснити сутність запиту в формі психологічної консультації. Це момент встановлення контакту і збір інформації про проблеми людини. Мета діагностики на першому етапі

полягає в тому, щоб виявити сутність проблеми і історію її виникнення. Етап психодіагностичного обстеження людини має важливе значення для корекційної роботи у зв'язку, з вибором адекватних методів і методик, які б відповідали виявленим проблемним зонам. Результатом обстеження є психологічний висновок, який визначає психологічну проблему людини і спрямованість профілактично – корекційної роботи.

II. Профілактично – корекційний етап. Даний етап можна представити у вигляді трьох основних підетапів.

Підготовчий. За результатами діагностики, яка включає в себе консультації з родичами та колегами і комплексної психодіагностики особистості, виділяються основні проблемні сфери і розробляється система дій і комплекс заходів щодо корекційної роботи. Підбираються відповідні методики.

Консультаційно-корекційний. Корекційна робота потребує системного і комплексного впровадження на всіх рівнях: інтелектуальному, емоційному, соціальному.

Відстеження змін в поведінці і проявах людини. Цей підетап передбачає систематичне відстеження змін в проявах людини за допомогою зворотної інформації від сім'ї і колег, і можливу діагностичну процедуру під час суто корекційної роботи. Ці зміни повинні відповідати критеріям оцінки або норм.

III. Супроводжувальний етап.

Даний етап пов'язаний з двома аспектами. По-перше, він стосується психокорекції стосунків та з реадaptaцією людини в групі і т. д., включення його в сумісну діяльність з колегами. Основними методами на цьому етапі виступають групові тренінгові методи, імітаційні, ситуативно-рольові, ділові ігри. На цьому етапі психолог або соціальний працівник отримує зворотний зв'язок про клієнта від сім'ї і колег.

Консультант, який зустрічається з клієнтами, які мають суїцидальні наміри, насамперед зобов'язаний проаналізувати власні установки і почуття по відношенню до самогубства. В роботі ніколи не слід скривати власні почуття. Гарний контакт з консультантом може бути тією ниткою, яка зв'язує людину, яку залишила надія з життям.

Розглядаючи будь-який намір самогубства, не треба забувати про можливість маніпулятивної загрози з метою запевнити консультанта в важливості своєї проблеми і претендувати на максимум його часу. Більшість симулянтів є істеричними особистостями. Деякі клієнти говорять про самогубство з бажання помсти тим, хто, за їх думкою, їх не любить. Взагалі, елемент ворожості присутній майже в кожному суїциді.

Технологічні особливості соціальної роботи із людьми, схильних до суїциду, полягають у наступному.

Визначальним етапом соціальної роботи із суїцидальною поведінкою є діагностика проявів на когнітивному, емоційному і поведінковому рівнях; основною технологією соціальної роботи із суїцидальною поведінкою є соціальна і психологічна профілактика; розробка профілактично-корекційної

програми роботи з людьми схильними до проявів суїцидальної поведінки передбачає діагностичний, корекційний і супроводжувальний етапи; соціальна робота може здійснюватися в комплексі індивідуальних і групових методів[4].

Висновки: Підсумовуючи вище зазначене, можна сказати, що проблематика самогубства є актуальною і важливою проблемою сьогодення. Самогубство найчастіше є наслідком того що, «крик про допомогу» не був почутий вчасно і надалі призвів до скоєння суїциду. Тому фахівець із соціальної роботи відіграє важливу роль у роботі з людиною, яка втратила жагу до життя.

#### ЛІТЕРАТУРА:

1. Лугіна Н. А., Ошийко М. А. «Групи смерті» в Україні: їх сутність та перспективи запобігання. *Журнал східноєвропейського права*. 2020. № 73. С. 85 – 91.

2. Саржевський С. Н. Суїцидологія: навчальний посібник для лікарів інтернів з спеціалізації «Психіатрія». Запоріжжя, 2020. 87 с.

3. Суїцидологія: конспект лекцій / укладач І. Г. Мудренко. Суми: Сумський державний університет, 2022. 76 с.

4. Технології соціальної роботи з особами, які схильні до суїциду [Електронний ресурс]. URL:

[https://pidru4niki.com/73073/sotsiologiya/tehnologiyi\\_sotsialnoyi\\_roboti\\_osobami\\_s\\_hilni\\_suyitsidu](https://pidru4niki.com/73073/sotsiologiya/tehnologiyi_sotsialnoyi_roboti_osobami_s_hilni_suyitsidu).

**СЕКЦІЯ 2.**  
**ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ В ГРОМАДІ З СІМ'ЯМИ,**  
**ЯКІ ПЕРЕБУВАЮТЬ У СКЛАДНИХ ЖИТТЄВИХ ОБСТАВИНАХ**

УДК 364.4-055.5/.7:364-781.3-057.54(06)

**Албул Ірина Володимирівна,**  
кандидат педагогічних наук, доцент,  
завідувач кафедри соціальної педагогіки  
та соціальної роботи,  
Уманський державний педагогічний  
університету імені Павла Тичини

**ЕКСПЕРТНА ОЦІНКА СОЦІАЛЬНОГО СУПРОВОДУ**  
**СІМЕЙ З ДІТЬМИ, ЯКІ ПЕРЕБУВАЮТЬ**  
**У СКЛАДНИХ ЖИТТЄВИХ ОБСТАВИНАХ**

У сучасних умовах актуалізується значення експертного оцінювання якості соціальної роботи, оскільки нестабільність у суспільстві, у соціальній сфері вимагає наукового аналізу рішення щодо розв'язання кризових ситуацій.

Соціальний супровід нині є основною формою організації соціальної допомоги та базовою соціальною послугою сім'ям, які перебувають у складних життєвих обставинах (далі – СЖО). Оцінювання якості соціального супроводу є невід'ємним компонентом процесу надання соціальної послуги.

Професійним орієнтиром для експертів є показники якості соціальних послуг – сукупність індикаторів, що використовуються для оцінювання процесу та результатів діяльності надавача соціальних послуг на відповідність встановленим вимогам та результативності соціальних послуг щодо профілактики складних життєвих обставин, подолання або мінімізації їх негативних наслідків для осіб/сімей, які перебувають у таких обставинах.

Відповідно до Закону України «Про соціальні послуги», складні життєві обставини – обставини, що негативно впливають на життя, стан здоров'я та розвиток особи, функціонування сім'ї, які особа/сім'я не може подолати самостійно [2].

Зауважимо, що до виникнення складних життєвих обставин можуть призвести такі чинники, як: похилий вік; часткова або повна втрата рухової активності, пам'яті; невиліковні хвороби, хвороби, що потребують тривалого лікування; психічні та поведінкові розлади, у тому числі внаслідок вживання психоактивних речовин; інвалідність; бездомність; безробіття; малозабезпеченість особи; поведінкові розлади у дітей через розлучення батьків; ухилення батьками або особами, які їх замінюють, від виконання своїх обов'язків із виховання дитини; втрата соціальних зв'язків, у тому числі під час перебування в місцях позбавлення волі; жорстоке поводження з дитиною; насильство за ознакою статі; домашнє насильство; потрапляння в ситуацію торгівлі людьми; шкода, завдана пожежею, стихійним лихом, катастрофою,

бойовими діями, терористичним актом, збройним конфліктом, тимчасовою окупацією.

Зважаючи на особливості соціальної роботи (важливе значення має не лише результат, а й сам процес), експертне оцінювання вимагає встановлення рівня дотримання основних принципів надання соціальних послуг, а саме: дотримання прав людини, прав дитини та прав осіб з інвалідністю; гуманізму; забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків; поваги до честі та гідності; толерантності; законності; соціальної справедливості; доступності та відкритості; неупередженості та безпечності; добровільності; індивідуального підходу; комплексності; конфіденційності; максимальної ефективності та прозорості використання надавачами соціальних послуг бюджетних та інших коштів; забезпечення високого рівня якості соціальних послуг [2].

Експертне оцінювання соціального супроводу сімей у СЖО вимагає врахування рівня загострення життєвих обставин чи передумов їх виникнення. Так, експертизі підлягатимуть соціальні послуги, спрямовані або на соціальну профілактику – запобігання виникненню складних життєвих обставин та/або потраплянню особи/сім'ї в такі обставини, або на соціальну підтримку – сприяння подоланню особою/сім'єю складних життєвих обставин, або на соціальне обслуговування – мінімізацію для особи/сім'ї негативних наслідків складних життєвих обставин, підтримку їх життєдіяльності, соціального статусу та включення у громаду.

Разом з тим, під час експертного оцінювання соціального супроводу сімей необхідно встановити рівень дотримання відповідного державного стандарту, який визначає зміст, обсяг, умови та порядок надання соціальної послуги соціального супроводу сімей, у яких виховуються діти-сироти і діти, позбавлені батьківського піклування (сім'ї опікунів, піклувальників, прийомні сім'ї, дитячі будинки сімейного типу), показники її якості для суб'єктів усіх форм власності та господарювання, що надають цю послугу. У разі введення надзвичайного або воєнного стану в Україні або окремих її місцевостях, наявності загрози життю чи здоров'ю членів сім'ї, у якій виховується дитина-сирота та/або дитина, позбавлена батьківського піклування (сім'я опікунів, піклувальників, прийомна сім'я, дитячий будинок сімейного типу), соціальна послуга соціального супроводу такій сім'ї може надаватися екстрено (кризово).

Оцінка якості послуги соціального супроводу сімей, що перебувають у складних життєвих обставинах, передбачена Законом України «Про соціальні послуги» та Державним стандартом соціального супроводу сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах [1], і регламентується Порядком проведення моніторингу надання та оцінки якості соціальних послуг [4] та Методичними рекомендаціями з проведення моніторингу та оцінки якості соціальних послуг [3]. При цьому застосовуються такі методи: заповнення отримувачем послуги після її завершення анкети, опитування отримувачів та їх оточення, спостереження за процесом надання соціальних послуг, вивчення документації щодо наданих послуг (у тому числі звернень отримувачів), аналіз звітів працівників за результатами наданих послуг, аналіз інформаційно-



методичного та ресурсного забезпечення працівників, що брали участь у наданні послуг, обговорення результатів надання послуг соціального супроводу під час супервізійних нарад.

Для встановлення позитивних результатів експертного оцінювання орієнтиром можуть стати наступні показники: сім'ї вдалося подолати СЖО та мінімізувати їхні наслідки; сім'я успішно вирішує проблеми, що в неї виникають у різних сферах життєдіяльності, вживає заходів щодо їх запобігання; поліпшилася здатність сім'ї забезпечувати умови для задоволення потреб своїх членів, розвитку та соціалізації дітей; відбулася нормалізація фізичного і психічного стану членів сім'ї, їх поведінки і взаємовідносин, психологічного клімату в сім'ї; зросла активність членів сім'ї стосовно подолання проблем та виходу із СЖО; відбулася нормалізація стану соціального функціонування сім'ї та поліпшення рівня її добробуту.

Отже, експертне оцінювання соціального супроводу сімей з дітьми, які перебувають у СЖО вимагає відповідальної професійної діяльності експертів, які керуються Законом України «Про соціальні послуги», Державним стандартом соціального супроводу сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах, Порядком проведення моніторингу надання та оцінки якості соціальних послуг та Методичними рекомендаціями з проведення моніторингу та оцінки якості соціальних послуг.

#### ЛІТЕРАТУРА:

1. Державний стандарт соціального супроводу сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах [Електронний ресурс]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1089-17#Text>.

2. Закон України «Про соціальні послуги» [Електронний ресурс]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text>.

3. Методичні рекомендації з проведення моніторингу та оцінки якості соціальних послуг [Електронний ресурс]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0904739-13#Text>.

4. Порядок проведення моніторингу надання та оцінки якості соціальних послуг [Електронний ресурс]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/449-2020-%D0%BF#Text>.

УДК 364.4:316.624-053.2-053.81(06)

**Бойко Ольга Миколаївна,**  
кандидат педагогічних наук,  
доцент кафедри соціальної педагогіки  
та соціальної роботи  
Уманського державного педагогічного університету  
імені Павла Тичини

## **ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ ЩОДО ПОДОЛАННЯ РІЗНИХ ФОРМ ДЕЗАДАПТОВАНOSTІ ДІТЕЙ ТА МОЛОДІ В ГРОМАДІ**

Дестабілізація економіки, спад виробництва, зниження життєвого рівня в країні, руйнування старої системи цінностей і стереотипів, що регулюють відносини особистості з суспільством катастрофічно погіршують умови життя і виховання дітей та молоді, неминуче призводять до збільшення кількості та різноманітності труднощів і ризиків, з якими стикаються дитина і її батьки в процесі життя і розвитку. Як наслідок, дослідники зазначають цілий ряд негативних тенденцій в дитячому та підлітковому середовищі, а саме виникнення дезадаптації у молодіжному середовищі.

Поняття «дезадаповані діти» має соціальний чи соціально-психологічний відтінок і характеризує дану категорію дітей з позицій соціальної норми, а точніше – невідповідності їй. Оскільки соціальна адаптація – це включення індивіда чи групи в соціальне середовище, пристосування їх до відповідних правил, системи норм і цінностей, то соціальна дезадаптація підлітків – це порушення процесу соціального розвитку, соціалізації індивіда. Найбільш характерними проявами соціальної і психолого-педагогічної дезадаптації цих дітей є їх агресивна поведінка, конфлікти з вчителями і ровесниками, вживання алкоголю і наркотиків, здійснення правопорушень (бійки, крадіжки й ін.) невідвідування школи, бродяжництво, спроби суїциду [1, с. 339].

Аналіз наукової літератури з питань профілактики дезадаптації учнів показав, що в Україні та за кордоном накопичено чималий досвід. Так, у наукових дослідженнях у галузях педагогіки та психології та соціальної педагогіки розкрито такі питання профілактичної роботи з дітьми та молоддю: теоретико-методичні основи організації профілактичної діяльності з дітьми та молоддю (О. Безпалько, Ю. Василькова, В. Нікітін, М. Галагузова, А. Капська, С. Харченко та ін.); роль освітнього простору у соціалізації школярів (О. Бурим, А. Мудрик, Ф. Мустаєва та ін.); профілактика девіантної поведінки серед школярів (В. Афанасєва, Н. Мотунова, А. Мурашкевич, Т. Мартинюк, Р. Новгородський, О. Панагушина, Н. Пихтіна, О. Пилипенко, О. Тютюнник, Г. Федоришин, Т. Федорченко та ін.); особливості профілактичної діяльності в сирітських закладах (Н. Краснова, В. Слот, Х. Спаньярд, Т. Шульга); профілактика насильства у сім'ї (А. Барило, З. Білоусова, Т. Голованова, Л. Міщик, В. Оржеховська, С. Панченко, Л. Повалій, В. Постовий та ін.).

У галузі соціальної роботи досліджено такі питання: сутність та особливості профілактичної соціальної роботи з дезадаптованими дітьми та молоддю в Україні та за кордоном (І. Зверева, В. Курбатов, А. Лукашевич, І. Мигович, О. Студьонова, Є. Холостова, М. Фірсов та ін.); специфіка різних видів соціальної допомоги дезадаптованим учням за кордоном (Л. Бениш, І. Братусь, Р. Гілберт, У. Дейнет, Е. Мазліш, Е. Матцнер, Н. Щуркова та ін.).

Аналіз літературних джерел свідчить, що сучасними дослідниками детально висвітлено різні аспекти діяльності з профілактики девіантної поведінки дітей та молоді, проте з питань підготовки фахівців соціальної сфери до здійснення комплексної діяльності з профілактики дезадаптації учнів, що передбачає різнопланову специфічну координовану діяльність фахівців різних соціальних інституцій досліджено лише окремі аспекти. Тому постає необхідність у виокремленні проблем та труднощів соціалізації учнів, що можуть сприяти появі їхньої дезадаптації, виявленні суті та особливостей їхньої профілактики у різних соціальних інституціях, спрямованої на забезпечення недопущення їх віктимізації, а також питань підготовки фахівців соціальної сфери до виконання цієї роботи, що зумовило актуальність дослідження.

Питання соціальної дезадаптації найбільш висвітлені в роботах С. Белічевой, Г. Іващенко, С. Ігнатєвої, А. Панова та ін. Наведемо одне з можливих визначень. Соціальна дезадаптація – наслідок деформації процесу соціалізації, що виявляється в його розриві з традиціями, нормами, правилами, законами, прийнятими в суспільстві; в відхиленнях, спотворенні особистісних структур (ідеалів, установок, цінностей); в розриві соціальних зв'язків і відносин зі значимими для дитини людьми; в обмеженні здатності виконувати соціальні функції; в звуженні кола або ослабленні інтенсивності провідних видів діяльності, необхідних для соціалізації дітей – ігри, пізнання, праці, спілкування[2, с. 23 – 28].

У літературі перераховується декілька факторів, що впливають на процес дезадаптації підлітків: спадковість (психофізична, соціальна, соціокультурна), психолого-педагогічний фактор (дефекти сімейного і шкільного виховання), соціальний фактор (соціальні і соціально-економічні умови функціонування суспільства), соціальна діяльність самого індивіда, тобто активно-вибіркове ставлення до норм і цінностей свого оточення, особисті ціннісні орієнтації і здатність до саморегуляції своєї поведінки. У дослідженнях наголошується насамперед на соціальній зумовленості відхилень, що не виключає впливу індивідуальних особливостей особистості [1, с. 340].

Сучасний стан українського суспільства не тільки не сприяє вирішенню проблеми дезадаптації дітей і підлітків, але, навпаки, загострює її. Можна виділити декілька політичних, соціально-економічних, духовно-моральних факторів, що впливають на збільшення кількості соціально дезадаптованих підлітків:

– розпад цілого ряду соціальних інститутів, які раніше працювали на дитинство;

- погіршення соціально-економічних умов функціонування сім'ї (низький матеріальний рівень, погані житлові умови);
- зниження моральної культури суспільства та сім'ї;
- криміналізація суспільства, зростання впливу культури сили;
- втрата престижу освіти і чесного заробітку.

Досить суттєвими є психологічні фактори. У вітчизняній та зарубіжній літературі накопичений великий обсяг даних, який свідчить про те, що на формування дезадаптації здійснюють вплив такі з них:

- занедбаність як наслідок зовнішньо несприятливих умов життя і виховання, недостатньої уваги до дитини;
- депривація як результат повної відсутності зі сторони батьків теплих, близьких взаємин з дитиною, необхідних для її повноцінного розвитку;
- фрустрація, зумовлена тим, що дуже часто задоволенню життєво важливих потреб дитини заважають непереборні труднощі;
- внутрішній конфлікт, формування комплексу особистісних проблем як перепон у сфері спілкування і діяльності, взаємин з людьми.

Невирішуваність внутрішніх протиріч з близькими людьми і «значущими іншими» трансформується спочатку у відчуженість, потім у конфронтацію і, насамкінець, у постійну готовність (диспозицію) до зіткнень, різних за способами взаємодії з оточуючими, формами свого вираження, ступенем інтенсивності, тривалістю і відкритістю протистояння.

Дезадаптації значною мірою сприяють певні психологічні особливості підліткового віку. Психологічним змістом підліткового періоду є, за Е. Еріксоном, криза ідентичності. Під ідентичністю розуміється визначення себе як особистості, як індивідуальності. Її криза настає після розпаду дитячого Я, коли дитина ще не відділяє себе від батьків у психологічному і соціальному плані.

На сучасному етапі розвитку нашої держави, що характеризується загостренням кризових явищ у багатьох сферах, зростанням різноманітних соціальних відхилень у поведінці, поширеною стає проблема розповсюдження дезадаптації у дитячому та молодіжному середовищі, що призводить до появи учнів, які не здатні у повній мірі самостійно пристосуватися до вимог різних соціальних інституцій, що зумовлює зниження позитивного впливу на їхній розвиток та зростання дії негативних чинників соціалізації й поступове перетворення учнів на жертв процесу соціалізації.

Залежно від рівня застосування соціальну профілактику розділяють на [3, с. 168]: макрорівневу (все суспільство, окремий регіон, що здійснюється через реалізацію комплексних профілактичних програм, кампаній у ЗМІ, координованої діяльності мережі установ і організацій); мікрорівневу (окрема соціальна група, установа, організація, що впроваджується через спеціальні програми, заходи за місцем проживання); індивідуальну (через роботу фахівців соціальної сфери та волонтерів з окремими індивідами). Ще дослідники виділяють такі додаткові заходи непрямої соціальної профілактики: створення соціально-економічних можливостей, для задоволення потреб і ведення

здорового способу життя, забезпечення доступності культурно-освітніх потреб і соціальних послуг. Забезпечення реалізації додаткових профілактичних заходів створює сприятливі умови для успішного проведення звичайних профілактичних заходів, що підсилює позитивний вплив у процесі профілактики.

Таким чином, залежно від змісту профілактичної діяльності, рівня її застосування та стадії розвитку проблеми у певного індивіда соціальна профілактика дезадаптації учнів у різних соціальних інституціях буде відрізнятися власною специфікою, до виконання якої має бути готовий фахівець соціальної сфери, що її здійснюватиме.

У цьому віці людина схильна до запитань: «Хто я така?» і «Що я можу?». Як правило, дитина підліткового віку ідентифікує себе з тією людиною, яка є виразником найбільш привабливої моделі поведінки. Підліток шукає того, хто міг би стати його «дзеркалом», через яке він перевіряв би свої вчинки.

Для підліткового мислення характерні певні особливості, що накладають серйозний відбиток не лише на інтелектуальну, а й на поведінкову сферу. По-перше, їм властива схильність до крайніх варіантів оцінки фактів і подій - перебільшення чи применшення. По-друге, підлітки прагнуть до глобалізації мислення і роблять рішучі й остаточні висновки із неповної, одиничної інформації. По-третє, свої висновки вони обґрунтовують, виходячи з позицій максималізму, не розрізняючи нюансів [1, с. 341 – 342].

#### ЛІТЕРАТУРА:

1. Ляшенко Н. Проблеми соціалізації дітей в сучасній Україні. *Вісник Університету внутрішніх справ*. № 36. 2006. С. 342 – 347.
2. Методи соціальної роботи: навчальний посібник / МОН України Уманський держ. пед. ун-т ім. Павла Тичини; І. Г. Гончар. Умань: ВПЦ Візаві, 2018. 117 с.
3. Семигіна Т. Сучасна соціальна робота. Київ: Академія праці, соціальних відносин і туризму, 2020. 275 с.

УДК364.04-355.01

**Борисова Юлія Володимирівна,**  
кандидат соціологічних наук, доцент,  
доцент кафедри соціології, соціальної роботи,  
публічного управління та адміністрування,  
Дніпровський національний університет  
імені Олеся Гончара

## **МЕТОДИ ОЦІНКИ ПОТРЕБ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ЛЮДЕЙ В УМОВАХ ПРИЙМАЮЧИХ ГРОМАД**

Збройна агресія РФ проти України спричинила безпрецедентні масштаби вимушеного переміщення людей всередині країни та за її межі. Станом на 10 січня 2023 р. в Україні було офіційно зареєстровано 4 млн. 867 тис. внутрішньо переміщених осіб, а за міжнародними оцінками кількість внутрішніх переселенців перевищує 7 мільйонів громадян[1]. Масштаби вимушеної міграції, невизначеність перспектив повернення додому для певної частини внутрішньо переміщених людей (ВПЛ) актуалізують проблему їх якості життя у приймаючих громадах, своєчасної та ефективної оцінки їх потреб на новому місці проживання.

Оцінка потреб – процес систематичного збору та аналізу інформації від осіб та/ або сімей у громаді про їхні потреби або про невідповідності між їхньою поточною життєвою ситуацією та очікуваннями чи побажаннями[2, с.61]. Задоволення потреб ВПЛ можливе шляхом надання їм соціальних, психологічних, медичних, адміністративних, юридичних та інших послуг в приймаючих громадах. В практичній соціальній роботі оцінка потреб здійснюється з метою планування соціальних послуг та втручань різного рівня: від особи та сім'ї до територіальних громад. Соціальні послуги спрямовуються на профілактику складних життєвих обставин, їх подолання чи мінімізацію негативних наслідків для клієнта (сім'ї) [5].

Всі методи оцінки потреб можна умовно поділити на власне дослідницькі, психодіагностичні, евристичні, в тому числі експертні оцінки. В останньому випадку потреби можуть визначатися на підставі законодавчо закріплених норм, стандартів, рівнів, шляхом обчислення розмірів виплат певній категорії осіб, наприклад ВПЛ, прийняття рішень щодо виділення соціального житла тощо.

Психодіагностичні методи є незамінним інструментом у роботі з людьми, які зазнали (або гіпотетично могли зазнати) стресогенного впливу обставин, пов'язаних з війною, та, в зв'язку з цим, потребуючих кваліфікованої психосоціальної допомоги. Надання переваги тому чи іншому методу психодіагностики спирається на врахування віку, стану здоров'я, кількості одночасно обстежуваних осіб, наявності (відсутності) часових обмежень для отримання і опрацювання даних, кваліфікації фахівця, його досвіду роботи з

психотравмами та, безумовно, на попередню оцінку життєвої ситуації обстежуваних.

Можливості застосування дослідницьких та евристичних методів у процесі оцінювання потреб є достатньо вивченим питанням. Суттєво менша увага приділена фахівцями потенціалу неопитувальних методів. В широкому сенсі до неопитувальних методів збирання інформації в соціальних дослідженнях відносять спостереження, експеримент, традиційний аналіз документів і контент-аналіз[4, с.19]. Реалії сьогодення розширюють цей спектр за рахунок включення таких нових інструментів, як аналіз великих масивів даних неопитувального походження – результати інтернет-активності, а саме «патерни відвідування сайтів, пошукові запити, онлайн-покупки, активність у мобільних додатках, геопозиція, авторський контент у соціальних мережах тощо» [4, с.19].

Крім того, розширюється практика вивчення потреб людей, які перебувають у стані життєвої скрути, з залученням антропометричних даних. Наприклад, подібні дані використовувалися як допоміжні щодо опитувальних при вивченні потреб людей, проживаючих на постраждалих від війни територіях Донбасу (в дослідженні 2016 року вимірювалися індекс маси тіла і половина розмаху рук з метою оцінки якості харчування пенсіонерів) [3].

Важливий пласт неопитувальних дослідницьких інструментів утворюють методи візуалістики. Їх положення в царині емпіричного соціального знання є поки відносно маргінальним, але саме це і дозволяє їм займати власну методологічну нішу, на яку не можуть претендувати інші дослідницькі інструменти та процедури.

Аналіз візуальних документів відноситься до м'якої, інтерпретативної дослідницької стратегії й тому відкриває можливість максимального фокусування на подіях, які вивчаються, та наближення до тих смислів, які їм приписуються діючим суб'єктом. Якщо масове стандартизоване опитування спрямоване на вербалізацію своїх потреб респондентами, його результати фіксують висловлені (виражені) потреби, то візуальний аналіз дозволяє зафіксувати потреби так, як їх насправді відчують. Внаслідок того, що перше і друге не завжди співпадає, доцільно поєднувати обидві стратегії пошуку в одному дослідженні. Наприклад, фотографію можна використовувати як ілюстрацію для підтвердження інших результатів, а також як засіб для документування соціальної реальності з точки зору дослідників [6, с. 211].

Спільним простором практичних можливостей масових опитувань і візуальних інструментів оцінки потреб є ефект наснаження: цільова аудиторія може приймати участь як в самому процесі оцінки, так й в подальших активностях з покращення умов перебування в громаді для різних категорій мешканців. Таким чином обидві технології можна розглядати в контексті дослідження в дії (action research) та досліджень, які мають на меті наснаження учасників дослідження (empowerment research).

На сьогодні у процесі оцінювання потреб опитувальні методи залишаються найуживанішим дослідницьким інструментом. Водночас,

необхідність доповнення кількісних опитувальних даних якісними та обмеження, з якими пов'язане формалізоване опитування, дають зелене світло розвитку та використанню альтернативних, в тому числі й м'яких, якісних підходів в оцінюванні потреб.

#### ЛІТЕРАТУРА:

1. В Україні офіційно зареєстрували 4 млн. 867 тис. внутрішньо переміщених осіб [Електронний ресурс]. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3649695-v-ukraini-oficijno-zareestruvali-4-867-106-pereselenciv.html>.
2. Менеджмент волонтерських програм: посібник для підготовки менеджерів волонтерських програм / За заг. ред. Т. І. Сила, Т. Л. Лях; авт. кол.: Т. Журавель, Т. Лях, К. Пуха та ін. Київ: ФОП Буря О. Д., 2020. 174 с.
3. Оцінка становища літніх людей на територіях Донецької та Луганської областей, які контролюються урядом, та на невідконтрольованих територіях Донецької області / ЮНІСЕФ. 2016 [Електронний ресурс]. URL: [https://www.humanitarianresponse.info/en/system/files/documents/files/oldpeople\\_assessment\\_ngca\\_gca\\_final\\_ukr.pdf](https://www.humanitarianresponse.info/en/system/files/documents/files/oldpeople_assessment_ngca_gca_final_ukr.pdf).
4. Переверзєв О. С. Сучасні практики використання новітніх неопитувальних методів збору даних у соціології. *Наукові записки НаУКМА*. 2017. Том 196. Соціологічні науки. С. 19 – 25.
5. Про соціальні послуги: Закон України від 17 січня 2019 р. № 2671-VIII (діє у редакції від 27.04.2022) [Електронний ресурс]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text>.
6. Семигіна Т. Методологія фото голос (photovoice) у дослідженнях із соціальної роботи. *Social Work and Education*. Vol. 9. №. 2. 2022. С. 201 – 225.



УДК 355.018

**Гудим Анастасія Вадимівна,**  
здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти  
зі спеціальності 231 Соціальна робота,  
Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

### **ВІЙНА У НЕЛЮДСЬКИХ УМОВАХ**

Важкі життєві ситуації негативно впливають на людину в усіх площинах її життя та існування (фізичній, моральній, психологічній, духовній). У особистості під час проживання важкої життєвої ситуації з'являється дисбаланс між потребами, можливостями й вимогами до діяльності, способами та умовами реалізації. Такий дисбаланс порушує нормальний хід життєдіяльності. При цьому спостерігається щорічне зростання кількості психосоматичних захворювань.

Наразі Україна стала жертвою гібридної війни, жертвою багато в чому показовою і символічною.

На сьогодні людство живе в інформаційному суспільстві. Це новий тип суспільства, у якому володіння інформацією (а не матеріальними благами) є рушійною силою його перетворень та розвитку, суспільства, де процвітає людська інтелектуальна творчість. Інформаційне суспільство спричинило інформаційні війни.

У сучасних умовах ведення активних воєнних дій на території України відбувається неймовірна кількість порушень норм міжнародного права державою-агресором та терористом. Одним з таких злочинів є примусове вивезення з окупованих територій громадян України, з яких потім утворюються концентраційні табори з нелюдськими умовами для існування. Не раз ми зі стрічки новин чули про примусове вивезення населення з Маріуполя, Херсонщини, східних регіонів нашої країни [3]. У наших реаліях Українські громадяни після повернення в Україну в порядку обміну розповідають про приниження та нелюдські умови утримання у російському полоні. Серед визволених є важкопоранені, із сепсисом, ампутованими кінцівками. При захопленні у полон, рашисти забирали в українських чоловіків чоботи, наповнювали їх водою і знову взували. Після цього в'язнів змушували лежати обличчям до землі на морозі по три-чотири дні. Українців одягали у форму полонених, підстригали волосся, катували, змушували вчити патріотичні російські пісні та виконувати їх для своїх наглядців [2]. Коли є травматична подія, реакції штибу страху, розпачу, збудження, болю, фізіологічних стресових реакцій і немає можливостей для втечі та боротьби, виникає відчуття безпорадності, безсилля, замороженість, відчуття бути відданим на поталу.

Такі травматичні щипці можуть бути з різних причин – об'єктивних (ситуація, яка не дає можливості ні битися, ні втікати (наприклад, сильний обстріл)) і суб'єктивних (якісь неопрацьовані травми). Чим довше триває загроза, коли людина не здатна діяти, тим серйознішими можуть бути наслідки

(їдеться про травматичний стан, який згодом переходить у посттравматичний стресовий розлад).

ПТСР – це крайня реакція організму людини на сильний стресор, що загрожує її життю, який зазвичай починає виявлятися приблизно через шість місяців внаслідок травмуючої події. Проте, якщо людина перебувала тривалий час у зоні підвищеного ризику, тривалих бойових дій, обстрілів чи повітряних атак, то вірогідність швидкого розвитку ПТСР підвищується і можуть спостерігатися такі його вияви:

- нав'язливі, травмуючі спогади про пережиті події, що не покидають людину ні вдень, ні вночі, панічний страх повторення цих подій;
- апатія, депресія емоційна відстороненість, порушення сну, страшні сновидіння, бажання плакати, суцільне розчарування, втрата сенсу життя;
- саморуйнівна поведінка, особливо у дітей, зокрема це: нанесення тілесних самоушкоджень, бажання безцільно ризикувати своїм життям, у дорослих – алкоголізація, наркотизація та ін. [1].

Ефективними у подоланні затяжного стресу та ПТСР є способи саморегуляції, прості й доступні, але значущі – сміх, посмішка, гумор; роздуми про хороше, приємне; розглядання квітів у приміщенні, пейзажу за вікном, фотографій, інших приємних або дорогих серцю речей; прогулянки на свіжому повітрі; «купання» у сонячних променях; різні рухи (потягування, розслаблення м'язів); дихальна гімнастика, аутотренінг, медитація, техніки заземлення; читання віршів; танці, справа для душі, уявне звернення до вищих сил (Бога, Всесвіту, великої ідеї); висловлювання похвали, компліментів кому-небудь просто так або добрі справи. Варто постійно спрямовувати свої думки у позитивне русло, думати про щось хороше, будувати світлі плани на майбутнє, не дозволяти собі «зависати» у негативних спогадах.

Для кожної людини характерний особистий граничний рівень психічного навантаження, за яким починається руйнація гармонійної роботи її психіки.

Алгоритм дій для українців, примусово вивезених до білорусі чи росії [3]:

1. Видаліть будь-яку інформацію у телефоні, у тому числі й соцмережах, яка може здатись для окупантів провокаційною.

2. Якщо є час та можливість, потурбуйтеся про безпеку доступу до свого телефону: встановіть пароль та двофакторну аутентифікацію.

3. Сфотографуйте чи відскануйте документи, які маєте при собі, та завантажте їх додатково на спеціальні сервіси для збереження файлів, наприклад Google Drive.

4. Опісля цього, вилучіть з телефону сім-карту та зберігайте її окремо у якомусь із елементів одягу. У випадку, якщо вас позбавлять телефону, вже у безпечному місці за допомогою сім-карти матимете можливість відновити доступ до урядового застосунку «Дія».

5. Потурбуйтеся про додаткове збереження контактів своїх близьких чи родичів, окрім як в телефоні.

6. Під час проведення будь-яких опитувань або допитів поведіть себе спокійно та нейтрально.

7. Як тільки з'явиться можливість, повідомте про своє місцезнаходження родичам чи друзям, які перебувають в Україні.

8. Також слід звернутись до найближчого посольства України, яке перебуває у сусідній державі, із проханням організувати ваше повернення додому чи надати іншу допомогу.

9. Часто є змога самостійно виїхати за межі росії чи білорусі до сусідніх держав (Польща, Литва, Латвія). Принаймні наразі невідомі випадки обмеження перетину кордону для українців. Для організації виїзду варто скористатись створеним чат-ботом «Допомагаємо виїхати».

Отже, у стресових ситуаціях люди по-різному виявляють себе: одні страждають, плачуть, інші зберігають спокій, можуть бути взагалі байдужими, хтось усміхається. В екстремальній ситуації одні люди здатні зібратися, проаналізувати, оцінити стан речей і розпочати діяти відповідно до обставин, а інші впадають у паніку, губляться. Візьмемо для прикладу реальну подію із життя Бенедикта: потрапивши в екстремальну ситуацію, він усувається від переживань, боротьби за життя, сподівається на інших, що й так було передбачуваним. Його Бранці концтаборів до останнього боролись за життя, допомагали один одному, що дало змогу в нелюдських умовах не тільки вижити, але й зберегти людське обличчя. Це була безупинна щоденна боротьба за шматок хліба й за саме життя, заради себе й заради побратима. Слід зауважити, що людина може звикнути до всього, але – «Як?». Думка про самогубство навідувала майже кожного, хоча б на нетривалий час. Вона виникає від безвиході, постійної загрози смерті, що тяжіє над людиною щодня й щогодини, і від численних смертей поруч з нею.

*Висновки.* Отже, у складних умовах сьогодення питання подолання, адаптації та формування ефективних стратегій поведінки у складних життєвих ситуаціях надзвичайно важлива. І наразі ця проблема набуває нових форм і виявів, зокрема частішають випадки особливо жорстоких травм для самої людини. Якщо можна знайти сенс навіть у стражданні, то сенс життя існує за будь-яких умов, принаймні, потенційно

#### ЛІТЕРАТУРА:

1. Козлова А., Журавель Т. Що треба знати про посттравматичний стресовий розлад (ПТСР) [Електронний ресурс]. URL: [https://www.unicef.org/ukraine/stories/aboutposttraumatic-stressdisorder?gclid=CjwKCAiA7IGcBhA8EiwAFfUDscj7yW1-YoaAQLeJchIjo6oLSYIke7zSATUPapQLzUaOE3k5rTOpoRoCzJMQAv\\_BwE](https://www.unicef.org/ukraine/stories/aboutposttraumatic-stressdisorder?gclid=CjwKCAiA7IGcBhA8EiwAFfUDscj7yW1-YoaAQLeJchIjo6oLSYIke7zSATUPapQLzUaOE3k5rTOpoRoCzJMQAv_BwE).

2. Росіяни утримують українських полонених в нелюдських умовах і знущаються з них [Електронний ресурс]. URL: <https://zn.ua/ukr/ukraine/rosijani-utrimujut-ukrajinskikh-polonenikh-v-neljudskikh-umovakh-i-znushchajutsja-z-nikh-denisova.html>.

3. Що робити у разі примусового вивозу українців на територію росії та білорусі: поради юриста [Електронний ресурс]. URL: [https://biz.ligazakon.net/analytics/210643\\_shchorobiti-u-raz-primusovogo-vivozu-ukrantsv-na-teritoryu-ros-ta-blorus-poradi-yurista](https://biz.ligazakon.net/analytics/210643_shchorobiti-u-raz-primusovogo-vivozu-ukrantsv-na-teritoryu-ros-ta-blorus-poradi-yurista).

УДК 364.075.2

**Данилюк Катерина Володимирівна,**  
кандидат наук з державного управління,  
доцент кафедри педагогіки,  
освітнього менеджменту та соціальної роботи.  
Рівненський державний  
гуманітарний університет

## **СУЧАСНІ АСПЕКТИ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ РИНКОМ ПРАЦІ ТА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАЙНЯТОСТІ НАСЕЛЕННЯ ГРОМАД В УМОВАХ ВІЙНИ**

Ринок праці України в довоєнний період перебував на стадії реформування. Виклики, які постала війна перед Державною службою зайнятості України потребують розроблення нових підходів та механізмів публічного управління нею. Особливо актуальним постало питання забезпечення ринку праці необхідними професійними кадрами в умовах руйнування промислових об'єктів, постійними бомбардуваннями та знищення економічного потенціалу України країною агресором.

Соціально-економічний потенціал громад до війни розвивався і мав тенденцію до збільшення та ефективності функціонування. Корективи, які внесла війна відкинули цей розвиток на десятки років назад через такі чинники:

- мобілізація чоловічого населення на захист суверенної Батьківщини;
- вимушена міграція частини населення громад за кордон з територій, які були під загрозою окупації та бомбардувань;
- вивезення та переселення населення з прифронтових територій в глибину держави на території які не зачепила війна.

У зв'язку із зазначеними чинниками Державній службі зайнятості України прийшлося в ручному режимі перебудовуватись і реагувати на потреби ринку праці тих територій які не зачепила війна. Створювати перехідну базу наявності тих чи інших професійних кадрів в громаді, регіоні та забезпечувати зайнятість, адже в деяких людей це була єдина можливість заробити собі та сім'ї на проживання.

Населення громад у період війни стало пліч опліч з органами публічного управління та місцевого самоврядування щодо вирішення питань тих, хто опинився в складних життєвих обставинах втративши роботу. Слід зазначити, що визначення ефективних механізмів публічного управління з надання послуг та забезпечення роботою дозволили пом'якшити, а в деяких випадках знівелювати той негатив, який сьогодні спостерігається в середовищі безробітних та на ринку праці [5].

Важливу роль в цьому процесі відіграє інформаційний механізм публічного управління ринком праці в системі зайнятості. Інформаційний механізм складається з певних послідовних процесів, технологій, практичних заходів, за допомогою яких органи виконавчої влади та місцевого

самоврядування цілеспрямовано впливають на ринок праці та систему зайнятості населення громад, формуючи професійні кадри які були, та які переселились на їх території таким чином, щоб врахувати професійну кваліфікацію і можливість навчання та підвищення кваліфікації реагуючи на потреби ринку. Діяльність Державної служби зайнятості та регіональних Центрів зайнятості, перш за все пов'язана з моніторингом ринку праці та інформуванням населення громад про вакантні посади, створенням додаткових робочих місць через державні і регіональні програми зайнятості та систему соціального захисту безробітних на період втрати роботи [5].

Важливою складовою інформаційного механізму публічного управління ринком праці в системі зайнятості з надання соціальних допомог та послуг безробітним є державно-громадське консультування. Сутність цього інструменту полягає в налагодженні та постійній підтримці зв'язків з громадами, зацікавленими сторонами, партнерами, роботодавцями, державними, комунальними, громадськими та приватними суб'єктами, що надають такі послуги, а також створення внутрішньої системи управлінських комунікацій та моніторингу інформаційних потоків [1].

Державно-громадське міжсекторальне співробітництво в системі зайнятості – це визначена нормативно-правовими документами система суспільного діалогу та взаємодії, яка базується на зобов'язаннях, які мають юридичну силу, неформально досягнутих угодах, робочих відносинах співробітництва, планах дій, узгоджених низкою організацій. Підставою для міжсекторального співробітництва є широкий спектр формально закріплених у правових актах угод, в яких визначено відповідні програми, політику та завдання щодо створення робочих місць, розподілено відповідальність, ресурси, ризики та прибутки на певний період часу [3].

Зважаючи на сучасні аспекти публічного управління ринком праці та забезпечення зайнятості населення громад в умовах війни можна зробити наступні висновки.

1. Дослідженням встановлено, що ринок праці та система зайнятості України, це складні, соціально-економічні системи, які складається в сукупності з Державної служби зайнятості, регіональних центрів зайнятості, органів місцевого самоврядування, приватного бізнесу та недержавних організацій, діяльність яких спрямована заповнення або створення вакансій та робочих місць тим, хто втратив роботу і не можуть самостійно її знайти.

2. Встановлено, що метою функціонування ринку праці та системи зайнятості в Україні в умовах війни є розв'язання складних життєвих проблем, від яких потерпає населення громад та допомога в соціально-економічному розвитку громад та держави загалом.

#### **ЛІТЕРАТУРА:**

1. Енциклопедія державного управління: у 8 т. / Т. 1: Теорія державного управління / наук.-ред. колегія: В. М. Князєв (співголова), І. В. Розпутенко (співголова) та ін. Київ: НАДУ, 2011. 748 с.

2. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо інформування населення про соціальні послуги: [Наказ Міністерства соціальної політики України від 28 жовт. 2014 р. № 828]. Мінсоцполітики України: офіц. веб-сайт [Електронний ресурс]. URL:

<http://www.mlsp.gov.ua/labour/control/uk/publish/article>.

3. Про зайнятість населення: [Закон України від 5 липня 2012 р. № 5067-VI (із змінами, внесен. згідно із 3 Законами в 2013-2017 рр.)]. *Офіц. вісн. України*. 2012. 27 серпня (№ 63). [Електронний ресурс]. URL: <http://www.rada.gov.ua>.

4. Тофтїсова-Матерон Р. Соціальні послуги : як побудувати українську модель на європейських підходах / Р. Тофтїсова-Матерон, М. Дїмітрова, К. Ньюмен. Київ: Проект ТАСІС «Посилення рег. соц. послуг в Україні», 2006. – 306 с.

5. Political factor of the labor market and employment shadowing / K.V.Dubuch // *Virtus: Scientific Journal* / Editor in-Chief M. A. Zhurba. Canada February, issue 20, 2018. P. 147 – 153.

6. Bullain N. A. Handbook on Non-State Social Service Delivery Models. A guide for policy makers and practitioners in the CIS region / Nilda Bullain, Luben Panov. *The UNDP Regional Bureau for Europe and the CIS*. 2012. – 124 p.

УДК 364.4-787.26 (477) "364"

**Дубич Клавдія Василівна,**  
доктор наук з державного управління, професор,  
професор кафедри управління охороною  
здоров'я та публічного управління,  
Національний університет охорони здоров'я України  
імені П. Л. Шупика

## **СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНИМИ ПОСЛУГАМИ НАСЕЛЕННЯ ГРОМАД В УМОВАХ ВІЙНИ**

Населення українських громади у період війни знаходиться в складних життєвих обставинах, переживаючи лихоліття яке прийшло на нашу землю від агресії сусідньої держави.

Територіально-адміністративна реформа, яка відбулась до війни сформувала об'єднані територіальні громади, нормативно-правовими актами визначила їх території та можливості для самоврядування і розвитку. Децентралізація дозволила населенню громад відчувати себе господарем на визначеній території з можливістю здійснювати соціально-економічний та культурний розвиток зважаючи на власне бачення та матеріально-технічні ресурси якими вони володіли.

Органи місцевого самоврядування, яким від громад делеговані повноваження вивчали питання щодо потреб громад в соціальних послугах, та визначали можливість їх забезпечення такими послугами орієнтуючись на побудову в Україні сервісно-орієнтованої моделі і євроінтеграційних процесів та міжнародних стандартів в системі соціального захисту населення[4, с. 37 – 41].

Війна 2022 року завдала нищівного удару по сподіванням громад та внесла свої страшні корективи: окупація територій, вимушене переселення в інші держави, шукати порятунку в глибині територій України куди не докотилася війна.

Акцентуючи увагу на соціальних послугах як таких слід зазначити, що система надання соціальних послуг складається з таких секторів:

- *державного*, до якого входять суб'єкти, що надають соціальні послуги, які знаходяться у державній власності і підпорядковані ЦОВВ;
- *комунального*, який включає установи і заклади комунальної власності, які надають соціальні послуги та знаходяться в підпорядкуванні відповідних органів місцевого самоврядування, наділених повноваженнями від держави створювати такі установи, заклади та управляти ними;
- *недержавного*, до якого відносяться громадські, благодійні, релігійні організації та фізичні особи, діяльність яких пов'язана з наданням соціальних послуг; управління недержавним сектором здійснюється в порядку, визначеному законодавством України та відповідними статутами.

Соціальні послуги за місцем їх надання можна згрупувати в [2]:

– *стаціонарні* – соціальні послуги, що надаються постійно, тимчасово (на термін, визначений договором про надання соціальних послуг) або протягом п'яти днів на тиждень в умовах цілодобового перебування (проживання) отримувачів у надавачів соціальних послуг; отримувачі стаціонарних соціальних послуг забезпечуються житловим приміщенням;

– *напівстаціонарні* – соціальні послуги, що надаються їх отримувачу в приміщенні у надавача соціальної послуги протягом визначеного часу доби: з умовами для нічного перебування (проживання) отримувачів у надавачів соціальних послуг; із місцем для прийому або денного перебування осіб протягом визначеного часу доби;

– *у громаді* – соціальні послуги, що надаються за місцем перебування отримувачів, у тому числі на вулиці;

– *за місцем проживання* – соціальні послуги, що надаються в домашніх умовах отримувачів [2].

Соціальні послуги за способом їх надання можна виокремити в :

– *базові* – соціальні послуги, що не передбачають надання постійної або систематичної комплексної допомоги (інформування, консультування, посередництво, надання притулку, представництво інтересів тощо);

– *комплексні* – соціальні послуги, що передбачають надання постійної або систематичної комплексної допомоги (догляд, влаштування до сімейних форм виховання, соціальний супровід/патронаж, кризове втручання, підтримане проживання, реабілітація, соціальна адаптація, соціальна інтеграція та реінтеграція, соціальна реабілітація тощо);

– *технічні* – соціальні послуги, що надаються отримувачу, який має необхідність отримання натуральної допомоги (продукти харчування, засоби санітарії і особистої гігієни, засоби догляду за дітьми, одяг, взуття та інші предмети першої необхідності, паливо, обробіток присадибних ділянок а також технічні та інші засоби реабілітації), транспортні послуги тощо;

– *екстрені* – соціальні послуги, що терміново (протягом доби) надаються отримувачам, що потрапили в ситуацію, яка загрожує їх життю, здоров'ю тощо.

Соціальні послуги залежно від терміну надання поділяються на: *постійні* – соціальні послуги, що надаються не менше 1 разу на місяць більше 1 року; *тимчасові* – соціальні послуги, що надаються не рідше 1 разу на місяць до 1 року; *разові* – соціальні послуги, що мають разовий характер.

Досліджуючи сучасний стан громад в Україні в період війни та їх забезпечення соціальними послугами, на нашу думку необхідно здійснити диференціацію самих громад за такими критеріями:

– громади, що знаходяться під окупацією;

– громади деокупованих територій, що знаходяться під постійним обстрілом;

– громади, до яких не докотилася війна, але вони піддаються бомбардуванням.



Чому це важливо зробити, тому що рівень забезпечення соціальними послугами, їх перелік та можливості надання будуть відрізнятися між собою.

Населення *громад, які знаходяться під окупацією*, у першу чергу потребують екстрених соціальних послуг, тому що вони потрапили в ситуацію, яка загрожує їх життю, здоров'ю і звичайно на перший план виходять волонтерські, громадські, благодійні, релігійні організації та фізичні особи які різними шляхами намагаються доставити все необхідне для населення громад: їжу, ліки, одяг, взуття, засоби гігієни тощо. Саме вони є основними провідниками соціальної допомоги та послуг куди державні органи та соціальні служби зайти не можуть.

Якщо розглядати *громади деокупованих територій*, то вони характеризуються руйнацією житла та державної інфраструктури системи соціального захисту, але на їх території діють українські закони і відбувається відновлення функціонування системи соціальних послуг де надаються базові, комплексні та технічні послуги, до переліку яких відносяться: інформування, консультування, посередництво, надання притулку, або житла, представництво інтересів, догляд, влаштування до сімейних форм виховання, соціальний супровід/патронаж, кризове втручання, підтримане проживання, реабілітація, соціальна адаптація, соціальна інтеграція та реінтеграція, соціальна реабілітація предмети першої необхідності, паливо, обробіток присадибних ділянок а також технічні та інші засоби реабілітації, транспортні послуги тощо.

*Громади, до яких не докотилася війна*, щодо забезпечення соціальними послугами знаходяться в найкращій ситуації, тому що на їх території діють українські закони, збережені заклади системи соціального захисту, вони не пережили гуманітарної катастрофи, тільки в ЗМІ спостерігали за тими жахіттями, які пережили інші люди та військовослужбовці пройшовши бомбардування, катування, полон тощо. Це не означає що їм не потрібні соціальні послуги, адже саме на їх території перевозять поранених, переселять населення, якому може загрозувати небезпека під час військових дій. І вони самі отримуючи соціальні послуги опосередковано є учасниками надання таких послуг: приймають в своє житло переселенців, адаптовують їх до системи соціального захисту на конкретній території, діляться необхідними продуктами харчування, предметами першої необхідності, технічними засобами тощо.

На думку багатьох експертів, саме громади територій куди не докотилася війна «підставили» плече державним соціальним службам допомагаючи їм вирішувати соціальні проблеми тих, які потрапили в горнило війни.

Результати дослідження сучасних проблем забезпечення соціальними послугами населення громад в умовах війни дають змогу сформулювати такі висновки.

1. Дослідженням встановлено, що система надання соціальних послуг, це складна, відкрита соціально-економічна система, яка складається з сукупності державних органів і недержавних організацій, діяльність яких спрямована на надання соціальних послуг особам громад, які перебувають у складних життєвих обставинах, не можуть самостійно їх подолати.

2. Метою функціонування системи надання соціальних послуг є розв'язання життєвих проблем, в період війни від яких потерпає населення громад. Аналізом доведено, необхідність в соціальних послугах їх перелік і обсяги залежать від статусу громад: на окупованій території, деокупованій або громаді яка не потрапляла під окупацію.

3. Визначено, що ключову роль в забезпеченні соціальними послугами громад на окупованих територіях відіграють волонтерські, громадські, благодійні, релігійні організації та фізичні особи які різними шляхами намагаються доставити все необхідне для населення, на деокупованих територіях та територіях куди не дійшла війна населення громад разом з органами місцевого самоврядування виступають надавачами соціальних послуг.

**Перспективи подальших досліджень:** проведення наукових досліджень з удосконалення механізмів державного управління системою надання соціальних послуг громадам в Україні в післявоєнний період; моніторинг позитивної практики зарубіжного досвіду та можливостей його впровадження у вітчизняну практику щодо забезпечення соціальними послугами населення громад.

#### ЛІТЕРАТУРА:

1. Белєвцова Я. С. Механізм підвищення якості соціальних послуг на рівні місцевих органів влади: автореф. дис. канд. наук з держ. упр.: [спец.] 25.00.02 / Я. С. Белєвцова. Харків. регіон. ін-т держ. упр. Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. Харків, 2011. 20 с.

2. Дубич К.В. Імператива удосконалення державного управління наданням соціальних послуг в Україні. *Вісник Академії праці і соціальних відносин Федерації профспілок України*: наук. зб. Київ: Сталь, 2017. № 2. С. 47 – 55.

3. Іляш О. Щодо перспективних напрямів підвищення якості соціальних послуг в Україні. Аналітична доповідь, 2014 / О. Іляш / Нац. ін-т стратег. досліджень: веб-сайт. [Електронний ресурс]. URL: <http://www.niss.gov.ua/articles/763>. 3.

4. Карпенко О. Соціальна чи сервісно-орієнтована державна політика: відмінності та протиріччя в ідеології надання управлінських послуг від імені держави. *Актуальні проблеми державного управління*. 2016. № 3. С. 37 – 41.

УДК 342.78.351

**Золотаренко Віктор Олегович,**  
начальник відділу комунікації та представництва  
ДУ «Всеукраїнський молодіжний центр»,  
аспірант Інституту проблем виховання НАПН України

## **МОЛОДІЖНІ ЦЕНТРИ ТА ПРОСТОРИ ЯК ОСЕРЕДОК НАДАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ НАСЕЛЕННЮ В ГРОМАДІ ПІД ЧАС ВІЙНИ**

Повномасштабного вторгнення росії на територію України змусило мобілізувати нові ресурси для соціальної підтримки населення та шукати нові шляхи для її надання. Гуманітарна та соціальна криза, що розгорталась у перші ж дні повномасштабного вторгнення, не могла бути закрыта виключно державними та комунальними установами, діяльність яких передбачає надання соціальних послуг, як мінімум, через те, що вони не розраховані на надання послуг такій великій кількості клієнтів, так само і зміст соціальних послуг міг змінюватись через нові соціальні виклики. Наприклад, на початку вторгнення була потреба у тимчасовому розміщенні внутрішньо переміщених осіб та надання їм базової гуманітарної підтримки.

Нові виклики змусили українське суспільство мобілізувати власні сили та ресурси для закриття нагальних потреб населення, яке потребувало соціальної допомоги у різних проявах (тимчасове/довготривале розміщення, евакуація, надання гуманітарних наборів, зокрема їжі та гігієнічних засобів, допомога у перевезенні). У свою чергу, молодіжні центри та простори по всій Україні одними з перших почали стихійно організовувати гуманітарні хаби, ставати координаційними центрами волонтерів, допомагати внутрішньо переміщеним особам, територіальній обороні та армії, а відтак ставати осередками надання соціальних послуг населенню в громаді під час війни [2, 3].

Варто зазначити, що така швидка гуманітарна відповідь молодіжних центрів і просторів не була випадковою. Молодіжні центри і простори у громадах ще до повномасштабного вторгнення працювали, і продовжують працювати зараз, над формуванням проактивності у молоді, розвитком волонтерства, громадянських компетентностей та соціальної згуртованості населення [2]. Це сприяло тому, що ще до вторгнення навколо молодіжних центрів і просторів у громадах сформувалось середовище волонтерів та проактивних громадян. Тому після вторгнення це середовище згуртувалось і почало активно допомагати українцям у молодіжних центрах і просторах.

Враховуючи те, що швидка гуманітарна та соціальна відповідь молодіжних центрів і просторів на нові виклики війни була стихійною, їх робота набувала різного характеру, що залежав від запиту громади у якій здійснює діяльність молодіжний центр. Також справедливо зазначити, що частина молодіжних центрів і просторів, у першу чергу з Донецької, Луганської, Херсонської та Запорізької областей, були змушені завершити свою

діяльність або релокуватись і продовжити свою роботу в іншій або інших областях.

Серед основного переліку послуг, окрім тих, що безпосередньо пов'язані з реалізацією молодіжної роботи, можна виділити такі:

- допомога з поселенням та трансфером внутрішньо переміщених осіб (зокрема через контактування з іншими соціальними установами);
- організація збору, доставки та видачі гуманітарної допомоги, що могло включати повний цикл (від збору коштів та замовлення допомоги за кордоном чи на місцях, до безпосередньої адресної доставки допомоги);
- благодійний збір коштів на потреби ЗСУ та ТрО;
- організація плетіння сіток, підготовки окопних свічок, їжі для військових та внутрішньо переміщених осіб;
- інформування внутрішньо переміщених осіб та постраждалих від воєнних дій про можливі соціальні послуги та установи, що можуть їх надавати;
- організація дозвілєвих заходів для дітей, молоді та дорослих;
- організація та проведення тренінгів з домедичної допомоги, з правил поведіння під час обстрілів, первинної психологічної допомоги, медіаграмотності та кібербезпеки;
- організація та проведення психологічних консультацій, консультацій з профорієнтації;
- організація та проведення тренінгів та інформаційних подій, присвячених темі громадянської активності, волонтерству, соціальної згуртованості, профорієнтації, психологічної безпеки [1].

Зокрема, молодіжні центри та простори у своїй роботі задля закриття запитів населення могли співпрацювати з соціальними службами, громадськими організаціями, благодійними фондами та поліцією. Відмітимо, що гуманітарним і соціальним реагуванням займались й інші громадські організації, ініціативи та комунальні заклади.

У перші місяці з моменту повномасштабного вторгнення (лютий-червень 2022 року) діяльність більшості молодіжних центрів і просторів була зосереджена на гуманітарній допомозі та допомозі військовим та ТрО. У той же час, потреба на реалізацію молодіжної роботи не зникла, хоча й була переведена з фокусу уваги молодіжних центрів і просторів.

З часом гостра потреба у впровадженні гуманітарного реагування молодіжними центрами і просторами стала меншою, адже надання допомоги стало більш централізованим, потік внутрішньо переміщених осіб зменшився і за перші 4 місяці змогли сформуватись сталі гуманітарні ініціативи, що впроваджувались й молодіжними центрами і просторами, такі як «СпівДія» [4] та «Спільно» [5].

У рамках цих ініціатив, в співпраці з молодіжними центрами і просторами надається як гуманітарна допомога, так і соціальні послуги, а саме юридична підтримка, психологічні консультації, профорієнтаційні заходи, заходи з розвитку підприємництва, психоемоційна підтримка дітей. Це суттєво

розширює послуги молодіжних центрів і просторів і закриває потреби в громадах.

З червня 2022 року молодіжні центри і простори почали повертатись до своєї основної діяльності, зменшуючи частку гуманітарного реагування у своїй роботі, проте сприяння у подоланні соціальних проблем, зокрема пов'язаних з соціальною згуртованістю населення, працевлаштування, психологічної безпеки залишається актуальним. Надання цих послуг здебільшого інтегроване у діяльність молодіжних центрів, якщо вони мають можливість впроваджувати таку діяльність. Проте, гуманітарна частина роботи може залишатись у центрах та просторах відповідно до потреб громади.

Підсумовуючи, зазначимо, що молодіжні центри як, у яких впроваджується молодіжна робота під час повномасштабного вторгнення росії на територію України, стали осередками для надання соціальних послуг, адже згуртували навколо себе активну громадськість, яка відразу після вторгнення впровадила гуманітарне та соціальне реагування у своїх громадах.

Незважаючи на те, що компонент гуманітарної допомоги у рамках діяльності молодіжних центрів і просторів став менш актуальним, центри продовжують впроваджувати діяльність з розвитку громадянської активності, соціальної згуртування, профорієнтації, психологічної підтримки, національно-патріотичного виховання та дозвілля у рамках впровадження молодіжної роботи в громадах. Це дозволяє їм залишатись затребуваним осередком надання соціальних послуг для населення в громадах.

#### ЛІТЕРАТУРА:

1. Закон України «Про основні засади молодіжної політики» [Електронний ресурс]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1414-20> (дата звернення 12.03.2023).
2. Звіт про діяльність молодіжних центрів під час війни [Електронний ресурс]. URL: <https://auyc.org.ua/youth-policy/zvytiaha-molodizhnykh-tsentriv-pid-chas-viyny/> (дата звернення 12.03.2023).
3. «Молодіжний центр під час війни». Рекомендації по організації простору та діяльності молодіжного центру у воєнний час [Електронний ресурс]. URL: <https://auyc.org.ua/youth-policy/molodizhnyy-tsentr-pid-chas-viyny-rekomendatsii-dlia-molodizhnykh-tsentriv/> (дата звернення 12.03.2023).
4. СпівДія. Офіційний веб-сайт [Електронний ресурс]. URL: <https://spivdiia.org.ua/> (дата звернення 12.03.2023).
5. Спільно. Офіційний веб-сайт UNICEF [Електронний ресурс]. URL: <https://www.unicef.org/ukraine/spilno-project> (дата звернення 12.03.2023).

УДК:364.6-058.833:355.48(477-651.2:470-651.1)

**Костенко Андріана Миколаївна,**  
доктор політичних наук, професор,  
доцент кафедри психології, політології  
та соціокультурних технологій,  
Сумський державний університет;

**Шеремет Марія Дмитрівна,**  
аспірантка кафедри управління імені Олега Балацького,  
Сумський державний університет

## **ОРГАНІЗАЦІЯ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ ІЗ СІМ'ЯМИ, ЯКІ ПОСТРАЖДАЛИ ВІД ВІЙНИ**

Надання соціальних послуг є одним з ключових напрямів роботи в територіальній громаді. З перших днів воєнного стану дії українського уряду спрямовані на прийняття рішень щодо вдосконалення системи надання соціальних послуг та підтримки [1], а місцевої влади – на безпосередню допомогу постраждалим від війни [2].

Слід відмітити, що продовжується зростання частки населення, що перебуває у вразливому становищі і не можуть обійтися без сторонньої допомоги; з'являються нові вразливі групи населення, які не охоплені допомогою. Хоча в громадах працюють міжнародні фонди, діяльність яких спрямована на задоволення екстрених потреб населення, однак спостерігається недостатня координація між органами місцевої влади, різними службами та міжнародними благодійними організаціями. Допомога надається епізодично та не завжди справедливо (обмежений облік отримання допомоги), відсутня повна картина напрямків діяльності, бази цільових груп, що обмежує надання послуг та допомоги постраждалому населенню.

Війна послабила стійкість сімей, значна частка членів яких розлучилися, втратили роботу, погіршилося фізичне та психічне здоров'я, обмежився доступ до послуг тощо.

Метою дослідження є аналіз впливу війни на соціальну стійкість сім'ї з подальшим формуванням рекомендацій органам місцевого самоврядування (далі – ОМС) щодо організації надання соціальних послуг у громаді в напрямку підтримки сімей.

В умовах повномасштабної російської війни проти України Урядом напрацьовано значний комплекс документів щодо соціальної підтримки вразливих груп населення. Серед іншого: Постанова Кабінету Міністрів України «Про особливості виплати та доставки пенсій, грошових допомог на період введення воєнного стану» від 26.02.2022 № 162 [3]; Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про утворення Координаційного центру із забезпечення продовольчими продуктами, ліками, питною водою та пальним»; Склад колегіального органу від 28.02.2022 № 196-р [4]; Постанова Кабінету Міністрів України «Питання надання у 2022 році застрахованим особам

одноразової матеріальної допомоги у зв'язку із втратою частини заробітної плати (доходу), робота (економічна діяльність) яких тимчасово зупинена внаслідок проведення бойових дій під час воєнного стану в Україні» від 04.03.2022 № 199 [5]; Постанова Кабінету Міністрів України «Деякі питання надання державної соціальної допомоги та пільг на період введення воєнного стану» від 07.03.2022 № 214 [6]; Постанова Кабінету Міністрів України «Питання надання гуманітарної та іншої допомоги цивільному населенню в умовах воєнного стану в Україні» від 07.03.2022 № 220 [7]; тощо. Не оминули увагою й осіб, які проживають у населених пунктах, що перебувають у тимчасовій окупації/оточенні. Було прийнято постанову № 457 «Про підтримку окремих категорій населення, яке постраждало у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації проти України» [8], згідно з якою визначено категорії осіб та види допомоги, на яку вони мають право [9].

Верховною Радою України прийнято також низку законів, спрямованих на підтримку місцевого самоврядування під час війни в напрямку зміцнення їх спроможності надання послуг, зокрема соціальних [10].

Попри ці та інші заходи, залишається недостатньо дослідженою проблема впливу війни на сім'ї українців. У зв'язку з цим протягом вересня-листопада 2022 р. Центром соціальних досліджень Сумського державного університету (далі – ЦСД) [11] було проведено дослідження щодо оцінки спроможності сімей в умовах воєнного стану методом онлайн опитування членів домогосподарств Київської, Львівської, Закарпатської, Миколаївської, Сумської, Чернігівської, Дніпропетровської ТГ (всього охоплено 1089 родин) [1].

Дослідження показало, що 49,2 % сімей в Україні мають у своєму складі безробітних, 27,1 % – вимушено переміщених осіб (у т. ч., які виїхали за кордон). 13,4 % – осіб з інвалідністю. Лише у кожній другій сім'ї задоволені потреби більше ніж на базовому рівні: 41,9 % – вистачає коштів лише на задоволення базових потреб, але не більше, 7,4 % – не вистачає навіть на базові потреби (харчування, комунальні платежі, ліки). Частіше фіксують позицію «не вистачає навіть на базові потреби (харчування, комунальні платежі, ліки)» представники домогосподарств Сумської (14,5 % (на фоні 33,5 % у травні)) та Дніпропетровської (11,8 %) областей. Причому половина опитаних у цих областях (54,6 % та 50,7 % відповідно) зазначають, що їм вистачає грошей на базові потреби, але не більше.

В умовах воєнного часу більше ніж у 30 % сімей погіршилося матеріальне становище через скорочення долі ставки та заробітної плати (18,9 % – чоловіки; 15,3 % – жінки; 15 % – інші члени сім'ї); втрату офіційної роботи (10,2 % – чоловіки; 9,4 % – жінки; 9,1 % – інші члени сім'ї); втрату неофіційної роботи (4,7 % – чоловіки, 2,2 % – жінки, 3,9 % – інші члени сім'ї). Безпекова ситуація та можливість працевлаштування є ключовими чинниками повернення в Україну. У 32 % домогосподарств, члени яких виїжджали, наразі планують повернутись. У зв'язку з цим виникає потреба в організації навчання та перенавчання в нових умовах на ринку праці; розвиток місцевого

підприємництва, зокрема жіночого; самозайнятість; інтеграція ВПО в приймаючу громаду з метою включення їх ресурсів у розвиток; стабільна робота закладів дошкільної та шкільної освіти (облаштування укриттів, забезпечення електрогенераторами, Інтернет-зв'язком, шкільним автобусом, тощо) задля підвищення спроможності жінок у працевлаштуванні.

Результати дослідження свідчать, що населення досить критично оцінює доступ до психологічної допомоги (12,1 % – обмежений доступ; 9 % – відсутній доступ). Коли значно страждає ментальне здоров'я населення, виникає необхідність системного моніторингу та організації фахової допомоги постраждалим, проведення роботи з просвіти щодо питань протидії насильства (в т. ч. гендерно зумовленого та домашнього насильства), торгівлі людьми, тощо; організація інклюзивних та фізично доступних послуг з психологічної допомоги особам, які постраждали від війни; формування навичок відповідального ставлення до власного ментального здоров'я.

Дослідження свідчить, що війна вплинула на соціально-демографічну структуру населення. У громаді з'явилися нові соціальні групи (вдови / діти, які втратили батьків, сім'ї загиблих / поранених / зниклих безвісти; ветерани / ветеранки війни, ВПО), населення збідніло та зростає потреба в гуманітарній, соціально-психологічній підтримці. Проте статистика їх часто відсутня на рівні громади, а допомога надається лише екстрена.

Отже, результати аналізу дозволяють сформулювати низку рекомендацій для ОМС щодо організації соціальної роботи на рівні громади в умовах війни:

- Повнота даних та розвиток громади:
  - розробити стратегію розвитку громади з урахуванням нових викликів;
  - забезпечити складання та оновлення гендерного профілю громади;
  - налагодити збір гендерно маркованих статистичних даних (дезагреговані дані за ознаками віку, наявності інвалідності або належності до маломобільних груп населення, місця проживання, етнічного та соціального походження, громадянства, сімейного та майнового стану або інших ознак);
  - забезпечити регулярну оцінку потреб вразливих груп мешканців громади, з особливим акцентом на нові вразливі групи, які з'явилися в умовах війни;
  - місцеві цільові програми впроваджувати з урахуванням прав людини;
- Економічна стійкість:
  - впровадити місцеву цільову програму з метою підтримки само зайнятості жінок;
  - сприяти навчанню та перенавчанню ВПО на базі Центрів зайнятості актуальним потребам на ринку праці;
  - запровадити курси для жителів громади та ВПО з фінансової грамотності (фінансової безпеки, планування бюджету, диверсифікації доходів, пошуку додаткових джерел доходів);
  - скоординувати між ключовими стейкхолдерами надання гуманітарної допомоги з метою забезпечення доступності до гуманітарної допомоги найбільш вразливих груп (створити облік отримання допомоги);



- Психоемоційна стійкість:
  - виділити ставку психолога та забезпечити його/її підвищення кваліфікації з урахуванням нових умов воєнного стану;
  - забезпечити надання психологічної підтримки для фахівців соціальних служб та комунальних установ, які працюють в умовах воєнного стану;
  - впровадити програми з надання інклюзивної психологічної допомоги постраждалим жінкам, родинам військовослужбовців, дітям;
  - забезпечити інформування населення через місцеві ЗМІ щодо відповідального ставлення до власного ментального, репродуктивного та сексуального здоров'я;
- Зміцнення сімейних зв'язків:
  - забезпечити інформування населення, у тому числі й через місцеві ЗМІ, щодо питань проти дії насильству, торгівлі людьми тощо;
  - забезпечити підвищення кваліфікації соціальних працівників щодо ідентифікації випадків домашнього та алгоритмів реагування;
  - розроблення цільових програм з адресної допомоги сім'ям, особливо із числа вразливих груп; зміцнення міжпоколінних зв'язків, розбудова сервісних/консультативних послуг з підтримки сімей; розвиток інститутів громадянського суспільства як місцевих агентів змін.

#### ЛІТЕРАТУРА:

1. Соціальна стійкість територіальних громад в умовах воєнного стану: спроможність до відновлення та розбудови. Аналітичний звіт. 2022 [Електронний ресурс]. URL: [https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream-download/123456789/90540/1/Kostenko\\_2022\\_2.pdf](https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream-download/123456789/90540/1/Kostenko_2022_2.pdf).
2. Місцеве самоврядування як чинник стійкості тилу: аналіт. доп. / [В. Г. Потапенко, В. О. Баранник, Н. В. Бахур та ін.]; за ред. В. Г. Потапенка. Київ: НІСД, 2023. 54 с. [Електронний ресурс]. URL: [https://niss.gov.ua/sites/default/files/2023-01/ad-stiykist-gromad-1\\_gotove\\_0.pdf](https://niss.gov.ua/sites/default/files/2023-01/ad-stiykist-gromad-1_gotove_0.pdf).
3. «Про особливості виплати та доставки пенсій, грошових допомог на період введення воєнного стану»: Постанова Кабінету Міністрів України від 26.02.2022 р. № 162 [Електронний ресурс]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/162-2022-п#Text> (дата звернення: 13.03.2023).
4. «Про утворення Координаційного центру із забезпечення продовольчими продуктами, ліками, питною водою та паливом»: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 28.02.2022 р. № 196-р [Електронний ресурс]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/196-2022-%D1%80#Text> (дата звернення: 13.03.2023).
5. «Питання надання у 2022 році застрахованим особам одноразової матеріальної допомоги у зв'язку із втратою частини заробітної плати (доходу), робота (економічна діяльність) яких тимчасово зупинена внаслідок проведення бойових дій під час воєнного стану в Україні»: Постанова Кабінету Міністрів України від 04.03.2022 № 199 [Електронний ресурс]. URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/199-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення: 13.03.2023).

6. «Деякі питання надання державної соціальної допомоги та пільг на період введення воєнного стану»: Постанова Кабінету Міністрів України від 07.03.2022 № 214 [Електронний ресурс]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/214-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення: 13.03.2023).

7. «Питання надання гуманітарної та іншої допомоги цивільному населенню в умовах воєнного стану в Україні»: Постанова Кабінету Міністрів України від 07.03.2022 № 220 [Електронний ресурс]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/220-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення: 13.03.2023).

8. «Про підтримку окремих категорій населення, яке постраждало у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації проти України»: Постанова Кабінету Міністрів України від 16.04.2022 № 457 [Електронний ресурс]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/457-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення: 13.03.2023).

9. Підтримка окремих категорій населення, яке постраждало у зв'язку з військовою агресією рф проти України. Як мають діяти ОМС? [Електронний ресурс]. URL: <https://decentralization.gov.ua/news/14854> (дата звернення: 13.03.2023).

10. Закони війни: які важливі для місцевого самоврядування рішення приймав Парламент під час війни [Електронний ресурс]. URL: <https://decentralization.gov.ua/news/16094?page=2> (дата звернення: 13.03.2023).

11. Центр соціальних досліджень – Сумський Державний Університет. [Електронний ресурс]. URL: <https://csgard.sumdu.edu.ua/en/main-page/> (дата звернення: 13.03.2023).

УДК 316.4

**Кримчак Людмила Юріївна,**  
кандидат педагогічних наук, доцент,  
доцент кафедри соціології, соціальної роботи,  
публічного управління та адміністрування,  
Дніпровський національний університет  
імені Олеся Гончара

## **ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З БЕЗДОМНИМИ КЛІЄНТАМИ**

Проблема бездомності існує у багатьох країнах світу. Вона є складним соціальним явищем, яке включає в себе багато різних аспектів, таких як втрата житла, відсутність фінансів, недостатність соціальних послуг, погане здоров'я та інші. Важливим інструментом розв'язання зазначених проблем з бездомними клієнтами є соціальна робота. Адже саме соціальна робота спрямована як на забезпечення основних потреб (отримання притулку, харчування, медичної допомоги тощо) цієї категорії населення, так і отримання ними необхідних соціальних послуг та забезпечення повернення до суспільства.

Особливого значення проблема набуває, коли мова йде про брак фінансування, що проявляється в обмеженій кількості ресурсів з боку держави, відсутності відповідної кваліфікації у фахівців із соціальної роботи, недостатньої кількості доступних притулків та безкоштовних житлових програм, наявності у бездомних клієнтів складних соціальних проблем, таких як залежність від наркотиків або алкоголю, психічних та фізичних захворювань, які необхідно вирішувати шляхом плідної взаємодії з лікарями, психологами, юристами та іншими фахівцями для забезпечення успішного їх переходу до стабільного життя.

Тому, соціальна робота з бездомними є складним та багатограним процесом, який вимагає інтегрованого підходу та врахування різноманітних факторів, таких як соціальна, економічна та культурна ситуація, психологічні особливості та потреби цієї категорії клієнтів.

Слід зазначити, що у сучасній науковій літературі соціальна робота з бездомними клієнтами розглядається у різних аспектах. Так, ряд науковців (О. Козловська [1], Н. Кравченко [2] та ін.) характеризують цю роботу з позицій існуючих проблем, перспектив та можливостей. О. Кириленко [3] акцентує увагу на шляхах її вирішення, а М. Хмара розглядає соціальну роботу з бездомними клієнтами як теорію та практику [5].

Не зважаючи на те, що зазначені вище дослідження, мають важливе значення для розвитку соціальної роботи з бездомними клієнтами в громаді, питання її особливостей потребує свого подальшого вивчення.

Метою даної статті є привернення уваги науковців та зацікавлених осіб до особливостей соціальної роботи з бездомними клієнтами. Для досягнення мети визначено наступні завдання:

1. Виявити необхідні професійні навички та знання, що потрібні для ефективної роботи з бездомними клієнтами.

2. Розглянути етапи соціальної реабілітації бездомних клієнтів, щоб зрозуміти, які кроки потрібно здійснити для повноцінної їх інтеграції у суспільство.

3. Схарактеризувати проблеми та перешкоди, з якими можуть зіткнутися фахівці під час соціальної роботи з бездомними клієнтами, та шляхи їх вирішення.

Для більш ретельного вивчення предмету дослідження зупинимося на визначенні понять «бездомність» та «бездомна особа».

У Законі України «Про основи соціального захисту бездомних осіб і безпритульних дітей» сказано, що бездомна особа – це особа, яка перебуває у соціальному становищі бездомності, тобто належить до безпритульних осіб та осіб, які мають притулок [4].

Визначення бездомності як соціального становища людини, яке залежить від відсутності будь-якого придатного для проживання житла свідчить про те, що бездомна особа потребує допомоги та підтримки фахівців із соціальної роботи, які повинні мати професійні знання, вміння та навички для ефективної роботи з цією категорією населення.

У своїй роботі «Соціальна робота з безхатьками: проблеми та перспективи», О. Козловська пропонує фахівцям із соціальної роботи низку компетенцій, що включають знання правових норм та стандартів, які регулюють стан бездомних, проведення комплексного психологічного супроводу та роботу зі складними сімейними ситуаціями. Крім того, дослідниця підкреслює значення соціальних навичок, таких як емпатія, співчуття та вміння слухати й розуміти інших людей, а також необхідність проявляти взаємоповагу та довіру у відносинах між фахівцями з соціальної роботи та бездомними клієнтами.

Цікавою для нас є і праця Н. Кравченко «Соціальна робота з безхатьками в Україні: проблеми та можливості», в якій авторка рекомендує розвивати у фахівців з соціальної роботи психологічні та професійні компетенції, що включають співчуття та розуміння проблем і потреб бездомних, ефективну комунікацію з різними стейкхолдерами, організацію та планування роботи, використання нових ідей та підходів для розв'язання їх проблем.

Н. Кравченко у своїй роботі робить наголос на важливості розвитку психологічних навичок у фахівців з соціальної роботи та вмінні використовувати відповідні методи й підходи. Важливу роль дослідниця приділяє формуванню в них здатностей до самоорганізації та самоконтролю у стресових ситуаціях, а також розвитку взаємодії та співпраці між різними соціальними службами та організаціями з метою гідно представляти інтереси бездомних та захищати їх права.

Важливою є думка О. Кириленко, яка у своїй роботі «Соціальна робота з безхатьками: досвід та перспективи», доповнює перелік професійних компетенцій, необхідних для фахівців з соціальної роботи в наданні послуг

бездомним клієнтам. Вона вказує на важливість креативності та інноваційності, навичок аналізу та оцінки, роботи з командою та знань про методи й інструменти соціальної роботи з бездомними.

Таким чином можна зробити висновок, що бездомні клієнти потребують допомоги та підтримки фахівців з соціальної роботи, які повинні володіти психологічними та соціальними компетенціями, мати знання правових норм, особливостей комплексного психологічного супроводу, вміння працювати зі складними сімейними ситуаціями та ін. Крім того, червоною стрічкою у дослідженнях науковців відбивається розуміння важливості та розвитку взаємодії й співпраці між різними соціальними службами й організаціями.

Для розгляду етапів соціальної реабілітації бездомних варто звернути увагу на те, що дослідники викладають їх зміст по-різному.

О. Козловська, наприклад, розглядає ці етапи як певні фази:

1. Фаза діагностики і визначення потреб бездомних, коли проводиться оцінка стану здоров'я, психологічного стану, рівня освіти та кваліфікації бездомних, визначаються їх потреби та плани соціальної реабілітації.

2. Фаза соціальної реабілітації, коли бездомні отримують необхідну медичну допомогу, гігієнічні засоби, харчування, а також можливість проживати у соціальних гуртожитках або притулках для бездомних.

3. Фаза соціальної адаптації, під час якої бездомні навчаються новим навичкам, отримують професійну підготовку та допомогу у пошуку роботи та житла, залучаються до соціальних заходів та програм, які допомагають їм інтегруватися до суспільства [1, с. 37 – 44].

Підтримуючи вище викладене, Н. Кравченко зосереджує свою увагу на етапі соціальної адаптації та інтеграції бездомних до суспільства, що включає їх участь у соціальних заходах та програмах.

Цікавою є позиція М. Хмари, яка в своїй роботі «Соціальна робота з безхатками: теорія та практика» акцентує увагу на важливості навчання та професійного розвитку бездомних як третього етапу їх реабілітації.

Отже, вище викладене дає можливість констатувати, що не зважаючи на існування у науковому світі різних поглядів щодо розуміння етапів соціальної реабілітації бездомних, більшість із них спирається на конкретний практичний досвід фахівців із соціальної роботи.

Далі зупинимося на висвітленні проблем та перешкод, які виникають на шляху фахівців під час соціальної роботи з бездомними клієнтами, та конкретизуємо шляхи їх вирішення.

Так, Н. Кириленко рекомендує вирішувати зазначені вище питання шляхом розробки і впровадження спеціальних програм та послуг, які мають враховувати індивідуальні потреби та характеристики бездомних клієнтів. Особливу увагу приділяти підвищенню кваліфікації фахівців соціальної роботи та розробці спеціальних навчальних програм для здобувачів спеціальності «соціальна робота». Задля підвищення рівня ефективності соціальної роботи з бездомними клієнтами, Н. Кириленко пропонує активізувати плідну співпрацю соціальних служб з іншими організаціями, що забезпечить доступ бездомних до

послуг з лікування, освіти, зайнятості та інших видів допомоги. Підвищенню рівня ефективності соціальної роботи сприятиме, на думку науковця, проведення досліджень та створення бази даних про бездомних клієнтів. Це допоможе вивчити їхні потреби та проблеми, розробити ефективні стратегії роботи.

Н. Кравченко, серед найважливіших потреб бездомних осіб визначає ті, які пов'язані зі сталим житлом, харчуванням, медичною допомогою, психологічною та соціальною підтримкою. Для вирішення зазначених проблем дослідниця пропонує розробляти програми професійної підготовки та працевлаштування, соціальної адаптації та взаємодії бездомних з рідними та близькими, що допоможе клієнтам повернутися до нормального життя. Удосконалення роботи закладів для бездомних осіб, центрів соціальної адаптації, центрів надання соціальних послуг в напрямку безкоштовного консультування та створення мобільних бригад, на думку Н. Кириленко, особливо сприятиме соціальній підтримці бездомних жінок і дітей, їх інтеграції та реабілітації.

О. Козловська, серед шляхів вирішення означених вище проблем, пропонує створення національної програми соціальної реабілітації бездомних та розвиток системи соціальних послуг для цих клієнтів.

До найбільш важливих програм та проєктів, спрямованих на надання допомоги бездомним в Україні, науковці [3, с. 35 – 40] відносять:

- Програму «Соціальна карта», яка була започаткована у 2018 році у місті Києві та передбачає надання бездомним безкоштовних послуг, зокрема медичної допомоги, соціальної та правової підтримки;

- Програму «Соціальні готелі», яка спрямована на покращення умов проживання бездомних шляхом надання їм безкоштовного проживання в спеціально обладнаних гуртожитках;

- Проєкт «Будинок на день», що передбачає надання клієнтам тимчасового житла та допомогу у пошуку постійного місця проживання;

- Програму «Міжнародний караван з бездомними» (проєкт громадських та волонтерських організацій зрізних країн), яка надає допомогу у вигляді медичної та соціальної підтримки, а також в організації заходів з пропаганди прав людини;

- Програму «Твій шанс» – спільний проєкт громадських організацій та бізнесу, який передбачає надання можливості пройти клієнтам професійну підготовку та знайти роботу.

Важливою для нас є думка М. Хмари, яка наголошує, що в основі соціальної роботи з бездомними має лежати комплексний підхід, який включає не тільки надання матеріальної допомоги, але психологічну та соціальну підтримку. Ця думка підтверджується тим, що багато бездомних стикаються з проблемами у психологічному здоров'ї, такими як депресія, тривога, посттравматичний стресовий розлад. Це ускладнює процес надання допомоги фахівцями соціальної роботи, оскільки потреби бездомних можуть бути складними та різноманітними. Для реалізації зазначеного, авторка пропонує

враховувати індивідуальну та групову форми роботи, розвивати у клієнтів відчуття самодостатності та самостійності.

Крім того, М. Хмара звертає увагу на необхідність достатнього фінансування та бюджетування соціальної роботи з бездомними клієнтами, що покращить, на її думку, реалізацію програм та проектів, які мають на меті надання допомоги. Особливу увагу авторка звертає на відсутність програм підтримки після виходу зі стану «бездомний».

Вище викладене дає підстави для ствердження, що погляди науковців на шляхи вирішення проблем, з якими стикаються фахівці в процесі соціальної роботи з бездомними клієнтами мають багато спільного. Проте, є й певні відмінності. Якщо одні визначають ці шляхи з опорою на досвід соціальної роботи та детальний аналіз ролі громадських організацій у наданні допомоги бездомним клієнтам, то інші, акцентують увагу на соціальній політиці у сфері бездомності, визначенні правового статусу, пов'язаного з доступом до житла, медичної допомоги та соціальної підтримки.

Резюмуючи слід зазначити, що соціальна робота з бездомними має свої особливості через складність та множинність проблем, з якими зіштовхуються ці клієнти. Серед них – надання необхідної підтримки та допомоги в складних ситуаціях, необхідність враховувати індивідуальні потреби та характеристики клієнтів, працювати з множинними проблемами, працювати з групами, в умовах невизначеності та ризику. Тому, соціальна робота з бездомними клієнтами вимагає від фахівців високої кваліфікації, етичної та соціальної відповідальності, гнучкості та творчості, а також здатності працювати з різними категоріями бездомних та взаємодіяти з іншими фахівцями в мережі.

#### ЛІТЕРАТУРА:

1. Козловська О.І. Соціальна робота з безхатками: проблеми та перспективи. Київ: НАДУ, 2015. 230 с.
2. Кравченко Н. Соціальна робота з безхатками в Україні: проблеми та можливості. Київ: Видавничий дім «Слово», 2018. 180 с.
3. Кириленко О. Соціальна робота з безхатками: досвід та перспективи. Київ: Київський ун-т ім. Бориса Грінченка, 2019. 144 с.
4. Про основи соціального захисту бездомних осіб та безпритульних дітей: Закон України від 02.06.2005 № 26 (Оновлено 01.12.2021). [Електронний ресурс]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2623-15#Text> (дата звернення 18.03.2023).
5. Хмара М. Соціальна робота з безхатками: теорія та практика. Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2020. 250 с.

УДК 364-782:[373.5.064:316.485]

**Мальцева Ольга Іванівна,**  
кандидат педагогічних наук, доцент;  
доцент кафедри соціальної педагогіки  
ДЗ «Луганський національний університет  
імені Тараса Шевченка»

## **АКТУАЛЬНІСТЬ ЗАСТОСУВАННЯ МЕДІАЦІЇ У ВИРІШЕННІ СІМЕЙНИХ КОНФЛІКТІВ**

Сімейні конфлікти є найпоширенішими у суспільному житті. За експертними оцінками, у 80 – 85 % сімей будуть конфлікти, а 15 – 20 % сімей сваряться з різних причин. Специфіка сімейних стосунків не тільки визначає особливості виникнення та хід сімейних конфліктів, а й справляє особливий вплив на соціально-психічне здоров'я всіх членів сім'ї.

Сімейний конфлікт – це протистояння між членами сім'ї, засноване на суперечності протилежних мотивів, поглядів, інтересів, це конфлікт, заснований на дисгармонії в сімейних стосунках і неблагополучній психологічній атмосфері в сім'ї. Наслідками сімейних конфліктів є розлучення, сімейні драми, сварки тощо. Відповідно до різних взаємодіючих суб'єктів сімейні конфлікти поділяються на: між подружжям; батьками і дітьми; подружжям і батьками кожного з подружжя; бабусями і дідусями та їх онуками.

Конфлікти між подружжям відіграють ключову роль у сімейних стосунках, а виникають вони в основному через: порушення етики подружніх стосунків, найчастіше у формі зради та ревнощів; біологічну несумісність подружжя, що може призвести до негативних переживань і загострити природну амбівалентність і конфлікт з інших причин; некоректні стосунки чоловіків і жінок з оточуючими (родичами, знайомими, співробітниками, сторонніми); несумісність інтересів і потреб; різні виховні позиції щодо дітей; особистісні недоліки або негативні якості чоловіка та дружини.

Аналізуючи причини сімейних конфліктів, важливо враховувати соціальні чинники мікро- та макросередовища. Фактори мікросередовища включають: 1) погіршення матеріального становища сім'ї; 2) надмірну зайнятість подружжя на роботі; 3) неможливість знайти бажану роботу; 4) відсутність гідно облаштованого житла тощо.

Фактори макросередовища в основному залежать від економічної ситуації в державі, її спроможності підтримувати і допомагати розвиватися сім'ї, загальної соціально-психологічної атмосфери у суспільстві. На жаль, невіршені сімейні конфлікти часто призводять до розлучення, яке не розв'язує, а спричиняє поглиблення конфлікту. Адаже воно ставить перед подружжям необхідність вирішення питання щодо розподілу майна, місця проживання дітей, участі одного з батьків у житті дітей тощо. Для взаємовигідного вирішення цих питань подружнім парам потрібно навчитися не лише не сваритися, але й знаходити спільну мову, щоб будучи розлученими,



вміти спільно приймати рішення у питаннях щодо життя та виховання дітей, адже найбільше від сімейних конфліктів страждають діти.

Сімейний конфлікт – складний процес, який здатен тривати багато років і вирішується судами різних рівнів. Більшість громадян, які звертаються до суду для вирішення сімейних спорів, не знають, що такі конфлікти можна вирішити в досудовому або позасудовому порядку шляхом укладення відповідних договорів та застосування процедури медіації.

Інститут медіації загалом і можливість його застосування у сфері сімейних відносин не є чимось новим. У багатьох країнах сімейна медіація має давню історію і сьогодні є одним із необхідних традиційних елементів сімейних відносин. Сімейна медіація визначається як процес в якому незалежна третя особа (медіатор) допомагає учасникам сімейного конфлікту, зокрема подружжю на межі розлучення, поліпшити взаємодію один з одним і прийняти найбільш усвідомлені та взаємовигідні рішення щодо дітей, фінансів, майна.

У сучасних наукових публікаціях термін «сімейна медіація» починає вживатися в більш широкому значенні. Зокрема, слід зазначити, що об'єктом сімейної медіації можуть бути не лише конфлікти між чоловіком та дружиною при розірванні шлюбу, а й непорозуміння на стадії оформлення сімейних відносин, наприклад під час укладення шлюбного договору, під час процесу спільного життя. Таким чином, на сьогоднішній день набуває поширення підхід до врегулювання будь-якого сімейного конфлікту шляхом переговорів за участю посередника (медіатора).

Закон України «Про соціальні послуги» від 17.01.2019 року № 2671-VIII, який набрав чинності з 01 січня 2020 року, визначив низку базових соціальних послуг, що мають право отримувати громадяни і серед них – медіація.

У Законі України «Про медіацію» № 1875-IX від 16.11.2021 року, який набрав чинності 15 грудня 2021 року, дано визначення поняття медіація. Це «...позасудова добровільна, конфіденційна, структурована процедура, під час якої сторони за допомогою медіатора (медіаторів) намагаються запобігти виникненню або врегулювати конфлікт (спір) шляхом переговорів» [1]. У статті 3 зазначено, що дія цього Закону поширюється на суспільні відносини, пов'язані з проведенням медіації з метою запобігання виникненню конфліктів (спорів) у майбутньому або врегулювання будь-яких конфліктів (спорів), у тому числі сімейних.

Перевага використання сімейної медіації перед вирішенням спорів у суді полягає у низці факторів, які можуть призвести до позитивного результату:

- усі сторони конфлікту беруть рівноправну участь в медіації, враховуючи інтереси всіх, а не конкуруючи між собою.
- учасники самостійно описують ситуацію, спілкуються особисто та через медіатора;
- медіація допомагає налагодити діалог між сторонами, нормалізувати спілкування та визначити подальші відносини;
- медіація потребує менше часу для вирішення та узгодження всіх питань (в середньому 3 – 5 зустрічей);

- сторони конфлікту беруть пряму та активну участь у переговорах, не покладаючись на юристів;
- кожен учасник розглядає всі можливі варіанти рішення проблеми та приймає той, який підходить для обох конфліктуючих сторін;
- вартість медіації значно нижча за вартість розгляду справи в суді (додаткові витрати можливі лише за умови реєстрації цивільно-правових або мирових угод адвокатами та нотаріусами в суді).

Проте, сімейна медіація не є універсальним способом врегулювання конфліктів, і не завжди є можливою або доречною. Наприклад, у випадках, коли одна сторона нарко- або алкозалежна, є недієздатною.

Щоб підкреслити вагомий статус сімейної медіації, варто зазначити що, як правило, закордоном вона регламентується окремо від інших видів медіації. Особливість зарубіжного досвіду правового регулювання медіації у сімейних відносинах полягає в тому, що часто виключаючи принцип добровільності процедури медіації, держави активно використовують дану процедуру як обов'язковий етап у вирішенні конфліктів, що виникають у сімейних стосунках.

Незважаючи на переваги медіації, про такий спосіб врегулювання сімейних конфліктів знає зовсім незначна кількість українських громадян. Формування успішної моделі сімейної медіації пов'язано, насамперед, з активною участю в даному процесі держави шляхом популяризації ідеї, в тому числі введення правила про пріоритетність досудового звернення до професійних медіаторів у спорах стосовно найбільш значущих категорій сімейних конфліктів, забезпечення правового регулювання і державного фінансування відповідних соціальних проектів, якісної підготовки фахівців в сфері сімейної медіації. Це допомогло б забезпечити високу якість послуг, мінімізувати кількість некомпетентних спеціалістів, упорядкувати справи, що можуть вирішуватися за допомогою медіації. У такому вигляді сфера альтернативного вирішення спорів зможе розвиватися ще ефективніше, що матиме виключно позитивні наслідки для суспільства.

Крім цього, у ЗУ «Про соціальні послуги» зацентовано на необхідності наближення цих послуг до громади. Зокрема, йдеться про те, що саме територіальна громада самостійно може обирати ті соціальні послуги, яких найбільше потребують її мешканці, а також нести відповідальність за фінансування цього виду допомоги [2]. Зважаючи на поширеність проблеми різноманітних сімейних конфліктів, високий рівень розлучень серед українців і пріоритетність сімейно-орієнтованої соціальної роботи, послуга сімейної медіації має стати однією з базових у переліку тих, що надаються населенню на рівні громади.

#### ЛІТЕРАТУРА:

1. Закон України «Про медіацію» № 1875-IX від 16.11.2021 р. [Електронний ресурс]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-20#n2>.
2. Закон України «Про соціальні послуги» № 2671-VIII від 17.01.2019 р. [Електронний ресурс]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text>.

УДК 364

**Миколук Назар Миронович,**  
аспірант кафедри психології та соціальної роботи,  
Західноукраїнський національний університет

## **СОЦІАЛЬНА РОБОТА ІЗ ДІТЬМИ, ЯКІ ПЕРЕБУВАЮТЬ У СКЛАДНИХ ЖИТТЄВИХ ОБСТАВИНАХ**

Повномасштабне вторгнення російської армії на нашу землю, запровадження воєнного стану в Україні стало величезним викликом для соціальної сфери. Завдана війною шкода – психологічна, матеріальна, фізична – один із чинників, які негативно впливають на життя кожного з нас. А особливо на тих, хто перебуває у складних життєвих обставинах, не може потурбуватися про себе, хто втратив житло, роботу, здоров'я, та родини з дітьми. Нині кількість людей, які потребують допомоги соціальних працівників, істотно зросла [1].

Діти, які залишилися без піклування батьків, схильні до серйозного ризику, так як іноді зіштовхуються із такими складними життєвими ситуаціями, з якими не в змозі впоратися навіть дорослі. Тому у дітей-сиріт спостерігається відставання в процесі соціалізації. Вони не здатні своєчасно засвоїти правила поведінки, норми суспільства, які є позитивними, і частіше всього відбувається так, що дитина від суспільства бере тільки негативні норми. Підлітковий вік є найнебезпечнішим для подібних проявів. Період переходу від дитинства до дорослого життя викликає у підлітків почуття невизначеності і розгубленості. Посилюються ризики того, що дитина буде засвоювати не те, що потрібно, тому що хоче спробувати все, що дає йому життя, не маючи ні життєвого ні соціального досвіду. Необхідно звернути увагу на те, що «Я-концепція» в дитячому та підлітковому віці не сформована, адекватна оцінка своєї особистості утруднена.

Через порушення процесу соціалізації у дітей-сиріт з'являються проблеми адаптації в школі, діти часто пропускають заняття, а це, відповідно, призводить до того, що вони не отримують необхідних знань. Невідвідування школи, у свою чергу, говорить про те, що дитина не зацікавлена шкільним життям, що часто призводить до конфліктів як із однолітками, так і з педагогами. Школярі, що є неуспішними в інтелектуальній і освітній діяльності, набувають здатність не реагувати на труднощі, які можуть виникати у процесі взаємодії з навколишнім середовищем. Це пояснюється тим, що у них пропадає сильна чутливість і реактивність по відношенню до того, що їх оточує, і відбувається компенсація виникаючих труднощів позитивними емоціями, які вони відчують поза школою, зокрема, в асоціальному середовищі.

Саме так починає розвиватися соціальне сирітство. Причин соціального сирітства в Україні є чимало: низький матеріальний рівень життя, безробіття, відсутність постійного житла, пияцтво, наркоманія батьків, військовий стан України. З кожним роком з'являються нові фактори та виклики: педагогічна

неспроможність сімей до виховання дітей, зниження виховного потенціалу в родинях, відсутність якісної системи виховної роботи з дітьми та батьками, стрімкий розвиток дитячих та молодіжних субкультур, які не враховують традиційні форми духовності, моральності та нашу ментальність.

Таким чином, соціальні сироти – це діти, які потребують особливого захисту і особливої турботи, перш за все, держави. Вивчення соціальним працівником соціально-психологічних особливостей сиріт дозволить в подальшому зробити соціально-виховний процес з даною категорією дітей більш ефективним і результативним. Відзначимо, що соціальне сирітство є однією з ключових соціальних проблем сучасного українського суспільства. Поширення явища сирітства в нашій країні обумовлено комплексом особливих умов і процесів в суспільстві, що пояснюється історичним розвитком суспільних відносин в Україні протягом ХХ століття. Феномен «соціального сирітства» безпосередньо пов'язаний з колективною формою виховання дітей і ослабленням відповідальності батьків за виховання дітей в радянський період, а також наслідками перебудови кінця 80-х - початку 90-х років. Сімейне право носить формальний характер по відношенню до сім'ї, та не містить правових механізмів реабілітації біологічної сім'ї, реального захисту прав та інтересів дитини, які гарантують виховання в умовах рідної сім'ї, запобігання передачі дітей в сім'ї, які не мають педагогічних, психологічних і фізіологічних ресурсів для виховання прийомної дитини.

Якщо йдеться про дитину, то складні життєві обставини – це умови, що негативно впливають на її життя, стан здоров'я та розвиток. Інвалідність, тяжка хвороба, безпритульність, проблеми із законом, залежність, ухилення батьків від своїх обов'язків тощо. Але складні життєві обставини – це не вирок. І чим швидше сім'я або дитина отримають допомогу – тим легше впораються [2]. Головне у кризовій ситуації – якомога швидше розпочати надання допомоги: скоординувати дії причетних до цього служб, вирішити поточні питання, щоб людина за найкоротший термін отримала дах над головою, одяг, харчування, догляд, транспортні, консультаційні послуги та психологічну підтримку.

### ЛІТЕРАТУРА:

1. Керівник експертної групи з питань розвитку системи надання соціальних послуг Міністерства соціальної політики України Оксана СУЛІМА: «Під час війни людина має якомога швидше отримати допомогу» [Електронний ресурс]. URL: <https://ukurier.gov.ua/uk/articles/kerivnik-ekspertnoyi-grupi-z-pitan-rozvitku-sistem/>.

2. СЖО, МГБ, ЗІД – розбираємося з ключовими термінами зі сфери захисту прав дитини [Електронний ресурс]. URL: <https://sos-ukraine.org/novyny/szho-mgb-zid-rozbyrayemosya-z-klyuchovymy-terminamy-zisfery-zahystu-prav-dytyny/>.

УДК 364.3(73)

**Надвинична Тетяна Лонгінівна,**  
кандидат психологічних наук доцент,  
доцент кафедри психології та соціальної роботи,  
Західноукраїнський національний університет;  
**Сторож Петро Віталійович,**  
здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти  
зі спеціальності 231 Соціальна робота,  
Західноукраїнський національний університет

## **ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД СОЦІАЛЬНОЇ ПІДТРИМКИ МАЛОЗАБЕЗПЕЧЕНИХ СІМЕЙ**

Україна вже багато років прагне доєднатися до Європейського Союзу. З початком повномасштабної війни ці наміри тільки зміцнилися та щодня набувають все більш реалістичних обрисів. Але для завершення усіх необхідних процедур потрібно пройти нелегкий шлях та виконати низку умов. Серед найважливіших – забезпечення реалізації прав людини. Пріоритетом у цьому є соціальний захист – одна з найважливіших складових економіки нашої держави. Значна частина цієї системи спрямована на підтримку стабільності доходів сімей з дітьми, малозабезпечених і багатодітних сімей, наданні рівного доступу до медичної допомоги, освіти, а також у наданні необхідних соціальних послуг.

Незважаючи на те, що Україна давно реалізує процедуру надання соціальної допомоги та підтримки свого населення, серед науковців досі точаться суперечки щодо змістовлення самого поняття соціального захисту та його різновидів. Так, наприклад, до них відносять: пенсії, соціальні допомоги, соціальні пільги та соціальне обслуговування (С. М. Синчук); пенсії, допомоги, соціальні послуги та пільги (І. С. Ярошенко); пенсії, соціальні допомоги, пільги, соціальне обслуговування, субсидії та компенсації (Б. І. Сташків); грошові виплати, натуральну допомогу, соціальне обслуговування, пільги, субсидії, натуральна та медична допомога, забезпечення лікарськими засобами, інші види медичного призначення, технічні засоби реабілітації, пересування (Н. Б. Болотіна).

Та все ж більшість погоджується з тим, що найпоширенішими видами соціального захисту сім'ї є: - соціальна допомога; - соціальні пільги; - соціальні послуги, які включають різні види матеріальної допомоги та соціальне обслуговування.

Як бачимо, пріоритетне місце у цьому переліку займає такий різновид соціального захисту як соціальна допомога, який традиційно включає наступні види послуг: грошові, періодичні, соціально-аліментарні виплати, які мають характер державної допомоги та надаються громадянам у випадках і на умовах, передбачених законом, із компенсаційною та іншою метою [4].

Незважаючи на видиму простоту, на думку багатьох науковців та практиків, соціальна допомога має більш глибокий зміст, ніж просто деяка грошова підтримка. Вони наполягають на тому, що вона концептуально відображає філософію соціальних зав'язків, яка має надзвичайно велике значення при моделюванні різноманітних соціальних процесів та їх розвитку, соціальному прогнозуванні та створює можливість знаходження оптимальних шляхів розв'язання різноманітних соціальних суперечностей і конфліктів на всіх рівнях людської взаємодії. Як суспільне явище цей феномен відображає особливості функціонування соціуму в певний культурно-історичний період [2].

Як бачимо, при нарахуванні державної соціальної допомоги виникає безліч суперечливих питань, які не завжди роблять цю процедуру прозорою і зрозумілою. Своєю чергою це створює умови для нечесних та незаконних нарахувань громадянам, які не мають на це права, але за юридичними показниками підпадають під категорію малозабезпеченості. З іншого боку, такі критерії ускладнюють нарахування для тих сімей, які реально її потребують.

Для з'ясування причин, які створили умови для виникнення такої ситуації та пошуку шляхів її вирішення, на нашу думку необхідно звернутися до зарубіжного досвіду тих країн, соціальна допомога у яких знаходиться на більш високому рівні.

Так, наприклад, у Німеччині при розрахунку соціальної допомоги із суми доходу вираховують податки, відрахування в обов'язкові страхові фонди, необхідні затрати на роботу (робочий одяг, література, кошти на проїзд), дитячі гроші (10,25 євро на одну дитину), а також «вільні суми» – в розмірі 25% від

заробітної плати. Відповідно до Закону «Про соціальну допомогу населенню» Болгарії від 7 травня 1998 року, особи, які звертаються за соціальною допомогою не повинні мати ощадних вкладів, цінних паперів на суму, що перевищує соціальний мінімум в трикратному розмірі, а для пенсіонерів та інвалідів в шестикратному та свобідної житлової площі. У Франції та Німеччині, даний перелік доповнюється накопиченими вкладками у банку, коштовностями, предметами антиквару та мистецтва (в тому випадку, якщо вони не є фамільними реліквіями) [1].

Найяскравішим прикладом впровадження дієвих та ефективних програм соціальної підтримки сім'ї є, на нашу думку, Сполучені штати Америки.

У США існує три основних види соціальних програм, які спрямовані на наданні допомоги малозабезпеченим – національна, федеральна, регіональна, які включають [3]:

– програма соціального догляду за людьми похилого віку (Federal National Family Caregiver Support Program), яка передбачає розподіл коштів по окружних агентствах для сімейного догляду за людьми, яким понад 65 років [68];

– програма соціальної допомоги (National Social Assistance Programme), що відповідає за процедуру нарахування та надання субсидій і пільг із соціального страхування бідним людям і сім'ям та гарантує мінімальний

держстандарт у вигляді додаткових виплат. Ця програма працює за трьома схемами: Національна схема для людей похилого віку (National Old Age Pension Scheme); Національна схема сімейної допомоги (National Family Benefit Scheme) та Національна схема допомоги вагітним жінкам (National Maternity Benefit Scheme);

– програма допомоги бідним сім'ям з дітьми (Aid to Families with Dependent Children), яка передбачає надання субсидій багатодітним сім'ям з низькими доходами, де голова сім'ї – вдова, розлучена чи мати одначка. Вона встановлює критерії нужденності, відбору клієнтів, розмір грошової допомоги. За певних умов така допомога надається й тоді, коли глава сім'ї – безробітний. Основу цієї програми становить підтримка бідних сімей і дітей, житлова, продовольча та медична допомога.

Поряд із зазначеними основними програмами, існують спеціальні, більш вузько спрямовані: продовольча програма допомоги бідним сім'ям з дітьми, яка надає продовольчі талони (foodstamps), право отримання яких мають особи чи сім'ї, чий дохід не перевищує 125 % від доходу «межі бідності»; – програма житлових субсидій (Housing Choice Voucher Program) включає: – будівництво соціального житла для бідних; – субсидії на придбання і будівництво власного житла; – субсидії на оренду й опалювання житла; освітня програма (Educational Program) передбачає: – сприяння у здобутті освіти і професійної підготовки; – програму для малозабезпечених сімей під назвою «ХедСтарт» (HeadStart) тощо.

Основною особливістю, яка вирізняє ці програми з поміж іншого закордонного досвіду є те, що вони максимально враховують специфіку кожного штату, а відтак характеризуються різною мірою децентралізації і мірою повноважень із законодавчим закріпленням. Відтак, за більшість рішень, пов'язаних із реалізацією програм, відповідає влада штатів, або ж вони приймаються на місцевому рівні. У той же час у кожній програмі є загальні федеральні положення і керівництво, що регламентує її здійснення. Отож, на нашу думку, цей досвід можна перейняти і нашій державі, адже він спроможний не лише максимально врахувати потреби кожного регіону, а й підтримати закон про децентралізацію влади.

### ЛІТЕРАТУРА:

1. Доценко І. О., Кукурічко Р. С. Зарубіжний досвід фінансування соціального захисту населення. Фінансовий простір. 2015. № 2 (18). С. 331 – 334.

2. Колосовська І. Сучасні підходи у реформуванні соціальної політики держави як регулятора розвитку соціальної сфери. Ефективність державного управління. 2015. Вип. 43. С. 153 – 158.

3. Офіційний сайт Управління соціального забезпечення США. [Електронний ресурс]. URL: [https://www.ssa.gov/policy/docs/quickfacts/stat\\_snapshot/](https://www.ssa.gov/policy/docs/quickfacts/stat_snapshot/).

4. Соціальна робота: Короткий енцикл. слов. Київ: ДЦССМ, 2002. С. 461 – 462.

УДК 364.62-053.26

**Оліфіренко Тетяна Вадимівна,**  
здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти  
зі спеціальності 231 Соціальна робота,  
Дніпровський національний університет  
імені Олеся Гончара

## **НЕЗАПЛАНОВАНА ВАГІТНІСТЬ У ПІДЛІТКОВОМУ СЕРЕДОВИЩІ**

Відомо, що у переважної більшості підлітків незапланована вагітність в підлітковому середовищі є складною та чутливою темою, яка потребує уваги та обговорення. За даними статистики, у світі щороку народжується мільйони дітей від підлітків, які знаходяться у важких ситуаціях, пов'язаних з недостатнім досвідом та знаннями щодо сексуальної поведінки, а також з браком доступу до засобів контрацепції та відповідної медичної допомоги.

Рання вагітність – це сильний стрес, який у подальшому позначиться і на психологічному стані, і на сексуальних відносинах. Це і страх перед батьками (як їм про це сказати?), і страх залишитися одній, і нерозділене кохання, якщо хлопець залишається в стороні від її проблем, і невідомість перед майбутнім. Якщо дівчинка зробила аборт - однозначно будуть психологічні проблеми, які треба вирішувати за допомогою досвідченого психолога. Дівчина підсвідомо буде боятися того, що після абарту вагітність може ніколи не настати - і це також буде впливати на її сексуальну поведінку.

Статистика засвідчує [4], що 25 % жінок після першого абарту мають труднощі із зачаттям. Не менше переживань і у тих, які бояться ще раз завагітніти від ненадійного чоловіка. Ні про яке задоволенні в ліжку тут не може йти мова.

Останнім часом актуалізується проблема юного материнства. Понад 20 тисяч школярок в Україні щороку стають матерями, зростає кількість незапланованих вагітностей і абартів (до юних матерів ми відносимо жінок 10–18 років, що мають дітей і не мають сім'ї). Материнство в юному віці супроводжується ускладненнями життєдіяльності, розв'язання яких значною мірою залежить як від підлітків і їх сімей, так і від суспільства. Ранне материнство веде до соціальної ізоляції юних матерів, перериванню їх освіти, що в подальшому наносить економічні збитки суспільству. Окрім того, юні матері перебувають під жорстким пресингом громадської думки. Частина населення вважає юне материнство одним з різновидів девіантної поведінки, своєрідною соціальною патологією, називаючи в якості її причин статеву розпусту, алкоголізм і наркоманію.

Відсутність належної підтримки та знань може призвести до серйозних наслідків як для матері, так і для дитини. Тому важливо розглянути цю проблему та зробити кроки для попередження незапланованих вагітностей серед підлітків. До останнього часу матері-підлітки ніколи не виділялися в



окрему категорію соціально незахищених, ніколи не виступали в якості об'єкта спеціальної уваги з метою підтримки і реабілітації з боку державних органів. Щоб запобігти появі раннього материнства, роботу з юними вагітними необхідно починати задовго до того, як вони стануть мамами. І цю діяльність можна розділити на 2 частини. Перша частина – це педагогічна, роз'яснювальна робота серед підлітків із питань контрацепції, наслідків абортів, планування сім'ї, консультування з питань інтимних відносин. Друга – виявлення і робота з юними вагітними, а саме: психологічна і фізична підготовка до майбутнього материнства; допомога у вирішенні кризових соціальних ситуацій, пов'язаних із вагітністю; підготовка до безпечних пологів; навчання догляду за новонародженими.

Молоді люди, які стикаються з цією проблемою, можуть зазнавати емоційного стресу, мати фінансові труднощі, бути виключені зі свого соціального оточення та не мати можливості продовжувати навчання. Також, такі вагітності можуть бути пов'язані з високим ризиком ускладнень для матері та дитини.

Також є чинником які мають значення виникнення незапланованої вагітності в підлітковому віці, можна виокремити особливості соціальної ситуації і характер взаємовідносин між рідними. Загальновідомий є факт, що матір власної дочки відіграє декілька ролей в її житті, вона є певною рольовою моделлю поведінки, виступає в ролі вихователя і вчителя, а також головним партнером по комунікації для доньки. Тому досить часто через відсутність позитивного адекватного комунікативного досвіду з матір'ю у дівчат відбувається спотворене формування уявлень про материнську поведінку та материнство загалом. У таких випадках відбувається свідомість про ранню вагітність, це може виступати шляхом дорослості і незалежності, також неусвідомленою спробою ідентифікувати себе як з явною «ідеальною матір'ю», так і з ненародженою дитиною.

Відомо що вагітність є відповідальним етапом в житті будь-якої жінки, до якого вона має бути готовою як фізіологічно так і психологічно.

Жінки репродуктивного віку здатні дотримуватися правил поведінки, які з високою вірогідністю допоможуть уникнути незапланованої вагітності з тим, щоб у майбутньому мати можливість народити здорову дитину. Це тим більше важливо, що в разі незапланованої вагітності жінка, не знаючи, що завагітніла, може не дотримуватися здорового способу життя, не звертатися вчасно по медичну допомогу. Все це може вплинути на здоров'я дитини. Незважаючи на те, що відсоток незапланованих вагітностей у світі скорочується, в певних соціальних групах він залишається доволі високим. Так, за даними американського Національного центру профілактики хронічних захворювань і зміцнення здоров'я, серед дівчат у віці від 15 до 19 років незапланованими є 75 % вагітностей [1].

Вагітні дівчатка-підлітки з більшою імовірністю вдаються до небезпечного аборту. За оцінками науковців, у світі щорічно проводиться три мільйони небезпечних абортів серед дівчат у віці 15 – 19 років. Небезпечний

аборт значно погіршує тягар тривалих проблем зі здоров'ям і загострює проблему жіночої смертності [2].

Соціальні наслідки вагітності включають для підлітків ризик не завершити навчання у школі з подальшим зменшенням соціальних можливостей, у тому числі зменшення доходу впродовж життя. Небажана вагітність, особливо для дівчат-підлітків, супроводжується сильними емоційними переживаннями, психологічними проблемами та труднощами вибору [3]. У підлітковому віці молодь не здатна подбати про свою безпеку та безпеку свого статевого партнера. Вони просто намагаються відтворити те, що бачать в інтернеті чи чують від друзів. Замість задоволення від фізичної близькості «діти» отримують проблеми, із якими потім не в змозі впоратися самостійно. Тільки доросла, фізіологічно й соціально дозріла людина може створювати родину, народжувати й виховувати своїх дітей.

*Висновки.* Узагальнюючи викладене вище, можна сказати, що незапланована вагітність серед підлітків є серйозною проблемою, яка потребує уваги та відповідального підходу з боку суспільства, батьків та молоді. Недостатні знання та досвід у сексуальних відносинах, брак доступу до засобів контрацепції та відповідної медичної допомоги можуть призвести до серйозних наслідків як для матері, так і для дитини. Тому, важливо забезпечити молодь належною інформацією та знаннями про сексуальну поведінку, а також забезпечити доступ до засобів контрацепції та відповідної медичної допомоги. Належна підтримка та уважне ставлення до проблем підлітків можуть допомогти знизити ризик незапланованих вагітностей та покращити якість життя молодих людей.

#### ЛІТЕРАТУРА:

1. Unintended Pregnancy. Centers for Disease Control and Prevention [Електронний ресурс]. URL: <https://www.cdc.gov/reproductivehealth/contraception/unintendedpregnancy/index.htm> (дата звернення 12.03.2023 р.).
2. Про що не зручно говорити з батьками та спитати у лікаря. Центр громадського здоров'я МОЗ України [Електронний ресурс]. URL: <https://phc.org.ua/news/pro-scho-ne-zruchno-govoriti-z-batkami-ta-spitati-u-likarya> (дата звернення 12.03.2023 р.).
3. Підліткова вагітність. Дія [Електронний ресурс]. URL: <https://diia.gov.ua/lifesituations/pidlitkova-vagitnist> (дата звернення 12.03.2023 р.).
4. Викидень, невиношування вагітності: все, що потрібно знати [Електронний ресурс]. URL: <https://litaclinic.com/articles/vikiden-nevinoshuvannya-vagitnosti-vse-shho-potribno-znati/> (дата звернення 12.03.2023 р.).

УДК 159.923: 35.078

**Островська Наталія Олександрівна,**  
к. пед. н., доцент кафедри соціальної педагогіки,  
ДЗ «Луганський національний університет  
імені Тараса Шевченка»

## **ФОРМУВАННЯ БАТЬКІВСЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У СІМ'ЯХ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ У ДІЯЛЬНОСТІ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ**

Українське суспільство сьогодні переживає найбільш кризовий період за роки своєї незалежності, пов'язаний з повномасштабним вторгненням російської федерації на територію України та активними військовими діями, які тривають вже більше року. Починаючи з 2014 року внаслідок окупації частини території України, рятуючи своє життя, тікаючи від активних бойових дій, виявив жорстокості та насильства, тисячі українців змушені були покинути місце свого постійного проживання та переселитися у більш безпечні частини України. З лютого 2022 року це явище набуло масового характеру. Станом на січень 2023 року Міністерством соціальної політики обліковано майже 4,9 млн внутрішньо переміщених осіб (ВПО) [4].

В особливо скрутному становищі опинилися внутрішньо переміщені сім'ї з неповнолітніми дітьми. Частіше за все батьки з числа внутрішньо переміщених осіб тривалий час перебувають у стресовому стані, переймаються проблемою пошуку житла, організації побуту, працевлаштування у місці переселення, тощо. Дуже часто виконання батьківських функцій зводиться лише до забезпечення базових потреб дитини, не приділяється належної уваги сімейному вихованню, спілкуванню, взаємодії, втрачається контроль над поведінкою дитини, все це негативно впливає на соціалізацію та розвиток особистості дитини.

Діти, не менше за дорослих, зазнають труднощів соціального і психоемоційного характеру, які викликані зміною місця проживання та звичного кола спілкування, особливо якщо така міграція викликана травмуючою ситуацією – війною. Не в змозі впоратися самостійно, не отримуючи належної підтримки від батьків діти стикаються із проблемою соціальної дезадаптації, цей стан провокує неуспішність, негативну поведінку, перехід до категорії важковиховуваних, «групи ризику» тощо.

Саме тому, одним з напрямів соціально-педагогічної роботи з сім'ями внутрішньо переміщених осіб в умовах територіальної громади є формування батьківської компетентності як складової усвідомленого батьківства.

Термін «громада» походить з соціології та розглядається як спільнота, об'єднання людей з метою соціальної взаємодії.

У Конституції України визначено, що територіальна громада – це «первинний суб'єкт місцевого самоврядування», а у Законі України «Про місцеве самоврядування в Україні» територіальна громада – це «жителі,

об'єднані постійним проживанням, у межах села, селища, міста, що є самостійними адміністративно-територіальними одиницями, або добровільне об'єднання жителів кількох сіл, що мають єдиний адміністративний центр».

На думку О. Нагули батьківська компетентність розглядається як «результат неперервної освіти (психолого-педагогічний потенціал), що характеризується певними компетенціями:

- розвинуте почуття відповідальності;
- потреба у піклуванні про інших людей;
- здібності до активної участі у житті суспільства і до ефективного використання своїх знань і умінь;
- здатність до психологічної близькості з іншою людиною;
- вміння конструктивного вирішення різних життєвих проблем на шляху самоактуалізації та самореалізації особистості;
- ціннісні орієнтації;
- батьківські позиції;
- стиль виховання;
- комунікативні уміння, тощо» [1].

У монографії «Соціально-педагогічна діяльність територіальної громади з формування усвідомленого батьківства молоді» нами визначено, що «соціально-педагогічна діяльність територіальної громади з формування усвідомленого батьківства – це мезорівень соціально-педагогічної діяльності, що спрямована на формування в подружжя відповідальності за процес зачаття, народження, виховання та розвиток здорової дитини, яке базується на виробленні та удосконаленні когнітивної, емоційної та поведінкової складових батьківства, а також формування особистісної позиції щодо виконання соціальної ролі батьків та створення сприятливих умов гармонійного розвитку дитини в сім'ї, і здійснюється із використанням відповідних технологій» [3].

Враховуючи вище наведені визначення, приходимо до висновку, що формування батьківської компетентності в сім'ях внутрішньо переміщених осіб в діяльності територіальної громади – це діяльність суб'єктів територіальної громади, яка спрямована на відновлення батьківського психолого-педагогічного потенціалу подружжя внутрішньо переміщених осіб (втраченого внаслідок травми війни та переміщення), та базується на удосконаленні когнітивної, емоційної та поведінкової складових батьківства, а також формування стійкої позиції щодо виконання соціальної ролі батьків, що характеризується певними компетенціями.

Процес формування батьківської компетентності в сім'ях внутрішньо переміщених осіб в умовах територіальної громади реалізується через систему окремих соціальних інститутів, основними з яких є: освітні заклади, заклади і установи соціальної сфери державного сектору та громадські організації.

Освітні заклади. Головною метою закладів освіти є адаптація дітей та молоді до визначених цінностей культури суспільства, тому структура та зміст соціально-педагогічної діяльності в системі закладів освіти залежить від провідних соціальних цінностей суспільства [3].

Провідною діяльністю закладів освіти України з дітьми та сім'ями внутрішньо переміщених осіб є активне включення дитини в освітньо-виховний процес, ліквідація прогалів знань відповідно до навчальної програми, формування стійкої громадянської позиції, здійснення соціально-педагогічного та психологічного супроводу адаптації дитини до умов нового закладу освіти, надання консультацій батькам щодо створення умов для гармонійного розвитку дитини, профілактики негативних поведінкових проявів тощо.

Основна професійна діяльність з формування батьківської компетентності в сім'ях внутрішньо переміщених осіб у закладах освіти здійснюється соціальним педагогом/практичним психологом засобами бесід, соціально-психологічних тренінгів, диспутів, благодійних акцій, волонтерської діяльності, соціальних проєктів тощо.

Заклади соціальної сфери державного сектору. Основними суб'єктами територіальної громади, які здійснюють діяльність щодо формування батьківської компетентності в сім'ях внутрішньо переміщених осіб є центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді (ЦСССДМ) – це спеціалізовані заклади, на які державою покладено надання різних видів соціальних послуг та допомоги сім'ям, дітям та молоді. У територіальних громадах такі центри надають допомогу ВПО на місцевому рівні.

Основними напрямками діяльності ЦСССДМ з формування батьківської компетентності в сім'ях внутрішньо переміщених осіб є:

- інформаційно-просвітницька діяльність, до якої залучаються такі спеціалісти, як: соціальні працівники, соціальні педагоги, психологи, медичні працівники, юристи та ін., залежно від спектру питань, які виникають у сімей ВПО [4];

- робота з сім'ями ВПО з формування усвідомленого батьківства – здійснення заходів щодо профілактики сімейних конфліктів, попередження педагогічної занедбаності й дитячої бездоглядності шляхом формування у подружжя усвідомленого ставлення до виконання батьківських обов'язків. Для реалізації цих завдань діють школи відповідального батьківства, батьківські клуби, консультаційних пунктів тощо [3];

- заходи щодо зміцнення сімейних цінностей з метою популяризації здорового способу життя в колі сім'ї, організації активного сімейного дозвілля проводяться заходи, присвячені Міжнародному дню сім'ї, Дню захисту дітей, Дню матері, Дню батька та ін. [2];

- відродження національних сімейних традицій – заклади культури спільно з виконавчими органами територіальної громади створюють умови для цілеспрямованої роботи з сім'ями, зокрема з сім'ями ВПО, щодо відродження сімейних традицій, духовного розвитку особистості в традиціях української національної культури.

Громадські організації. За останнє десятиріччя в Україні значно зростає кількість громадських організацій різного спрямування, які формують активну життєву позицію своїх членів, сприяють громадянському та соціальному становленню особистості, відіграють ведучу роль у наданні соціальної,

соціально-педагогічної та психологічної допомоги вразливим категоріям населення, зокрема сім'ям внутрішньо переміщених осіб.

Узагальнюючи досвід діяльності неурядових організацій з формування компетентного батьківства в територіальних громадах, можна констатувати, що сьогодні вони працюють за такими основними напрямками: профілактика насильства та жорстокого поводження в сім'ї; формування навичок виховання дітей різного віку, проведення заходів щодо зміцнення інституту сім'ї; формування українських традицій подружнього життя, виховання дітей у сім'ї тощо. Основними формами та методами такої роботи є: тренінги, семінари, лекції; прес-конференції, круглі столи, клуби сімейного спілкування, соціальна реклама, тощо [3].

Отже, формування батьківської компетентності в сім'ях внутрішньо переміщених осіб в діяльності територіальної громади реалізується через систему визначених соціальних інститутів: закладів освітньої сфери, закладів соціальної сфери державного сектору та громадських організацій, які є основними суб'єктами цього процесу. Кожен з них має свої напрями, методи та форми діяльності, а їх ефективність залежить від якості міждисциплінарної взаємодії під час роботи з сім'ями внутрішньо переміщених осіб.

#### ЛІТЕРАТУРА:

1. Нагула О. Л. Батьківська компетентність як чинник психічного розвитку дитини. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України*. 2012. Вип. 5 [Електронний ресурс]. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadps\\_2012\\_5\\_44](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadps_2012_5_44) (дата звернення: 13.03.2023).
2. Островська Н. О. Заклади та організації соціального спрямування як суб'єкт територіальної громади з формування усвідомленого батьківства молоді. *Сучасні соціально-гуманітарні дискурси: матеріали всеукраїнської наукової конференції*. Дніпропетровськ: Інновація, 2011. С. 150 – 152.
3. Островська Н. О. Соціально-педагогічна діяльність територіальної громади з формування усвідомленого батьківства молоді: монографія. Хмельницький, 2017. 184 с.
4. Соціальний захист-2022 у цифрах і фактах: Підтримка ВПО. Міністерство соціальної політики України: офіційний вебсайт [Електронний ресурс]. URL: <https://www.msp.gov.ua/news/22495.html> (дата звернення: 13.03.2023).

УДК 364.043.4

**Отрощенко Наталія Леонідівна,**  
кандидатка педагогічних наук, доцентка,  
доцентка кафедри соціальної педагогіки  
ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка»

## **ВІДНОВЛЮВАЛЬНІ ТЕХНОЛОГІЇ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З СІМ'ЄЮ ЯК ІННОВАЦІЙНИЙ НАПРЯМОК ПРОФІЛАКТИКИ СІМЕЙНОГО НЕБЛАГОПОЛУЧЧЯ**

У сучасному суспільстві традиційні сімейні цінності втрачають свою значимість; кризовий стан суспільства веде до значного зростання конфліктів; посилюється гострота проблем, які пов'язано з реалізацією репродуктивної та виховної функцій. Вплив соціальних ризиків робить сучасну сім'ю соціально-вразливою групою.

Сьогодні робота соціального працівника необхідна мільйонам людей, тому що для однієї частини населення війна – це скорочення доходів і втрата деяких накопичень, а для більшості – це питання виживання. Саме соціальна робота допоможе суспільству пережити кризові часи. Відпустити колишнє життя означає почати справлятися із задачами сьогодення. Зараз важче, але наше «зараз» саме таке. Іншого немає. Важко втрачати довіру майбутньому. Потрібно вміти просто жити, не втрачати сенс життя, справлятися з почуттям страху і провини [2, с. 182].

Наразі основна проблема сімейного неблагополуччя – це деформація соціалізації й розвитку особистості неповнолітніх в умовах дисфункції сімейної групи, яка веде до поширення соціально-середовищної дезадаптації. Вираженими формами дезадаптації є бездоглядність, безпритульність, соціальне сирітство, менш вираженими – порушення системи міжособистісних відносин і цінностей, проблеми в системі дитячо-батьківських відносин, сімейне насильство. Відомо, що під неблагополучною сім'єю розуміється сім'я, в якій порушена структура, «розмиті» внутрішні кордони, знецінюються або ігноруються сімейні функції, є дефекти виховання. Важливим напрямком надання соціальної допомоги сім'ї в ситуації ризику є діяльність, яку спрямовано на врегулювання сімейних зв'язків, оптимізацію взаємин в сім'ї, попередження сімейних конфліктів, профілактику дитячого та сімейного неблагополуччя.

На нашу думку, інноваційні соціальні технології – це методи і прийоми діяльності, які спрямовано на створення і матеріалізацію нововведень в суспільстві, реалізацію нововведень, які призводять до якісних змін в різних сферах соціального життя.

Глибоко переконані, що найбільш оптимальним підходом до вирішення сімейних проблем і конфліктів є відновлювальний підхід, що спирається на актуалізацію внутрішніх ресурсів людини й її найближчого соціального оточення (значущих членів спільноти), на можливість відновити здатність до

конструктивної комунікації й спільно знайти ефективний вихід із проблемної ситуації. Основою відновлювальних технологій є ресурсний підхід, що передбачає: загальну феноменологію ресурсності сімейних відносин; основні типи особистісно розвиваючих ресурсів сім'ї; особливості впливу основних ресурсів сім'ї на розвиток її членів і сім'ї у цілому; розробку концепції актуалізації особистісно розвиваючих ресурсів сім'ї. Ресурсність сім'ї – це один із компонентів життєздатності сім'ї й визначається як комплексне, інтегративне поняття, сукупність потенціалів для формування і задоволення основних потреб сім'ї, де потенціалами виступають всілякі інструменти (ресурси), які й виконують основну функцію даного феномена. Залежно від числа і характеру ресурсів, сім'ї діляться на ресурсні, малоресурсні й нересурсні.

Усі існуючі ресурси, якими володіє сім'я, можна об'єднати в кілька груп:

- соціальні ресурси, під якими розуміють реальні можливості, за допомогою яких сім'я здатна змінити свій соціальний статус;
- матеріальні ресурси – це все те, що знаходиться у власності сім'ї;
- психологічні ресурси або внутрішні ресурси сім'ї, куди входять реальні і потенційні вміння та можливості долати важкі життєві ситуації;
- фінансові ресурси або дохід сім'ї;
- трудові ресурси, що розкриваються у можливості всіх членів сім'ї працювати, вести домашнє господарство.

Сукупність ресурсів сім'ї є не тільки оціночним критерієм, але і прогностичним, так як дозволяє визначити можливості та перспективи функціонування сім'ї в майбутньому. Це положення може бути описано феноменом «соціальний капітал». Соціальний капітал сім'ї розглядається як сукупність реально існуючих і перспективних ресурсів: соціальний статус сім'ї, соціальні зв'язки і мережі, а також інформаційні ресурси, якими володіє сім'я, в тому числі, доступ до суспільного соціального капіталу. Оцінка ресурсного капіталу сім'ї дає можливість визначити, на скільки сім'я може і готова долати труднощі, тобто, чи можна довірити сім'ї рішення проблем за підтримки з боку фахівця. Таким чином, соціальний капітал визначає власний потенціал сім'ї, а відновлювальний підхід з урахуванням соціального капіталу сприяє процесу відновлення сім'ї.

Відновлювальний підхід розуміється як засіб формування активної громадянської відповідальності шляхом створення уявлення про виправдане обурення інших громадян щодо вчинених вчинків, що приносять шкоду, як окремому члену суспільства, так і всьому суспільству в цілому. До важливих характеристик відновлювального підходу відносять: безпосередню участь фахівця з соціальної роботи, який створює умови для взаємодії із сім'єю і визначає конфігурації взаємодіючих сторін (роль куратора), відповідальність самого клієнта за результат відновлювальних заходів, дотримання нейтральної позиції щодо ставлення до сім'ї, дотримання принципів відновлювального підходу і алгоритму роботи куратора. Принципами відновлювального підходу є: центральне положення дитини і сім'ї; толерантне (безоціночне) ставлення до клієнта; спрямованість у майбутнє; посередництво куратора; прийняття



відповідальності; передача повноважень; добровільність; конфіденційність; включення громади у процес реабілітації сім'ї.

Таким чином, відновлювальний підхід в соціальній роботі з сім'ями є актуальним з точки зору профілактики сімейного неблагополуччя, накопичення ресурсного потенціалу сім'ї та активізації її соціального капіталу у вирішенні власних проблем, в самозабезпеченні сімейної життєдіяльності. У сучасній соціальній практиці відновлювальний підхід реалізується за допомогою трьох основних технологій: медіації, посередництва та сімейної групової конференції.

Особливості сімейної медіації полягають в необхідності якомога більш раннього виявлення відсутності турботи про елементарні потреби неповнолітнього, емоційного відчуження батьків від дитини, її душевного світу, що відбуваються в її житті подій і попередженні різних форм насильства, які можуть виникати у ставленні до членів сім'ї, в тому числі і до неповнолітнього.

Таким чином, медіація як технологія соціальної роботи з сім'єю – процес, в якому медіатор створює умови для відновлення здатності людей розуміти один одного і домовлятися про прийнятні для них варіанти вирішення проблем (за необхідністю – про загладження заподіяної шкоди). Метою відновлювальної медіації є забезпечення можливості звільнення від негативних станів і набуття ресурсів для спільного пошуку виходу із ситуації.

Під соціальним посередництвом розуміється процес сприяння досягненню згоди між соціальним суб'єктом і об'єктом у вирішенні соціальних проблем останнього й надання йому допомоги. Посередництво здійснюється у вирішенні правових, побутових, економічних, медико-реабілітаційних проблем, міжособистісних і сімейних конфліктах, у вирішенні спорів щодо виховання дітей і місця проживання дитини у ситуації розлучення/повторного шлюбу/смерті батьків тощо.

Сімейні групові конференції – це своєрідна сімейна рада, зустріч членів сім'ї з метою обговорення проблеми і самостійного прийняття рішення. На зустріч запрошуються родичі, близькі для членів сім'ї люди: це можуть бути сусіди, друзі, фахівці різних служб, які можуть надати послуги, які необхідні сім'ї для вирішення проблеми. В основі методу лежить розвиток здібностей дитини долати важкі життєві ситуації шляхом взаємодії зі своїм найближчим оточенням (сім'єю). Ядром моделі є зміна сімейних взаємин, відповідальність сім'ї за вирішення власних проблем через пошук і прийняття самостійного рішення щодо виходу зі складної життєвої ситуації [1].

Сімейні групові конференції як технологія соціальної допомоги сім'ї та дітям, ґрунтується на низці принципів: поваги до того, що всі люди різні; доступності та відкритості інформації; можливості вираження думки без осуду; прагнення до однаковості і узгодженості думок; ясності мінімальних вимог для всіх членів сім'ї (тобто вимог фахівців, які необхідно врахувати під час обговорення рішення); бажання подолати кризу; створення умов для максимальних можливостей для самостійності в прийнятті рішення; залученості членів сім'ї в планування і проведення зустрічі.

Технологія «сімейні групові конференції» базується на тому, що на певному етапі роботи з сім'єю заявник (соціальний працівник, вчитель, вихователь, член сім'ї) звертається з проханням провести зустріч до незалежного координатора, який підбирає сім'ї незалежного ведучого, що відповідає потребам даної сім'ї. Незалежний ведучий готує сімейну групову зустріч, збираючи разом усіх зацікавлених людей, як членів сім'ї, так і представників її соціального оточення. Завдання незалежного ведучого – мобілізувати всі ресурси та провести сімейну групову конференцію. Основна суть сімейних групових конференцій полягає в тому, що сім'я виступає як експерт з наявних проблем, сама бере участь у розробці плану вирішення проблем і несе відповідальність за реалізацію плану. Роль фахівців має виключно допоміжний характер і передбачає надання інформації про можливість отримання послуг.

Виходячи із вище зазначеного, доходимо висновку, що традиційні технології соціальної роботи з сім'ями часто не є ефективними і зводяться до наступних завдань: означити проблему, взяти до уваги, попередити. Якщо ситуація не зміниться, то підуть каральні санкції, і далі здійснення цих санкцій. Така стратегія все більше посилює закритість сімей, ускладнює роботу, а найголовніше – не розглядає причини ситуації, що склалася, і не спрямована на запобігання проблеми.

Ефективним підходом до вирішення сімейних проблем і конфліктів є відновлювальний підхід, що спирається на актуалізацію внутрішніх ресурсів людини й її найближчого соціального оточення, на можливість відновити здатність до конструктивної комунікації та спільно знайти практичний вихід із проблемної ситуації. Відновлювальний підхід – це, перш за все, системний підхід до вирішення конфліктних ситуацій, який передбачає відновлення, порушеного внаслідок конфлікту, соціально-психологічного стану, зв'язків і відносин у житті його учасників та їх соціального оточення; виправлення заподіяної конфліктом шкоди.

#### ЛІТЕРАТУРА:

1. Європейська мережа сімейних групових конференцій [Електронний ресурс]. URL: <https://fgcnetwork.eu/fgc/> (Дата звернення: 10.02. 2023 рік).
2. Отрощенко Н. Л. До питання ролі соціальної роботи у воєнний час. *Актуальні питання, проблеми та перспективи розвитку науки та освіти: матеріали I всеукраїнської міждисциплінарної науково-практичної конференції (м. Полтава, 27 – 28 квітня 2022 року)*. Полтава: Вид-во ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»: Полтава, 2022. С. 179 – 182.

УДК 364.4-058.85

**Охмак Наталія Михайлівна,**  
здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти  
зі спеціальності 231 Соціальна робота,  
Дніпровський національний університет  
імені Олеся Гончара

## **СПЕЦИФІКА СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ПРИЙОМНИМИ СІМ'ЯМИ У КОНТЕКСТІ СКЛАДНИХ ЖИТТЄВИХ ОБСТАВИН**

Актуальність зазначеної у темі проблематики наразі – у ситуації війни – вирізняється максимальною загостреністю у зв'язку з тим, що прийомна дитина:

1) уже була переміщена через наявність складних життєвих обставин, з якими її біологічні батьки (її сім'я) не змогли впоратися внаслідок об'єктивних або суб'єктивних причин, зокрема:

- безпосередньо втрата батьків;
- госпіталізація батьків;
- душевна хвороба батьків;
- втрата батьками батьківських прав;
- засудження батьків до ув'язнення та ін.;

2) знову опинилася й перебуває у складних життєвих обставинах, зумовлених війною, впливу якої (тривожність, страх, агресія тощо) підлягає кожен українець, а особливо діти й підлітки з ще несталою, остаточно не сформованою нервовою й психічною системою, яка вже зазнала певних травм і болю втрат, що наслідком своїм може мати (й має) недовіру до світу та Інших, зокрема дорослих, оскільки дорослі (значущі й авторитетні) люди (біологічні батьки) одного разу вже зрадили, залишивши віч-на-віч з «ворожим» світом.

Справа у тому, що дитина, зазнаючи втрат і переживаючи їхні наслідки, за усієї демонстративної незалежності потребує допомоги й щирої участі дорослої людини, здатної полегшити, розділити їхні страждання.

Війна з новою силою акумулює ситуацію занурення прийомної дитини у страх залишитись наодинці зі своїми проблемами й душевним болем, наприклад, через загибель прийомних батьків. До слова, якщо процес адаптації прийомної дитини успішно завершений, то їй у разі страшніше втратити те, що вона віднайшла у прийомній сім'ї – любов, затишок, спокій, комфорт, зрештою – гармонію.

На жаль, страх – велика сила, здатна деструктивно впливати на людину. У зв'язку з цим через страх нової болісної втрати дитина може вдатися до деструктивної, девіантної поведінки. У даному контексті слід зазначити, що деструктивну поведінку прийомних дітей здатні спричинити:

- несформованість позитивно орієнтованих життєвих планів;
- невміння критично мислення та рефлексувати;
- нездатність до самокритики та відсутність навичок самоаналізу;

- відсутність культури поведінки;
- наявність поганих звичок тощо.

Серед основних причин девіантної поведінки прийомних дітей варто виокремити:

- соціальні (йдеться про несприятливі соціальні, економічні, політичні та ін. умови існування суспільства, загострення яких наразі обумовлено ситуацією війни);
- соціально-психологічні (йдеться про пережитий досвід несприятливої взаємодії прийомної дитини зі своїм найближчим і соціальним оточенням у минулому, що залишило негативний відбиток на розвитку особистості дитини);
- педагогічні (йдеться про недоліки сімейного виховання у минулому);
- індивідуально-психологічні.

Ефективність корекції девіантної поведінки прийомної дитини залежить від багатьох чинників, зокрема: формування знань про моральні цінності, принципи й норми поведінки, характер моральних переживань; формування морально-вольових спонувань до реалізації моральних вчинків, свідомого морального обґрунтування вибору; розвиток здатності здійснювати моральні вчинки, особистісної та соціальної відповідальності, здатності оцінювати поведінку інших у площині моралі, а також загалом розвиток психічної діяльності та психічних процесів, свідомості та самосвідомості, що безпосередньо пов'язані із самооцінкою дитини, її соціальним статусом, у т. ч. серед однолітків.

У даному контексті пропонуємо тренінгову вправу для прийомних дітей тривалістю у 15 хвилин – «*Дуємо до цілі*», мета якої полягає у розвитку цілеспрямованості, рефлексії щодо власних життєвих досягнень у модусі майбутнього.

*Хід вправи:* учасник записує на аркуші фразу: «Я хочу досягти...», яку має продовжити. Після запису учасник зминає аркуш у кульку, яку розміщує на підлозі там, де схоче. На другому аркуші дитина пише: «Я вже досяг(ла)...» і дописує ту ж мету, що й у першому випадку. Цей аркуш також зминається у кульку й розміщується на підлозі на відстані одного – трьох метрів від першого. Далі учаснику потрібно присісти та, дуючи на аркуш «Я хочу досягти...», пригнати його до кінцевої мети «Я вже досяг...».

*Питання для обговорення:*

- Які емоції викликала вправа?
- Як змінювалися почуття, коли кульки наближалися одна до одної?
- Що у реальності треба зробити, щоб пройти шлях від встановлення мети до її досягнення?
- Чи прописана мета є фантастичною? Якщо – так, то про що це може свідчити?

*Отже,* і прийомним батькам, і фахівцям із соціальної роботи слід пам'ятати, що якою б дорослою не зробили складні життєві обставини прийомну дитину, вона залишається дитиною і потребує *гри*. Адже саме через гру дитина пізнає світ й отримує досвід рефлексії.

УДК 364-322:378

**Павленко Олена Олексіївна,**  
доктор педагогічних наук, доцент,  
професор кафедри соціології, соціальної роботи,  
соціальної роботи, публічного управління та адміністрування,  
Дніпровський національний  
університет імені Олеся Гончара;  
**Корнієнко В'ячеслав Костянтинович,**  
добувач другого (магістерського) рівня вищої освіти  
зі спеціальності 231 Соціальна робота,  
Дніпровський національний  
університет імені Олеся Гончара

### **ГРОМАДА ЯК ОСЕРЕДОК СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ДІТЬМИ ТА СІМ'ЯМИ**

На шляху розбудови України як соціальної, демократичної, європейської держави одним із її пріоритетних завдань має стати сприяння розвитку сім'ї як основної ланки суспільства і провідного інституту формування особистості, найкращого середовища для зростання дитини. В умовах децентралізації саме територіальні громади мають узяти на себе відповідальність за безпеку, благополуччя, добробут дітей, своєчасну підтримку вразливих сімей з дітьми, осіб з інвалідністю та людей похилого віку. На заміну обласним інституціям, великим інтернатним закладам мають прийти універсальні та доступні послуги, орієнтовані на потреби членів громади.

У статті 5 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» [2] надано визначення поняття «територіальна громада»: «територіальна громада – жителі, об'єднані постійним проживанням у межах села, селища, міста, що є самостійними адміністративно-територіальними одиницями, або добровільне об'єднання жителів кількох сіл, що мають єдиний адміністративний центр».

Аналіз наукових праць вказує на те, що проблема соціальної роботи з дітьми та сім'ями в громаді є предметом дослідження багатьох вчених. Так, питанням соціального обслуговування конфліктної сім'ї, формам і методам проведення реабілітаційної роботи, поради психолога соціальним працівникам, соціальній роботі з вразливими сім'ями, проблемам різного порядку дітей у вразливих сім'ях тощо присвячені праці М. Боришевського, І. Зверєвої, В. Кравця, Г. Лактіонової, М. Стельмаховича, І. Трубавіної та ін.

Сім'я, як особливий феномен, відіграє надзвичайно важливу роль у функціонуванні суспільства, у функціонуванні кожного її члена. Вагомий вплив має на сім'ю і суспільство, через що інколи зовнішні проблеми, і власне сімейні проблеми, ставлять цю малу соціальну групу в такі складні умови, що власне її захисних сил виявляється недостатньо. Загальновизнаною системою допомоги сім'ї стає організація соціальної роботи в межах усієї держави, регіонів,

конкретних населених пунктів, що здійснюється на фаховій основі соціальними працівниками [1].

У сучасних умовах особливого значення набувають питання розвитку соціальної роботи в громаді, запровадження оптимальних моделей її організації. За останні роки соціальна робота збагатилася численними науковими доробками, що ґрунтуються на міжнародних стандартах дій в найкращих інтересах дитини, кращому міжнародному досвіді розвитку соціальних послуг. Разом із тим ключовим завданням соціальної роботи залишається пошук шляхів інтеграції та взаємодії всіх соціальних інституцій у забезпеченні добробуту сімей з дітьми, благополуччя, безпеки та стабільності дітей. У своїй професійній діяльності щодо роботи з дітьми та сім'ями в громаді фахівцям з соціальної роботи, у першу чергу, необхідно дотримання положень актів як української нормативно-законодавчої бази, так і міжнародних норм, положень.

У Загальноєвропейських рекомендаціях щодо переходу від інституційної системи догляду до системи, яка ґрунтується на послугах у сім'ї та громаді, зазначено: для того, аби всі діти мали можливість зростати у своїх сім'ях і щоб усі люди, які потребують підтримки, могли жити незалежно та брати активну участь у житті суспільства, держави повинні перейти від інституційної (інтернатної) системи захисту дітей до системи підтримки на основі послуг на базі сім'ї та послуг на рівні громади. Цей складний процес передбачає: першочерговий розвиток якісних соціальних послуг на рівні громади; планомірне закриття інтернатних закладів; передання ресурсів інституційної системи новим службам, за одночасного забезпечення стійкості змін.

В сучасних умовах розвитку України одним із теоретико-практичних аспектів набуває важливості проблема відпрацювання нової моделі соціальної роботи із вразливими сім'ями з дітьми. Така модель покликана: найбільше відповідати потребам вразливих сімей з дітьми і враховувати можливості суспільства; максимально та ефективно інтегрувати потенціал і зусилля мультипредметної команди спеціалістів громади для підтримки вразливих сімей з дітьми; бути спрямованою на профілактику сімейного неблагополуччя, партнерство із сім'ями та дитиною, сприяти підвищенню відповідальності батьків та спеціалістів за становище дітей; відповідно до міжнародних стандартів, передбачати реальні механізми забезпечення прав дитини, вразливих громадян у разі порушення таких прав.

Новий формат соціальної роботи із вразливими сім'ями з дітьми має бути спрямований не на боротьбу з наслідками поширення тих чи інших негативних чинників, а на забезпечення їх потреб, профілактику сімейного неблагополуччя.

У зв'язку з вище зазначеним З. Кияниця та Ж. Петрович виділяють три групи факторів, наявність яких за несвоечасного втручання призводять до виникнення складних життєвих обставин, які сім'я не в змозі самотійно подолати: 1) кризові явища в соціально-економічній сфері (падіння життєвого рівня, зростання бідності сімей і погіршення умов утримання дітей; скорочення соціальної інфраструктури дитинства і різке зниження рівня соціальних

гарантій для дітей та сімей; невирішені житлові проблеми; вплив асоціальних груп у мікросередовищі життєдіяльності сім'ї/дитини); 2) психолого-педагогічні фактори (проблеми, пов'язані з внутрішньо-сімейними стосунками і вихованням дітей у сім'ї: самоусунення батьків від виховання, нехтування потребами дітей, відчуження поколінь тощо); 3) фактори біологічного характеру (фізичні або психічні хвороби батьків, різні форми залежності у батьків, погана спадковість у дітей, наявність у сім'ї дітей з інвалідністю тощо) [5, с.20].

Гострота цих проблем зумовлена, у тому числі, й невизнанням у державній соціальній політиці пріоритетності забезпечення права дитини жити і виховуватися в рідній сім'ї.

Для вразливої сім'ї характерна наявність чи поява додаткових факторів ризику, які порушують баланс сімейної системи. Закон України «Про соціальні послуги» [3] визначає «вразливі групи населення» як потенційних отримувачів соціальних послуг, що мають найбільший ризик потрапляння в складні життєві обставини через вплив зовнішніх (соціальних, економічних, природних, політичних, екологічних тощо) та внутрішніх (матеріальний стан, фізичні та розумові вади розвитку, вік, спосіб життя тощо) чинників.

Найбільш небезпечним є одночасний вплив на сімейну систему негативних зовнішніх та внутрішніх чинників (факторів ризику). Наприклад [5]: сім'я з достатком нижче ніж середній, з двома малолітніми дітьми, батько втратив роботу; багатодітна сім'я, через військове протистояння на Сході України вимушена була переїхати і тимчасово поселитись у родичів; маленьке житло, нестаток коштів та невизначеність ситуації породжують конфлікти; сім'я з дітьми не має свого житла і тривалий час мешкає у маленькій квартирі разом із батьками дружини, які не люблять зятя; зять втратив роботу; мама-одиначка, яка сама виховує дитину з вадами розвитку, тяжко захворіла.

Зазначені фактори свідчать про виникнення додаткових проблем в ситуації, коли сім'я вже належала до категорії вразливих. Проблеми одного із членів сім'ї провокують дисбаланс сімейної системи і спричиняють стан вразливості всієї сім'ї. На жаль, не всі проблеми можна вирішити. Особливо болючими є втрати (смерть близьких), матеріальні чи майнові проблеми, розлучення батьків тощо, які теж провокують стан вразливості.

Характерними ознаками для більшості сімей у стані вразливості є розгубленість, пасивність, невміння висловити свої проблеми і потреби, сформулювати свої цілі і завдання, слабке спілкування, емоційна закритість, брак уваги (або агресія) стосовно дітей, нерідко нехтування інтересами дітей. Вразлива сім'я зазвичай має достатній резерв позитивних ресурсів для подолання труднощів. Однак вона може потребувати допомоги, наприклад, консультування спеціаліста у виборі стратегії для вирішення ситуації. Залежно від складності проблеми, такою допомогою можуть бути соціальні виплати, поради родичів, друзів, фахівця із соціальної роботи, психолога, юриста, учителя, лікаря тощо. Затягування розв'язку стрижневих проблем часто погіршує становище сім'ї загалом, що має наслідки в тому числі і для дитини.

Спроможна громада може повною мірою забезпечити сприятливі умови для утвердження сімейних цінностей, розвитку потенціалу сімей, задоволення потреб дітей.

В європейських зарубіжних країнах на сучасному етапі приділяється значна увага розвитку громад, дружніх до дитини – це зумовлюється міжнародними орієнтирами і стандартами, зокрема положеннями Постанови Ради Європи щодо прав дітей та розвитку соціальних послуг, дружніх до дітей та сімей (2010) [4]. Окрім цього, міжнародний досвід презентує доцільність й успішність функціонування ряду інституцій (пологових стаціонарів, клінік, шкіл) і територій, дружніх до дитини. Наприклад, рух територій (міст, інших населених пунктів), дружніх до дитини, уже другий десяток років заохочується і підтримується Дитячим фондом ООН (ЮНІСЕФ).

Громада, дружня до дитини, – це громада, в якій: у центрі уваги перебуває дитина, а її благополуччя і безпека визнаються незаперечним пріоритетом; упроваджується сімейно орієнтований підхід до надання соціальних послуг, встановлюються сталі дружні взаємини між людьми з метою вдосконалення самих себе та своєї спільноти (світу, в якому вони живуть); система прийняття рішень ґрунтується на забезпеченні прав та інтересів дитини [4].

Громада, дружня до дитини, – це система місцевого управління, орієнтована на реалізацію в повному обсязі положень Конвенції ООН про права дитини. Така громада покликана гарантувати права дитини на: безпеку дитини та сім'ї; отримання оптимальних послуг з освіти, культури, охорони здоров'я; нормальні санітарні умови життя та доступ до чистої води; захист від жорстокого поводження; проживання на озелененій і чистій від забруднення території тощо. Відтак, забезпечується комплексний підхід до оцінки та покращення ситуації в громаді, становища дітей, реалізації їх прав, що і є стрижнем ідеї створення території, сприятливої для дитини.

У громаді, дружній до дитини, створюється дружнє до дитини середовище через надання послуг усій сім'ї. За таких обставин зростають можливості сімей задовольнити потреби дитини шляхом розвитку свого батьківського потенціалу, через виявлення та об'єднання позитивних ресурсів сім'ї та, в цілому, громади загалом. Органи місцевого самоврядування у першу чергу, приділяють увагу розвитку превентивних соціальних послуг для сімей і дітей, надання допомоги на ранніх етапах вразливості. Доступність послуг забезпечується через максимальне наближення послуг до місця проживання дитини та сім'ї і через мінімізацію інституційних послуг.

Враховуючи вище викладене, можемо зазначити, що проблема соціальної роботи з дітьми та сім'ями в громаді потребує подальшого теоретико методологічного та практичного обґрунтування.



**ЛІТЕРАТУРА:**

1. Бичук І.О., Сокол М.В. Соціальна робота з сім'єю: методичні рекомендації. Луцьк: Вежа-Друк, 2017. 15 с.
2. Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні». *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1997. № 24. Ст. 170. З останніми змінами та доповненнями від 13.12.2022.
3. Закон України «Про соціальні послуги». *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2019. № 18. Ст. 73.
4. Постанова Ради Європи щодо прав дітей та розвитку соціальних послуг, дружніх до дітей та сімей. 2010 [Електронний ресурс]. URL: [https://search.coe.int/cm/Pages/result\\_details.aspx](https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx).
5. Соціальна робота з вразливими сім'ями та дітьми: посіб. у 2-х ч. Ч. I. Сучасні орієнтири та ключові технології / за ред. З. П. Кияниці, Ж. В. Петрочко. Київ: Обнова компанії, 2017. 256 с.

УДК159.922.6

**Підгурська Марія Василівна,**  
старший викладач кафедри  
психології та соціальної роботи,  
Західноукраїнський національний університет;  
**Бойко Тетяна Володимирівна,**  
здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти  
зі спеціальності 053 Психологія,  
Західноукраїнський національний університет

## **ПСИХОГІГІЄНИЧНА ПРОФІЛАКТИКА ГЕНДЕРНИХ СТОСУНКІВ ЮНАКІВ І ДІВЧАТ**

Актуальність дослідження психогігієнічної профілактики гендерних стосунків сучасної молоді головно зумовлена двома обставинами. По-перше, дослідження цього аспекту набуває особливого значення в умовах глобальних соціальних змін, коли трансформації в різних сферах суспільного життя впливають не тільки на макросоціальні процеси, а й позначаються на індивідуальному житті і повсякденному побутуванню молодих людей, змінюють їхні цінності, норми, культуру. Йдеться про долі та перспективи розвитку нашого суспільства, про майбутнє нації, про цілісність та подальше процвітання української державності. По-друге, вивчення даної проблематики є важливим у ситуації, коли в суспільстві декларативно визнається гендерна рівність, але на практиці існує гендерна асиметрія загальносоціальних та сімейних ролей і формується суперечливий набір гендерних норм, стереотипів, правил поведінки. Вивчення специфіки даного аспекту у молоді дасть змогу глибше проникнути до структур її ціннісного простору, розширити наукові знання про цей віковий період життя людини.

Гендерна ідентичність обох статей конструюється діалектикою гендерних відносин. Маскулінність і фемінність неспроможні існувати одне без одного. Гендер – це соціальні дії, гендерний проєкт. Це означає, що і юнаки, і дівчата конструюють гендер безліччю різних способів. Крім того, це означає, що говорити потрібно про безліч моделей маскулінності, а не про якусь одну загальну маскулінність, оскільки чоловіки різняться за безліччю ознак: за належністю до соціального класу, етнічності, сексуальної орієнтації. Те саме справедливо стосується і моделей фемінності, і в цій сфері дослідницька думка просунулась не надто далеко, адже жінок, як і раніше, розглядають як єдину категорію. На жаль, фемінність споконвіку організується шляхом пристосування до чоловічої влади, при цьому до переваг жінки наполегливо відносять поступливість, турботливість та емпатію [3]. Гендерна рівноправність має стосуватися як юнаків, так і дівчат. Отже, стратегії активізації чоловіків на підтримку гендерної рівноправності та підвищення їхньої відповідальності є життєво необхідними не лише для покращення становища молодих жінок, а й заради чоловіків – їхньої власної ідентичності та якості життя.

Юнаки і дівчата мають однакову цінність, рівні права і можливості і несуть однакову відповідальність. Освіта, зміна установок – лише один із засобів досягнення гендерної рівності. В якості необхідної умови для розвитку нових гендерних правил та норм необхідні дієві закони та інші заходи щодо забезпечення рівності статей. Ця боротьба за рівноправність важлива, оскільки гендер – це найфундаментальніша і найстабільніша з усіх соціальних категорій.

Чоловіче суспільство і традиційні чоловічі норми більшості юнаків також виявляються надто жорсткими; пригнічення слабкості, тривожність, депресія, жаль часто призводять до компенсаторної агресії. Крім того, багато молодих хлопців звикли перекладати на жінок фрустрації через бідність, відсутність роботи та власне безсилля. Це лише деякі риси традиційної чоловічої культури, які необхідно змінити, трансформуючи ті структури суспільства, які підтримують гендерну сегрегацію, підпорядкованість жінок та панування чоловіків. Потрібно також визнати, що інтереси хлопців часто не збігаються з потребами та інтересами дівчат, особливо з правом жінок на самостійне прийняття рішень у всіх сферах життя. Посилення позиції молодих жінок провокативне, воно може призвести до фрустрації юнака та збільшити насильство по відношенню до дівчат, якщо ті протестують проти гендерної.

Може знадобиться не менше трьох поколінь, перш ніж ми досягнемо стабілізації гендерної рівності, пройшовши через етапи «розморожування» та експериментування. У тих країнах, де політики всерйоз займаються зміною як чоловічих, так і жіночих ролей, засвоєння нових ролей партнера та батька стає все помітнішим серед молодих чоловіків. Багато молодих чоловіків – правильно чи неправильно – побоюються за свої гендерні привілеї. Як і раніше, це пов'язано з тим, що через традиційно нижчий статус жінок чоловікам набагато важче вторгтися в жіночу сферу, ніж жінкам входити в «чоловічий світ». Дуже важко знайти чоловіків для роботи в дитячих закладах, вчителів молодших класів, нянь як через нижчий – усталено «жіночий» – статус цих професій, так і значно менші зарплати порівняно з багатьма традиційно чоловічими робочими місцями.

У рамках просвіти молодих людей у сфері любові та сексуальних відносин доречно обговорювати гендерну рівність, динаміку та травмувальні наслідки гендерного насильства в будь-якій формі, особливо наголошуючи на його несумісності з правами людини, любов'ю, повагою та щасливим сімейним життям. Конфліктів у молодіжних взаємостосунках уникнути неможливо. Але іноді для врегулювання конфлікту замість демократичного діалогу та конструктивних переговорів вдаються до насильства. У ході просвіти в сфері сексуальних відносин і відмови від жорстокості до хлопчиків-підлітків важливо донести думку, що справжній чоловік, сильний чоловік не вдається до фізичного насильства навіть тоді, коли він відчуває агресивні почуття: коли його провокують словами, під час ревностів або коли його подруга хоче розірвати з ним стосунки. Дівчат і жінок навчають нетерпимості до актів насильства, тому, що вони ніколи не винні і не повинні зазнавати жорстокості

та загрози. Їх переконують розповідати друзям чи батькам про побиття, а не тримати в секреті.

Любов і секс або тільки секс – це взаємодія двох людей, і цю обставину також необхідно відображати в сексуальній просвіті. Гендерна перспектива сексуальної просвіти повинна брати до уваги специфічні потреби хлопчиків та дівчат підліткового віку, а також необхідність того, щоб у цій галузі викладали як чоловіки, так і жінки. Молодь повинна мати можливість говорити один з одним про відносини, норми, очікування, міфи і факти один про одного. Сексуальна освіта та контрацепція – це передумова для відповідальної сексуальності. Адже секс – це більше, ніж просто поєднання. Секс невіддільний від кохання та взаємовідносин, залежний від самооцінки, довіри, співпереживання. Крім того, просвіта в сфері взаємовідносин та сексу має, безсумнівно, ґрунтуватися на етиці. Тому батьки, школа та засоби масової інформації повинні готувати молодих чоловіків та жінок до спільного виконання сімейних обов'язків у майбутньому [5]. Особливо важливо підкреслювати відповідальність молодих чоловіків за контрацепцію та надавати їм чітку інформацію щодо використання презервативів. Досі чоловіки дуже часто покладають відповідальність за контрацепцію на партнерку. Більшість жінок заражаються від свого постійного партнера, а чоловіки від тимчасових. Чоловіки як молодого, так і старшого віку здебільшого мають більше партнерів, ніж жінки. Вживання алкоголю та наркотиків більше поширене серед чоловіків, та й ризикувати більше прийнято у чоловічій культурі. Матері часто ведуть бесіди про тіло і секс зі своїми дочками, а дівчатка-підлітки також тісніше спілкуються зі своїми подругами та обговорюють з ними різні проблеми, що розширює їхні знання [4]. Дослідження у всьому світі показують, що батьки, на жаль, вкрай рідко розмовляють зі своїми синами про секс та контрацепцію. Ще одним важливим моментом є покращення навичок юнаків спілкуватися, домовлятися, ділити повноваження, підтримувати демократичні відносини та керувати конфліктами у взаєминах партнерів.

Важливо пам'ятати, що в усьому світі існує безліч молодих чоловіків і жінок, які підтримують і просувають ідею гендерної рівності. Тому величезну важливість в цьому сенсі має і аспект психогігієнічної профілактики гендерних стосунків у молоді, як складова життєдайних взаємостосунків у молодого покоління.

**ЛІТЕРАТУРА:**

1. Гришак С.М., Калько І.В. Сутність та особливості гендерної культури як теоретичне підґрунтя її формування у студентської молоді. *Науковий вісник Донбасу*. 2015. № 4 (28). С. 1 – 12.
2. Камінська О.В. Вплив гендерних стереотипів на формування самоствалення особистості. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. 2009. №13(1). С. 134 – 143.
3. Кікінежді О.М. Соціальне конструювання гендеру в молодіжному середовищі: неотрадиціоналізм чи егалітаризм? *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2012. № 2 (2). С. 177 – 187.
4. Котова-Олійник С.В. Гендерні відносини як об'єкт соціально-філософського дослідження. *Гуманітарний вісник ЗДІА*. Запоріжжя. 2012. № 51. С. 132 – 141.
5. Куравська Н. Гендерні стереотипи як джерело гендерної дискримінації та сексизму. *Збірник наукових праць: психологія*. 2018. № 22 (1). С. 55 – 62.

УДК 271.4:364] (477.83/.86) "18/19"

**Рудакевич Оксана Мирославівна,**  
кандидат філософських наук,  
Західноукраїнський національний університет

## **ІСТОРИЧНІ ТРАДИЦІЇ ТА ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНОГО СЛУЖІННЯ УГКЦ У ГАЛИЧИНІ (XIX – ПОЧАТКУ XX СТ.)**

Практика надання соціальної допомоги на західноукраїнських землях мала свої характерні особливості. Підставою ознакою цього періоду було збільшення ваги в соціальних процесах міських та сільських органів місцевого самоврядування. Традиції Магдебургського права, за якими встановлювалась виборна система органів міського самоврядування та суду, визначались їх функції зарегламентувалась діяльність соціально-економічного буття у конкретній громаді були достатньо міцними серед населення західноукраїнських земель. Потрібно пригадати, що вперше атрибуту магдебурзького права отримало місто Сянок у 1339 році, Львову воно було надано 1356, Тереховлі – 1387, Перемишлю – 1389, Кременцю – 1438, а Києву - у 1494 – 1497 роках. У XVI-XVIIст.. перша історична форма місцевого самоврядування набула масового поширення на Тернопільщині, зокрема: місто Золочів – 1523, місто Тернопіль-1548, далі малі містечка теж отримали нову систему міського управління: Копичинці – 1564, Скалат – 1600, Струсів – 1610, Козова – 1650, Збараж і Зборів – 1689, Почаїв – 1778 роки [3]. Поширення магдебурзького права на території України сприяло формуванню нових рис ментальності місцевого населення, а саме: менша орієнтація на центральну владу, бажання будувати суспільне життя у своєму населеному пункті, громаді власними силами і на основі правових норм. Відповідно найбільші можливості організації надання допомоги своїм країнам мали релігійні інституції. Першість мала набагато чисельніша Українська Греко-Католицька Церква, розквіт якої в даному регіоні припав на XIX – XX ст..

Західноукраїнські землі, на той час, були відсталими провінціями Австро-Угорської імперії, соціально-економічні процеси відзначалися повільнішим розвитком промислового виробництва. Сільське господарство все ще мало екстенсивний напрям із малими капіталовкладеннями, недостатньою сільськогосподарською технікою, низькою продуктивністю праці. В аграрних відносинах домінувало поміщицьке землеволодіння. На рубежі XIX – XX ст. у регіоні близько 90 % сільських господарств були малоземельними та безземельними (більшість селян вийшли із кріпацтва взагалі без землі) [1].

Важливою подією соціального буття жителів Галичини стало відновлення в 1808 р. Галицької митрополії Греко-Католицької Церкви у Львові. Дана релігійна інституція заходами своїх священників, єпископів та церковних діячів відігравала важливу роль у благодійності, соціальній опіці, вихованні населення, була зачинателем і могутнім рушієм національного відродження. Так на початку XIX ст. серед нового духовенства, «...з'являються

«освічені і тямучі люди», які думають не тільки про інтереси своєї Церкви, а й про інтереси народні, національні, заходяться коло піднесення народної освіти і добробуту, коло розвою національної культури...» [7]. Поштовх соціальної і національній активності дали пекучі повсякденні питання життя народу. Приводом до виступів з українського боку на захист національних прав та інтересів стала поява проекту запровадження викладання польською мовою в народних школах, витіснення з них української мови. Першими виступили митрополит М. Левицький та перемишльський канонік І. Могильницький. Перед урядом вони поставили вимоги щодо запровадження викладання в народних школах українською мовою. Іван Могильницький підготував записки на захист повноправності української мови у творі «Відомість о руськім язичі». Це перший науковий трактат на захист української мови. Заходами Івана Могильницького та його сподвижників були створені в Перемишлі українські культурно-освітні установи: Дяковчительський інститут та товариство галицьких священиків греко-католицького обряду [7].

УГКЦ намагалася вирішувати також і соціальні питання на євангельських засадах, зокрема-християнські засади милосердя обрано основою позиції Церкви, що стала на захист бідних верств населення. Митрополит А. Шептицький вважав обов'язком захист бідних «щоби християнською і легальною акцією поліпшити їх долю» [9]. Велику увагу УГКЦ приділяла подоланню критичного рівня бідності селян. А. Шептицький вимагав від священиків їх включення в загально громадську працю, брати на місцях «керму в економічній праці», брати участь у заснуваннях «різних корисних для громадян установ: крамниць, спілок Райфайзена, шпихлірів орудування спільними господарськими машинами і т.д.» У 1898 утворюється Крайовий союз кредитовий, який об'єднав найчисленніші кредитові кооперативи. З 1899 року новоутворене товариство «Сільський господар» ставило собі за мету навчити селян нових методів господарювання. Товариство об'єднувало 90 філій. З ініціативи «Сільського господаря» утворюється «Союз для хову й збуту худоби».

Знаменною подією був Просвітньо-економічний конгрес, який відбувся 1 – 2 лютого 1909 р. у Львові. У ньому взяли участь найвидатніші представники регіонів України – передові вчені, духовенство на чолі з митрополитом А. Шептицьким, представники міщанства, селянства, студенти. Робота розгорнулася у 5 секціях: просвітньо-організаційній, гігієнічно-гуманітарній, рільничо-економічній, пасічній, кооперативно-економічній.

Під впливом агрономів-організації «Сільський господар», їх порад і фахової літератури молоді господарі навчались вести раціональне господарювання, впроваджуючи нові культури, вживають штучні добрива. Гуртувалися по кілька і на спілку купували сівалки, моторові молотилки та ін. знаряддя. Ідею створення молочарського союзу втілював у життя о. О. Нижанківський. 1937 року заступником голови Надзірної ради «Маслосоюзу» працював о. К. Петрушевич. Керівниками молочарського руху були також й інші священики. Письменник і священик о. І. Наумович у

часописі «Наука» пропагував позичкові каси, громадські крамниці. Із спільного громадського фонду сплачували громадські податки. Священик о. Н. Лещишак заснував читальню. 1907 року відкрив церковну крамницю, позичкову касу Райфайзена, товариство «Сільський господар», молочарню. Учив людей доглядати поля, вирощувати добрі врожаї [7]. Ретельно виконуючи свої душпастирські обов'язки, священники УГКЦ активно працювали над піднесенням добробуту своїх парафіян, знайомили їх з новою сільськогосподарською технікою, технологією, новими формами організації праці. Вони несли помітний вклад у економічний розвиток, культурно-освітнє піднесення та національне самоусвідомлення українського села.[8] Сільські священники та їх родини стали джерелом усього культурно-освітнього і громадського життя села. Їм допомагали вчителі, гімназійна та студентська молодь. Парафіяльні священники та сільські вчителі разом із товариством «Просвіта» створили по всій Східній Галичині мережу читалень і бібліотек. Селян заохочували читати пресу, обговорювати політичні та соціальні питання [1].

В полі зору Церкви постійно перебуває така соціальна проблема як алкогольне uzалежнення. Перший вияв самооборони відбувся під проводом митрополита Й. Сембратовича «акція тверезості». Ця спроба масової організації селянства проходила під гаслом «Молися, тверезися і трудися». Масові присяги, братерські організації тверезості, повітові маніфестації допомогли скоротити споживання алкоголю, а сама кампанія стала для Церкви конкретним досягненням. Енергійний священник о. А. Хрущевський заснував братство тверезості та все село склало присягу не пити алкогольних напоїв (у кожній хаті між іконами висіла грамота тверезості). Створене братство тверезості згуртувало майже всіх селян. 1909 року за постановою Першого з'їзду «Просвіти» засновано у Львові протиалкогольне і проти нікотинове товариство «Відродження», яке влаштовувало протиалкогольні курси, місяці протиалкогольної пропаганди, де роз'яснювали, якої шкоди завдає нікотин і алкоголь для здоров'я людини й держави загалом. «Алкоголізм і нікотин – це дві язви-перепони в культурно освітньому та економічному житті кожного народу і тому ми впевнені, що всі філії й читальні щиро займуться цією справою» [8].

Потужним чинником у просвітницькій та благодійницькій діяльності Української Греко-Католицької Церкви на початку ХХ століття були монаші чини. В цей період у Галицькій церковній провінції діяли такі монаші згромадження: чоловічі — Чин Святого Василя Великого (ЧСВВ), Чин Святого Теодора Студита та Чин Пресвятого Ізбавителя (отці редемптористи); жіночі — Чин Святого Василя Великого (василіанки), Службниці Пресвятої Діви Марії, Чин Святого Вікенія а Паольо, крім того, існували жіночі конгрегації, як св. Теодора Студита, св. Йосипа, св. Йосафата, Мироносиці [7].

Найдавнішим і найвпливовішим чернечим орденом Української Греко-Католицької Церкви був Чин Святого Василя Великого. Він відіграв важливу роль у процесі національного відродження та самоусвідомлення в Галичині.



Найбільшою його заслугою була організація середнього шкільництва на землях, де проживали українці.. Колегії та ліцеї засновані ним у Бучачі, Теревовлі, Збаражі, Володимирі-Волинському та інших містах витримували конкуренцію з польськими єзуїтськими колегіями. На початку ХХ століття почали відроджуватися монастирі у Жовкві, Львові, Гожові, Крехові, Добромилі, Лаврові. Основним завданням згромадження була місійна та видавнича діяльність. Наприклад: Жовківська друкарня при Монастирі василіан стала одним з найбільших центрів поширення українського друкованого слова. До 1936 р. з видавництва вийшло 495 примірників друкованої продукції. У Жовківському монастирі було утворено «Дім письменників», який був ініціатором видавництва таких серій:Бібліотека релігійної освіти;Бібліотека релігійної драми;Католицькі читання;Українська книжка.

З 1924 р. жовківські василіани видавали науковий журнал «Записки Чину Святого Василя Великого», що згуртував навколо себе найвизначніших українських науковців. Жіночий чернечий Чин Василя Великого займався веденням жіночих шкіл, інтернатів та сирітських захистів. Практично всі українські жіночі середньо освітні заклади в Галичині (гімназії. Учительські семінарії, фахові школи) були під управлінням сестер василіанок. Ці школи не були конфесійно обмеженими, їх відвідували учениці латинського обряду і навіть дівчата єврейської національності, що свідчить про високий авторитет. [6].Якщо розглянути навчальну програму фахової школи при Львівському монастирі сестер василіанок, можна оцінити високий рівень освіти, що надавав цей заклад. Поруч з теоретичними предметами: релігія, українська та польська мови, наука про господарство, бухгалтерія, економічна географія, геометрія, дизайн, рисунок, товарознавство, тут викладалися і практичні предмети: крій, шиття, домашнє господарство. Після трьох років навчання випускниці складали державний іспит, що давало право відкривати власні майстерні або викладати в промислових школах.

Коли йдеться мова про першу третину ХХ ст. неможливо обминути особливою увагою видатну постать Андрея Шептицького (1865 – 1944). Можна з упевненістю сказати, що митрополит був найвизначнішим філантропом кінця ХІХ – першої половини ХХ ст. на західноукраїнських землях. Протягом свого життя видатний священик допомагав культурним установам – «Просвіті», «Сільському господареві», Науковому товариству імені Шевченка, «Рідній школі», опікувався заснуванням Національного музею (1905), Богословської академії (1928), Земельного банку у Львові (1910), Народної лічильниці (1930), яка потім перетворилася в сучасний госпіталь, дівочої гімназії, малих семінарій у Львові та Рогатині та інших соціальних закладів. Щороку своїм коштом утримував двадцять бідних юнаків і двадцять дівчат, допомагаючи їм здобути найрізноманітнішу освіту. За безпосередньою його участю були відкриті притулки для сиріт, організовували вивезення для оздоровлення хворобливих дітей із міста в село. Він також добився від австрійського уряду допомоги для вдів священиків [7].

Завдяки щедрій допомозі митрополита Андрея благодійницькою справою в Галичині займались також молодіжні об'єднання, зокрема «Пласт» (1911) – молодіжна організація, побудована на християнських моральних засадах. Серед завдань «Пласту» поряд із вихованням духу й характеру була самарянська милосердна служба.

Отже, у другій половині XIX – поч. XX ст. на західноукраїнських землях інститут соціальної допомоги розквітнув завдяки активній позиції кліру УГКЦ. Важливу роль у здійсненні підтримки вразливих категорій населення відігравали релігійні громадські організації, товариства, розвивалася приватна благодійницька діяльність. Священники, вище духовенство боролися як за духовне, так і за економічне буття українців: вимагали права навчання дітей рідною мовою, засновували й утримували навчальні заклади, допомагали молодим талантам здобути освіту в найкращих університетах Європи, розвивали книгодрукування та допомагали реально покращити матеріальний стан селян тощо. На відміну від російської православної церкви, яка намагалась здійснювати русифікацію українського населення, УГКЦ у Галичині виступала охоронцем українського життя та культури в регіоні. Завдяки активній позиції проукраїнських священників Галичина стала осередком розвитку української культури та науки, у той час як у підросійській Україні виходили укази про заборону української мови, проводилася політика жорсткої русифікації й дискримінація українства. Як соціальний заповіт УГКЦ сьогодні особливо актуально звучать слова митрополита Андрея Шептицького: «Життя і добра ближнього стережіть в ім'я християнської любові ближнього і християнської цивілізації, в ім'я того християнського суспільного ладу, який ми бажали б бачити колись у нашій самостійній, соборній Українській Державі» [10].

#### ЛІТЕРАТУРА:

1. Дорошенко Д. Нарис історії України. Львів: Літопис, 1991. 328 с.
2. Гошко Т. Д. Нариси з історії магдебурзького права в Україні (XVI – початок XVII ст.). Львів: Свічадо, 2002. 255 с.
3. Кобилецький М. М. Магдебурзьке право в Україні: (XVI – перша половина XIX ст.): іст.-прав. дослідження. Львів: ПАІС, 2008. 405 с.
4. Колодний А. Релігія в духовному житті українського народу. Київ: Наук. думка, 1994. 203 с.
5. Куйбіда В. С. Конституційно-правові проблеми міського самоврядування в Україні. Львів: Літопис, 2001. 375 с.
6. Пашук А. Українська церква і незалежність України. Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. І.Франка, 2003. 364 с.
7. Федорів Ю. Історія Церкви в Україні: Репринтне видання. Львів: Свічадо, 2001. 362 с.
8. Шептицький А. Церква і церковна єдність: Документи і матеріали 1899 – 1944. Львів: Свічадо, 1995. Т. 1. 523 с.
9. Шептицький А. Християнська праведність. Шептицький А. Твори (аскетично-моральні). Рим, 1978. 568 с.
10. Шептицький А. Як будувати Рідну Хату? Львів: Свічадо, 1999. 48 с.

УДК 364-3:364-5

**Соляник Марина Геннадіївна,**  
кандидат педагогічних наук, старший викладач,  
Український державний університет імені Михайла Драгоманова

## **ДЕРЖАВНІ СУБ'ЄКТИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ ІЗ СІМ'ЯМИ, ЯКІ ПЕРЕБУВАЮТЬ У СКЛАДНИХ ЖИТТЄВИХ ОБСТАВИНАХ**

В Україні визначені сучасні орієнтири сімейної політики. Це – стабілізація сім'ї, зниження рівня розлучень; підвищення престижу сім'ї та сімейних цінностей у масовій свідомості; забезпечення розумово і фізично здорового покоління, орієнтації на середню сім'ю; підвищення виховного потенціалу сім'ї; адаптація сім'ї до ринкових умов життя.

Виокремлено державні напрями реалізації сімейної політики. Це – законодавче забезпечення; економічні заходи; соціальна робота з сім'єю. Зокрема одним із пріоритетних напрямів діяльності Міністерства соціальної політики України є координація діяльності установ та відомств різного підпорядкування у роботі з сім'ями, які опинилися у складних життєвих обставинах, та надання їм соціальної підтримки.

Уповноваженими органами, які сприяють проведенню соціальної роботи з сім'ями та дітьми, є органи виконавчої влади та місцевого самоврядування, центри соціальних служб та їх спеціалізовані формування, служби у справах дітей[1].

Суб'єктами соціальної роботи, які безпосередньо надають соціальну допомогу сім'ям, які перебувають у складних життєвих обставинах, законодавством визначено такі організаційні структури: управління (відділи) у справах сім'ї, молоді та спорту; служби у справах дітей; центри соціальних служб; управління (відділи) охорони здоров'я; заклади охорони здоров'я; управління (відділи) освіти і науки; органи праці та соціального захисту населення; органи внутрішніх справ; установи виконання покарань.

Безпосереднє здійснення соціальної роботи з сім'ями, які опинилися у складних життєвих обставинах, покладається на центри соціальних служб.

До центру соціальних служб сім'я може звернутися особисто, або інформація надходить від інших суб'єктів соціальної роботи.

Окрім того, інформація про сім'ї, які опинилися у складних життєвих обставинах, надаються центрам соціальних служб органами охорони здоров'я, органами освіти, органами праці та соціального захисту населення, органами внутрішніх справ, установами виконання покарань.

Служби у справах дітей повідомляють центрам соціальних служб про виявлення сімей з дітьми, в яких є випадки насильства в сім'ї, жорстокого поведіння з дітьми або реальної загрози його вчинення тощо. Управління (відділи) охорони здоров'я, заклади охорони здоров'я інформують центри соціальних служб про сім'ї, батьків або осіб, які їх замінюють, мають тривалу хворобу, що перешкоджає їм виконувати свої батьківські обов'язки, або

порушують права й обмежують законні інтереси дитини, ухиляються або не виконують батьківські обов'язки у зв'язку зі зловживанням алкоголем або вживанням наркотичних засобів, психотропних речовин тощо [2].

Зважаючи на багатогранність діяльності суб'єктів соціальної роботи, ми визначили їхні міжгалузеві зв'язки, що дозволило здійснити аналіз функціональних обов'язків державних суб'єктів соціальної роботи щодо підтримки сімей, які опинилися у складних життєвих обставинах (таблиця 1).

Таблиця 1

**Функції державних суб'єктів соціальної роботи з сім'ями,  
які опинилися у складних життєвих обставинах**

<b>Заклад/установа</b>	<b>Функції</b>
Відділ у справах сім'ї та молоді	<ul style="list-style-type: none"> <li>– організація оздоровлення та відпочинку дітей та молоді з сімей, які опинилися у складних життєвих обставинах;</li> <li>– сприяння працевлаштуванню та зайнятості членів сімей, які опинилися у складних життєвих обставинах;</li> <li>– звернення з клопотанням з метою сприяння в наданні необхідної допомоги сім'ям, які опинилися у складних життєвих обставинах;</li> <li>– сприяння вирішенню питання щодо надання сім'ям означеної категорії матеріальної допомоги.</li> </ul>
Служба у справах дітей	<ul style="list-style-type: none"> <li>– повідомлення центрам соціальних служб про виявлення сімей з дітьми, в яких є випадки насильства в сім'ї, жорстокого поводження з дітьми або реальної загрози його вчинення тощо;</li> <li>– порушення питання про вилучення дитини із сім'ї та її влаштування в альтернативні форми виховання;</li> <li>– захист житлових та майнових прав дітей;</li> <li>– здійснення спільно з центрами соціальних служб соціального інспектування сімей, які опинилися у складних життєвих обставинах;</li> <li>– участь у судових засіданнях з розгляду справ, за якими проходять неповнолітні, надають судам інформацію про їхнє соціальне становище.</li> </ul>
Центр соціальних служб	<ul style="list-style-type: none"> <li>– координація та здійснення соціального супроводу та діагностування сімей, які опинилися у складних життєвих обставинах, у тому числі обов'язкове соціальне інспектування;</li> <li>– забезпечення системного обліку сімей, які опинилися у складних життєвих обставинах;</li> <li>– розробка спільно із сім'єю, яка опинилася у складних життєвих обставинах, план її супроводу;</li> </ul>

	<ul style="list-style-type: none"> <li>– інформування служби у справах дітей про випадки жорстокого поводження з дітьми;</li> <li>– представлення в суді, в разі потреби, інтересів членів сімей, які опинилися у складних життєвих обставинах;</li> <li>– поширення соціальної реклами послуг різним типам сімей.</li> </ul>
Заклади охорони здоров'я	<ul style="list-style-type: none"> <li>– повідомлення центрам соціальних служб про виявлення сімей, які опинилися у складних життєвих обставинах;</li> <li>– надання медичної та медико-консультативної допомоги сімей, які опинилися у складних життєвих обставинах;</li> <li>– забезпечення санаторного лікування дітей із сімей, які опинилися у складних життєвих обставинах, у санаторних закладах системи охорони здоров'я за наявності медичних показань для санаторно-курортного лікування;</li> <li>– залучення за потреби до інспектування сімей, які опинилися у складних життєвих обставинах.</li> </ul>
Управління/відділ праці та соціального захисту населення	<ul style="list-style-type: none"> <li>– за запрошенням управлінь (відділів) у справах сім'ї, молоді та спорту участь у роботі дорадчого органу;</li> <li>– повідомлення центрам соціальних служб про виявлення сімей, які опинилися у складних життєвих обставинах;</li> <li>– сприяння працевлаштуванню працездатних членів сімей даної категорії; розглядають справи осіб з числа сімей, які опинилися у складних життєвих обставинах, щодо призначення державної допомоги, субсидій.</li> </ul>
Управління/відділ Міністерства внутрішніх справ України	<ul style="list-style-type: none"> <li>– за запрошенням участь у роботі дорадчого органу;</li> <li>– надання центрам соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді відомостей про виявлення сімей, які опинилися у складних життєвих обставинах;</li> <li>– організація та контроль профілактичної та просвітницької роботи з неповнолітніми, молоддю, схильними до правопорушень, з числа сімей, які опинилися у складних життєвих обставинах, та їхніми батьками;</li> <li>– надання допомоги в отриманні паспортів дітям із сімей цієї категорії;</li> <li>– здійснення контролю за неповнолітніми, які перебувають на обліку в кримінальній міліції у справах неповнолітніх тощо.</li> </ul>

Отже, на підставі систематизації функціональних обов'язків державних суб'єктів соціальної роботи нами визначено, що роботу з сім'ями, які опинилися у складних життєвих обставинах, забезпечують суб'єкти двох рівнів: управлінського (міністерства, управління тощо) та практичного (центри соціальних служб, служби у справах дітей, заклади соціального спрямування тощо).

Узагальнюючи вищевикладене, можемо підсумувати, що в роботі з сім'ями у складних життєвих обставинах на державному рівні працюють суб'єкти соціально-педагогічної діяльності управлінського та практичного спрямування, які надають соціально-педагогічну підтримку з метою виходу сімей із складних життєвих обставин та досягнення ними самодостатності.

### **ЛІТЕРАТУРА:**

1. Вакуленко О. В., Комарова Н. М., Романова Н. Ф. Залучення місцевих громад до вирішення проблем дітей, сімей та молоді, які опинилися у складних життєвих обставинах: методичні рекомендації. Київ: Держсоцслужба, 2010. 180 с.
2. Державна доповідь про становище дітей в Україні «Соціальний захист дітей, які проживають у сім'ях, що опинилися у складних життєвих обставинах» (за підсумками 2012 року) / Міністерство соціальної політики, Державний інститут сімейної та молодіжної політики. Київ, 2013 р. 202 с.

УДК 364.4-053.2

**Степаненко Вікторія Іванівна,**  
доктор педагогічних наук, доцент,  
в. о. директора навчально-наукового  
інституту педагогіки і психології,  
професор кафедри соціальної педагогіки,  
ДЗ «Луганський національний  
університет імені Тараса Шевченка»

## **РОБОТА МІЖДИСЦИПЛІНАРНИХ КОМАНД У ГРОМАДАХ З ОРГАНІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ДІТЕЙ, ЯКІ ПЕРЕБУВАЮТЬ У СКЛАДНИХ ЖИТТЄВИХ ОБСТАВИНАХ**

Взаємодія працівників, фахівців, спеціалістів різних відомств є одним з інструментів запровадження й ефективного функціонування інтегрованого підходу до надання соціальних послуг [7, с. 55]. Відповідно до Наказу Міністерства соціальної політики України №282 від 25.02.2019 р. інтегрована модель системи соціального захисту населення може бути сформована шляхом об'єднання ресурсів громади для забезпечення доступності вразливих груп населення до соціальної підтримки. Інтеграція процесів на рівні громади дає можливість створити умови для ефективного й економного використання наявних ресурсів, забезпечення безпеки та соціального благополуччя мешканців громади, доступності до соціальних послуг осіб, сімей, які перебувають в складних життєвих обставинах. Цього можна досягти шляхом залучення мешканців громади до визначення потреби у соціальних послугах; формування єдиного інформаційного простору в громаді для інтеграції інформаційних ресурсів, доступу та обміну своєчасною, достовірною і повною інформацією; визначення механізмів міжвідомчої і міждисциплінарної взаємодії; запровадження відповідних технологій соціальної роботи, спрямованих на раннє виявлення соціальних проблем, оперативне реагування на них та комплексний підхід до їх розв'язання [5].

Комплексність надання послуг можна забезпечити за рахунок технології ведення випадку (кейс-менеджменту), створення міждисциплінарних команд і координованої переадресації отримувачів послуг [7, с. 6]. Застосування технології ведення випадку має забезпечити злагоджені дії спеціалістів різних сфер діяльності (охорони здоров'я, освіти, культури, поліції, комунальної сфери тощо) [5].

Потрібно розрізняти міжвідомчу і міждисциплінарну взаємодію. Міжвідомча взаємодія передбачає партнерство декількох державних відомств, органів та підрозділів місцевого самоврядування, що має на меті спільне досягнення цілей. На рівні громади можна затвердити узгоджені алгоритми взаємодії, форми повідомлення як додатки до порядку міжвідомчої взаємодії при виявленні дітей у складних життєвих обставинах, кризових випадків та реагування на них. Міжвідомча взаємодія використовується для вчасного

виявлення сімей з дітьми у складних життєвих обставинах, дітей з порушенням розвитку, кризових ситуацій загрози життю та здоров'ю дитини, домашнього насильства; обміну інформацією між відомствами та переадресації клієнтів; координації реагування на кризові ситуації, домашнє насильство, екстрені випадки загрози життю та здоров'ю дітей; організації надання послуг за інтегрованим підходом. Міжвідомча взаємодія може бути реалізована в межах стратегічного та програмно-цільового планування. У цьому контексті слід також виокремити міжсекторальну взаємодію, яка передбачає партнерство і координацію між структурними підрозділами з метою досягнення цілей із стратегічного планування розвитку громади. Міжсекторальна взаємодія передбачає стратегічне планування у сфері соціального захисту; визначення потреб громади у соціальних послугах; пріоритезацію соціальних послуг для розвитку; середньострокове планування та бюджетування соціальних послуг; розробку та узгодження необхідних документів, зокрема порядку міжвідомчої взаємодії, цільових програм, необхідних положень [7].

Для міждисциплінарної взаємодії характерна співпраця фахівців різних спеціальностей, узгодження їхніх дій при наданні послуг [5]. Міждисциплінарною командою складається індивідуальний план соціального супроводу; надаються послуги соціального супроводу, раннього втручання, денного догляду, екстреного втручання тощо.

Міждисциплінарні команди формуються для реагування на потреби клієнтів – отримувачів послуг, які проживають у певному географічно визначеному районі – громаді. Так, наприклад, у Великій Британії в одній громаді може працювати декілька міждисциплінарних команд, кожна з яких надає послуги певній кількості клієнтів. Кількість клієнтів, якими опікується команда, залежить від їх віку, оцінки чинників ризику, тривалості перебування у складних життєвих обставинах і результатів діагностики [3].

Для організації соціального захисту дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах, утворюється міждисциплінарна команда за рішенням органу опіки та піклування із визначенням повноважень служби у справах дітей щодо організації діяльності міждисциплінарної команди. Робота міждисциплінарної команди проводиться у формі засідань. Рішення міждисциплінарної команди оформляються протоколом [4].

Міждисциплінарна команда утворюється з працівників, до компетенції яких належить питання надання послуг дітям і сім'ям і захист їх прав:

- відповідального за ведення справи дитини спеціаліста служби у справах дітей;
- фахівця із соціальної роботи, який надає соціальні послуги сім'ї дитини (у разі наявності);
- працівника закладу освіти, до якого дитина зарахована для здобуття відповідного рівня освіти (соціальний педагог, класний керівник, практичний психолог, вихователь);
- лікаря загальної практики – сімейного лікаря;
- представника уповноваженого підрозділу органів Національної поліції;



– інших працівників відповідно до пропозицій керівників цих уповноважених суб'єктів [2].

Так, наприклад, у Новогушвинській громаді Житомирської області рішенням виконавчого комітету від 20.01.2022 р. №456 було затверджено такий склад міждисциплінарної команди для організації соціального захисту дитини, яка перебуває у складних життєвих обставинах:

1. Представник служби у справах дітей.
2. Представник відділу освіти.
3. Представник КНП «Центр первинної медико-санітарної допомоги».
4. Фахівець із соціальної роботи КУ «Центр надання соціальних послуг».
5. Представник відділу поліції ГУНП в Житомирській області (за згодою).
6. Представник відділу соціального захисту та охорони здоров'я.
7. Староста старостинського округу (за територіальною приналежністю) [6].

Основні завдання міждисциплінарної команди з організації соціального захисту дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах:

- прийняття узгоджених дій та рішень в інтересах дитини;
- аналіз інформації про дитину, її сім'ю, складні життєві обставини, в яких вона перебуває, результатів оцінювання потреб дитини та її сім'ї у соціальних послугах, здатності батьків здійснювати догляд та виховання дитини, рівня виконання ними батьківських обов'язків;
- розроблення, виконання, систематичний (щоквартальний) перегляд і коригування індивідуального плану із забезпеченням відповідності запланованих заходів інтересам дитини, а також індивідуального плану надання соціальних послуг, у тому числі плану соціального супроводу сім'ї дитини;
- ініціювання розгляду питання щодо соціального захисту дитини, яка перебуває у складних життєвих обставинах, на засіданні комісії з питань захисту прав дитини, зокрема щодо обов'язковості надання соціальних послуг (проходження індивідуальних корекційних програм) особам у разі невиконання ними батьківських обов'язків, вчинення домашнього насильства чи жорстокого поводження з дитиною [4].

Індивідуальний план соціального захисту дитини – документ, у якому зазначено потреби дитини, яка перебуває у складних життєвих обставинах та заходи, які необхідно вжити для забезпечення потреб такої дитини у розвитку і вихованні. Індивідуальний план розробляється на основі оцінювання потреб дитини та її сім'ї у соціальних послугах, підписується членами міждисциплінарної команди та затверджується комісією з питань захисту прав дитини [1; 4].

Роль соціальних працівників у роботі міждисциплінарних команд, перш за все, полягає у здійсненні оцінки та забезпеченні задоволення потреб клієнта. Соціальні послуги надаються з метою запобігання вразливості особи та забезпечення безпеки громади; сприяння у подоланні складних життєвих обставин; мінімізації наслідків складних життєвих обставин. Очікуваним

результатом роботи міждисциплінарних команд у громадах повинно бути досягнення позитивної динаміки подолання складних життєвих обставин.

### ЛІТЕРАТУРА:

1. Відбулось засідання міждисциплінарної команди. Немовицька громада. Рівненська область, Серненський район. 2022 [Електронний ресурс]. URL: <https://nemovycka-gromada.gov.ua/news/1644581482/> (дата звернення: 12.03.2023).

2. Деякі питання соціального захисту дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах, у тому числі таких, що можуть загрожувати їх життю та здоров'ю: Постанова Кабінету Міністрів України; Порядок, Журнал, Форма типового документа від 03.10.2018 № 800 [Електронний ресурс]. URL: <http://surl.li/flgzr> (дата звернення: 12.03.2023).

3. Кріжік К. Роль соціального працівника в наданні послуг з психічного здоров'я у громаді. Перші наукові читання імені професора Володимира Івановича Полтавця: матеріали конф., м. Київ, 5 лют. 2020 р. [Електронний ресурс]. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/handle/123456789/18382> (дата звернення: 12.03.2023).

4. Про забезпечення соціального захисту дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах: Постанова Кабінету Міністрів України; Порядок, Форма типового документа, Журнал від 01.06.2020 № 585 [Електронний ресурс]. URL: <http://surl.li/bfpoa> (дата звернення: 12.03.2023).

5. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо впровадження інтегрованої системи соціального захисту: Наказ Мінсоцполітики України № 282 від 25.02.2019 [Електронний ресурс]. URL: <https://www.msp.gov.ua/files/deinst/metod/282.pdf> (дата звернення: 12.03.2023).

6. Склад міждисциплінарної команди для організації соціального захисту дитини, яка перебуває у складних життєвих обставинах: Додаток 1 до рішення виконавчого комітету Новогуьвинської селищної ради № 456 від 20.01.2022 [Електронний ресурс]. URL: <http://surl.li/flkqa> (дата звернення: 12.03.2023).

7. Спільно до нових послуг. Керівництво із впровадження соціальних послуг для сімей з дітьми в громадах. Ч. 2. Ведення випадку та міжвідомча взаємодія: посіб. / О. Ю. Дащаківська, С. С. Стельмах, К. М. Максименко. Київ, 2021. 72 с.

УДК 364.62-054.73]-787.26

**Шарудіна Маргарита Володимирівна**,  
здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти  
зі спеціальності 231 Соціальна робота,  
Дніпровський національний університет  
імені Олеся Гончара;  
*науковий керівник:* **Приходько Ольга Миколаївна**,  
кандидат наук з державного управління,  
доцент кафедри соціології, соціальної роботи,  
публічного управління та адміністрування,  
Дніпровський національний університет  
імені Олеся Гончара

## ІНТЕГРАЦІЯ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ У ГРОМАДІ

Тривалі воєнні дії на територіях України призвели до появи нової вразливої категорії населення, яка постраждала внаслідок збройної агресії Російської Федерації – внутрішньо переміщенні особи. За Законом нашої держави, внутрішньо переміщеною особою може бути громадянин України, іноземець або особа без громадянства, яка перебуває на території України на законних підставах та має право на постійне проживання в Україні, яку змусили залишити або покинути своє місце проживання у результаті або з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, повсюдних проявів насильства, порушень прав людини та надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру [ 3].

На січень 2023 року за офіційними даними в Україні зареєстровано понад 4867106 ВПО. Порівнюючи з даними за 2014р. (за офіційними показниками: понад 1,5 мільйонів переселенців з територій Донецької, Луганської та Кримської області).

Кількість внутрішньо переміщених осіб збільшилась у три рази, це значна категорія населення, перед якою постають питання пристосування до нових життєвих умов та інтеграції до приймаючих громад. [ 2]

Головною метою місцевого самоврядування є забезпечення базових соціальних стандартів, забезпечення робочих місць для працюючого населення, інформаційне забезпечення та активне залучення переселенців у діяльність громади.

Питанню внутрішньо переміщених осіб приділяли чимало вітчизняних науковців С. М. Задорожна, І. Г. Карпова, О. Т. Риндзак та інші. Актуальність проблеми, яка неодмінно пов'язана з внутрішньо переміщеними особами, викликала значний інтерес у науковців цілого світу. Українські науковці приклали чимало зусиль для аналізу даної проблематики, провели низку досліджень, конференцій, круглих столів.

На місцях прибуття переселенців основною є проблема їх адаптації за новим місцем проживання. З боку приймаючого соціуму суб'єктами адаптації

є: органи державної влади, місцеве самоврядування, громадські організації, різноманітні соціальні інститути, а також місцеві мешканці та представники інших груп і національних меншин. Серед відомих основних стратегій адаптації (інтеграція, асиміляція, сегрегація / сепарація, маргіналізація) найбільш оптимальною як для окремого індивіда, так і для цілого суспільства є модель інтеграції. Згідно з цією моделлю, інтегрована особа або група осіб здобуває ті самі права і обов'язки, що й решта членів суспільства, стає його частиною, повноправним і активним суб'єктом.

Розглянемо сфери розвитку процесів інтеграції приймаючих громад та ВПО зазначених у наукових роботах С. М. Задорожної [1]. Важливими сферами інтеграції є: правова, економічна, соціальна, ментальна, культурна та соціальні групи (такі як: жінки, люди з особливими потребами, діти, молодь, громадські організації). Кожна зі сфер сприяє взаємообміну між громадами та ВПО.

Економічна сфера направлена на створення робочих місць, нових підприємств, перехід до здорової конкуренції через розвиток справжніх ринкових відносин, залучення інвестицій в соціально-економічний розвиток територій проживання, розвиток соціальної інфраструктури, залучення спонсорських, донорських коштів на розвиток місцевих громад під створені спільні проекти та розвиток нових громадських центрів, організацій.

Сфера соціальних груп приймається створенням спільних культурних, просвітницьких та публічних заходів, які об'єднують певні категорій переселенців, сприяють формуванню нових здорових відносин та орієнтовані на з'єднання цілей й інтересів.

Соціальна, правова, культурна, ментальна інтеграція сприяє формуванню доброзичливого клімату, правоті дисципліни, налагодженню більш розгалужених і тісних соціальних зв'язків та взаємозбагаченню у всіх сферах суспільного життя як ВПО, так і місцевих громад.

Необхідно зауважити, що процес інтеграції ВПО у приймаючу громаду, вигідний для обох сторін. Так, сторона місцевого самоврядування отримує прогрес у відновленні гуманітарного, гуманістичного та людського розвитку, обмін досвідом, історична й економічна просвіта, певні інновації, а також використання інтелектуального та творчого потенціалу для зміцнення і розвитку самої громади.

Представник ВПО, у свою чергу, отримує від приймаючої громади право на отримання житла, робочі місця і з ними можливість розвивати економічні активності у новому середовищі, отримання гуманітарної допомоги продовольчої та непродовольчої, отримання юридичної та психологічної допомоги.

Проаналізувавши низку наукових робіт, ми бачимо, що існують проблеми які гальмують процес інтеграції переселенців у приймаючу громаду. Досі є проблема реалізації ВПО отримання житла, так як більшість переселенців живуть у приватному секторі з родичами, друзями або в орендованих помешканнях. Наразі існує державна програма по забезпеченню житлом осіб, які постраждали внаслідок збройної агресії російської федерації. Вона

передбачає забезпечення переселенців житлом через надання державної підтримки у вигляді сплати державою 50 % вартості придбання житла або пільгового іпотечного житлового кредиту. Також до проблематики можемо віднести терміни використання наданим громадою житла, оскільки у більшості випадків це короткострокові або тимчасові помешкання, у свою чергу люди потребують постійного перебування.

Не менш значущими є проблеми інтеграції внутрішньо переміщених осіб у сфері освіти. Перша проблема, з якою стикаються батьки, – це зарахування дітей до закладу освіти на новому місці і ця проблема здебільш пов'язана з нестачею повного пакету документів. Друга причина – психологічний стан дитини, через несподівані травматичні події, що зумовили виникнення непродуктивних стратегій подолання труднощів. Взагалі питання освітнього процесу під час повномасштабної війни наразі є відкритим і потребує подальшого законодавчого розвитку. Україна зіткнулась з найскладнішим випробуванням, шок від якого змусив кожного українця перелаштовувати наше життя в усіх сферах.

Незважаючи на впливовий вклад зарубіжних і українських науковців, низка проблем пов'язаних з ВПО залишається не вирішеною. Подальшого дослідження потребують окремі питання інтеграції вимушено переміщених осіб для пошуку оптимальних шляхів їх вирішення. Місцеве самоврядування стикається з низкою складних викликів: це необхідні допомоги армії, забезпечення продовження надання послуг, ліквідація аварії руйнувань, забезпечення внутрішньо переміщених осіб, кількість яких впливає на демографію, бюджет, мережі послуг, житловий фонд, на місцевий ринок праці і все це підкріплюється зменшенням надходжень бюджету, дефіциту людських ресурсів та інфляції.

#### ЛІТЕРАТУРА:

1. Задорожна С. М. Стан інтеграції внутрішньо переміщених осіб у місцеві громади: соціологічний аспект / С. М. Задорожна, І. Г. Карпова. *Проблеми соціальної роботи: філософія, психологія, соціологія*. 2018. № 1 (11). С. 26 – 35.
2. Електронний ресурс. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3649695-v-ukraini-oficijno-zareestruvali-4-867-106-pereselenciv.html> (дата звернення 16.03.2023).
3. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб: Закон України від 20 жовтня 2014 року № 1706-VII [Електронний ресурс]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text> (дата звернення 16.03.2023).
4. Риндзак О. Т. Соціокультурні аспекти інтеграції внутрішньо переміщених осіб у регіональному вимірі. *Регіональна економіка*. 2016. № 3. С. 120 – 127.

УДК 364.62-054.73] – 787.26

**Шашкіна Вікторія Максимівна,**  
здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти  
зі спеціальності 231 Соціальна робота,  
Запорізький національний університет;  
*науковий керівник: Заверико Наталія Віталіївна,*  
кандидат педагогічних наук, професор,  
Запорізький національний університет

## **ОРГАНІЗАЦІЯ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО СУПРОВОДУ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ У ГРОМАДІ**

У зв'язку з повномасштабною війною Росії проти України та введенням воєнного стану українське суспільство зіткнулося з цілою низкою загроз і зазнало суттєвих змін. Однією з найбільш незахищених категорій суспільства є внутрішньо переміщені особи, які безпосередньо знаходять прихисток для себе у об'єднаних територіальних громадах.

Згідно із статтею 1 Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб», внутрішньо переміщеною особою вважається та особа, яка юридично є громадянином України, постійно проживає на території України та яку змусили, або була змушена особисто, покинути місце постійного проживання в результаті чи задля уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, розповсюджених проявів насильства на територіях, де ведуться бойові дії, порушень прав та свобод громадянина, а також з метою уникнення надзвичайних природних та техногенних ситуацій, що можуть виникнути» [1].

Міністерством соціальної політики України станом на березень 2023 р. зареєстровано майже 5 мільйонів внутрішньо переміщених осіб, а фактично їх кількість – 7 мільйонів. Особливої гостроти сьогодні набуває питання соціально-психологічного супроводу цієї категорії населення. З точки зору ресурсного підходу, вимушене переміщення супроводжується втратою або зменшенням доступу до накопичених ресурсів: житла, іншого нерухомого та рухомого майна, комунальної інфраструктури, ринку праці, дружніх, сімейних та інших соціальних зв'язків тощо [2]. Тому для надання ефективної психологічної та соціальної допомоги насамперед важливим є розуміння стану та проблем внутрішньо переміщеної особи.

Однією з основних проблем, з якими стискаються внутрішньо переміщені особи, є прийняття нового місця проживання. Для цього особі важливо зрозуміти обставини та необхідність тимчасової зміни місця проживання. Першим кроком для ініціювання прийняття є процедура реєстрації за новим місцем проживання. Процедура реєстрації також є підставою для отримання різної допомоги в майбутньому та більш комфортних умов адаптації. Важливо зазначити, що проблеми прийняття нового місця проживання можуть бути викликані різницею в житлових умовах з попереднім місцем. З цією проблемою

стикаються міські жителі, які вимушено переїжджають у передмістя. Міським жителям, які проживають у сільській місцевості, може бракувати мобільності та соціальної взаємодії через малу чисельність населення та різні інтереси, що позбавляє сільських мешканців можливостей для проведення різноманітного дозвілля та отримання освітніх послуг [3]. Тому, все це значною мірою залежить відприймаючої громади, готовності прийняти внутрішньо переміщених осіб як нових членів, а не тимчасових мешканців, з повагою віднестися до минулого переміщених, їх політичних поглядів, веденню побуту та мови спілкування.

Емоційно-психологічний стан внутрішньо-переміщених осіб, які пережили травматичний досвід має важливе значення. Адже через травматичний досвід можуть виникати наступні психологічні ускладнення:

- розгубленість думок, через що особа не може виконати задачі, які загалом звикла виконувати;
- поява відчуття некерованості процесами у житті, або відчуття, що «кудись несе»;
- втрата суб'єктивності, відчуття ніби хтось керує вашим життям замість вас;
- стан жертви;
- відсутність можливості прогнозувати власне майбутнє;
- відчуття власної незахищеності навіть коли у абсолютно безпечному місці.

Внутрішньо переміщені особи, які особисто вирішили виїхати з територій ведення бойових дій та перебувають у новому соціальному становищі, мають за мету змінити свою нинішню життєвуситуацію, стати успішними у новому середовищі та загалом знайти себе там. Такого роду труднощі можуть викликати зниження рівня віри у себе та власні можливості, відхід від соціальних подій та контактів, можуть приводити до безсоння, апатії, дратівливості, депресивного стану, різного роду неврозів.

У такому випадку організація соціально-психологічного супроводу включає співпрацю з місцевими органами влади, громадськими організаціями, закладами охорони здоров'я для ефективного забезпечення дотримання прав та інтересів внутрішньо переміщених осіб у громаді. Соціально-психологічний супровід внутрішньо переміщених осіб, має вирішувати такі завдання:

1. Формувати активну життєву позицію внутрішньо переміщених осіб та запобігати соціальній інвалідизації таких осіб за рахунок підвищення їхньої фінансової компетентності чи/та розширення діапазону їхніх умінь та навичок.
2. Відповідати на актуальні потреби цільової групи та враховувати соціально-культурні контексти. Тобто, планувати певну варіативну складову програми, яка даватиме змогу реагувати на зміни, оскільки супровід зазвичай розтягнутий у часовій перспективі.
3. Реалізовувати принципи травмо чутливості та гендерної чутливості, тобто враховувати як гендерні відмінності, так і особливості людей, що пережили травматичні події (постійні стреси, підвищена тривожність тощо).

4. Активізувати власні ресурси внутрішньо-переміщених осіб, розвивати у них суб'єктність. Упровадження програм має підкріплюватись елементами, спрямованими на розвиток емоційної сфери, навичок саморегуляції, комунікативних умінь тощо [4].

Під час оцінки ефективності виконання плану соціально-психологічного супроводу важливо проводити не лише загальну оцінку після закінчення роботи з клієнтом, а обговорювати та оцінювати разом з клієнтом проміжні результати (що вдалося, що не вдалося, чому?). Така система дозволить:

- по-перше, разом з клієнтом визнавати його успіхи! Надалі цей позитивний досвід можна використовувати як ресурс клієнта;

- по-друге, оперативно реагувати на те, що не виходить, одразу з'ясовувати причини та намагатися їх усунути. Таким чином, час не буде втрачено;

- по-третє, допоможе оперативніше враховувати обставини в житті особи, які можуть змінюватися в процесі роботи, та коригувати перелік потреб клієнта [3].

Благодійна організація «Благодійний фонд «Сподівання» (Запоріжжя), місією якої є всебічна допомога вимушеним переселенцям і біженцям, їх соціально-психологічна і гуманітарна підтримка, співпрацює із громадами Запорізької області. У рамках одного з проєктів фонду «Крокуємо разом-2 (підтримка нужденних у кризових умовах)», метою якого є забезпечення гуманітарних потреб населення (їжа, вода, гігієнічні набори, дитячі набори) БО «БФ «Сподівання» надає послуги медичного, психологічного, юридичного консультування, соціальну допомогу та/або переадресацію до партнерських організацій та спеціалізованих закладів (закладів охорони здоров'я, юридичних організацій, центрів соціальної допомоги, центрів реєстрації та евакуаційних пунктів тощо).

На сьогодні активно здійснюється співпраця з громадою для підтримки тимчасово-переміщених осіб, БО «БФ «Сподівання» допомагає людям, які втратили все, зрозуміти як адаптуватися у новому місті та умовах і продовжити жити, не забуваючи турбуватися про себе і своє здоров'я. Розвиток у тимчасово переміщених осіб навичок самодопомоги є пріоритетним напрямом фонду. На сьогодні вдалося вже допомогти більше 1000 особам з числа внутрішньо переміщених з Запорізької та Донецької областей.

Виходячи з вищевикладеного, створення сприятливого середовища дасть змогу забезпечити більш ефективне відновлення життєвого світу внутрішньо переміщених осіб за рахунок зниження рівня фонового стресу від взаємодії з державними органами, місцевими жителями та інформаційним простором.

Отже, організація соціально-психологічного супроводу внутрішньо переміщених осіб в громаді має на меті допомогти цим людям адаптуватися до нових умов життя, забезпечити їхню соціальну підтримку та психологічний комфорт. Сам зміст супроводу залежить в рівній мірі від зовнішніх чинників (місце перебування, родина, ближчі мешканці, громада міста перебування), так і від внутрішніх чинників (емоційний стан людини, травматичний досвід,



власні внутрішні відчуття людини). Саме тому, необхідно надавати соціально-психологічний супровід внутрішньо переміщеним особам вигляді комплексу довготривалих та системних заходів щодо психологічної підтримки та соціального сприяння переміщених осіб у процесі інтеграції в нову громаду, а головною метою є створення сприятливих та дружніх умов життя на новому місці задля попередження виникнення ускладнень та загострень психологічних станів переміщених осіб [5]. Коли відбувається розділення на життя до і після травми, наприклад, до війни людина була дружиною, мамою, подругою, медсестрою, займалася садівництвом, то після – вона розпочинає звужувати свою життєву позицію до рівня «переселенка». Важливо знайти і якомога раніше відновити зв'язки між минулим та теперішнім, відновити ту картину світу, яка була до травми, опираючись на професійну приналежність, на рольову приналежність, на відновлення тієї поведінки, яку можна відновити в теперішніх умовах життя [3].

### ЛІТЕРАТУРА:

1. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб: Закон України від 19.12.2017 р. № 2249-VIII: станом на 27.10.2022 р. [Електронний ресурс]. URL: <http://surl.li/bkhnf>.
2. Тітар І.О. Поняття та критерії адаптації й інтеграції внутрішньо переміщених осіб і умови скасування статусу переселенця. Науковий журнал *Український соціум*. Київ, 2016. С. 59 – 60.
3. Психосоціальна допомога внутрішньо переміщеним дітям, їхнім батькам та сім'ям з дітьми зі Сходу України: посіб. для практиків соціальної сфери / Мельник Л.А. та ін.; за ред. Волинець Л. С. Київ: Калита, 2015. 72 с
4. Соціальна робота з внутрішньопереміщеними особами в сучасних умовах: навч. посіб. [для студ. і магістр. спец-тей «Соц. робота» і «Соц. педагогіка»] / І.О. Григоренко, Н. М. Савельєва. Полтава: ПНПУ, 2017. 100 с.
5. Гундертайло Ю.Д. Організація соціально-психологічного супроводу внутрішньо переміщених осіб. *Збірник наукових праць. Інститут соціальної та політичної психології НАПН України*. 2021. Випуск 10 (24) [Електронний ресурс]. URL: <http://surl.li/fsxla>.

УДК 364.4-055.5/.7 (477) "364"

**Ясточкіна Ірина Анатоліївна,**  
кандидат психологічних наук, доцент,  
Український державний університет  
імені Михайла Драгоманова

## **ВПЛИВ ВІЙНИ НА СТАНОВИЩЕ СІМЕЙ З ДІТЬМИ В УКРАЇНІ**

Військові дії, спричинені широкомасштабним вторгненням та відкритою збройною агресією російської федерації, призвели до переміщення всередині держави та поза її межами значної кількості осіб. Люди були змушені покинути свої домівки в пошуках безпечного місця перебування. Переважна більшість цих осіб – жінки та діти.

Станом на січень 2023 року в Україні офіційно зареєстровано 4 867 106 ВПО, а за міжнародними оцінками кількість внутрішніх переселенців перевищує 7 мільйонів громадян. Ще понад 4 мільйони осіб зареєструвалися для отримання тимчасового захисту у Європі. Частина населення опинилася на окупованих територіях, а багатьох примусово вивезли до російської федерації [3].

Відповідно до досліджень дитячого фонду ООН ЮНІСЕФ економічна криза, через яку величезна кількість сімей повідомляють про значну втрату доходів, а також енергетична криза, спричинена війною, мають руйнівний вплив на добробут дітей і сімей. Опитування ЮНІСЕФ показало, що 80% респондентів зауважили погіршення свого економічного становища. Аналіз ЮНІСЕФ засвідчує, що відсоток дітей, які живуть у бідності, майже подвоївся (з 43 % до 82 %). Особливо гострою є ситуація для мільйонів переміщених осіб в Україні [1].

Війна також має руйнівний вплив на психічне здоров'я та благополуччя дітей. За оцінками у 1,5 мільйона дітей проявляються ризики депресії, тривожності, посттравматичного стресового розладу та інших проблем психічного здоров'я з потенційними довгостроковими наслідками [1].

Доступ дітей і сімей до основних послуг катастрофічно погіршився. Понад 800 медичних закладів в Україні було пошкоджено або зруйновано внаслідок обстрілів і авіаударів. У результаті таких нападів гинуть і отримують серйозні травми пацієнти, в тому числі діти, а також медичний персонал, а доступ до медичної допомоги обмежується [1].

Результати комплексного дослідження «Як війна змінила мене та країну. Підсумки року», проведеного соціологічною групою «Рейтинг», містять такі дані стосовно матеріально-економічного становища українців, їхнього самопочуття. Оцінюючи фінансову ситуацію у підсумках 2022 року, дві третини опитаних фіксують погіршення свого матеріального становища, третина – відсутність змін. Планування майбутнього є важливим показником адаптації до змін: 45% наразі не планують своє життя взагалі. Кількість тих, хто має плани на кілька років уперед знизилася з 23 % до 19 % [2].

Наразі негативні емоції більш виражені, ніж позитивні, а отже сум (4.8) і злість (4.6) переважають радість (4.1) і натхнення (4.3), між якими розташувався страх (4.2) та розчарування (4.1). А найбільш вираженими залишаються хвилювання (5.0) і інтерес (4.8), які не є однозначно ні позитивними, ні негативними – це залежить від контексту [2].

За рік відчуття любові до себе знизилася, а ось любов до інших – зросла, спрацювала тенденція афіліації (бажання бути разом з іншими), індивідуальне тут поступається колективному.

На початку повномасштабного вторгнення 44 % українців довелося тимчасово розділитися зі своєю сім'єю. Через рік таких лише 21 %. Більшість тих, кому довелося розділитися з родиною, пройшли це випробуванням, а у 20% їх стосунки навіть покращилися [2].

Війна призвела до втрати роботи не менш як для третини працездатного населення, особливо складна ситуація для ВПО й мешканців зон бойових дій: половина з них втратили свою роботу. Навіть серед тих, хто зміг продовжити працювати під час війни, половина зазнали зменшення заробітної плати [2].

За останні півроку кількість тих, хто втратив рідних зросла майже вдвічі (з 9 до 17 %), як і зросла кількість тих, чий близькі зазнали поранень (з 8 до 13 %). Водночас, фіксується зростання тих, хто говорить про погіршення стану здоров'я (з 25 до 33 %), а також зменшення кількості тих, хто говорить про втрати доходів (з 38 до 31 %) [2].

Згідно з результатами опитування, проведеного серед матерів українських дітей віком від 3 до 17 років, на замовлення проєкту «Дій для дітей України» (Ukraine Children's Action Project), 42 % дітей навчаються у школах/садочках онлайн, 29 % – за змішаною формою (як онлайн, так і в приміщеннях закладів), 26 % – постійно відвідують навчальні та виховні заклади. Лише 3% – на домашній формі навчання [5].

Більше половини опитаних матерів дітей, які навчаються в школах/садочках, зазначили, що оголошення повітряної тривоги, відключення електроенергії або відсутність Інтернету були причинами пропусків занять їхніми дітьми майже щодня, або ж кілька днів на тиждень. Майже кожен п'ятий респондент зазначив про значне погіршення успішності навчання дитини та зниження якості навчального процесу.

60% дітей були свідками або учасниками тих чи інших подій, пов'язаних з війною. Найчастіше діти, за словами матерів, зазнавали наступних травмуючих подій: розлука з рідними та близькими (28 %), переїзд в інший регіон країни (25 %), обстріли та бомбардування (24 %), тривале перебування у холодному приміщенні (17 %). Переїжджали за кордон – 11 %, перебували в окупації – 8 %, були свідком смерті рідних або близьких – 6 %, втратили житло – 5%, зазнали голоду та відсутності води – 5 % [5].

Серед форм допомоги з початку війни респонденти найчастіше отримували продукти харчування (40 %), грошові перекази або фінансову допомогу (38%). Також відносно частіше отримували непродовольчу допомогу (одяг, предмети гігієни, ковдри тощо) (17 %) [5].

В Україні в умовах воєнного стану працює 590 спеціалізованих служб підтримки осіб, які постраждали від домашнього насильства та / або насильства за ознакою статті, 59 служб, окрім виконання основних функцій, забезпечують розміщення внутрішньо переміщених осіб або надання гуманітарної допомоги. Зараз, є нагальна потреба переорієнтувати роботу цих служб на допомогу постраждалим від воєнних злочинів [4].

За підтримки UNFPA (Фонду у галузі народонаселення ООН в Україні) розгорнуто 24 мобільні психосоціальні бригади у 12 областях (Запорізькій, Дніпропетровській, Полтавській, Одеській, Вінницькій, Закарпатській, Тернопільській, Чернівецькій, Хмельницькій, Львівській, Волинській та Івано-Франківській). До війни мобільні бригади працювали у 30 містах, зараз ведеться робота по розширенню мережі вдвічі [4].

Для допомоги органам місцевого самоврядування у забезпеченні послугами громадян, Міністерство соціальної політики України розробило методичні рекомендації щодо організації надання соціальних послуг в умовах воєнного стану [6].

Кількість сімей, які потребуватимуть надання соціальних послуг, в тому числі екстрено/кризово в подальшому зростатиме. Турбота про сім'ю, попередження складних життєвих обставинах є і буде пріоритетним напрямком державної соціальної політики.

#### ЛІТЕРАТУРА:

1. Війна в Україні штовхає ціле покоління дітей до краю прірви – ЮНІСЕФ. *ЮНІСЕФ*: веб-сайт [Електронний ресурс]. URL: <https://www.unicef.org/ukraine/press-releases/war-ukraine-pushes-generation-children-brink-warns-unicef> (дата звернення: 10. 03. 2023).

2. Комплексне дослідження: Як війна змінила мене та країну. Підсумки року. *Соціологічна група «Рейтинг»*: веб-сайт [Електронний ресурс]. URL: [https://ratinggroup.ua/research/ukraine/kompleksne\\_dosl\\_dzhennya\\_yak\\_v\\_yna\\_zm\\_nila\\_mene\\_ta\\_kra\\_nu\\_p\\_dsumki\\_roku.html](https://ratinggroup.ua/research/ukraine/kompleksne_dosl_dzhennya_yak_v_yna_zm_nila_mene_ta_kra_nu_p_dsumki_roku.html) (дата звернення: 09. 03. 2023).

3. Міністерство з питань *реінтеграції тимчасово окупованих територій України: підсумки 2022 року*. Міністерство з питань *реінтеграції тимчасово окупованих територій України*: веб-сайт. [Електронний ресурс]. URL: [https://www.minre.gov.ua/sites/default/files/prezentaciya\\_za\\_2022\\_rik\\_5\\_nova.pdf](https://www.minre.gov.ua/sites/default/files/prezentaciya_za_2022_rik_5_nova.pdf) (дата звернення: 10. 03. 2023).

4. Мінсоцполітики та Фонд у галузі народонаселення ООН в Україні продовжують співпрацю з надання допомоги постраждалим від війни. *Міністерство соціальної політики України*: веб-сайт [Електронний ресурс]. URL: <https://www.msp.gov.ua/news/21824.html?PrintVersion> (дата звернення: 10. 03. 2023).

5. Проблеми українських дітей під час війни (27 січня – 1 лютого 2023). *Соціологічна група «Рейтинг»*: веб-сайт [Електронний ресурс]. URL: [https://ratinggroup.ua/research/ukraine/problems\\_of\\_ukrainian\\_children\\_in\\_conditions\\_of\\_war\\_january\\_27-february\\_1\\_2023.html](https://ratinggroup.ua/research/ukraine/problems_of_ukrainian_children_in_conditions_of_war_january_27-february_1_2023.html) (дата звернення: 09. 03. 2023).

6. Рекомендації щодо організації надання соціальних послуг в умовах воєнного стану. *Асоціація міст України*: веб-сайт [Електронний ресурс]. URL: [https://www.auc.org.ua/sites/default/files/sectors/u-140/lystoda-rekomendacii\\_socposlugu\\_1646898338.pdf](https://www.auc.org.ua/sites/default/files/sectors/u-140/lystoda-rekomendacii_socposlugu_1646898338.pdf) (дата звернення: 09. 03. 2023).

### СЕКЦІЯ 3. ПЕРСПЕКТИВНІ НАПРЯМИ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ У ГРОМАДАХ УКРАЇНИ

УДК 364.044

**Альохін Михайло Михайлович,**  
доктор філософії із соціальної роботи  
директор Приватного закладу освіти  
«КМДШ» Осокорки»,  
старший викладач кафедри філософії,  
НТУУ «КПІ ім. Ігоря Сікорського»

#### ОСВІТНЯ ІНСТИТУЦІЯ ЯК СУБ'ЄКТ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ У ГРОМАДІ ІЗ ОСОБАМИ, ЯКІ ПОСТРАЖДАЛИ ВНАСЛІДОК ВІЙНИ

*Пам'яті Вячеслава (Гриваса) Башти (1995 – 2022) –  
мого одноклассника, славетного та відважного воїна,  
мужнього та незламного Захисника України*

Жорстоке та цинічне вторгнення російських військ в Україну докорінним чином змінило життєві цінності та сенси багатьох українців, а разом із тим – операційний функціонал численних об'єктів соціальної інфраструктури. Чи не найбільше змістити фокус основної діяльності довелося закладам освіти, які традиційно є осередками соціальної роботи в громадах, зокрема, через масштабність своєї мережі, високий рівень довіри та побудовані суб'єкт-суб'єктні взаємини між педагогами як суб'єктами соціальної роботи та родинами учнів як її об'єктами.

Суттєвим чином розширився і перелік осіб, які постраждали внаслідок війни: за даними, опублікованими у січні 2023 року Організацією Об'єднаних Націй, від початку повномасштабного вторгнення майже 8 мільйонів українців виїхали за кордон; відповідно до офіційної статистики Мінреінтеграції України у лютому 2023 року 4,8 мільйони співвітчизників перебували на обліку як внутрішньо переміщені особи, хоча їх чисельність за заувагами самого відомства може становити до 7 мільйонів осіб. Окрім того, як окремі групи клієнтів соціальної роботи, які постраждали внаслідок війни, вартує виділити дітей та дорослих, які пережили окупацію або які й досі перебувають на окупованих територіях; які є жертвами насильства, здійсненого окупантами та/або колаборантами; які втратили рідних та/або домівку; які стали свідками активних бойових дій та/або вчинення воєнних злочинів. Безумовно, травма війни та обумовлений нею колективний постравматичний синдром закарбуються у ментальному коді української нації, проте допоки триває активна фаза війни й укладається національна стратегія примирення, реінтеграції деокупованих територій, здійснюється пошук інструментів та ресурсів для реалізації «Декларації Лугано», виникає нагальна потреба

нівелювати, або бодай мінімізувати, ті соціальні, психоемоційні або побутові виклики, які виникли в результаті збройної агресії проти України.

Освітні інституції України у своїй більшості стали своєрідною першою лінією соціального фронту, позаяк саме на їх базі були розгорнуті тимчасові гуртожитки для розміщення ВПО, волонтерські ініціативи, пункти для видачі гуманітарної допомоги, а наразі функціонують «Пункти незламності».

Із перших днів повномасштабного вторгнення на базах закладів соціальної інфраструктури було розгорнуто місця компактного проживання (МКП) – осередки, де за даними Мінреінтеграції України, проживає близько 1 мільйона громадян. Здебільшого зазначені МКП були облаштовані саме у закладах освіти: під ці потреби було виділено кімнати гуртожитків закладів вищої освіти, які є вільними на період дистанційного навчання; переобладнано школи та дитячі садочки, у яких навчальні кімнати відтепер слугують колівінгом для ВПО. Офіційної статистики щодо чисельності осіб, які проживають саме на базах закладів освіти, у публічному просторі немає, проте різного роду інформаційні повідомлення засвідчують масштабність цього показника. Зокрема, голова Львівської ОДА М. Козицький у одному із інтерв'ю обіцяє «...забезпечити 25-40 тисяч ВПО, які тимчасово проживають у закладах освіти, тимчасовими квартирами та місцями в гуртожитках...» [4]; в. о. Криворізького міського голови Ю. Вілкул, інспектуючи одне із МКП, розташоване на базі однієї із шкіл, зазначив, що «...у місті зареєстровано понад 62 тисячі переселенців, для яких підготовлено 86 місць компактного проживання, і це школи, дитячі садочки та гуртожитки...» [2], а у матеріалі «У Полтаві в школах і дитсадках розміщують переселенців з обстріляного Харкова» інтернет-видання «Полтавщина» автор М. Лисогор зазначає, що «...більшість переселенців розміщують в школах та дитячих садочках; їх селять в актових залах, класах для ГПД тощо...», і перелічуючи потреби МКП у матрацах та постільних наборах, вказує 24 заклади загальної середньої освіти, які облаштовані під такі тимчасові прихистки [5].

Окрім переобладнання фізичного простору закладів освіти під МКП, на працівників освітньої сфери було покладено подвійне навантаження: продовжуючи здійснювати педагогічну діяльність он-лайн, більшість із них сьогодні виконують громадські доручення, зокрема, чергують, у тому числі й у нічні зміни, у МКП; організовують там побут для ВПО, здійснюють видачу гуманітарної допомоги.

Крім того, після запуску у листопаді 2022 року на тлі масових обстрілів критичної інфраструктури, українською владою проекту «Пункт незламності» більшість закладів освіти, особливо у малочисельних населених пунктах, була задіяна і під реалізацію цієї урядової ініціативи. Окрім виконання організаційної діяльності та чергування на таких пунктах, педагогічні працівники стикаються із специфічними запитами від їх відвідувачів, зокрема, щодо надання консультаційної допомоги про можливості поселення, отримання гуманітарної допомоги та соціально-психологічної підтримки.

У контексті останнього запиту дуже влучно схарактеризував Микола Скриба, експерт напряму «Освіта» Українського інституту майбутнього, появу у функціоналі закладів освіти нової – терапевтичної функції, яку він вбачає у роботі педагогів із тривожністю, із навчанням дітей долати внутрішній стрес [1]. Об'єктивно обумовлює цю потребу високий рівень травматизації українських дітей внаслідок російської збройної агресії.

За результатами опитування молоді, проведеного наприкінці березня – початку квітня 2022 року, українська молодь стривожена за долю кого-небудь (46,1 %), відчуває напругу (44,4 %) та тривогу (42,5 %). У зв'язку із цим, на їхню думку, мало змінитися і головне завдання школи: лише 12,1 % опитаних визначали його як потребу підготовки до ЗНО, тоді як 56,9 % вказали, що школа має дати засвоїти учням мінімум теоретичних та практичних знань з усіх предметів; а 65,4 % школярів визначили, що сьогодні завдання шкільної освіти має полягати у допомозі учням повернутися до звичного способу життя [3].

Разом із тим, закладам освіти як осередкам соціальної роботи у громадах, усвідомлюючи свою роль чи ні, на наше щире переконання, варто спрямовувати свої зусилля не лише на поточну основну (освітню) діяльність, участь у волонтерських ініціативах, але і підготовку педагогів до реалізації цієї терапевтичної функції. Позаяк у найближчому майбутньому саме освітні інституції зіштовхнуться одночасно з 5 категоріями здобувачів освіти, які повернуться із різноманітним, часом діаметрально протилежним соціокультурним досвідом, який може взаємо виключати сформовані у них цінності: від осіб, які перебували за кордоном у сприятливих умовах; осіб, які перебували на умовно безпечних територіях України; осіб, які перебували на прифронтових територіях; осіб, які пережили окупацію на батьківщині до осіб, які на тривалий час перебували в окупації, у т. ч. були насильно вивезені з території України. У такому випадку, окрім роботи із очевидним різноманітним рівнем освітніх втрат, закладам освіти доведеться на локальному рівні реалізовувати власну програму примирення між цими здобувачами освіти, їх родинами; формувати нові ідентичності дітей та молоді, базовані на проукраїнській державницькій позиції, повазі до гуманізму та верховенстві права. Крім того, саме заклади освіти, враховуючи табуїзованість, яка хоч і дещо скоротилася у період війни, серед українців сфери підтримки ментального здоров'я, продовжать виступати осередками надання психологічної допомоги не лише для дітей та молоді, але і для членів їх родин, зокрема, й тих, які пережили родинні втрати або стали свідками вчинення воєнних злочинів.

Констатуємо, що в умовах змін, обумовлених повномасштабною російською воєнною агресією в Україні, освітні інституції вже набули і продовжать набувати суб'єктність у соціальній роботі, розширюючи свій фокус уваги на терапевтичну діяльність, підтримку психічного здоров'я дітей та молоді, членів їх родин, формування проактивної, державницької позиції серед мешканців громади, стаючи справжнім осередком її соціального життя.

**ЛІТЕРАТУРА:**

1. Життєстійкість і самозарадність – ключові навички, які має розвивати українська школа [Електронний ресурс]. URL: <https://osvitoria.media/experience/zhyttestijkist-i-samozaradnist-klyuchovi-navychky-yaki-maye-rozvyvaty-ukrayinska-shkola/>.
2. Кривий Ріг, приймаючи десятки тисяч переселенців, не лише надає їм гуманітарну, психологічну, медичну допомогу, а й вирішує питання освіти дітей «нових криворіжців» [Електронний ресурс]. URL: [https://kr.gov.ua/ua/news/pg/70922310923596\\_n/](https://kr.gov.ua/ua/news/pg/70922310923596_n/).
3. Мельник М. Ю. Освіта в умовах воєнного стану: результати опитування. *Вісник Національної академії педагогічних наук України*. 2022. № 4 (1).
4. Переселенців зі шкіл можна виселити лише за умови забезпечення житлом [Електронний ресурс]. URL: <https://varianty.lviv.ua/89312-pereselentsiv-zi-shkil-mozhna-vyselyty-lyshe-za-umovy-zabezpechennia-zhytloom>.
5. У Полтаві в школах і дитсадках розміщують переселенців з обстріляного Харкова [Електронний ресурс]. URL: <https://poltava.to/news/65039/>.



УДК 378.091.33:364.4 – 053.9

**Бибик Дар'я Дмитрівна,**  
доктор філософії в галузі Соціальна робота, доцент,  
доцент кафедри соціальної освіти та соціальної роботи;  
Український державний університет імені Михайла Драгоманова;  
**Шпаковська Віта Володимирівна,**  
здобувач магістерського рівня вищої освіти  
зі спеціальності Соціальна робота,  
Український державний університет імені Михайла Драгоманова

## **ІННОВАЦІЙНІ МОДЕЛІ НАДАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ ЛЮДЯМ ПОХИЛОГО ВІКУ: СПЕЦИФІКА ТА ПРАКТИКИ ВПРОВАДЖЕННЯ**

Згідно зі статистичними даними майже чверть населення України становлять люди, вік яких сягнув 60 років. Ця категорія суспільства, як і будь-яка інша, має свої специфічні соціальні потреби що вимагає розробки відповідної моделі надання соціальних послуг та соціальної підтримки. Орієнтація на інновації у сфері надання соціальних послуг повинна вирішити основні проблеми, забезпечити необхідний рівень та якість життя літніх людей [4].

Як правило, переходячи новий віковий рубіж змінюється поведінка людини, формуються нові відносини з оточуючими, здійснюється переосмислення цінностей, ставлення до дійсності тощо. У деякого цей процес відбувається довго, хворобливо, супроводжується деструктивними переживаннями, пасивністю, невмінням знайти нові сфери активності, обмеженням контактів, невмінням позитивно оцінити себе і навколишній світ. Інша категорія людей адаптується швидко, й насолоджується новим способом життя.

Зрозуміло, що саме перша категорія людей похилого віку потребує соціальної підтримки та професійної допомоги фахівців сфери соціального захисту. Подібна підтримка передбачає вивчення провідного теоретичного та практичного досвіду соціальної роботи, який висвітлено в роботах зарубіжних (Дж. Ентоні, Р. Сінг, Д. Бромлей, М. Ватлер, А. Роуз, Ен Орбах, ін.) та вітчизняних вчених (І. Мартинюк, В. Робак, О. Ніколенко та ін.).

Людям похилого віку як суб'єкту споживання соціальних послуг притаманні деякі риси, що визначаються соціальними та фізіологічними чинниками [3]. Визначимо найважливіші з них.

Фізіологічні особливості людей похилого віку визначаються загальним зниженням рівня активності перебігу фізіологічних процесів та загостренням хронічних та вікових хвороб й виявляються такими ознаками [4]:

- зміна серцевого ритму (тахікардія, аритмія, брахікардія тощо);
- зниження працездатності;

- зниження захисних властивостей організму;
- погіршення мозкової діяльності, деменція, погіршення пам'яті;
- погіршення координації рухів;
- погіршення функціонування аналізаторів та сповільнення швидкості сприйняття подій та ін.

Психологічні особливості людей похилого віку здебільшого виявляються у вигляді:

- порушення сну;
- зниження концентрації уваги, ригідність уваги;
- поганого настрою та загального зниження емоційного фону;
- підвищеної тривожності;
- надмірної чутливості до критики;
- загострення деяких акцентуацій характеру;
- замкненість;
- самотність та ін.

Усі перераховані вище особливості мають бути враховані в організації соціальної підтримки яка передбачає роботу в таких напрямках:

1. Прийняття себе в своєму віці та своєму тілі. Більшості людей притаманне заперечення власного старіння. На фоні даного заперечення люди похилого віку не бажають об'єктивно сприймати себе, своє тіло, відображення в дзеркалі і новий соціальний статус. На фоні цього літні люди часто ігнорують проблеми зі здоров'ям, що виникають на фоні вікових змін, нехтують своєчасним лікуванням, не задовольняють потребу організму у відпочинку, прагнучі зберегти колишній рівень фізичної та соціальної активності. Все це призводить до ще більших проблем зі здоров'ям та психологічного виснаження.

2. Підвищення самооцінки. Знижена самооцінка спричинює низку соціально-психологічних проблем, серед яких самотність, апатія, депресивні стани. Зниження самооцінки часто є прямим наслідком неприйняття себе та свого віку.

3. Переосмислення життєвих цінностей. Для багатьох людей основними життєвими цінностями є соціальні зв'язки, родина, робота. З досягненням пенсійного віку змінюються соціальні ролі та статус людини: діти виростають та дистанціюються від батьків, друзі, партнери в силу старіння також не можуть приділяти в достатній мірі часу для спілкування або й взагалі можуть йти з життя. Робота також залишається в минулому, а спілкування з колишніми колегами поступово сходить нанівець. Таким чином колись значимі речі займають все менше часу в реальному житті, створюючи порожнечу у світосприйнятті.

4. Пошук нових життєвих цілей. Вікова психологія стверджує, що діти, які ще не обтяжені жодними психологічними проблемами, пов'язаними з самооцінкою та особистими межами, обираючи власні життєві цілі спираються виключно на «подобається чи не подобається», а не на соціальне схвалення чи фінансове питання. Підлітки амбітні і думають, що впораються з усім світом. Молодь орієнтується на конкретні життєві ситуації. Зрілі люди аналізують

власні можливості. А от люди похилого віку, на жаль, часто вважають, що в їхньому віці потрібно споглядати результати своєї життєвої активності, а не визначати нові цілі, помилково вважають, що будь-яка ініціатива з їхнього боку буде засуджена чи розкритикована суспільством.

5. Усвідомлення власної соціальної цінності та визначення шляхів самореалізації [1]. В давнину найбільшою цінністю суспільства були знання та досвід. Саме тому найстарші представники соціуму користувалися найбільшою повагою та шаном. Однак із впровадженням новітніх технологій збереження інформації вже не потребує безпосередньої передачі від людини до людини, до того ж люди похилого віку часто не володіють навиками користування інноваційними досягненнями суспільства й на тлі цього часто відчують свою непотрібність й переживають особистісне знецінення.

6. Соціалізація в умовах нової реальності. Пройшовши попередні етапи соціальної підтримки люди похилого віку мають знайти своє нове місце в суспільстві, гармонійно увійти в нову соціальну групу та виявляти соціальну активність в межах своїх можливостей [2].

Реалізація роботи у вказаних напрямках має здійснюватися шляхом поєднання традиційних способів (консультація, бесіда, тестування тощо) та інноваційних для роботи з даною віковою групою технологій (арттерапія, самоосвіта, робота зі спогадами, робота з листами тощо). Розглянемо деякі форми роботи.

*Арт-терапія.* Технологія дає гарні результати у роботі з прийняття себе та власного тіла. Арт-терапевтичні вправи допомагають прийняти свій новий образ, побачити свої переваги.

*Робота з листами.* Доцільно використовувати для роботи з почуттям самотності. Технологія прописування почуттів та переживання та їх перечитування допомагає людям похилого віку приймати життєві події і виражати свої емоції.

*Робота із психосоматичними проявами.* Технологія застосовується для визначення причин хвороби, з'ясування її значення людини та виявлення її вторинної користі. Подібний формат роботи допомагає покращити самооцінку, самопочуття, підвищити рівень активності.

*Робота зі спогадами.* Технологія використовується для мотивації людей похилого віку до життєвої активності, формування у неї толерантного ставлення до старіння і невідворотності смерті. Робота зі спогадами допомагає людям похилого віку усвідомити причинно-наслідкові зв'язки їхньої реальності, зрозуміти як минуле визначило їх теперішнє і продовжує впливати на майбутнє, дозволяє оцінити особистісний досвід як значущий та яскравий.

Працівникам соціальної сфери варто розуміти, що не існує єдиного дієвого методу, який можна було б використовувати для консультування людей похилого віку. Лише вдале поєднання методів та технологій дає дієвий результат, що виявляється у спонуканні людей похилого віку з вдячністю озиратися на своє життя та узгоджувати нові цілі та нові аспекти життя.

**ЛІТЕРАТУРА:**

1. Бибик, Д.Д. (2022). Ціннісні орієнтації учнівської молоді України в умовах воєнного стану. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*, 26 (1). С. 43 – 54. [Електронний ресурс]. URL: <https://doi.org/10.32405/2308-3778-2022-26-1-43-54>.
2. Долинська, Л. В. (2010). Тренінг особистісно-професійної зрілості. Київ, Марич. С. 89 – 99.
3. Кривоконь Н. І. Соціально-психологічні особливості розвитку соціальних послуг людям літнього віку [Електронний ресурс]. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/46594085.pdf> (дата звернення: 11.03.2023).
4. Мартинюк, І. А. (2007). Психологічна допомога людям похилого віку або практикум з геронтології. *Практична психологія та соціальна робота*. № 1. С. 165 – 170.
5. Савельчук, І. Б. Інноваційні методи соціальної роботи з людьми похилого віку: специфіка та особливості впровадження. *Молодий вчений*. 2015. 2 (4). С. 95 – 98.

УДК 364-78

**Бойко Павло Анатолійович,**  
здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти  
зі спеціальності 231 Соціальна робота,  
Західноукраїнський національний університет (Україна);  
**Німко Віталій,**  
здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти  
зі спеціальності 231 Соціальна робота,  
Західноукраїнський національний університет (Україна)

## СОЦІАЛЬНА РОБОТА З ПЕРСОНАЛОМ: ЗАВДАННЯ ТА ФУНКЦІЇ

Складні умови, у які нині потрапила наша країна, потребує кардинального перегляду підходів до більшості сфер її життєдіяльності. Зокрема, посиленої уваги потребують працівники установ і організацій, які разом зі своїми роботодавцями потрапили у надзвичайні умови життя і праці. У цьому контексті особливої уваги набуває соціальна робота з персоналом, яка передбачає захист прав, задоволення потреб і вирішення соціальних проблем працівників.

Концептуальне бачення соціальної роботи з персоналом передбачає розгляд її як системи, що складається з низки відособлених, і одночасно взаємозалежних складових частин. Це суб'єкти СР в організації і їх повноваження, підсистема управління, форми і методи реалізації, об'єкти і об'єднуючі їх цілі, принципи, засоби та функції. Зокрема останні, на наш погляд, є достатньо важливими при розгляді даної проблематики.

Грунтовний аналіз цілої низки літературних джерел дав змогу виокремити основні функції реалізації соціальної роботи з персоналом [1 – 3].

1. Соціальне прогнозування і планування. Передбачає глибокий і різнобічний аналіз стану соціального середовища організації; осмислену діагностику, з'ясування і пояснення взаємозв'язків, які складаються між працівниками; передбачення того, який варіант вирішення назрілих соціальних проблем буде найбільш ефективним. Для цього необхідні надійні джерела отримання інформації, до яких, зокрема, можна віднести анкетування та опитування працівників, документи, що описують їх фінансове та соціальне становище, інформація, що стосується умов праці та відпочинку співробітників, виконання правил техніки безпеки в процесі здійснення функцій, позиція самих працівників в частині їх лояльності до організації, бажання працювати в сформованому колективі; формування загальної думки про існуючі взаємозв'язки на основі найбільш популярних соціологічних методів, таких як соціограма і інші, аналіз інтересів і потреб працівників в порівнянні з наявними у конкретної організації засобів.

2. Організаційно-розпорядчі та координуючі функції включають в себе кадрове, фінансове та ресурсне забезпечення реалізації програм соціального розвитку та соціальної роботи на організації, наявність спеціальних соціальних

технологій. Широко розвинені взаємозв'язки всередині організації різних структурних підрозділів, профспілок працівників, а також їх взаємозв'язок з різними органами державної влади, регіонального самоврядування. Така масштабна взаємодія передбачає розробку проектів рішень щодо соціальних питань, ретельне їх опрацювання та аналіз, затвердження організаційно-розпорядчих документів, таких як: накази, положення, розпорядження, спеціальні інструкції, методичні та практичні рекомендації щодо питань, що стосуються соціальної сфери. Підготовлювані проекти рішень повинні відповідати найбільш високим вимогам прийнятого в країні і регіоні загального, трудового та соціального законодавства.

Істотним фактором при реалізації функцій соціальної роботи стає професійна кваліфікація фахівців підрозділу управління персоналом, що займаються виявленням і усуненням соціальних проблем працівників: в їх компетенції має бути присутнім розумне поєднання загальних знань і навичок по управлінню персоналом і спеціальних знань у сфері соціальної роботи та соціального розвитку. Крім того, такі фахівці мають бути вмотивовані до надання допомоги конкретним працівникам, вміти використовувати наявні (і практично завжди обмежені) в організації ресурси з цільового призначення.

3. Спонукальне стимулювання, своєю чергою, спрямоване на мотивацію тих працівників, які забезпечують високий рівень результативності соціальної діяльності. Керівництво організації зобов'язане створювати належні умови для діяльності служби управління персоналом і профспілок в рішенні соціальних завдань і соціальних проблем, які можуть бути пов'язані з поліпшенням умов праці та побуту, соціальним обслуговуванням працівників. Соціальна робота, як правило, має здійснюватися в порядку планових робіт, за встановленим графіком. Однак іноді відповідні заходи проводяться за необхідністю, з метою вирішення гострих соціальних проблем працівників. Участь в таких заходах інших членів колективу, будучи проявом їх ініціативи і ентузіазму, служить дієвим стимулом їх соціальної активності, оскільки наочно демонструє необхідність і користь соціальної роботи з персоналом для колективу і організації в цілому.

4. Контроль за реалізацією намічених заходів і інформування колективу про зміни в соціальному середовищі взаємопов'язаний з отриманням, аналізом і узагальненням різноманітних відомостей щодо проведеної соціальної роботи з персоналом, про ті зміни, які відбуваються в соціальному середовищі організації, співвіднесенням їх з реалізацією затвердженого плану і цільових соціальних програм. Контроль необхідний для визначення відповідності існуючих умов праці персоналу вимогам затвердженим в законодавчих актах України, а також мінімальним державним нормам соціальної роботи та прийнятими стандартами. Для того, щоб здійснити такий контроль, важливо проводити систематичні дослідження – моніторинг за всіма соціальними питаннями. Він може визначити чи запобігти негативним напрямкам розвитку соціальної сфери. Існує також поняття соціального аудиту як цілеспрямованого механізму перевірки умов соціального середовища конкретної організації з

метою визначення тенденцій соціального ризику і розробки напрямків щодо зменшення та усунення негативних наслідків у соціальній сфері та життєдіяльності організації.

Також важливим моментом є і системне, регулярне інформування працівників про актуальний стан розвитку соціальної сфери, отримані результати після проведення заходів, спрямованих на її поліпшення, і щодо тих питань, які все ще гостро стоять в організації.

Отже, соціальна робота як практична діяльність спрямована на підтримку, розвиток особистості та трудового потенціалу працівників. В організації соціальна робота може здійснюється на професійному та непрофесійному рівні (добровільна допомога інших працівників). Це своєрідний соціальним механізмом регуляції поведінки і діяльності працівника і колективу організації.

#### ЛІТЕРАТУРА:

1. Довгань Л. Є., Каранай Ю. В., Сімченко Н. О. Сучасні технології управління людськими ресурсами організації: Монографія. Київ: Центр учбової літератури, 2009. 320 с.
2. Надвинична Т. Л. Соціальний менеджмент: перспектива технологізації *Психологія і суспільство*. 2011. № 1. С. 114 – 122.
3. Лєскова Л.Ф. Особливості управління персоналом організації соціальної сфери. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка. Серія: Педагогічні науки*. Чернігів: ЧНПУ, 2012. Текст. Т. 2. Вип. 104. С. 187 – 191.

УДК 364.07

**Вакуленко Олена Василівна,**  
кандидат педагогічних наук, доцент  
доцент кафедри соціальної освіти та соціальної роботи,  
Український державний університет імені М.П. Драгоманова

## ГРОМАДА ЯК ОБ'ЄКТ І СУБ'ЄКТ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

Наразі метою державної політики України є перехід до децентралізованої моделі управління, зокрема: забезпечення спроможності органів місцевого самоврядування, побудова ефективної системи територіальної організації влади, реалізація положень Європейської хартії місцевого самоврядування та сприяння фінансовій самодостатності територіальних громад. Закон України «Про соціальні послуги» 2019 року надав нові орієнтири соціальної роботи в громаді. Зокрема, в Законі визначено напрями соціальної роботи в громаді таких фахівців як соціальний менеджер, фахівець із соціальної роботи, соціальний працівник.

Особливістю соціальної роботи громади також є комплексний характер соціальних послуг. Можна виокремити такі комплексні напрями соціальної роботи в громаді: соціальна підтримка сімей та молоді, які знаходяться у складних життєвих обставинах (соціальна допомога сім'ям, дітям, молоді); соціальна профілактика (активізація молоді, змістовне дозвілля); активізація громади (організація, партнерство, взаємодія, координація, оцінювання). Комплексні напрями соціальної роботи в громаді впроваджуються за такими етапами: визначення потреб та проблем членів громади; розробка плану впровадження змін або соціальних проєктів, програм; пошук ресурсів та партнерів; впровадження плану змін (соціальних проєктів, програм), надання соціальних послуг; моніторинг та оцінка [1].

Організаційна модель соціальної роботи соціальної роботи у громаді представлена на рис 1.

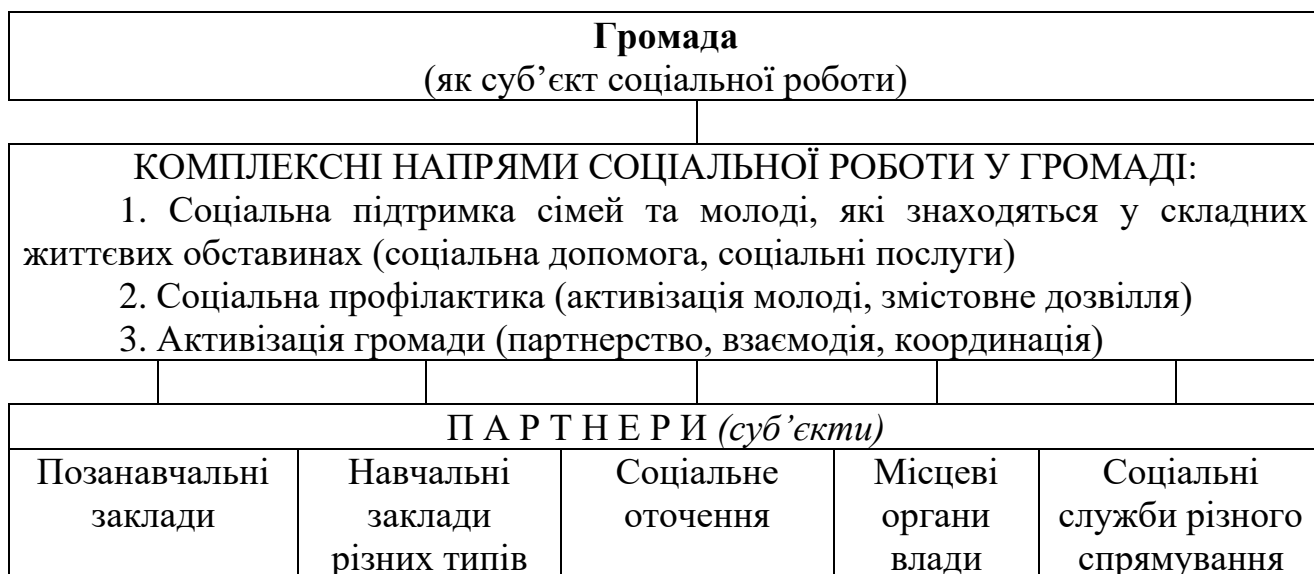






Рис. 1. Організаційна модель соціальної роботи в громаді

Розкриємо зміст соціальної роботи комплексних напрямів соціальної роботи в громаді:

I. *Соціальна підтримка різних категорій сімей та молоді, які знаходяться у складних життєвих обставинах.* Соціальна робота з сім'ями в СЖО передбачає комплекс заходів по підготовці сімейного життя, вивченню труднощів життєдіяльності сімей з метою надання їм соціально-психологічної, юридичної, педагогічної, медико-соціальної допомоги, створенню умов для стабілізації сім'ї, повноцінного виховання дітей, профілактики у молодіжному середовищі явищ, які негативно позначаються на системі подружніх стосунків. Основними формами реалізації цього напрямку роботи є проведення профілактичних масових заходів, індивідуальна та групова робота, організація діяльності клубних об'єднань [2].

Закон України «Про соціальні послуги» (2019 р.) наголошує, що основними цілями надання соціальних послуг в громаді є такі: попередження вразливості особи (сім'ї), а також безпеки громади; подолання складних життєвих обставин; мінімізація негативних наслідків складних життєвих обставин; забезпечення мінімального рівня соціальних послуг в громаді. Громада зобов'язана забезпечити на своєму рівні надання громадянам базових соціальних послуг. Усі ці послуги мають надаватися у громаді максимально наближено до проживання людини, що їх потребує. На важливості соціальної підтримки молодих сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах, наголошено у Законі України «Про основні засади молодіжної політики» (2021 р.), зокрема – до соціальної роботи з такими сім'ями в громаді можуть залучати молодіжні центри, молодіжні та дитячі громадські організації.

Зазначимо, що Закон України «Про засади державної регіональної політики» (2015 р.) передбачає здійснення оцінювання результативності реалізації державної регіональної політики шляхом проведення моніторингу та оцінки відповідних документів і програм. Моніторинг і оцінювання у сфері соціальної роботи можуть зосереджуватися на різних об'єктах: потребах людей, які потрапили у складну життєву ситуацію; завантаженості працівників соціальних служб; кваліфікації фахівців соціальних служб тощо.

Предметом моніторингу і оцінювання на рівні територіальної громади щодо координації та організації надання соціальних послуг є: рівень

задоволеності потреб громади в соціальних послугах (охоплення вразливих категорій, достатні обсяги соціальних послуг, їхні види та якість надання); співвідношення попиту та пропозиції у соціальних послугах; оперативність реагування на потреби в соціальних послугах; дотримання державних стандартів та норм з питання надання соціальних послуг; програмне планування, відповідність місцевих програм потребам громади; наявність систем контролю за діяльністю установ та якістю надання соціальних послуг, залучення громадськості до контролю та моніторингу тощо; ефективність використання бюджетних коштів установами, що надають соціальні послуги; репутація управління та підпорядкованих йому установ; кооперація та комунікація між різними установами та підрозділами; взаємодія державних, комерційних та громадських провайдерів; поінформованість громади з питання надання соціальних послуг [5].

II. *Соціальна профілактика (активізація молоді, змістовне дозвілля).* Одним із вагомих чинників ефективності соціальної роботи з дітьми та молоддю є залучення молоді до вирішення власних проблем, який базується на сучасному науковому підході до управління соціалізацією молоді, при якому молоді люди виступають у ролі не пасивних спостерігачів суспільних процесів, а активних їх дійових осіб. Основні форми роботи щодо соціальної підтримки різних категорій дітей, сімей та молоді: робота консультативних пунктів при сільських радах для кризових сімей, для дітей та підлітків тощо; організація клубів сімейного дозвілля; соціальний супровід сімей в СЖО тощо.

Важливість роботи з молоддю в громаді, як чинника, що передбачає не тільки соціальну допомогу у розв'язанні проблем молодої людини, а розвитку у неї навичок подолання труднощів та самодопомоги; побудову системи партнерських взаємин між дорослими і молоддю; організацію спільної роботи, спрямовану активне залучення молодих людей до життєдіяльності громади обґрунтовано Законом України «Про основні засади молодіжної політики» (2021 р.). В умовах децентралізації осередком молодіжної інфраструктури територіальних громад стають молодіжні центри або молодіжні простори. Засновниками молодіжних центрів в громаді можуть бути органи місцевого самоврядування, юридичні або фізичні особи, приватної форми власності [3].

III. *Активізація громади (партнерство, взаємодія, координація).* Фахівець соціальної роботи в громаді має враховувати, що громада у сучасних умовах є як об'єктом, так і суб'єктом соціальної роботи. З одного боку громада є ресурсом, що впроваджує засади соціальної роботи, з іншого – є ресурсом, який потрібно активувати щодо розвитку спроможностей самої громади. Активізація громади – вмотивована активна участь окремих громадян та організацій, установ у вирішенні місцевих проблем.

Активізація громади є поєднанням багатьох процесів: залучення громадян до розуміння та сприйняття факту існування проблем у громаді, визначення бажаних та можливих для громади шляхів вирішення цих проблем; окреслення кола осіб та мережі установ і закладів, які можуть вирішити проблеми, ведення з ними переговорів; опанування членами громади вміннями співпрацювати як з

органами влади, так і з бізнесом, НДО, зацікавленими особами, які мають певну громадську позицію, для досягнення конкретних цілей; розбудова громадських організацій (формальних чи неформальних), які можуть сприяти роботі тощо.

Загалом, в основу об'єднання територіальних громад покладено досягнення такого рівня розвитку, коли забезпечується мінімальний перелік стандартних послуг, передбачених для рівня громади за принципом субсидіарності [5]. Це потребує оцінки перспектив та можливостей забезпечити самодостатність та спроможність до саморозвитку кожної громади з огляду на її ресурсний потенціал. Соціальна робота в громаді є важливим напрямом сприяння формування спроможних територіальних громад, як громад, що в результаті добровільного об'єднання здатні самостійно або через відповідні органи місцевого самоврядування забезпечити належний рівень надання послуг, з урахуванням кадрових ресурсів, фінансового забезпечення та розвитку інфраструктури відповідної адміністративно-територіальної одиниці, сприяти покращенню якості життя населення в громаді.

#### ЛІТЕРАТУРА:

1. Методичні рекомендації для соціальних працівників сільських та селищних центрів СССДМ / Н. М. Комарова, О. В. Вакуленко, А. Г. Зінченко та ін. Київ: ДСССДМ, 2005. 176 с.

2. Методичні рекомендації щодо залучення місцевих громад до вирішення проблем дітей, сімей та молоді, які опинилися у складних життєвих обставинах / О. В. Вакуленко, Н. М. Комарова, Н. Ф. Романова, Т. В. Семигіна. Київ: Державний інститут розвитку сім'ї та молоді, 2008. 203 с.

3. Молодіжні центри: національні практики створення та організації роботи / Авт. кол.: О. В. Вакуленко, І. В. Пеша, Л. П. Мукосєєва, Н. В. Тілікіна; за ред. І. В. Пешої. Київ: ДУ «Державний інститут сімейної та молодіжної політики», 2019. 53 с.

4. Положення «Про молодіжний центр» (2017 р.) [Електронний ресурс]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1014-2017-п#Text>.

5. Посібник із визначення потреб населення об'єднаної територіальної громади у соціальних послугах. Практичні рекомендації. Київ, 2019 [Електронний ресурс]. URL: <https://decentralization.gov.ua/uploads/library/file/496/>.

УДК 364.4:316.367.7] -057.87

**Вітютнев Григорій Олександрович,**  
здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти  
зі спеціальності 231 Соціальна робота,  
Дніпровський національний університет  
імені Олеся Гончара

## **СОЦІАЛЬНА РОБОТА З ЛГБТ+ СТУДЕНТАМИ: ПРОБЛЕМА БЕЗКАРНОСТІ БУЛІНГУ ТА ДИСКРИМІНАЦІЇ**

Досвід студентів ЛГБТ+ (лесбіянок, геїв, бісексуалів та трансгендерів) у закладах освіти викликає серйозне занепокоєння у всьому світі, зокрема в Україні. ЛГБТ+ студенти стикаються з різноманітними проблемами: цькування, дискримінація та соціальна ізоляція, домагання та сексуальне насильство, у т. ч. з відсутністю політик і практик, що враховують інтереси ЛГБТ+, обмеженими службами підтримки та ресурсами, а також опором та негативною реакцією з боку деяких посадових осіб і членів спільноти, намаганнями замовчати применшити серйозність подій, які вже відбулися чи відбуваються зі студентом, що негативно позначається на їхньому психічному здоров'ї та успішності.

Вивченням питання соціальної роботи у спільноті ЛГБТ+ займалися Parker J., Bradley G., Gray M., Webb S. A. та інші.

В Україні ЛГБТ+ дружна спільнота та громадські організації в останні роки зробили величезний крок проти дискримінації та визнання у суспільстві. Однак на законодавчому рівні досі відсутні нормативно-правові акти, які визнавали б та захищали спільноту сексуальних меншин. Вирішуючи ці проблеми, держава та освітні установи можуть створити безпечне та інклюзивне середовище для всіх студентів, сприяючи їхньому благополуччю та академічним успіхам.

Викладення основного матеріалу. Вважається, що логічним продовженням шкільного життя, набутого досвіду та навичок спілкування є наступний життєвий етап життя людини – студентство, де досвід і звички учорашніх школярів можуть набути більш виражений характер. У зв'язку з цим доцільно звернути увагу на Національне дослідження шкільного середовища в Україні. Так, було проведено ТЕРГО за підтримки UNICEF в Україні дослідження у 2019 – 2020 роках за участю 14,000 учнів, 1,500 вчителів та 2,500 батьків з 390 шкіл у 24 областях України.

Основна мета дослідження полягала в оцінці якості шкільного середовища та визначенні проблем, з якими стикаються учні, вчителі та батьки в Україні. Дослідження включало низку питань, пов'язаних з такими аспектами шкільного життя, як безпека, фізичний та соціальний клімат, доступність якісної освіти, здоров'я та благополуччя учнів.

Один із найважливіших висновків дослідження полягає у тому, що більшість учнів (понад 70 %) і вчителів (понад 50 %) відчують недостатню

безпеку у школі. Водночас, лише третина учнів та одна четверта вчителів вважають, що адміністрація школи робить достатньо для забезпечення безпеки учнів. Також дослідження показало, що в школах існують проблеми з насильством, загрозами та з дискримінацією на основі статі, релігії та національності.

Щодо доступності якісної освіти дослідження показало, що більшість учнів (понад 80 %) відчувають нестачу у своїх школах таких ресурсів, як навчальні матеріали та сучасне обладнання

Учасників дослідження запитували, чи були вони колись биті, та якщо так, то чи зверталось це до вчителя чи адміністрації школи. За результатами дослідження, 4,4 % учнів стверджують, що їх били у школі, причому у 65,5 % випадків це було досить часто чи дуже часто. Також лише у 7,6 % випадків потерпілий звертався до вчителя або адміністрації зі скаргою на насильство.

Також було питання про реакцію вчителів на випадки фізичного насильства у школі. За результатами дослідження, у 28,5 % випадків вчителі не реагували на такі випадки, у 35,5 % випадків вони думали, що сам учень винний у ситуації, а у 27,4 % випадків вони зверталися до учнів з проханням вирішувати конфлікт самостійно, без допомоги учителів. Водночас, лише у 8,6 % випадків учителі вживали заходів для вирішення ситуації та реагували на таке насильство відповідними дисциплінарними заходами.

Наслідком сукупності проблем стало відображення питань про сексуальне насильство у шкільному середовищі. Зокрема, було досліджено:

- Чи стикався учень з проблемою сексуального домагання або сексуального насильства у школі за останні 12 місяців?
- Якщо так, то хто був домагачем (учень того ж класу, старший учень, учитель чи інше)?
- Які дії вчинив учень, який був жертвою сексуального насильства?
- Чи звернулася жертва до когось з приводу сексуального насильства?
- Чи було розслідування щодо цього випадку сексуального насильства?
- Чи відомо жертві, які дії були вжиті після того, як вона звернулася по допомогу?

Згідно з результатами дослідження, 9,6 % учнів повідомили про досвід сексуального насильства у школі за останні 12 місяців, причому 55,8 % з них були дівчата. Більшість випадків сексуального насильства були вчинені учнями того ж класу (44,1 %), а також старшими учнями (27,5 %). Учитель був домагачем у 2,2 % випадків.

Ці результати свідчать про те, що проблема сексуального насильства в українських школах є поширеною і вимагає ретельного вивчення та прийняття ефективних заходів для запобігання цього явища.

Ми вважаємо за доцільне навести дані дослідження Espelage D. L., Basile K. C. та Hamburger M. E. (2012). Створення булінгу та наступне створення сексуального насильства серед учнів середніх шкіл. Це дослідження

2012 р. відстежувало зв'язок між насильницьким поведінням і сексуальним насильством серед учнів середніх шкіл. Дослідження було здійснене за допомогою опитування 1 430 учнів 5 – 9 класів у п'яти школах США.

Результати дослідження показали, що учні, які вчиняли акти булінгу, були більш схильні до сексуальної агресії у майбутньому, ніж ті, хто не був викривлений насильству. Було встановлено зв'язок між злочинністю та насильством, оскільки учні, які вчиняли булінг, були більш схильні до сексуального насильства пізніше у житті. Загалом дослідження показує важливість боротьби з булінгом і насильством у школах, які можуть мати вплив на життя учнів у майбутньому.

Гарний приклад тому, що в Українських школах факти булінгу замовчуються: у законодавстві за будь-які вияви булінгу накладається штраф до 100 неоподаткованих мінімумів – 17 гривень. Штраф не гідне покарання за злочин, який може мати летальні наслідки, цього не достатньо для забезпечення безпеки жертви та припинення фактів булінгу.

Ми вважаємо, що однією із ланок боротьби із булінгом та запобігання більш тяжких злочинів може стати фахівець із соціальної роботи.

Наукова збірка «Social Work with Lesbian, Gay, Bisexual, and Transgender People» (2018 р.) охоплює дослідження, присвячені проблемам соціальної роботи з ЛГБТ-спільнотою. У збірці висвітлюються теми сексуальної орієнтації та гендерної ідентичності, боротьби з дискримінацією, проблематика соціальної ідентичності, включення ЛГБТ-спільноти у медичну систему та соціальні послуги, а також дієві практики соціальної роботи з ЛГБТ-спільнотою. Так, дослідники стверджують, що соціальна робота з ЛГБТ-спільнотою має враховувати унікальні потреби та ідентичність кожної людини, яка входить до цієї спільноти, і робота з нею має бути підтримуючою та емпатичною. У збірнику представлено різноманітні підходи до соціальної роботи з ЛГБТ-спільнотою і висвітлюються практичні виклики й успішні стратегії у цій сфері.

*Висновки.* Незважаючи на покращення ситуації у сфері інклюзії та безпечного освітнього середовища, в Україні прослідковується нездорова тенденція до росту насильства та булінгу. Дослідження ТЕРГО відкрило громадськості жахливі дані про відношення у школах до тих, хто ідентифікує себе представником ЛГБТ+. Ми вважаємо, що це лише верхівка айсбергу, а реальна картина може бути гіршою, ніж показало дослідження, оскільки у культурному середовищі України й зараз прийнято замовчувати факти сексуального насильства, відсутні дієві методи боротьби із булінгом, протидії переростанню словесного булінгу у фізичне та сексуальне насильство й доведення до самогубства.

Применшення державою проблеми булінгу стосується усіх учнів і студентів держави, особливо людей, які відкрито позиціонують себе як представники меншин ЛГБТ+ та інших меншин, які виділяються та потребують захисту.

Враховуючи міжнародну практику з вище наведеної збірки наукових праць, слід зауважити, що роль фахівця із соціальної роботи у створенні

безпечного середовища важко переоцінити. Фахівець із соціальної роботи виступає у ролі третьої сторони, захищаючи інтереси людини у критичних життєвих обставинних, допомагаючи як психологічно, так і фізично у вирішенні сталих питань. Крім того, саме фахівець із соціальної роботи виступає у ролі додаткового контролю за учнівським колективом і навіть правоохоронних органів, до яких може звернутися той, хто став жертвою булінгу.

Ми вважаємо, спираючись на міжнародний досвід, що необхідно в Україні запровадити реальну боротьбу зі шкільним насильством, тобто – протидію дискримінації, особливий захист спільноти ЛГБТ+. Для початку варто запровадити ювенальну юстицію; мінімальний рівень компенсації моральної шкоди за факти булінгу пропонуємо у розмірі у 2500 євро, а якщо ця сума менше 5 % доходу сім'ї злочинця, то її варто підняти до 20 % річного доходу сім'ї злочинця (особливо, якщо ці факти стосувалися представника ЛГБТ+ з відзначенням цього у НПА).

Крім того, слід розпочати просвітницьку компанію серед здобувачів освіти щодо відповідальності за булінг і дискримінацію з чітко визначеною позицією про невідворотність і чуттєвість покарання. Варто надати реальне фінансування та можливості впливати на освітній процес фахівцю із соціальної роботи та шкільному психологу, які мають бути виведені зі штату школи.

Лише така жорстка позиція допоможе захистити ЛГБТ+ молодь та інші уразливі спільноти від юних хижаків.

#### ЛІТЕРАТУРА:

1. Звіт «Національне дослідження шкільного середовища в Україні у 2020» було проведено ТЕРГО (Територіальною громадською організацією) у партнерстві зі Шкільним світом, за підтримки UNICEF в Україні.
2. Espelage D. L., Basile K. C. & Hamburger M. E. Bullying perpetration and subsequent sexual violence perpetration among middle school students. *Journal of Adolescent Health*. 2012. 50 (1). P 60 – 65.
3. Gray M., Webb S. A. The new politics of social work. Palgrave Macmillan. 2018.
4. Greene M. B., Lough B. J. (Eds.). Social Work with Lesbian, Gay, Bisexual, and Transgender People. Routledge. 2018.
5. Parker J., Bradley G. Social work practice: Assessment, planning, intervention and review. Sage. 2019.

УДК 364.4:343.91-053.6

**Гнатенко Микита Петрович,**  
здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти  
зі спеціальності 081 Право,  
Дніпровський національний університет  
імені Олеся Гончара

## **ЗДОРОВА СІМ'Я ТА ЕКОЛОГІЧНЕ ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ ЯК ПРЕВЕНТИВНА МІРА У БОРОТБІ ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ**

Сім'я – це середовище, у якому дитина проводить більшість часу, а тому, спосіб виховання, а також взаємовідносини між батьками відіграють ключову роль у майбутньому світосприйнятті людини. Безперечно, чималу роль відіграє й те соціальне оточення, у яке дитина потрапляє, починаючи з дитячого садочку й продовжуючи закладами середньої та вищої (за бажанням і можливостями) освіти. Проте, у всі заклади, у т. ч. дошкільні, дозвіллі тощо, дитина приходить уже з певною базою знань і уявлень про людські взаємовідносини, які можуть під дією зовнішніх чинників (наприклад, нові друзі у школі) або не змінитися, або навпаки, змінитися у кращий чи гірший бік. Крім того, зазначена ситуація однозначно загострюється у стресових обставинах. У зв'язку з цим варто зауважити, що дана проблематика ніколи не втратить своєї актуальності, адже, на нашу думку, першочерговою ціллю держави має бути розвиток та зміцнення інституту сім'ї.

Згідно з різними статистичними даними, Україна є однією з лідерок щодо розлучень в Європі та Світі. Зокрема, за даними 2019 року, у нашій країні зареєстровано 3,6 розлучень на 1 тисячу осіб. Це найбільший показник серед європейських країн. Порівняймо, наприклад, в Естонії показник розлучень становить 2,1 на 1 тисячу осіб.

Серед причин такого високого кількісного показника розлучень в Україні експерти виділяють:

- 1) одруження у ранньому віці;
- 2) фінансові проблеми;
- 3) зрада;
- 4) домашнє насильство;
- 5) неспроможність домовлятися та йти на компроміс;
- 6) висока конфліктогенна ситуація у сім'ї.

Варто зазначити, що проблеми у сім'ї, позначаючись на ще несталій психіці й нервовій системі дитини, є одними з найважливіших чинників, що зумовлюють злочинність серед неповнолітніх. Домашнє насильство, сварки, зради – усе це негативно впливає на психологічне здоров'я дітей. Більш того, дитина вважатиме таку поведінку нормою і почне бити чи ображати, одним словом – булити, своїх однокласників. Крім того, така модель неблагополучної сім'ї може стати «зразковою», тобто єдино прийнятною моделлю для наслідування, і у майбутніх відносинах уже у дорослому віці людина із



зазначеним життєвим досвідом буде аналогічно поводитися з іншими, наприклад, у колі власної сім'ї або на роботі.

Розлучення також має дуже негативний ефект у зв'язку із ситуаціями, коли, батьки починають «боротьбу» за дитину, яка, у свою чергу, має робити не простий вибір серед двох найрідніших людей. Тут варто зазначити, що у майбутньому дитина сама може стати об'єктом злочину, наприклад, сексуальне насильство вітчима щодо дітей своєї жінки.

Проте, безумовно, повна сім'я не є тим чинником, який обов'язково повинен попередити злочинність серед неповнолітніх. На жаль, непоодинокими є випадки, коли через домашнє насильство чи постійні сварки розлучення є найкращим варіантом вирішення проблеми. У такій ситуації дитині краще жити у мирі, злагоді та спокої з одним із батьків.

З огляду на те, що діти – майбутнє нашої держави, яка має потребу у свідомих і патріотично вихованих громадянах, слід особливу увагу звертати на наявну у сучасному суспільстві нагальну потребу попередження дитячої злочинності.

Питання попередження злочинності серед неповнолітніх має включати в себе співпрацю у кількох напрямках:

- 1) освітньому;
- 2) психологічному;
- 3) соціальному;
- 4) юридичному.

Як можна зменшити негативний вплив сім'ї на дитину та попередити негативні наслідки у вигляді злочинності? Наприклад, ввести обов'язкові уроки психології у шкільну програму. Наразі, на жаль, система шкільних психологів не є ефективною і не вирішує тих проблем, які стоять перед нею. Крім того, потрібно запровадити уроки щодо міжособистісних відносин, що, на нашу думку, могло б попередити злочинність сексуального характеру. Шкільна програма має багато важливих предметів, але лише частина з них залишається з людиною на все життя, у будь-якому разі це залежить від подальшої професії, яку обере дитина. На нашу думку, варто зробити акцент на дійсно важливих речах, оскільки інформацію з цілої низки шкільних предметів людина пам'ятає лише тимчасово, не маючи потреби послуговуватися нею у дорослому житті, а людські взаємовідносини, психологічне здоров'я – це те, що завжди актуально для людини у будь-якому віці.

Ще одним важливим чинником, який міг би запобігти зайвій емоційній напруженості у сім'ї, є реформування шкільної системи загалом. Наразі ми маємо таку систему шкільної освіти, у якій кожен учитель вважає свій предмет найважливішим, а навантаження на дітей є надто великим. Перевтома і постійне нервово перенапруження негативно впливають на дитину. Крім того, варто змістити акцент з надто великої важливості «гарних» оцінок, оскільки доволі часто погані оцінки можуть стати причиною того, що до дитини у сім'ї буде застосовано фізичне та/або психологічне насилля. Дитина, яка «погано» навчається, може стати об'єктом насмішок з боку однокласників, що,

помножуючи на постійну перевтому і нервово перенапруження, потенційно може призвести чи то до самогубства, чи то до злочинів, скоєних нею у стані афекту або чітко спланованих, логічно (раціонально) продуманих з метою помсти тощо.

У даному контексті цікавим прикладом для України може слугувати освітня система Швеції (йдеться про осмислене втілення закордонного досвіду на вітчизняній освітянській ниві з урахуванням особливостей українського національного характеру).

Вважаємо за доцільне навести декілька особливостей навчання у школах цієї країни:

1) навчання дітей зосереджене на розвитку соціальних навичок у дитини, а саме – встановлення дружнелюбної атмосфери у класі;

2) дітям дають з кожного предмета лише по одному домашньому завданню;

3) до 5-го класу школярі не отримують оцінок, з 6-го – дітям виставляють бали за шкалою від А до F;

4) з 7-го по 9-й клас учні навчаються відповідно до спеціалізації; інакше кажучи, діти обирають дисципліни та курси, які їм знадобляться у майбутньому для опанування професії;

5) до дошки дітей не викликають, вони виходять до неї тільки для презентацій проєктів, які, зазвичай, роблять у групах;

6) навчання відбувається на принципах рівності; йдеться про той факт, що вчитель дає учням свободу висловлюватися.

Крім того, варто також залучати представників поліції, адвокатів, які роз'яснювали б неповнолітнім питання про кримінальну відповідальність за вчинення злочинів, які є поширеними серед підлітків. У зв'язку з цим держава має забезпечити ефективне судове розслідування таких злочинів, щоб кожен неповнолітній злочинець знав, що за будь-яке протиправне діяння його обов'язково чекатиме покарання.

Отже, питання побудови міцної сім'ї, виховання дітей є дуже важливими для попередження злочинності серед неповнолітніх. І відповідальність щодо цього несуть не тільки батьки, але й заклади середньої освіти, суспільство/громади та держава загалом. Тільки плідна співпраця і партнерство усіх значущих у житті дитини соціальних структур здатні сприяти якщо не повному викоріненню, то максимальному зниженню показників дитячої злочинності.

#### ЛІТЕРАТУРА:

1. Особливості освіти дітей у Швеції [Електронний ресурс]. URL: <https://learning.ua/blog/201810/osoblyvosti-osvity-ditei-u-shvetsii/>.

2. Скільки шлюбів і розлучень реєструють в Україні та інших країнах [Електронний ресурс]. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2021/06/11/infografika/suspilstvo/skilky-shlyubiv-rozluchen-reyestruyut-ukrayini-ta-inshyx-krayinax>.

УДК351:342.84

**Діденко Ніна Григорівна,**  
доктор наук з державного управління, професор,  
професор кафедри управління охороною здоров'я та  
публічного адміністрування,  
Національний університет охорони здоров'я України  
імені П. Л. Шупика

## **ОРГАНІЗАЦІЯ ДІЯЛЬНОСТІ МІСЦЕВОЇ ВЛАДИ ЩОДО СОЦІАЛЬНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ ВПО У ГРОМАДАХ В УМОВАХ ВІЙНИ**

За даними Міжнародної організації міграції, станом на січень 2023 року, у 23 областях та місті Києві (107 районів, 967 громад) налічується 3,621,723 внутрішньо переміщених осіб (далі – ВПО). Серед областей найбільше офіційно зареєстрованих ВПО є у Харківській (456,946), Дніпропетровській (367,089) та Київській (336,814) областях. На рівні районів Харківська, Київська, Дніпропетровська області мають найбільші показники зареєстрованих ВПО – понад 160 000 у кожному. Із загальної кількості ВПО найбільше переміщених осіб було з Донецької, Харківської, Луганської областей [2]. Наведені цифри свідчать про те, що в умовах війни переміщення цивільного населення має свою специфіку і кожна громада має певні відмінності щодо кількості ВПО, хоча всіх об'єднують спільні проблеми, на вирішення яких спрямовується наразі діяльність місцевої влади. Як правило, питання розміщення, соціального захисту ВПО потрібно терміново вирішувати, навіть, якщо нормативно-правова база та фінансові можливості є недосконалими.

За рік війни органи місцевої влади, отримавши законодавчу, організаційну, фінансову підтримку з боку держави, опанували певний алгоритм роботи з ВПО, в якому найбільш ефективно працюють такі практики як: хаби для переселенців; спеціальні зустрічі з ВПО, де оперативно та в режимі 24/7 вирішуються питання реєстрації, поселення, харчування, опіки, матеріального забезпечення, медичної і соціальної допомоги; створення спеціальних підрозділів у структурі місцевих органів влади, які вирішують питання соціального захисту внутрішньо переміщених осіб; розробка і прийняття спеціальних програм підтримки ВПО тощо.

Системний і раціональний підхід до створення умов прийому, розселення, соціального забезпечення переселенців дає позитивні результати, орієнтуючись не тільки на загальні потреби ВПО, але, враховуючи їх віковий склад, особливі потреби, терміни перебування у приймаючій громаді. Як приклад, забезпечення соціальних послуг в умовах війни у Львівській громаді стало ефективним завдяки своєчасній підготовці плану розміщення ВПО, збору необхідних матеріалів, розміщенню відповідної інформації на сайті міськради та Міського центру для внутрішньо переміщених осіб. Іншою важливою умовою стало

залучення до муніципальних структур волонтерських, громадських, благодійних організацій, міжнародних фондів [4].

Завдяки спільним зусиллям органів місцевого самоврядування, окремих громадян, організацій та волонтерів місцеві громади опікуються вирішенням проблем ВПО, вирішуючи в першу чергу ті питання, які є найбільш актуальними.

Наприклад, в опитуванні щодо актуальних потреб та викликів ВПО, яке провела неурядова організація «Сучасний Формат» за підтримки Національного фонду сприяння демократії (NED) в рамках проєкту «Голоси громад в умовах війни» з 13.05.2022 до 13.06.2022 року у Вінницькій, Житомирській та Хмельницькій областях, ієрархія потреб ВПО станом на травень-червень 2022 р. (від 1 до 9, де 1 – це найбільший пріоритет) була наступною: 1. Продукти харчування. 2. Працевлаштування. 3. Житло. 4. Одяг та взуття. 5. Засоби гігієни. 6. Ліки та медична допомога. 7. Навчання та дозвілля для дітей. 8. Організація дозвілля. 9. Психологічна підтримка [3].

Аналізуючи можливості місцевої влади у вирішенні цих проблем, зазначимо, що має бути чіткий розподіл відповідальності між державними та місцевими органами влади; ВПО не можуть сприйматися як додаткове навантаження на громаду, адже серед переміщених осіб є різні групи, які можуть працювати на перспективу розвитку громади; іноді важливо застосовувати індивідуальний підхід, який допомагає в особливих ситуаціях.

Зокрема, щоб вирішувати питання забезпечення харчуванням ВПО, органам місцевого самоврядування важливо визначитися з питаннями справедливого розподілу гуманітарної допомоги, встановити строгий контроль за видачею продуктових наборів, мати повну інформацію щодо залишків, які потрібно своєчасно роздавати населенню і не допускати випадків корупційних діянь, розпродажу продуктів харчування, які виділені для ВПО.

Однією з найбільш нагальних проблем внутрішньо переміщених осіб є відсутність житла. Місцева влада сьогодні має такі можливості для вирішення житлових проблем як: побудова модульних містечок за державний/місцевий бюджет і кошти міжнародних фондів, використання для розселення ВПО комунальних закладів (школи, дитсадки, гуртожитки), використання оренди житла у місцевих жителів, участь у державних проєктах тощо.

Але цих заходів недостатньо, зокрема місцева влада має реагувати на підвищення цін на оренду житла, адже є потреба у запровадженні окремих обмежуючих інструментів, таких як максимальна ціна за оренду одного квадратного метра житла чи заборона підвищення ціни (цілковита чи умовна, з прив'язкою до воєнного стану чи ні) із визначенням способу та міри відповідальності.

З іншого боку, місцева влада має сприяти отриманню місцевими жителями компенсації витрат за тимчасове розміщення ВПО, що запроваджене постановою Кабінету Міністрів України № 333 від 19 березня 2022 [5].

Згідно із вказаним Порядком, виділення та використання коштів для надання компенсації здійснюється відповідно до постанови Кабінету Міністрів

України від 1 березня 2022 р. № 175 «Тимчасовий порядок виділення та використання коштів з резервного фонду бюджету в умовах воєнного стану» [7]. Наприклад, Вінницька міська рада пропонує власникам орендованого житла, що надається ВПО безкоштовно чи за плату виконання косметичного ремонту, страхування нерухомості та майна на період оренди.

Місцевій владі вкрай важливо проводити системну роботу щодо збору інформації про кількість вільних житлових приміщень комунальної власності, які можуть бути передані в користування; кількість кімнат в гуртожитках комунальної власності тощо. Для часткового задоволення потреб переміщених українців в умовах війни місцева влада має активно використовувати конфісковане майно громадян країни-агресора та військово-квартирну повинність, яка передбачена в законодавстві.

Можливо також використати споруди, що розміщені на територіях громад і є недобудованими або залишеними, для завершення будівництва і передачі житла ВПО.

Позитивним прикладом вирішення житлових проблем ВПО є будівництво у Львівській громаді (за підтримки Товариства Червоного Хреста) Центру матері і дитини «Незламні матусі» для тимчасового проживання понад 100 вагітних та породіль [4].

У квітні 2022 року уряд ухвалив постанову, якою дозволив будувати і купувати житло для ВПО, чим сьогодні скористалися ряд громад: на Кіровоградщині виділили 179 га для будівництва двадцяти п'ятиповерхівок на дві тисячі квартир. У громадах Буковини визначили понад 60 ділянок площею 200 га; Львівська облдержадміністрація затвердила програму на 50 млн грн для завершення облаштування 13 будинків для ВПО; на Закарпатті зареєстрували перший в Україні земельний банк для будівництва житла для переселенців; в Ірпені територію колишнього санаторію "Ластівка" площею 7 га міська рада передала для будівництва п'ятиповерхівок загальною площею 50 тис кв. м тощо [1].

Одним з найбільших викликів для місцевих громад є працевлаштування ВПО. З одного боку, є проблеми пошуку роботи за новим місцем відповідно освіти та кваліфікації, але, з іншого боку, є пасивне відношення переселенців до працевлаштування. Про це свідчить те, що, за даними Державної служби зайнятості, з початку 2022 року послугами служби скористалося лише 63 тисячі громадян з числа ВПО (з них 53 тисячі осіб отримали статус безробітного).

Отже, для місцевої влади при вирішенні проблем працевлаштування доцільно активно використовувати можливості релокації підприємств; організації професійного навчання і перекваліфікації працівників за ваучерами Державної служби зайнятості з використанням можливостей і початкової бази місцевих освітніх закладів. Створення центрів для навчання та перекваліфікації особливо корисне, якщо до цього долучаються також переміщені освітні заклади. Ці освітні послуги можуть частково оплачуватись з місцевого бюджету (за перепідготовку чи підвищення кваліфікації фахівців із напрямів, що актуальні для громади).

Один з важливих напрямків соціальної підтримки ВПО є допомога у створенні власних підприємств у приймаючих громадах, яку західні інвестори активно підтримують через інвестиції, пільгові кредити тощо. Для цього місцева влада має стати координаційним центром, де ВПО могли б дізнатись інформацію про те, які в них є можливості (надані державою, містами, фондами, волонтерами тощо).

*Висновки.* Загалом, організація діяльності місцевої влади щодо соціальної інтеграції ВПО в громадах під час війни є складним і вкрай важливим напрямом роботи, який передбачає прийняття коротко- і довгострокових рішень; використання інструментів місцевої демократії для залучення ВПО до місцевого життя; створення умов для використання потенціалу ВПО (їх знань, вмінь, навичок тощо) для потреб розвитку територіальних громад, де вони проживають; розробку і прийняття спеціальних програм для створення умов для тривалого перебування ВПО у територіальній громаді.

Вважаємо, що увага місцевої влади має також зосереджуватися на тому, що робота з переселенцями має спрямовуватися на подолання їх залежності від гуманітарної допомоги, на відновлення і активне використання трудового потенціалу; розвиток підприємницької ініціативи.

Що стосується місцевих програм підтримки ВПО, важливо врахувати групи тих, хто залишиться у громаді або тимчасово перебуває. Це сприятиме раціональному розподілу ресурсних можливостей громади, зокрема: для тимчасового перебування – створення необхідних умов; для тих, хто залишається, – працевлаштування, підтримка підприємництва, створення відповідної виробничої і соціальної інфраструктури.

### ЛІТЕРАТУРА:

1. 2,4 мільйона українців втратили домівки за час війни. Що з ... [Електронний ресурс]. URL: <https://www.epravda.com.ua>.
2. Базова оцінка території зареєстрованих ВПО підсумки 20 туру – Україна, січень 2023 [Електронний ресурс]. URL: <https://dtm.iom.int/reports>.
3. Голоси внутрішньо переміщених осіб в умовах війни: результати опитування у Вінницькій, Житомирській та Хмельницькій областях [Електронний ресурс]. URL: <https://www.prostir.ua> > ...
4. Забезпечення соціальних послуг в умовах війни. Досвід Львівської громади [Електронний ресурс]. URL: <https://decentralization.gov.ua>.
5. Порядок компенсації витрат за тимчасове розміщення внутрішньо переміщених осіб, які перемістилися у період воєнного стану. Постанова Кабінету Міністрів України № 333 від 19 березня 2022 року [Електронний ресурс]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua> > 3...
6. Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України: Закон України від 15.04.2014. Відомості Верховної Ради України. 2014. № 26. Ст. 892 [Електронний ресурс]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua> > 3...
7. Тимчасовий порядок виділення та використання коштів з резервного фонду бюджету в умовах воєнного стану. Постанова Кабінету Міністрів України від 1 березня 2022 р. № 175 [Електронний ресурс]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua> > 3...

УДК 364-787.26(06)

**Єрмоленко Вікторія Сергіївна**,  
здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти  
зі спеціальності 231 Соціальна робота,  
Дніпровський національний університет  
імені Олеся Гончара;  
*науковий керівник:* **Осетрова Оксана Олександрівна**,  
доктор філософських наук, професор,  
професор кафедри соціології, соціальної роботи,  
публічного управління та адміністрування,  
Дніпровський національний університет  
імені Олеся Гончара

## **ДЕВІАНТНА ПОВЕДІНКА ПІДЛІТКІВ У СОЦІУМІ ТА ЇЇ ПРОФІЛАКТИКА**

Сучасне українське суспільство знаходиться у стані дезорієнтації: цінності та норми не відповідають реальному життю, а нові ще не утвердилися. Ми спостерігаємо заповнення соціального простору девіантними цінностями, частина індивідів ігнорують або порушують норми моралі та права. Найбільш гостро ця проблема відчувається у молодіжному середовищі, перед яким постають ситуації вибору та визначення пріоритетів, пошук самовизначеності та формування світогляду. Як нормальний, виправданий і загальноприйнятий стиль життя починає сприйматися асоціальна та протиправна поведінка. Не випадково, що статистика фіксує катастрофічне зростання молодіжної злочинності, наркотизації та алкоголізації, суїцидальної поведінки молоді.

Від позиції молодого покоління залежить напрямок і темп процесів модернізації українського суспільства. Спілкування зі своїми однолітками – провідний тип діяльності у підлітковому віці. Саме серед молоді освоюються норми соціальної поведінки, норми моралі, тут встановлюються своєрідні правила взаємодії із соціумом. Крім того, спільнота однолітків виступає як канал інформації з питань, які з тих чи інших причин табууються суспільством.

У зв'язку з подіями, що відбуваються у країні, можна відчутти зростання агресивності у суспільстві, підвищення радикалізації, поширення активності національних рухів та різних сумнівних організацій, які прикриваються ними, оскільки мають в основі деструктивні дії та наміри щодо соціуму. З огляду на вище сказане, особливо актуальною для нашої держави є динамічне зростання девіантної поведінки молодого покоління, що, у свою чергу, загрожує соціальній безпеці загалом.

Девіантна поведінка – це вчинки, діяльність людини, соціальні явища, що не відповідають усталеним у даному суспільстві нормам.

Розглядаючи девіантну поведінку як порушення соціальних норм, соціологи, психологи, представники правоохоронних органів прийшли до висновку, що це соціальне явище є актуальною проблемою і у більшості

випадків виступає наслідком засвоєння негативного соціального досвіду. Серед девіантних виявів виділяють дозлочинні та кримінальні. Крім того, деякі вчені, зокрема, В. В. Королев, Г. В. Сафіна, В. Г. Степанов та інші, виділяють ще й аморальну поведінку.

Девіантна поведінка не завжди носить негативний характер, оскільки вона може бути пов'язана з прагненням особи до нового, прогресивного. Тому соціологія вивчає не будь-які відхилення від норми, а ті, які викликають суспільний неспокій. Під девіацією розуміється відхилення від групової норми, яке викликає ізоляцію, лікування, тюремний висновок або інше покарання порушника. Найбільш поширена вона у різноманітних субкультурах.

Представники різних субкультур намагаються виділитися серед «сірої маси», продемонструвати свою індивідуальність та неповторність, кинути виклик світові. Усе більше підлітків у світі приєднуються до якоїсь із субкультур. Ця тенденція стосується й України. Коли підліток поступово переходить до дорослого життя, він стикається із проблемами, які не може вирішити самотійно. Молодь потребує ровесників, у яких подібні проблеми, цінності, ідеали, які прагнуть віднайти свою ідеологію. Серед різноманіття молодіжних субкультур можна виділити емо, готів, анімешників, хіпі, гопників, панків, «групи смерті», «Редан». Кожна із цих субкультур має як позитивні, так і негативні сторони, а також час найбільшого розквіту.

Зупинімось на субкультурі «Редан» і розгляньмо, як мирні, неагресивні її представники були втягнуті у політичну гру. Так, на кінець лютого 2023 року Україну збурила хвиля масових бійок серед представників субкультур. Підліткові сутички сталися в Івано-Франківську, Львові, Черкасах, Харкові, Києві та Вінниці, більшість з яких вдалося припинити представникам поліції. «Штучний розвиток субкультури «ПВК Редан» – це спроба російських пропагандистів вести чергову інформаційно-психологічну операцію та використати дітей для дестабілізації ситуації в Україні», – зазначає очільник поліції Я. Шанько. Очільник ювенальної поліції зазначає, що переважна більшість українських підлітків вступає до цих груп радше із цікавості, а адміністраторами Telegram-каналів стають заради заробітку. У каналах адміністратори закликають «мститися за кожного неформала», у такий спосіб провокуючи масові бійки. У кількох містах затримали адміністраторів каналів, зокрема – у Києві, Харкові, Львові та Дніпрі.

Блогер і викладач японської мови Борис Мороз підтверджує, що першоджерелом субкультури є японські аніме «Hunter x Hunter», але додає, що російський рух, запозичивши цю естетику, «створив власну революційну ідеологію»: «У її серці лежить ідея про те, що неформали, які отримували «люлів» від гопників та ультрас, можуть зібратися гуртом та самі «виписати люлів» будь-кому. Тепер купа українських підлітків носить одяг з павуком та цифрою 4 (бо саме такий номер був у героя аніме, якого наслідують) і урізноманітнює собі дозвілля», – пише Б. Мороз. Ми бачимо приклад того, як легко маніпулюють молоддю задля досягнення цілей, а війна ведеться не тільки на полі бою, але й у інформаційному просторі.



Досить очевидне штучне звеличення зазначеного культу, з огляду на те, що аніме, з якого була запозичена та спотворена у власних цілях основна ідеологія, мала останній пік популярності у 2014 році. Інакше кажучи, простежується штучне звеличення та спотворення певних ідей, які були використанні в інформаційному просторі для спонукання до виконання певних дій.

Якщо брати до уваги більшість субкультур і рухів, які виникають у молодіжному середовищі, то ми бачимо їхню циклічність і возвеличення однієї або іншої ідеї раз у декілька років. Інакше кажучи, можна сказати, що більшість ідей, які виникли, через деякий час зникають і втрачають своє поширення й популярність, залишаючись домінантними тільки серед невеликої кількості прихильників. У зв'язку з цим дуже важливо і необхідно ретельно відслідковувати молодіжні «тренди» та не допускати поширення деструктивних і негативних у своїх виявах для суспільства ідей. Основним методом у даному контексті виступає профілактика та створення певної можливості для молоді в самореалізації, а також робота психологів.

Наразі МОН України звертає пильну увагу на профілактичну роботу з молоддю та батьками щодо запобігання поширенню агресивної субкультури. Для того, щоб навчити дітей безпечної поведінки у виховній системі, закладу освіти необхідно систематично надавати увагу національно-патріотичному вихованню, культурі взаємостосунків школярів, методам ненасильницького спілкування тощо. Однак, на жаль, зусилля педагогів будуть марними без взаємодії та підтримки батьків. Адже саме на батьків покладено відповідальність за життя та здоров'я дітей, саме вони першими мають допомогти зорієнтуватися у поняттях добра та зла, цінностей і норм. Звісно, що під час перехідного віку батьки можуть припинити бути авторитетом, а підлітки шукають відповіді на свої питання серед однолітків. Однак турботливо піклуватися про свою дитину, помічати її настрій, будувати довірливі стосунки, звертати увагу на поведінку друзів у реальному житті та віртуальному світі, залучати до обговорення правил кібербезпеки може кожен із батьків. І в цьому разі стає важливим соціальний контроль.

Можна виділити дві форми соціального контролю:

- 1) формальний, що включає кримінальне і цивільне право, органи внутрішніх справ, суди тощо;
- 2) неформальний, що передбачає соціальну винагороду, покарання, переконання, переоцінку норм.

Соціальна норма безпосередньо знаходить своє втілення (підтримку) у законах, традиціях, звичаях, тобто у всьому тому, що стало звичкою, міцно увійшло у побут, у спосіб життя більшості населення, підтримується суспільною думкою, відіграє роль «природного регулятора» суспільних і міжособистісних відносин. Англійський мислитель Клайв С. Льюїс схильний бачити у моральних нормах свого роду «інструкції», «що забезпечують правильну роботу людської машини». Однак у реформованому суспільстві, де зруйновано одні норми і не створено навіть на рівні теорії інші, проблема

формування, тлумачення і застосування норми/соціальної норми стає надзвичайно складною справою.

Отже, сутність соціального контролю полягає у прагненні суспільства і громад укріплювати конформізм своїх членів, культивувати «соціально бажані» форми й норми поведінки, перешкоджати девіантній поведінці, а також повертати девіанта у русло дотримання соціальних норм.

Найважливішим інструментом та оперативним засобом здійснення соціального контролю є соціальна санкція, вимоги соціальних ролей. Важливо зазначити, що розрізняють:

1) позитивні санкції – заохочення до здійснення актів поведінки, схвалюваних, бажаних для суспільства або групи;

2) негативні санкції – покарання або осуд за несхвалювані, небажані, неінституційні дії, за різні девіантні вчинки.

Наразі у нашому суспільстві пройшли кардинальні зміни і часткова реформація суспільства, загибель старих ідеалів і спроби встановити нові на «порожні» місця, які випали із соціуму або яким стало приділятися мало уваги. Саме цим можна пояснити чимале зростання «Редану» та швидке набирання його впливу, а також штучне підігрівання суспільства та популяризація.

Зменшення уваги до проблем підлітків, національно-патріотичного виховання, безпосереднього спілкування й водночас збільшення популярності соціальних електронних майданчиків для спілкування та події у нашій державі, що мають більш виражену радикалізацію та збільшення негативних настроїв у суспільстві, створили «ідеальну» ситуацію, всередині якої підлітки мають можливість виплеснути свої негативні емоції назовні. Проблема полягає у тому, що вони навіть не замислюються про можливі наслідки. У зв'язку із зазначеним наразі необхідно посилити увагу всередині суспільства та докласти максимум зусиль для того, щоб об'єднати його національною ідеєю, спільною для усього суспільства.

УДК 364.4-053.9

**Іващенко Катерина Віталіївна,**  
кандидат педагогічних наук, доцент,  
доцент кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи,  
Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини;  
**Юр'єв Іван Анатолійович,**  
студент факультету соціальної та психологічної освіти,  
Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

## **ОСОБЛИВОСТІ НАДАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ ЛЮДЯМ ПОХИЛОГО ВІКУ У ТЕРИТОРІАЛЬНОМУ ЦЕНТРІ СОЦІАЛЬНОГО ОБСЛУГОВУВАННЯ**

Проблема покращення соціального обслуговування та забезпечення достатнього рівня життя людей похилого віку посідає вагомe місце у системі соціального захисту населення сьогодення. Згідно демографічних досліджень сьогодні кожний п'ятий житель України досяг 60-річного віку. Частка осіб «65 років +» у 1994 році становили 14 %, а у 2025 році збільшиться до 21 %. До 2050 року, за прогнозом Інституту демографії і соціальних досліджень НАН України частка осіб старше 60 років складатиме 33,5 % від усього населення країни [2]. Отже, кількість людей, що потребують соціальної допомоги щонайдалі зростає. Саме тому постає гостра необхідність значних змін в організації соціального захисту населення, у розширенні соціальних послуг та удосконаленні механізму соціального обслуговування людей похилого віку.

Людина похилого віку - це особистість, яка пройшла періоди розвитку та знаходиться на завершальному етапі свого життя, коли відбуваються зміни на фізіологічному, психологічному та соціальному рівнях, що призводять до акцентуації окремих рис характеру. У похилому віці всі психічні процеси зазнають певних змін» [1].

Узагальнюючи психологічну характеристику людей похилого віку, можна відмітити – знижену активність, сповільнення психічних процесів, погіршення самопочуття; змінюється ставлення до явищ і подій, трансформується спрямованість інтересів. У багатьох випадках відбувається звуження кола інтересів, невдоволення оточуючими. Поряд з цим, має місце ідеалізація минулого, тенденція до спогадів. У людини похилого віку часто знижується самооцінка, зростає невдоволення собою, невпевненість у собі. Люди цього віку часто відчують самотність і тривожність, нестачу спілкування, що негативно впливає на літню людину, оскільки вона стає апатичною та самотньою. Тому люди похилого віку на наш погляд, потребують належної уваги і розуміння їх фізичного та психологічного стану.

На сьогоднішній день існує чимало спеціалізованих закладів, які допомагають людям похилого віку задовольняти їх потреби у спілкуванні, догляді. кваліфікований персонал, що допомагає пацієнтам пристосуватися до змін у їхньому житті, зокрема слід відмітити один із таких спеціалізованих

закладів є *територіальний центр соціального обслуговування*. Діяльність територіального центру спрямована на здійснення соціального обслуговування та надання психологічної підтримки громадянам, які перебувають у складних життєвих обставинах і потребують сторонньої допомоги.

Під час дослідження було розглянуто специфіку надання соціальних послуг людям похилого віку на прикладі територіального центру м. Вінниці. Встановлено, що даний територіальний центр забезпечує безоплатне та платне соціальне обслуговування громадян. Безоплатні послуги отримують клієнти, які не мають рідних працездатного віку, які б забезпечили їм догляд і надали допомогу.

Відділення соціальної допомоги надає базову соціальну послугу-догляд за місцем проживання громадян «на дому», які не здатні до самообслуговування у зв'язку з частковою втратою рухової активності та згідно з медичним висновком. А також ті, які не мають рідні, яка б опікувалася і доглянула їх.

Відділення денного перебування надає базову соціальну послугу-соціальної адаптації громадянам похилого віку .

Соціальну адаптацію можна розглядати як пристосування до умов середовища та результат цього процесу [5].

Під час дослідження нами було визначено критерії, рівні та показники адаптації людини похилого віку Вінницького територіального центру соціального обслуговування:

- соціально-педагогічний (самооцінка соціальної сфери життєдіяльності, адаптивні характеристики, соціальна взаємодія, соціальна компетентність, комунікативна сторона життєдіяльності, прагнення внести свої потенціальні творчі можливості в загальну справу перетворення соціального середовища);

- психологічний (самооцінка психологічної сфери життєдіяльності, оволодіння новими типами поведінки, способом життя, особистісні психологічні характеристики, тривожність, відчуття самотності);

- фізіологічний (самооцінка стану здоров'я, функціональний стан, емоційний комфорт).

Відповідно до визначених критеріїв було умовно визначено дві групи людей похилого віку:

I група – люди похилого віку, які виявляють бажання брати участь у життєдіяльності територіального центру, мають активну життєву позицію; як правило, це самотні люди, професійна діяльність у минулому відбувалася в інтелектуальній та фізичній сферах, у поведінці спостерігається домінування соціальних чинників, вони фізично спроможні брати участь у запропонованих соціальним працівником формах роботи;

II група – люди похилого віку, які виявляють бажання брати участь у життєдіяльності територіального центру, але фізично неспроможні мати активну життєву позицію, у них домінує біологічний чинник у поведінці, їх професійна діяльність у минулому відбувалася в інтелектуальній та фізичній сферах.

Також відповідно до критеріїв адаптації було виділено її рівні: низький, середній, високий .

Підсумовуючи результати проведеної на цьому етапі дослідницької роботи, можна визначити певні загальні тенденції щодо соціально-психологічної адаптації (СПА) досліджуваних людей похилого віку: показники СПА в досліджуваних мають тяжіння до рівня, нижчого за норму, відсутня варіативність ознак СПА, що свідчить про ймовірну схильність до негнучкого вибору моделей поведінки в процесі соціалізації;

У результаті проведення методики дослідження тривожності (опитувальник Спілберга) було встановлено, що показник реактивної тривожності (РТ) для досліджуваних становить 52 бали, що свідчить про високий рівень реактивної тривожності та показник особистісної тривожності (ОТ) досліджуваних становить 49 балів, що свідчить про високий рівень особистісної тривожності.

Щоб встановити чи люди похилого віку, які перебувають в умовах територіального центру відчувають себе самотніми в ході дослідження також було проведено методику діагностики рівня суб'єктивного відчуття самотності (Д. Рассела та М. Фергюсона)

У результаті проведення методики дослідження було встановлено високий показник за тестом (тобто наявність почуття самотності) у 25 людей похилого віку, що становить 83 відсотки відвідувачів територіального центру. Середній рівень самотності був виявлений у 3-х людей похилого віку, що становить 10 відсотків, а низький рівень самотності відчувають лише 2 людини ,що становить 7 відсотків.

Зважаючи на важливість потреби у спілкуванні людини похилого віку, у ході дослідження було проведено методику «Діагностика потреби у спілкуванні» (за Ю. Л. Орловим). В результаті проведення методики було встановлено що 57 % досліджуваних мають високий рівень потреби у спілкуванні. А 43 % досліджуваних мають вищий від середнього рівень спілкування.

Одержаний результат під час дослідження ми оцінюємо як посередній. На нашу думку, для того щоб покращити показники соціально-психологічної адаптації, знизити рівень відчуття самотності, тривожності та заповнити потреби спілкування у літніх людей, соціальним працівникам територіального центру слід звернути увагу на застосування таких методів, як психологічна підтримка, психологічне консультування та методи арт-терапії. Також, на наш погляд, методами соціальної адаптації, можуть стати:

- створення арт-терапевтичної майстерні, де за допомогою ліплення з солоного тіста, малювання, плетіння тощо людина може виявити свої почуття та емоції, подолати певні страхи та тривогу, стверджуватися в думці, що вона ще може робити щось прекрасне власними руками;

- влаштування в територіальному центрі клубних вечорів спогадів про пам'ятні речі, про визначні події та життєві ситуації, пов'язані з цими

предметами; наприклад, виставки фотографій, сімейних цінностей, предмети релігійного характеру, меблі. Адже люди похилого віку живуть спогадами про своє минуле, про яке хочуть з кимось поділитись. Такі клубні вечори знизять рівень відчуття у них самотності та потреби у спілкуванні;

– запровадження екскурсій на річку, лісопаркову зону, різноманітні пікніки, що сприятимуть зниженню рівня відчуття самотності та потреби у спілкуванні підопічних територіального центру. Таке єднання з природою принесе літній людині душевний спокій та гармонію;

– створення у терцентрі кулінарного гуртка, адже групові заняття з приготування страв підвищать рівень спілкування і знизять відчуття самотності;

– включення літніх людей у волонтерську діяльність, Наприклад, на кулінарному гуртку випікати смаколики для наших воїнів, або реалізовувати смаколики і збирати кошти на потреби ЗСУ. Даний захід сприятиме зниженню рівня відчуття самотності та потреби у спілкуванні підопічних терцентру і надасть їм відчуття соціальної приналежності;

– запровадження садотерапії, оскільки спираючись на дослідження деяких вчених-практиків, літні люди із задоволенням вирощують рослини і доглядають за ними. Це сприяє емоційному настрою та психічно заспокоює.

Крім вище зазначеного рекомендуємо проводити з підопічними терцентру техніки з подолання тривожності.

Підсумовуючи викладене зазначимо, що проведене нами дослідження дозволило виявити реальний стан проблеми адаптації людини похилого віку у відділенні денного перебування територіального центру та розробити певні рекомендації, виконання яких матиме позитивний вплив на соціальну адаптацію людей похилого віку в територіальному центрі.

### ЛІТЕРАТУРА:

1. Александров Ю. В. Психологія розвитку: навчальний посібник. Харків: ФОП Панов А. М., 2015. 336 с. [Електронний ресурс]. URL: [http://pidruchniki.com/77726/psihologiya/psihologiya\\_starinna\\_starosti](http://pidruchniki.com/77726/psihologiya/psihologiya_starinna_starosti).

2. Стадник Л. А. Нові напрями кадрової політики та інформаційної підтримки при наданні медико-соціальної допомоги людям літнього віку / Л. А. Стадник. *V Національний конгрес геронтологів і геріатрів України*. Тези. Київ. 12 – 14 жовтня 2010 року. [Електронний ресурс]. URL: <http://www.geront.kiev.ua/psid> и [www.nbu.gov.ua/portal](http://www.nbu.gov.ua/portal).

3. Тюття Л. Т., Іванова І. Б. Соціальна робота: теорія і практика: навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.]. Київ: Знання, 2008. 574 с.

4. Українське суспільство 1992 – 2006. Соціологічний моніторинг / за ред. д. е. н. В. Ворони, д. соц. н. М. Шульги. Київ: Інститут соціології НАН України, 2006. 578 с.

5. Шахрай В. М. Технології соціальної роботи: навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.]. Київ: Центр навчальної літератури, 2006. 464.

УДК 364.4:[659:316]] (477)

**Кахнович Діана Ришардівна**,  
здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти  
зі спеціальності 231 Соціальна робота,  
Дніпровський національний університет  
імені Олеся Гончара;  
*науковий керівник:* **Осетрова Оксана Олександрівна**,  
доктор філософських наук, професор,  
професор кафедри соціології, соціальної роботи,  
публічного управління та адміністрування,  
Дніпровський національний університет  
імені Олеся Гончара

## **РОЛЬ СОЦІАЛЬНОЇ РЕКЛАМИ У РОЗБУДОВІ СУЧАСНОЇ ЦІННІСНОЇ СИСТЕМИ КООРДИНАТ УКРАЇНЦЯ**

Сучасні події у сферах соціальної політики, економіки, культури, соціального захисту та ін., які наразі мають місце в Україні, свідчать про те, що існує нагальна потреба соціального оздоровлення населення. У свою чергу, до індикаторів соціального нездоров'я, зокрема, слід віднести:

- 1) зростання рівня злочинності;
- 2) економічне неблагополуччя як осіб, сімей, так і цілих регіонів;
- 3) соціальна апатія;
- 4) збільшення кількості розлучень;
- 5) соціальне сирітство;
- 6) загострення проблеми алкоголізму та наркоманії тощо.

Усі зазначені соціальні явища розгортаються на тлі соціальної нестабільності, яка спричиняє у суспільстві підвищену тривогу за майбутнє, у т. ч. за життя дітей, агресію та аутоагресію, насильство, зокрема у сім'ї, тощо. Одночасно ми спостерігаємо процес формування державних соціальних інститутів, спрямованих на подолання зазначених соціальних проблем, а також упровадження різних осучаснених методів впливу на людину та соціум з метою їх розвитку й саморозвитку, серед яких значне місце посідає *соціальна реклама*.

Ми вбачаємо позитивну роль соціальної реклами як виду комунікації, орієнтованого на привернення пильної уваги до актуальних наразі соціальних і світоглядно-ціннісних проблем, у позитивному впливі, здатному зумовити зміни у поведінкових моделях людини.

Разом з тим, важливо зазначити, що ефективність впливу соціальної реклами достатньо важко спрогнозувати, оскільки результати такого впливу носять накопичувальний ефект. Інакше кажучи, досягнення результату впливу соціальної реклами, спрямованої на формування оновленої системи цінностей у людей, відбувається не миттєво, а передбачає певний часовий відрізок.

Серед основних критеріїв оцінки ефективності соціальної реклами вітчизняна дослідниця Г. В. Цуканова ще у 2013 р. слушно виокремила:

1) стабілізуючий ефект, який сприяє усуненню конфліктних ситуацій та встановленню рівноваги;

2) соціалізуючий ефект, наслідком якого є усталення у суспільстві схвалюваних поведінкових установок;

3) інтегруючий ефект, який зреалізовується в актуалізації почуття соціальної згоди, безпосередньо заснованого на ідеї розбудови цивілізованого громадянського суспільства;

4) мобілізаційний ефект, який уможлиблює розвиток державних ідей, що відіграють значну роль у процесі формування активної громадянської позиції особи;

5) ефект відповідності тих цінностей, які транслює та чи інша рекламна кампанія, соціальній політиці держави (на нашу думку, цей момент набув особливого значення у період війни, злочинно розпочатої РФ на території України) [1].

Розвиваючись у сучасному контексті соціальних подій, соціальна реклама, на наше глибоке переконання, все більше стає дієвим інструментом розбудови нової світоглядно-ціннісної системи координат, яка безпосередньо відповідає соціальним викликам сьогодення, сприяючи розвитку національної свідомості та національної ідентичності.

Наразі соціальна реклама в Україні поліфункціональна, оскільки вона є:

1) транслятор духовних цінностей, які, зокрема, сягають своїм корінням у сиву глибину історії нашого волелюбного народу (безцінними у даному контексті є свобода, кордоцентризм, любов до рідної землі й повага до Жінки, любомудріє та ін.); при цьому загальновідомим є той факт, що тільки той народ має майбутнє, який пам'ятає своє коріння та свої традиції (безумовно, традиції осучаснюються з плином часу, відповідно до нових епохальних змін, але саме коріння й утворює ключовий стрижень духовної культури народу, який не дозволяє йому асимілюватися й розчинитися серед інших);

2) індикатор демократії й толерантності, притаманних нашому народу з давніх-давен;

3) своєрідний соціальний інструмент, спрямований виключно на соборність.

Наостанок слід відмітити, що соціальна реклама активно застосовується для:

1) поширення у суспільстві національної ідеї;

2) здійснення комунікації між державними органами влади та суспільством;

3) популяризації управлінських рішень та інформаційної підтримки внутрішньої політики, спрямованої виключно на Перемогу.

#### ЛІТЕРАТУРА:

1. Цуканова Г. В. Соціальна реклама у комерційних кампаніях. *Освіта регіону: Український науковий журнал. Серія: Політологія і психологія комунікації*. 2013. № 4. С. 202 – 206.



УДК 316.344.8

**Кілімченко Денис Сергійович,**  
 здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти  
 зі спеціальності 054 Соціологія,  
 Дніпровський національний університет  
 імені Олеся Гончара

## СОЦІАЛЬНА СФЕРА СУСПІЛЬСТВА В УМОВАХ ДІДЖИТАЛІЗАЦІЇ

У сучасному суспільстві проявом діджиталізації є використання цифрових технологій в усіх сферах соціального життя. Це спричиняє: а) радикальну (ре)конфігурацію всього соціально-просторового контексту, б) зміну практик самоздійснення, самовідчуття, самореалізації людини, яка все більш активно залучається до цифрових мережевих структур. Варто зазначити, що говорячи про діджиталізацію соціального простору, ми маємо на увазі не лише присутність цифрових пристроїв у нашому повсякденні, а й різні формати прагматичної активності людей, активно задіяних у взаємодії з цифровими технологіями. Причому це саме взаємодія, тобто контакт, спрямований на спільну взаємодію учасників. Ця взаємодія дозволяє цифровим технологіям і людям, дотичним до їх експлуатації, безпосередньо впливати один на одного і взаємопроникати один в одного.

Безумовно, життя у «полімедійному середовищі» [1] створює нові можливості й водночас спричиняє нові ризики для людини. Йдеться про те, що інформаційні технології поєднують світ у глобальних мережах, де спілкування відбувається у віртуальних спільнотах. Залом під впливом інформаційно-комунікативних технологій:

– відбувається зародження та розвиток нових галузей виробництва, що формуються в рамках використання інформаційних технологій та наукомістких галузей;

– змінюється культурний зміст суспільному розвитку: змінюються поведінкові пріоритети (споживчі, професійні, освітні), використовуються різні форми комунікації для людей; отже формуються мережеві структури з їх «мережевою близькістю», «мережевою особистістю», «мережевою ідентичністю»;

– і, нарешті, повсякденне життя людей здійснюється із застосуванням інноваційних засобів виробництва, сплати товарів та послуг (електронних грошей, інтернет-банкінгу, мобільного банкінгу, WAP-банкінгу, SMS та інших).

Зокрема, в Україні активно впроваджуються елементи електронного уряду, електронної демократії (електронні програми «Держава в смартфоні», «Дія», «Відкриті дані», «Трембіта», система Prozorro й система Dozorro, «електронні петиції», «електронні запити», «електронні консультації», «Місцеві громадські бюджети» тощо). Ефективне впровадження таких програм сприяє відкритості і прозорості діяльності органів влади, активізації діалогу влади із суспільством, подоланню корупційної компоненти в рамках реалізації відносин

«держава – громадянин» тощо. Також зростає запровадження цифрових послуг в комерційній недержавній сфері (ID-банкінг, товари і послуги онлайн, криптовалютний сектор, технології NFT та ін.).

Проте ефективна діджиталізація – це складний інституціоналізаційний процес, який з необхідністю передбачає не лише створення системи формальних організаційних утворень, а й відтворення їх у стійких пересічних поведінкових громадянських практиках і конвертацію в сталу ціннісно-нормативну систему суспільної активності та взаємодії. За даними досліджень Інституту соціології НАН України [2] активний розвиток і технічне впровадження, наприклад, елементів електронного урядування, до останнього часу не мало широкої підтримки й використання серед української громадськості. Таку активність у мережі реалізовували не більше 10% українських користувачів.

Відповідно проблема використання інтернет-технологій як ресурсу суцільної діджиталізації соціальних сфер актуалізує соціальний запит на реалізацію дослідження, спрямованого як на теоретичне осмислення і фіксація суперечливих реалій у соціальних діджиталізаційних процесів, і, власне самого явища діджиталізації українського соціуму, так і на емпіричний пошук адекватних референтів для висвітлення цих процесів, оновлення даних існуючих досліджень відповідно до сьогоденних реалій.

Отже, зазначені соціальні зміни, спричинені інформаційно-комунікативними технологіями, мають комплексний вплив на все суспільство в цілому, що призводить до істотної трансформації виробничого та духовного життя людини. Як наслідок, виникає потреба підвищення адаптаційних властивостей людей до цифрового середовища за рахунок збільшення їх «цифрового капіталу» (обсягів знань, техніки, технологічних інновацій та широкодоступної інформації). Зрозуміло, що масове використання гаджетів, мобільних пристроїв з екранним інтерфейсом забезпечує доступ до будь-якої інформації, прискорює процес прийняття оптимальних рішень та автоматизує обробку інформації. Саме тому рушійною силою розвитку суспільства сьогодні є виробництво інформаційного продукту, який стає потужним інструментом, який дозволяє впливати на людину та суспільство.

Останнім часом зріс інтерес до можливостей штучного інтелекту. Основною причиною цього явища можна назвати зростаючу потребу в інформаційних системах. Побутова техніка стає все більш складною, а програмні забезпечення – інтелектуальнішими. На наших очах формується і розширюється штучне соціальне середовище, в якому люди можуть спілкуватися як із реальним середовищем. Власне саме це ми і маємо право розуміти як процес діджиталізації цифрового суспільства.

Підсумовуючи вищезазначене, зауважимо: діджиталізація є процесом, у межах якого нові комунікаційні технології використовуються як засіб сприяння соціально-економічному розвитку в міру поступового набуття соціумом статусу інформаційного суспільства, що включає медіатизацію, комп'ютеризацію та інтелектуалізацію; вона має дуальну природу – є засобом підвищення

продуктивності праці та важливою частиною соціального життя людини, що детермінує формування інформаційного світогляду та інформаційного мислення людини, сприяє набуттю особистістю нової ідентичності – інформаційної.

Соціальна реальність змінюється сьогодні набагато швидше, ніж у попередні часи: трансформуються інтереси, здійснюється перегляд сутності й змісту благ, формуються нові ціннісні установки, перманентно оновлюється технологічний вигляд культури і пов'язані з інформаційним середовищем потреби людей. Змінюється повсякденне життя людини в інформаційному суспільстві.

#### **ЛІТЕРАТУРА:**

1. Madianou M., Miller D. Migration and new media: transnational families and polymedia. London: Routledge, 2012. 193 p.

2. Українське суспільство: моніторинг соціальних змін. 30 РОКІВ НЕЗАЛЕЖНОСТІ. Випуск 8 (22) / гол. ред. д. екон. н. В. М. Ворона, д. соціол. н. М. О. Шульга. Київ: Інститут соціології НАН України, 2021. 620 с.

УДК 364-78

**Кліщ Катерина Анатоліївна,**  
здобувачка другого ( магістерського) рівня вищої освіти  
зі спеціальності 231 Соціальна робота,  
Український державний університет імені М.П. Драгоманова;  
*науковий керівник:* **Бибик Дар'я Дмитрівна,**  
доктор філософії в галузі Соціальна робота, доцент,  
доцент кафедри соціальної освіти та соціальної роботи,  
Український державний університет імені М.П. Драгоманова

## **СОЦІАЛЬНА РОБОТА В ГРОМАДІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ**

У час війни професійна соціальна робота розширює напрями, методи і форми роботи, які, з одного боку, ґрунтуються на багаторічному досвіді, в тому числі міжнародному, з іншого – формується феномен української соціальної роботи на засадах морального обов'язку, взаємопідтримки, відданості кожного громадянина у поєднанні з професійною діяльністю фахівців соціальної роботи. Встановлено, що основним методом соціальної роботи є робота в громаді.

Згідно з Постановою Кабінету Міністрів України від 07.05.2022 №560 «Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо надання соціальних послуг у разі введення надзвичайного або воєнного стану в Україні або окремих її місцевостях» (далі – Постанова № 560) урегульоване питання надання соціальних послуг особам, які опинились у складних життєвих обставинах, екстрено (кризово) в умовах воєнного стану [2].

Зазначеною постановою у тому числі передбачено, що громадяни, які опинились у складних життєвих обставинах, під час воєнного стану зможуть отримати життєво необхідні соціальні послуги, в тому числі притулку або стаціонарного догляду, лише за заявою, а відповідні рішення уповноважені органи або надавачі послуг прийматимуть протягом 1 доби.

Відповідно до Постанови № 560 під час воєнного або надзвичайного стану екстрено (кризово) можуть надаватися наступні соціальні послуги:

- інформування, консультування, консультативний кризовий телефон;
- надання притулку, нічний притулок, короткотермінове проживання;
- екстрене (кризове) втручання;
- представництво інтересів;
- підтримане проживання осіб похилого віку та осіб з інвалідністю, бездомних осіб;
- соціальний супровід сімей або осіб, які перебувають у складних життєвих обставинах;
- догляд вдома, догляд стаціонарний, денний догляд, денний догляд дітей з інвалідністю, паліативний догляд;
- соціально-психологічна реабілітація;
- натуральна допомога;

- переклад жестовою мовою;
- транспортні послуги [2].

Важливою ознакою соціальної роботи в громаді є стихійне поєднання благодійництва пересічних громадян як морального обов'язку та прагнення робити добро із професійною діяльністю соціальних працівників. Цей досвід, з позиції феноменологічного підходу, формується на основі українських традицій, напрацьовується в умовах кризи шляхом критичного мислення, екстрених рішень, ґрунтується на людиноцентризмі, ентузіазмі, благочинності, небайдужості та патріотизмі [3, с. 76].

Визначено, що соціальна робота в громаді під час війни здійснюється на чотирьох рівнях: соціальна робота на рівні органів місцевого самоврядування; соціальна робота на рівні територіальної громади; соціальна робота на рівні закладів соціальної сфери; соціальна робота на рівні жителів громад.

Загалом соціальна робота в громаді в Україні є важливою діяльністю, яка спрямована на розв'язання низки існуючих проблем шляхом надання різноманітних соціальних послуг населенню, зокрема, які опинилися в складних життєвих обставинах, постраждали внаслідок конфлікту, адже в умовах воєнного стану саме в сучасній молоді України збільшується ціннісна вартість власного життя та здоров'я й благополуччя близьких [1, с. 51]. Це може включати допомогу в отриманні медичної допомоги, житлових умов, продуктів харчування, взуття та інших необхідних речовин.

Соціальні працівники працюють з підлітками, дорослими та літніми людьми, надаючи їм психологічну підтримку та консультування. Вони можуть організувати групові терапії, сесії психологічної реабілітації та консультування [5, с. 178]. Окрім того, соціальні працівники можуть сприяти встановленню зв'язків між громадськістю та організаціями, що надають допомогу. Вони можуть організувати благодійні заходи, збір коштів та розподіл допомоги серед тих, хто її потребує.

Умови воєнного стану можуть відчутно погіршити ситуацію з працевлаштуванням, особливо серед ветеранів та дружин військовослужбовців. Соціальні працівники можуть допомагати в цьому напрямі, організовуючи курси підвищення кваліфікації, підтримуючи підприємницьку діяльність та надаючи консультації щодо пошуку роботи [4, с. 126].

Також варто зауважити, що Український досвід соціальної роботи засвідчує, що окремим суб'єктом допомоги в умовах війни є громадяни, які самоорганізуються у громадах, підтримують моральний стан вірою і справедливістю. Основними формами самопомоги є: збирання харчів (виготовлення тушонки, випічка пиріжків, вироблення вареників, заготівля овочів та фруктів), організація обідів, масова ініціатива плетіння сітки, збирання ліків, одягу, підтримка тероборони, переміщених людей, а особливо моральна підтримка і віра.

Отже, соціальна робота в громаді в умовах воєнного стану в Україні є важливою складовою роботи зі збереження та відновлення духу та фізичного здоров'я людей, які стали жертвами воєнного конфлікту.

**ЛІТЕРАТУРА:**

1. Бибик Д. Ціннісні орієнтації учнівської молоді України в умовах воєнного стану. Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді, 2022, 26 (1), 43 – 54 с. [Електронний ресурс]. URL: <https://doi.org/10.32405/2308-3778-2022-26-1-43-54>.
2. Міністерство соціальної політики України [Електронний ресурс]. URL: <https://www.msp.gov.ua/>.
3. Семигіна Т. Сучасна соціальна робота. Київ: Академія праці, соціальних відносин і туризму, 2020. 275 с.
4. Скочко М. О. Організаційно-змістові засади надання соціальних послуг у сільській місцевості: дис.. д-ра філософії: 231 Соціальна робота, Умань 2021. 226 с.
5. Слозанська Г. І. Теорія і практика підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи у територіальних громадах: дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.05, Тернопіль, 2019. 687 с. [Електронний ресурс]. URL: [http://tnpu.edu.ua/naukova-robota/documents-download/d-58-053-03/Dis\\_Slozanska.pdf](http://tnpu.edu.ua/naukova-robota/documents-download/d-58-053-03/Dis_Slozanska.pdf) (дата звернення: 16.03.2023).

УДК 364.4:316334.52]:07

**Ковальчук Інна Владиславівна,**  
кандидатка педагогічних наук, доцентка,  
доцентка кафедри педагогіки та соціальної роботи,  
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича  
**Кричун Наталя,**  
здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти  
зі спеціальності 231 Соціальна робота,  
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

## **РОЛЬ ЗАСОБІВ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ У СОЦІАЛЬНІЙ РОБОТІ В ГРОМАДІ**

У соціальному емоційному благополуччі суспільства велику роль відіграють засоби масової інформації. Вони виконують: інформаційну, сугестивну, організуючу, профілактичну, консолідуєчу, та контролюєчу функції. Особлива роль належить реалізації цих функцій у соціальній роботі громади.

Сучасна наука та практика у організації соціальної роботи в громаді опирається на світовий та вітчизняний досвід. Серед напрацювань вітчизняних науковців, з цього питання доцільно звернути увагу на дослідження А. Капської, Г. Лактіонової, М. Пірен, В. Балахтар, Г. Слозанської, Г. Семигіної та ін.. Учені визначають суть поняття "соціальна робота в громаді", її компоненти та ефективні технології соціальної роботи в громаді, в тому числі, й заходи з використанням засобів масової інформації. Особливо імпонують нам дослідження М. Пірен та Г. Семигіної. Вважаємо, що у працях зроблено достатньо обґрунтований та цілісний аналіз соціальної роботи в громаді.

Вивчення ролі засобів масової інформації у соціальній роботі громади будемо проводити, виходячи з двох аспектів:

- 1) реалізація завдань соціальної роботи як важливий напрям розвитку громадянського суспільства;
- 2) роль засобів масової інформації у реалізації соціальним працівником громади своїх посадових обов'язків.

Ефективність соціальної роботи в громаді зумовлена активністю членів громади у вирішенні питань свого співжиття, побудови громадянського суспільства. А сам процес активності зумовлений обізнаністю громадян про свої права, обов'язки, можливості самореалізації на рівні громади [2]. Зміст заходів, що практикуються засобами масової інформації, зумовлюється фазою розвитку соціальної роботи в громаді. Так на стадії формування соціальних служб та добору клієнтів ефективними будуть реклама соціальної роботи на телебаченні, в мережі Інтернет та в пресі; інформація про конкурси на вакантні посади; роз'яснювальна робота серед населення; формування груп взаємодопомоги. Розвитку професіоналізму та правової компетентності сприятимуть конференції фахівців в використанні інтернет-платформ,

можливостей соціальних мереж. Отже, ЗМІ проводять обговорення проблем життя громади на усіх рівнях діяльності, використовуючи різноманітні за змістом форми та методи: телеконференції, круглі столи, відкриті студії, прямі ефіри змістом яких є проблеми внутрішньо переміщених осіб, та тих людей, які знаходяться в СЖО, а також соціальний догляд, соціальна підтримка клієнтів, соціальна профілактика негативних явищ.

Боротьба за зміни у соціальному обслуговуванні буде результативною за умови вивчення громадської думки. З цією метою використовують гугл форми та відкриті платформи на телебаченні, дискусії на сторінках газет. Підкреслимо, що зазначені заходи реалізуються на різних рівнях соціальної роботи в громаді. Це робота за місцем проживання клієнтів, функціонування груп взаємодопомоги, співпраця фахівців у методиці ведення випадку; регіональне планування громад.

Залучення ЗМІ до демократизації життя громади сприяє успішній реалізації принципів: цілеспрямованого вираження почуттів; контрольованого емоційного залучення; індивідуалізації; прийняття клієнта таким, як він є; неупередженого ставлення; права клієнта на самовираження.

Завдання ЗМІ в соціальній роботі в територіальній громаді обумовлені цілою низкою протиріч з якими стикаються фахівці. Серед них такі: окреслення напрямів роботи місцевого самоврядування у вирішенні соціальних проблем населення; використання ЗМІ у наданні соціальних послуг; залучення місцевої влади та членів громади до участі у вирішенні проблем ОТГ; використання потенційних можливостей ЗМІ для створення на локальному рівні ефективно діючої системи соціальних послуг; формування діючої системи соціальних послуг для осіб, що знаходяться в СЖО; забезпечення потреби у якісних соціальних послугах на рівні ОТГ; підготовка та підвищення кваліфікації фахівців, які працюють в соціальних службах громади [1].

Форми і методи роботи сучасних засобів масової інформації допомагають професійному зростанню соціального педагога. Зокрема, вони сприяють в організації виявлення сімей, які перебувають у складних життєвих ситуаціях і потребують соціальної підтримки, у тому числі осіб, які постраждали від насильства в сім'ї та торгівлі людьми. Підготовлена соціальним працівником інформація про життя людей громади забезпечить доступність соціальних послуг, форм та методів соціальної роботи для усіх категорій населення; створить більш продуктивну підготовку пропозиції місцевому органу виконавчої влади, органу місцевого самоврядування, щодо надання соціальних послуг клієнтам після популяризації її у ЗМІ.

Слід зауважити, що засоби масової інформації, на службі соціального працівника громади, нададуть інформацію населенню громади з питань призначення видів соціальної допомоги, компенсацій, субсидій, пільг, надання соціальних послуг; допомоги в оформленні запитів до відповідних інстанцій, заяв, документів для отримання усіх видів допомоги. Профілактика негативних явищ, що мали місце у громаді, через можливості засобів масової інформації сприятиме розробці комплексу заходів щодо їх усунення, формуванню



сімейних, національно-патріотичних цінностей, засад відповідального батьківства.

Отже, засоби масової інформації є потужним джерелом інформації про соціальні послуги на рівні громади, консолідує чинником життя громади, полем для самовираження жителів громади. Зважаючи на це, у громаді доцільно розробити механізми взаємодії керівників громади та соціальних працівників із представниками ЗМІ, забезпечити діалог та партнерство в питаннях соціального життя людей ОТГ. З цією метою можна використовувати зарубіжний досвід (Великобританія, Польща, Америка). Це сприятиме покращення якості впливу засобів масової інформації на населення у питаннях соціального життя громади.

#### **ЛІТЕРАТУРА:**

1. Пірен М. І. Соціальна робота в територіальній громаді: теорія та практика: підручник. Чернівці: ЧНУ ім. Ю. Федьковича, 2019. 328 с.
2. Слосанська Г. І. Соціальна робота в територіальній громаді: теорії, моделі та методи: монографія / за наук. ред. д-ра пед. наук, проф. В. А. Поліщук. Тернопіль: ТНПУ імені В. Гнатюка, 2018. 382 с.

УДК 364.4-787.26

**Коляда Наталія Миколаївна,**  
доктор педагогічних наук, професор,  
професор кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи,  
Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

## **ГРОМАДСЬКА ОРГАНІЗАЦІЯ ЯК ОСЕРЕДОК СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ У ГРОМАДІ**

В умовах сьогодення, суперечливої політичної та соціально-економічної ситуації в країні, відповідних викликів перед суспільством в умовах війни, набуває життєвої необхідності підвищення ефективності соціальної роботи у громаді. З-поміж осередків такої роботи – громадські організації, різнотипні за напрямом діяльності, складом, перспективами розвитку.

Відповідно до Закону України «Про громадські об'єднання» (2013, зі змінами 2022 р.) громадська організація – це «громадське об'єднання, засновниками та членами (учасниками) якого є фізичні особи», а «громадське об'єднання – це добровільне об'єднання фізичних осіб та/ або юридичних осіб приватного права для здійснення та захисту прав і свобод, задоволення суспільних, зокрема економічних, соціальних, культурних, екологічних та інших інтересів» [2].

У Законі України «Про основні засади молодіжної політики» (2021) подано визначення поняття «громадські організації», зокрема «дитяча громадська організація», «дитяче громадське об'єднання», «молодіжне громадське об'єднання».

Зокрема, молодіжне громадське об'єднання – це «добровільне об'єднання фізичних осіб віком від 14 до 35 років, та/ або молодіжних громадських організацій для забезпечення реалізації та захисту прав і свобод молоді, задоволення її суспільних, зокрема економічних, соціальних, культурних, екологічних та інших, потреб та інтересів» [4]. Молодіжні та дитячі громадські організації мають право: отримувати гранти на реалізацію молодіжних проєктів; залучатися до реалізації державних цільових, регіональних та місцевих програм у сфері молодіжної політики, а також бути надавачами соціальних послуг; брати участь у формуванні та реалізації молодіжної політики; утворювати молодіжні центри, здійснювати підготовку молодіжних працівників у порядку, за критеріями та вимогами, визначеними центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує молодіжну політику; здійснювати моніторинг та оцінювати реалізацію молодіжної політики; делегувати своїх представників для участі у відборі членів молодіжних рад, Національної ради з питань молоді, інших консультативно-дорадчих органів, які утворюють для вирішення питань, що стосуються молоді; за погодженням із закладами освіти, охорони здоров'я, культури, соціального захисту, фізичної культури і спорту, молодіжними центрами, іншими установами, що працюють з дітьми та молоддю і надають їм послуги, брати

участь у підготовці та реалізації програм (проектів, заходів) на базі таких закладів або поза ними; провадити іншу діяльність на виконання своїх статутних завдань, не заборонену законодавством [5].

Станом на 2017 р. в Україні функціонувало більше 25 тис. керівних органів громадських організацій, зокрема в регіонах: Вінницька область – 1087, Дніпропетровська – 1567, Закарпатська – 1589, Івано-Франківська – 1478, Львівська – 2210, Миколаївська – 1291, Одеська – 1629, Полтавська – 1165, Харківська – 1083, м. Київ – 1538, у всіх інших областях кількість громадських організацій коливалася від 300 до 1000 [1].

Останнім часом активно стимулюється благодійна діяльність та розвивається волонтерський рух – добровольчий сектор суспільного розвитку. Сьогодні волонтери є повноправними суб'єктами суспільного розвитку. Волонтерство – діяльність за своєю природою просоціальна в цільовому, процесуальному, змістовному, технологічному компонентах. Особливість волонтерського руху в Україні полягає у тому, що найчисельнішою групою волонтерів, які працюють у соціальній сфері з розвитку здоров'язбережувального середовища, є студентська молодь, а кількість молодих людей, які постійно або епізодично займаються волонтерською діяльністю, постійно зростає [4, с. 3].

У зв'язку з воєнним станом в Україні потужним напрямом роботи на всіх рівнях (національному, регіональному, місцевому) стало волонтерство як основний напрям діяльності громадських організацій.

З початку вторгнення агресора на території України, а саме з березня 2022 р., створено офіційну платформу «СпівДія» для об'єднання волонтерських та державних ініціатив з гуманітарної допомоги в час війни, роботу якого координують за підтримки Офісу Президента України Міністерство розвитку громад та територій України, Міністерство охорони здоров'я України та Міністерство молоді та спорту України [3; 7].

Платформа «СпівДія» – це взаємодія фізичних осіб, волонтерських організацій та фондів, які допомагають громадянам (збір потрібних ресурсів, оперативне відправлення гуманітарної допомоги та медичних засобів для вимушено переміщених осіб). Відповідно до платформи «СпівДія» на базі громадських організацій, молодіжних центрів, молодіжних рад функціонує «СпівДія хаб» – регіональні простори, що діють на базі молодіжних центрів та просторів, активних волонтерських організацій; хаб надає комплекс сервісних послуг для підтримки цивільного населення (Міністерство розвитку громад та територій України). Ця платформа організовує та надає такі допомогу: гуманітарна (їжа, засоби гігієни, одяг, матраци, побутова техніка тощо), медичні ресурси (ліки, устаткування), добровільну особисту та майнову допомогу (волонтери, склади, транспорт), фінансову допомогу (перерахування коштів на закупівлю необхідних ресурсів), сервісну допомогу [3; 7].

На травень 2022 р. в Україні працювало 8 СпівДія – хабів: «СпівДія хаб» Волині (м. Луцьк), громадська організація «Центр науки Тернополя» (м. Тернопіль), Державна установа «Всеукраїнський молодіжний центр»

(м. Київ), гуманітарний центр Черкаської міської ради (м. Черкаси), «СпівДія хаб» #ЖТРазом (м. Житомир), Київський обласний молодіжний центр (м. Кагарник), молодіжний центр «Параграф» (м. Івано-Франківськ), комунальний заклад «м. Ніжин, Чернігівська область» [3; 6].

Спостерігається тенденція розвитку такої діяльності і вже на вересень в Україні діють 24 СпівДія хаби. В них можуть надаватися всі послуги, які є у СпівДії, або частково, бо ситуація в кожній області різниться. В одних регіонах багато вимушено переміщених осіб і потрібно підсилити місця масового поселення. В інших висока гуманітарна потреба або інші виклики. Тому в кожного хабу є набір певних послуг.

Отже, основна мета платформи «СпівДія» – це створення комплексної екосистеми для допомоги та інтеграції внутрішньо переміщених осіб та тих, хто потрапив в складні життєві обставини через військові дії. Тому, завдання громадського сектору соціальної роботи в громаді – об'єднати зусилля з надання гуманітарної, організаційної, соціально-психологічної допомоги членам громади з метою підвищення рівня соціального добробуту суспільства.

#### ЛІТЕРАТУРА:

1. Діяльність громадських об'єднань в Україні: статистичний бюлетень, 2017 р. [Електронний ресурс]. URL :<http://surl.li/fjnbs> (дата звернення: 02.03.2023 р.).
2. Закон України «Про громадські об'єднання» (2013, зі змінами 2022 р.) [Електронний ресурс]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4572-17#Text> (дата звернення: 10.03.2023 р.).
3. Левченко Н., Панченко В., Коляда Н. Громадська організація як складова соціального забезпечення молоді: управлінський аспект. *Ввічливість. Humanitas*. 2022. № 4. С. 14 – 23.
4. Лях Т. Л. Соціально-педагогічна діяльність студентських волонтерських груп: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: 13.00.05 «Соціальна педагогіка». Київ, 2009. 20 с.
5. Про основні засади молодіжної політики: Закон України від 27.04.2021 р. № 1414-IX [Електронний ресурс]. URL : <http://surl.li/fjncd> (дата звернення: 02.03.2023 р.).
6. Про психологічну та юридичну підтримку населення в рамках роботи Співдія хабів: офіційний портал Києва [Електронний ресурс]. URL: <http://surl.li/ezxwv> (дата звернення: 02.03.2023 р.).
7. СпівДія: в Україні запустили офіційну платформу гуманітарної допомоги: Міністерство розвитку громад та територій України. [Електронний ресурс]. URL: <http://surl.li/fjnbx> (дата звернення: 02.03.2023 р.).

УДК 364-322

**Котелевець Анастасія Михайлівна,**  
викладач кафедри соціальної педагогіки  
та соціальної роботи,  
аспірантка III-го року навчання  
за спеціальністю 231 Соціальна робота,  
Київський університет імені Бориса Грінченка;  
**Мартинюк Яна Вячеславівна,**  
аспірантка II-го року навчання  
за спеціальністю 231 «Соціальна робота»,  
Київський університет імені Бориса Грінченка

## **ВОЛОНТЕРСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ ЯК ПЕРСПЕКТИВНИЙ НАПРЯМОК СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ У ГРОМАДАХ УКРАЇНИ**

Добровільна допомога супроводжувала життя громад з давніх часів та є важливою і невід'ємною складовою. Особливо у критичні моменти життя суспільства добровільна, волонтерська діяльність закриває значну нішу щодо потреб членів громади та бере частину повноважень державних соціальних установ [1].

Значимість волонтерської діяльності у сучасних реаліях для України важко переоцінити. З перших днів повномасштабного вторгнення, саме завдяки волонтерам, громади змогли приймати внутрішньо переміщених осіб, розміщувати та забезпечувати усім необхідним.

Варто зосередити увагу на значенні поняття волонтерство. Згідно Закону України «Про волонтерську діяльність»: «Волонтерська діяльність – добровільна, соціально спрямована, неприбуткова діяльність, що здійснюється волонтерами шляхом надання волонтерської допомоги» [3].

Водночас, Лях Т.Л. та Спіріної Т.П., волонтерство – це один із важливих елементів об'єднання громади та слугує важелем згуртування громади навколо шляхів вирішення проблемних питань, де волонтерство слугує основний інструмент реалізації волонтерських ініціатив у громадах. Волонтерство, зі слів науковців, вчить мешканців громади брати відповідальність за процеси всередині громади, визначення нагальних проблем та брати відповідальність на себе за їх вирішення, активно долучатися до розвитку громади [2].

Волонтерську діяльність можна розглядати як реакцію-відповідь громади на події, які відбуваються в суспільстві. Це можливість вирішити соціально значущі проблеми спільними силами громади та змінити ситуацію в країні на краще. На нашу думку, волонтерство є невід'ємною частиною у вирішенні проблем соціальної сфери у громаді у будь-який час, а особливо це стане актуально у часи відбудови країни.

Науковці виділяють два напрями волонтерської діяльності у соціальній роботі: по-перше, це діяльність, котру виконують громадські організації, соціальні служби, благодій фонди та організації; по-друге, це діяльність

ініційована колективом громади на вирішення соціально значущих проблем [6].

Важливо зазначити, що практична соціальна робота в громаді виходить із кількох припущень:

- по-перше, громадяни мають право брати безпосередню участь у виробленні рішень, які впливають на їхнє життя;
- по-друге, якщо громадян забезпечити належною інформацією, вони візьмуть участь у цьому процесі;
- по-третє, якщо голосу громадян не чути, це означає, що вони не обізнані з процесом вироблення рішень, або що цей процес несправедливий.

Аби третє припущення не стало дійсним необхідні особи чи групи осіб, котрі мають відповідні навички роботи в громаді. Такими особами можуть стати активні представники громади – волонтери, що зацікавлені у змінах на рівні громади, а в подальшій діяльності за бажанням на рівні загальної соціальної політики держави [4].

Важливо, що соціальна робота в Україні не розвивається відокремлено від загальних стратегій розвитку України. Згідно документу, «Україна - 2030. Стратегія зміни майбутнього» Національного інституту стратегічних досліджень, розвиток регіонального та місцевого стратегування відкриває можливість для формування спільних перспектив подальшого розвитку громад. Спільність майбутнього формує спільність відповідальності за нього, знімає перешкоди для горизонтальної взаємодії та синтезує відповідальність за розвиток на загальнонаціональному рівні. Синергетична взаємодія регіонів між собою та з центром потребуватиме побудови згуртованості на основі державної стратегії регіонального розвитку, забезпеченої дорадчokonсультативними (Рада розвитку громад та територій), управлінськими (Міжвідомча координаційна комісія) та фінансовими (Державний фонд регіонального розвитку) інститутами [5].

Отже, волонтерська діяльність дійсно є перспективним напрямком розвитку роботи в громадах, а фахівці соціальної сфери на всіх рівнях мають змогу отримати допомогу завдяки такому прояву соціальної активності членів громади.

#### ЛІТЕРАТУРА:

1. Груздова В., Колошко Ю. Особливості волонтерської діяльності в Україні. Розвиток територіальних громад: правові, економічні та соціальні аспекти : матеріали Міжнар. науково-практ. конф., м. Миколаїв – с. Коблеве, 9 черв. 2022 р. Миколаїв, 2022. С. 185 – 187. [Електронний ресурс]. URL: <http://repositsc.nuczu.edu.ua/bitstream/123456789/15457/1/Миколаїв.pdf>.

2. Лях Т., Спіріна Т. Rozwój inicjatyw wolontariackich jako narzędzia aktywizacji zasobów ludzkich społeczności lokalnych. Aktualne problemy społeczne Ukrainy i Polski. Aspekty partnerstwa instytucji państwowych i organizacji pozarządowych: монографія. Chełm, 2021. P. 22 – 30. [Електронний ресурс]. URL:

[https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/35471/1/T\\_Liakh\\_T\\_Spirina\\_Monograph\\_202\\_IL.pdf](https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/35471/1/T_Liakh_T_Spirina_Monograph_202_IL.pdf).

3. Про волонтерську діяльність : Закон України від 19.04.2011 р. № 3236-VI: станом на 1 січ. 2023 р. [Електронний ресурс]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3236-17#Text> (дата звернення: 14.03.2023).

4. Соціальна робота в громаді. StudFile Файловий архів студентів. [Електронний ресурс]. URL: <https://studfile.net/preview/3741744/page:26/>.

5. Україна – 2030. Стратегія зміни майбутнього. НІСД Національний інститут стратегічних досліджень. [Електронний ресурс]. URL: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2020-12/ukraine-2030-1.pdf>.

6. Цебенко О. Формування соціальної згуртованості територіальної громади шляхом розвитку волонтерської діяльності. ErUCU – електронний репозитарій Українського католицького університету. [Електронний ресурс]. URL: [https://er.ucu.edu.ua/bitstream/handle/1/3714/Tsebenko\\_mag.pdf?sequence=1](https://er.ucu.edu.ua/bitstream/handle/1/3714/Tsebenko_mag.pdf?sequence=1).

УДК 352.07:316.46]:338.124.4

**Кошіль Оксана Петрівна,**  
здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти  
зі спеціальності 231 Соціальна робота,  
Київський університет імені Бориса Грінченка

## **ОСОБЛИВОСТІ ЕФЕКТИВНОГО ЛІДЕРСТВА У ГРОМАДІ В УМОВАХ КРИЗИ**

В умовах повномасштабної війни українці особливо гостро відчують зміни в геополітичній, економічній, соціокультурній сферах. Очевидно, що людина в сучасному суспільстві потребує допомоги та психологічної підтримки. Відтак, є необхідність у лідерах, здатних підтримувати, надихати й об'єднувати навколо себе людей, створювати кола порозуміння в громадах через технології залучення, впроваджувати в діяльність практики та інструменти, що базуються на принципах взаємоповаги, позитивної мотивації та гнучких підходах [4, с. 183].

Проблема чи криза – це можливість для росту і старту чогось нового. Для лідера, це можливість взяти на себе відповідальність, проявитися. Кризи переважно супроводжуються невпевненістю, стресом та страхом. Людям в таких ситуаціях хочеться безпеки та ясності. Відповідно хтось має приймати рішення і нести за них відповідальність.

Аналізуючи різноманітні підходи до трактування суті «громади», вчена Г. Слезанська дійшла висновку, що означений феномен можна структурувати у дві групи: поняття «громада» – локальна соціальна спільнота, особлива форма суспільної взаємодії; «громада» – об'єднання людей за інтересами, ідеями, покликом, цінностями [3, с. 15].

Сьогодні в Україні, окрім поняття «громада», активно використовують поняття «територіальна громада». Територіальну громаду визначають як простір для творення якісно нового гармонійного та ефективного суспільства, яке б виступало рушійною силою, ядром суспільної активності для держави та самого суспільства [3, с. 18].

Основним завданням територіальних громад є створення простору безпеки, добробуту, сприяння самореалізації кожного члена громади; збереження здоров'я, психологічного комфорту; забезпечення доступу до якісної освіти; розвиток талантів; захист довкілля; економічний розвиток тощо. Сьогодні територіальні громади – це об'єднання людей, які здатні взяти на себе відповідальність за побудову якісно нового суспільства, знають чого вони хочуть, мислять по-новому, розвиваються самі і допомагають розвиватися іншим [3, с. 18].

За переконанням Г. Слезанської «територіальна громада є первинною ланкою місцевого самоврядування, об'єднанням людей, що постійно мешкають на певній, географічно визначеній території, характеризуються налагодженістю різнопланових зв'язків (демографічних, територіальних, політичних, майнових,



професійних, мовних, релігійних, соціально-культурних тощо), спільністю інтересів, орієнтованістю на кожного її члена та активною їх участю у розвитку, покращенні громади» [3, с. 22].

Основним призначенням територіальної громади, на думку вченої, є «створення оптимальних умов для підвищення якості життя, розвиток кожного члена громади, задоволення їх потреб та інтересів, забезпечення вільного доступу до наявних у громаді ресурсів» [3, с. 22].

Очевидно, що для вирішення масштабних і складних завдань в умовах повномасштабної війни конче потрібні лідери, які спроможні значно підвищити здатність мешканців територіальної громади діяти колективно та відповідально за результат спільних дій.

Європейський фонд управління якістю, досліджуючи особливості лідерства, презентує модель виміру лідерства: лідери розвивають місію, бачення, цінності й зразки для наслідування; лідери особисто приймають участь у створенні, впровадженні і постійному вдосконаленні організаційної системи управління; лідери активно співпрацюють з клієнтами, партнерами та представниками громадськості; лідери мотивують, підтримують підлеглих [5, с. 53].

Перелічені компоненти моделі відповідають нашому баченню лідерів, потреба в яких є на часі для ефективного розвитку місцевого самоврядування в умовах кризи.

У свою чергу лідери територіальних громад повинні вміти в мінливому середовищі мислити масштабно та бути готовими до прийняття оптимальних рішень в умовах середовища, яке надзвичайно динамічно змінюється. Однією з моделей (із акцентуванням уваги на керуванні змінами) є модель адаптаційного лідерства. Згідно з моделлю, розробленою дослідниками Гарвардського університету, лідерство спрямовано на зміну діяльності організації (територіальної громади) для реагування на зміни та складні політичні явища.

Адаптація – динамічний процес, який передбачає вплив на оточення, а це оточення, у свою чергу, змінює особистість. Адаптаційне лідерство має за мету розвиток інтелектуальних, моральних, проєктивних та динамічних відносин із оточенням, а не пристосування до них.

Роль лідерства полягає в умінні визначити предмет змін та спланувати дії, необхідні для досягнення поставлених цілей [1, с. 314].

Погоджуємося із думкою І. Письменного, що «лідери мають бути високоморальними особистостями, які прикладом власної поведінки спонукають мешканців громади діяти чесно, відкрито та в інтересах суспільної життєдіяльності» [2, с. 56]. За переконанням вченого, завдяки формуванню критичної маси таких лідерів, в Україні все більше буде з'являтися самодостатніх, конкурентоспроможних громад, що здатні якісно без допомоги держави надавати послуги громадянам [2, с. 53 – 59].

Для того, щоб стати ефективним лідером, необхідно встановлювати індивідуальні стосунки з кожним членом групи, враховувати його інтереси та потреби, надихати кожного окремо на досягнення результату.

Лідерство – це характеристика поведінки людини, за якою йдуть інші. Соціальна психологія стверджує, з погляду послідовників, аби йти за кимось вони повинні відчувати свою цінність, важливість, значення для того, хто їх веде, хто ними управляє [1, с. 315].

Вважаємо, що для вирішення задекларованої проблеми, може бути корисним досвід «шведських гуртків» – гуртків для дорослих, які дозволяють розвивати сильні сторони людини й формувати в неї лідерські навички. Особливість таких гуртків у тому, що, збираючись, люди між собою розподіляють відповідальність за наповнення змістом зустрічей. Відповідно, кожна людина з цієї групи має підготувати одну тему зустрічі, організувати її й провести. Такий досвід тісно пов'язаний із відповідальністю й готовністю ухвалювати рішення, а «шведські гуртки» використовуються у Швеції як інструмент виховання лідерства в дорослих. Це той формат лідерства, коли ти відповідаєш за те, що у твоїх силах змінювати.

Отже, підсумовуючи вище викладене, схилиємось до думки, що ефективне лідерство в громаді в умовах кризи забезпечуватиме збереження життя, захист людей і їхнього майна; істотне посилення довіри членів громади до влади; поліпшення репутації влади; демонстрування компетентності керівництва громадою; повернення довіри громади; сприяння дотримання закону та порядку.

#### ЛІТЕРАТУРА:

1. Державне управління: підручник: у 2 т. Нац. акад. держ. упр. при Президентові України; ред. кол.: Ю. В. Ковбасюк та ін. Київ; Дніпро: НАДУ, 2012. Т. 1. 564 с.
2. Письменний І. В. Лідери територіальних громад як аттрактори ефективного суспільного розвитку. *Аспекти публічного управління*. 2017. Т. 5, № 11. С. 53 – 59.
3. Слезанська Г. І. Соціальна робота в територіальній громаді: теорії, моделі та методи: монографія. Тернопіль: ТНПУ імені В. Гнатюка, 2018. 382 с.
4. Спіріна Т. П., Тимошенко Н. Є. Специфіка формування лідерського потенціалу у майбутніх фахівців. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. 2016. № 22. Серія «Соціальна робота». С. 180 – 185.
5. Управлінська еліта як чинник суспільного розвитку: монографія / за ред. А. М. Михненка. Київ: НАДУ, 2012. 175 с.

УДК37.035 : 352.07

**Краснова Наталія Павлівна,**  
кандидат педагогічних наук, доцент,  
доцент кафедри соціальної педагогіки,  
ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»

## **ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ПІДЛІТКІВ В УМОВАХ СІЛЬСЬКОЇ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ**

У законі України «Про освіту», розробленому на основі Концепції «Нова українська школа», проголошено курс на впровадження компетентнісного підходу до освіти. Соціальна компетентність стосується сфери відносин громадянина з іншими людьми, які є не лише представниками певної соціальної спільноти, а й громадянами України, членами громадянського суспільства. Особистість, якій притаманна соціальна компетентність, усвідомлює механізми функціонування соціальної сфери життя громадянського суспільства та свою роль у ньому, здатна жити й ефективно співпрацювати з іншими[5], спроможна активно досліджувати соціальне оточення з погляду загальнолюдських цінностей, прагне до створення якісніших соціальних умов і намагається здійснювати активну діяльність щодо перетворення соціальної дійсності.

У науковій літературі досліджуються окремі аспекти, інтеграція яких дає ґрунтовне уявлення про соціальну компетентність особистості: соціальне самовизначення (І. Зверева, В. Поліщук, Л. Міщикта ін.); ціннісні орієнтації (К. Журба, В. Костів, О. Сухомлинська та ін.). Ученими досліджувались модель соціальної компетенції (М. Безруких, Б. Боумрін, В. Слот та ін.), професійна та комунікативна компетентності (І. Бех, С. Демченко, А. Онкович та ін.); соціально-психологічна компетентність (Л. Лепіхова, Л. Петровська, Л. Сохань та ін.); структура соціальної компетентності (В. Масленнікова, Л. Шабатура, А. Хуторський та ін.). На сьогодні в наукових дослідженнях розглядаються окремі аспекти формування соціальної компетентності підлітків: соціальна ідентичність (Н. Іванова, Ю. Тюменєва, Е. Еріксонта ін.); соціальна впевненість та самостійність (М. Безруких, Д. Єгоровта ін.); соціальна активність (З. Кенесаріна, О. Киричук, Н. Михайленкота ін.); соціальна відповідальність (І. Дементєва, Т. Шишова, В. Радулта ін.).

Попри досить широкий спектр досліджених аспектів, протиріччя між науково-теоретичними дослідженнями та існуючою практикою дають підставу стверджувати, що наявні напрацювання не відображають цілісно зміст та методику розвитку соціальної компетентності у підлітків в умовах сільської територіальної громади.

У результаті аналізу джерельної бази з проблеми формування соціальної компетентності підлітків можна визначити основну сутність поняття «соціальна компетентність», що вміщує комплекс особистісно-психологічних технологій взаємодії особистості із навколишнім соціальним середовищем [4]. І. Ніколаєску, розглядає соціальну компетентність як процес і результат

засвоєння й активного відтворення особистістю соціально-культурного досвіду (комплексу знань, умінь, цінностей, норм, традицій) на основі її діяльності, спілкування, відносин; як інтегративний результат, що передбачає зміщення акцентів з їх накопичення до формування здатності застосовувати досвід діяльності при вирішенні життєвих проблем, брати на себе відповідальність, проявляти ініціативу, попереджувати і вирішувати конфлікти, бути толерантним у складних ситуаціях, проявляти емпатійність [3]. За В. Шахрай, соціальну компетентність особистості визначаємо як якісний ступінь її соціалізованості, цілісне інтегративне особистісне утворення, сукупність конкретних якостей, здібностей, соціальних знань, умінь, цінностей, що забезпечують інтеграцію людини в суспільство й окремі групи на основі продуктивного виконання нею різних соціальних ролей, ефективного вирішення проблемних соціальних ситуацій та її успішну самореалізацію [1]. Складовими структури соціальної компетентності особистості є такі компоненти: когнітивний, діяльнісний (вміння, навички), мотиваційно-ціннісний (ставлення, ціннісні орієнтації, переживання тощо) та рефлексивний.

На нашу думку, вплив соціуму на формування та розвиток соціальної компетентності є вирішальним, бо вона формується та розвивається в процесі соціалізації підлітка: цінності та норми суспільства передаються дітям в процесі навчання й виховання, привласнюються або ігноруються ними.

Таким чином, можна вважати, що соціальна компетентність – це багатогранна характеристика особистості, яка своєю багатокомпонентністю охоплює всю множину та глибину її функціонування в соціумі; це якісна характеристика особистості, здатність адекватно оцінювати навколишню дійсність на основі повноти знань про неї, які дають змогу зрозуміти основну закономірність соціальної ситуації, вміння знаходити інформацію в невизначеній ситуації й упевнено будувати свою поведінку для досягнення балансу між своїми потребами, очікуванням, сенсом життя і вимогами соціальної дійсності, вміння задовольняти бажання, спираючись на норми. Оскільки особистість – істота суто соціальна, то формат соціальної компетентності охоплює як соціальні мотиви, знання, навички, необхідні для успішної взаємодії із навколишнім соціальним середовищем, так і самопочуття та самоприйняття особистістю самої себе в постійно мінливому соціумі [4].

Особливості соціалізації та інкультурації сільських школярів сприяють утворенню у них відсутності ряду чинників, у числі яких: брак соціальних знань і уявлень, порівняно з міськими школярами, про можливості, що надаються сучасним суспільством; слабкий розвиток комунікативних навичок, інертність, невпевненість у собі, страх відірватися від дому, виявитися одному поза звичним сільським середовищем; бідний досвід соціальних відносин і вузький діапазон освоєння соціальних ролей порівняно з міськими однолітками. Спосіб життя, сформований в умовах села, визначає усталені риси поведінки людини, які створюють труднощі з адаптацією і самореалізацією випускників сільської школи в сучасному світі.

До важливих соціальних факторів, що впливають на розвиток дітей, відноситься рівень освіти батьків. Більше половини сільських матерів мають повну загальну середню освіту, без професійної освіти. Домінуючими рисами, складовими «портрету» сільської родини є неповний її склад або незареєстрований шлюб, низький матеріальний статок і нижчий, ніж у місті, рівень освіти. На підставі вищесказаного існуючий стан сільської сім'ї як агента соціалізації підростаючого покоління можна визнати кризовим і таким, що не відповідає завданню підготовки дітей до життя у відкритому соціумі[2].

Отже, можна визначити основну сутність поняття «соціальна компетентність», який можна розглядати її як процес і результат засвоєння й активного відтворення особистістю соціально-культурного досвіду на основі її діяльності, спілкування, відносин; як інтегративний результат, що передбачає зміщення акцентів з їх накопичення до формування здатності застосовувати досвід діяльності при вирішенні життєвих проблем, брати на себе відповідальність, бути толерантним у складних ситуаціях, проявляти емпатійність [3]. Соціально і культурно обмежені умови сільського середовища дозволяють говорити про нестачу культурної бази для розвитку особистості дитини, що негативно відображаються на темпах дитячого розвитку. Проте сільське життя відрізняється стійкими нормами і цінностями людей, має досить вузьку систему соціального поділу, обмежує процеси соціальної мобільності.

Основним завданням соціальної компетентності у підлітковому віці є досягнення самостійності та прийняття відповідальності за себе та свої вчинки. Формування соціальної компетентності обумовлено такими когнітивними процесами як самопізнання, самовідношення та самовизначення.

Суб'єктом формування соціальної компетентності підлітків в умовах сільської територіальної громади є заклад загальної середньої освіти. Для успішного формування соціальної компетентності у підлітків можна визначити наступні педагогічні умови.

Перша умова – формування у членів педагогічного колективу теоретичних знань, практичних умінь та навичок спрямованих на допомогу формування соціальної компетентності у підлітків, що передбачає наявність уявлень про компетентність, спонукання до дії, пов'язаної з компетентністю, наполегливість, рішучість, витримка, готовність до долаття перешкод на шляху до мети, пов'язаної з реалізацією компетентності. Ця умова передбачає формування мотивації членів педагогічного колективу до набуття теоретичних знань та умінь щодо взаємодії з дітьми для формування у них мотивації до самовизначення, ціннісні орієнтації, самостійність, соціальну активність, саморегуляцію.

Друга умова – спрямування виховного потенціалу родини на отримання досвіду гуманної поведінки в сім'ї, підвищення знань про вікові психолого-педагогічні особливості дітей, формування педагогічної культури батьків, що виховують дітей в сільських умовах для забезпечення успішного формування соціальної компетентності у підлітків. Можемо виокремити основні напрями співпраці учителя та батьків у процесі соціального становлення школярів: –

інформаційно-просвітницька робота вчителя з батьками, що акумулює теоретико-практичну підготовку батьків до виховання дітей («педагогічна школа» для батьків, психологічні тренінги, індивідуальне консультування, виконання практичних завдань, проведення батьківських зборів тощо), пробуджує рефлексивну активність батьків, перетворює сім'ю із стихійного в керований чинник впливу на формування особистості дітей молодшого шкільного віку; –цілеспрямований вплив учителя на морально-духовне збагачення сімейного середовища через вихованців, який ґрунтується на вдосконаленні всіх компонентів особистості школяра, формує ціннісні орієнтації дітей, емоції та почуття (естетичні переживання, радість від спілкування з мистецтвом, природою, з іншими людьми, щастя, любов до людини і природи тощо); поглиблює інтерес батьків до духовного світу дітей, сприяє встановленню доброзичливих, толерантних стосунків між дітьми та їх батьками, задоволення потреби дітей у захисті, любові, повазі, розумінні, підтримці, спілкуванні, збереженні та зміцненні здоров'я, ставлення до дитини як до цінності, індивідуальності, самостійного суб'єкта виховання.

Третя умова – оптимальному поєднанні традиційних та інтерактивних методів роботи з підлітками сільського закладу загальної середньої освіти у процесі формування соціальної компетентності, вироблення вмінь та навичок толерантного спілкування, наполегливості, рішучості, витримки, формування готовності до подолання перешкод на шляху до мети, самовизначення (сформованість власного «Я»), ціннісні орієнтації, самостійність, соціальну активність, саморегуляцію.

Дані умови, створені за допомогою комплексу засобів соціально-педагогічної ситуації, забезпечать ефективність процесу формування соціальної компетентності у підлітків в умовах сільської територіальної громади.

#### ЛІТЕРАТУРА:

1. Докторович М. О. Формування соціальної компетентності старшого підлітка з неповної сім'ї: автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.05 / Ін-т пробл. виховання АПН України. Київ, 2007. 20 с.
2. Микитюк О. Роль учителя у формуванні соціальної компетентності школярів в умовах сільських шкіл. *Педагогіка і психологія професійної освіти*. 2013. № 6. С. 200 – 207.
3. Ніколаєску І. О. Формування соціальної компетентності учнів загальноосвітніх навчальних закладів відповідно до вимог нових державних освітніх стандартів: науково-методичний посібник. Черкаси: ОПОПП, 2014. 76 с.
4. Павлюк Л. М. Теоретичні аспекти проблеми формування соціальної компетентності старших підлітків [Електронний ресурс]. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzspp\\_2012\\_4\\_10](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzspp_2012_4_10) (дата звернення 12.03.2023).
5. Малахова С. Апалькова Т., Фокіна Н. Розвиток соціальної та громадянської компетентностей старшокласників засобами телекомунікаційних проєктів [Електронний ресурс]. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/rsh\\_2013\\_12\\_13](http://nbuv.gov.ua/UJRN/rsh_2013_12_13) (дата звернення 12.03.2023).

УДК 364.6:616.89-008.441.44

**Криницька Світлана Олексіївна,**  
здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти  
зі спеціальності 231 Соціальна робота,  
Дніпровський національний університет  
імені Олеся Гончара

## СУТНІСТЬ ТА ПРОФІЛАКТИКА СУЇЦИДАЛЬНОЇ ПОВЕДІНКИ

*Постановка та актуальність проблеми.* Спеціалісти визначають суїцид (у дослівному перекладі з латини «себе вбивати») як усвідомлювані, навмисні дії, спрямовані на добровільне позбавлення себе життя, що призводять до смерті.

Досліджуючи дану тему, слід відмітити, що суїцидальна поведінка – поняття більш ширше, ніж поняття суїциду, та включає в себе суїцидальні замаху, думки спроби та вияви. Суїцидальна поведінка – це будь-які внутрішні або зовнішні форми психічних актів, що направляються уявленнями про позбавлення себе життя.

Тема роботи наразі надзвичайно актуальна. Проблеми поведінки, спрямованої на фізичне знищення свого організму, достатньо серйозна та вимагає серйозних роздумів про реальні причини, які штовхають людей на самогубство.

З огляду на проблематику нашого дослідження розкриємо сутність поняття «суїцид», засоби та причини суїцидальної поведінки.

*Аналіз досліджень і публікацій.* Сутність і чинники суїцидальної поведінки розкрито у працях Е. Дюркгайма, О. Осетрової, Л. Юр'євої, Е. Шнейдмана та багатьох інших вітчизняних і зарубіжних дослідників. Так, Е. Шнейдман – провідний американський суїцидолог, засновник Американської Асоціації суїцидології – чітко визначив загальні фундаментальні риси суїциду. Зокрема, учений зазначив, що на наявність фрустрованих психологічних потреб людина може відреагувати емоціями безпорадності та безнадійності, що, у свою чергу, може призвести до відчуття нестерпного психічного болю. Відчуття (усвідомлення) цього болю людина ладна припинити за будь-яку ціну. Загалом суїцидальна проблематика потребує дослідження з урахуванням нових викликів сучасності.

Метою роботи є розкриття поняття «суїцидальна поведінка», причин суїцидальної поведінки та обґрунтування необхідності профілактики суїцидальної поведінки.

*Виклад основного матеріалу.* Серед ознак феномену самогубства, на нашу думку, першочергово слід віднести такі:

- мета добровільно позбавити себе життя;
- потерпілий та суб'єкт суїциду – це одна й та ж особа;
- об'єктом замаху є життя самої людини;
- смерть спричиняється особистими діями самої людини [1].

Суїцидальна поведінка виявляється у двох основних формах: зовнішніх і внутрішніх. До внутрішніх форм відносять: суїцидальні думки (уявлення, переживання) та суїцидальні задуми, наміри. До зовнішніх форм – суїцидальні вияви та суїцидальні замаху (спроби).

Суїцидальні думки (уявлення, переживання) – пасивні роздуми про відсутність цінності й сенсу життя («жити не варто», «щастя у житті немає», «не живеш, а існуєш»), а також уявлення, фантазії на тему своєї смерті, але не позбавлення себе життя («добре б померти», «хочеться заснути і не прокинутися»).

Суїцидальні тенденції, які виявляються у задумах і намірах, – це активні та серйозні роздуми про власну смерть, розробка плану суїциду, визначення способів, часу, місця здійснення самогубства.

У зовнішній поведінці можливі вияви потягу до безпосереднього здійснення суїцидального задуму. Майже всі суїциденти виказують у тій або іншій формі суїцидальні наміри кому-небудь з близьких, друзів або колег, іноді у вигляді натяків, іноді – у жартівливій формі (суїцидальні вияви). При цьому близько 15 % роблять це відкрито й публічно. Зазвичай відкриті вислови суїцидальних намірів оточуючі сприймають або у демонстративно-шантажному плані, або й загалом не надають їм належної, а то й жодної уваги. На наше глибоке переконання, це величезна помилка вартістю у людське життя, – не можна недооцінювати жоден суїцидальний натяк. Так, у разі приєднання до суїцидального задуму вольового компонента людина вдається до суїцидальної активності (суїцидальні спроби, завершені самогубства).

За даними Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ), у другій половині ХХ століття самогубства посіли четверте місце серед причин смертності з тенденцією до постійного зростання: 400 – 600 тис. осіб на рік на планеті закінчують життя самогубством. Кількість же тих, хто вчинив суїцидальну спробу, у 8 – 10 разів більша. Відповідно до критеріїв ВООЗ, психічне здоров'я нації перебуває під загрозою, якщо кількість суїцидів перевищує 20 випадків на 100 тис. До країн з високим суїцидальним рівнем належать: Латвія (42,5), Литва (42,1), Естонія (38,2), Угорщина (35,9).

За даними Українського науково-дослідного інституту соціальної і судової психіатрії, Україна також належить до країн з високим рівнем суїцидальної активності.

Існує багато індивідуальних виявів суїцидальної поведінки, але головне – визначити причини та запобігти втраті людського життя. Так, вивчаючи суїцидальні причини у здорових людей, дослідники, зокрема, виділяють такі три групи чинників:

1) дезадаптація особистості, безпосередньо пов'язана з порушенням соціалізації, коли місце людини у соціальній структурі не відповідає рівневі її домагань і бажань;

2) конфлікти у сім'ї;

3) алкоголізація і наркотизація як підґрунтя для виникнення суїцидальної ситуації та передумов для швидкої її зреалізації.



На нашу думку, слід пам'ятати, що, знаючи про суїцидальні наміри людини, у цілій низці випадків можна запобігти суїцидам, у т. ч. ускладнюючи доступ до різних суїцидальних засобів (ножі, ножиці, пігулки тощо).

За дослідженням учених, виявилось, що найбільш ефективними у цій справі є центри профілактики самогубств, які вперше були створені в Англії у 1774 році під керівництвом Королівського гуманітарного товариства.

Важливу роль у знятті суїцидальної напруги відіграють телефони довіри та кризові стаціонари, розташовані при психоневрологічних диспансерах, лікарнях та відділеннях, кабінети анонімної соціально-психологічної допомоги.

Завданням первинної профілактики є:

- навчати та попереджати населення про те, що суїцид може трапитись з кожною людиною;

- інформувати про ознаки самогубств із тим, щоб вчасно їх побачити та надати допомогу;

- повідомляти про місця й адреси надання такої соціальної допомоги.

Вторинна профілактика – *суїцидальна інтервенція*, тобто допомога при потенційному суїциді. Її мету спрямовано на відвернення акту саморуйнування, самознищення та збереження людського життя.

Третинна профілактика – *суїцидальна поственція*, у межах якої застосовуються заходи медикаментозної терапії, психологічної адаптації, психотерапії.

Суїцидальна поственція має три напрямки:

- індивідуальна психотерапія;

- сімейна психотерапія;

- соціальна та правова допомога.

Результатом профілактичної роботи має стати переконання особистості у тому, що життя людини є найвищою цінністю.

*Висновки.* Можна впевнено сказати, що профілактична робота має спрямовуватися на збереження людського життя. У сучасному суспільстві наразі багато суїцидальних чинників, тому важливо створювати у сім'ї/громаді/професійних спільнотах комфортну духовно-душевну атмосферу, що й виконуватиме роль первинної профілактики самогубств.

### ЛІТЕРАТУРА:

1. Рибалка В. В. Психологічна профілактика суїцидальних тенденцій: метод. реком. Київ: ІПППОАПН України, КФ ВМУРоЛ «Україна», 2007. 68 с.

2. Осетрова О. О. Соціально-філософський аспект дослідження феномену суїциду: монографія. Дніпро: РВВ ДНУ; ЛІРА. 2020. 124 с.

УДК 364-787.26 (477)

**Кулик Андрій Володимирович,**  
здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти  
зі спеціальності 231 Соціальна робота,  
Дніпровський національний університет  
імені Олеся Гончара

## **СОЦІАЛЬНА РОБОТА В УКРАЇНСЬКИХ ГРОМАДАХ: ВИКЛИКИ, ПРОБЛЕМИ ТА СПОСОБИ ЇХ ВИРІШЕННЯ**

За останні роки фахівці із соціальної роботи в Україні опинилися всередині величезного потоку викликів і проблем, які вимагають негайного та ефективного вирішення. Відсутність державної стратегії та програми соціальної роботи, недостатнє фінансування та інфраструктура, низька заробітна плата та відсутність соціального захисту, відсутність уніфікованих стандартів професійної підготовки та атестації, необхідність сприяння розвитку громадської активності та підтримки місцевих ініціатив у сфері соціальної роботи – це лише деякі з головних проблем, з якими зіштовхуються фахівці із соціальної роботи в українських громадах.

З огляду на зазначене питання вирішення нагальних соціальних проблем у сучасних умовах є надзвичайно важливими та актуальними для фахівців із соціальної роботи, місцевих громад і держави залом. Потребують аналізу й способи вирішення цих проблем та впровадження на практиці нових підходів у сфері соціальної роботи. Наприклад, можливість укладання угод з державними та недержавними організаціями для надання соціальних послуг, створення різноманітних форм громадської участі та підтримки місцевих ініціатив у сфері соціальної роботи, розробка інноваційних програм підготовки та підвищення кваліфікації фахівців із соціальної роботи тощо. Усі ці питання передбачають взаємодію різних галузей та секторів, що створює додаткові виклики. Однак з іншого боку, вирішення цих проблем допоможе покращити якість життя громадян та підвищити ефективність соціальної роботи в Україні загалом.

Метою цієї роботи є виявлення та аналіз основних проблем, які стоять перед фахівцями із соціальної роботи в українських громадах, а також розгляд можливих способів їх вирішення. У процесі дослідження ми звернемо увагу на такі ключові аспекти соціальної роботи, як взаємодія з місцевими громадами, підвищення кваліфікації та професійна підтримка фахівців із соціальної роботи, впровадження інноваційних підходів і розробка уніфікованих стандартів професійної діяльності.

У зв'язку зі стрімким розвитком суспільства та зміною соціально-економічних умов фахівці із соціальної роботи стикаються зі значними труднощами, зумовленими необхідністю адаптуватися до нових викликів та розширювати свої професійні компетенції. Ці труднощі нерідко призводять до перевантаження, особистісного та професійного вигорання, низького рівня мотивації серед фахівців із соціальної роботи.

Проблеми, з якими зіштовхуються фахівці із соціальної роботи в українських громадах, є досить складними та різноманітними. Однією з головних проблем є високе робоче навантаження та перевантаження фахівців. Для вирішення цієї проблеми слід розробляти ефективні стратегії й методи планування та організації робочого процесу, забезпечувати фахівців ресурсами та інформацією, необхідними для виконання ними професійних обов'язків.

Іншою проблемою є недостатність фінансових ресурсів і низький рівень фінансування соціальних послуг, що зумовлює нестачу кадрів, обмеженість у розширенні спектру послуг та погіршення їх якості. Для вирішення цієї проблеми необхідно забезпечувати соціальні послуги належною якістю, а також залучати додаткові фінансові ресурси через співпрацю з бізнесом, меценатами та державними структурами.

Крім того, фахівці із соціальної роботи стикаються з проблемою неадекватного сприйняття своєї роботи та відсутності визнання у суспільстві. Це може впливати на їхню мотивацію та емоційний стан. Для вирішення цієї проблеми варто проводити роботу з громадськістю, роз'яснювати важливість та значущість соціальної роботи. Часто фахівці із соціальної роботи зіштовхуються з проблемою недостатнього фінансування соціальних програм і проектів. Це призводить до того, що багато програм не можуть бути реалізовані або реалізовані не повною мірою, що, у свою чергу погіршує якість життя громадян, які потребують соціальної допомоги та підтримки.

Однією з проблем є низька соціальна статусність професії фахівця із соціальної роботи, у зв'язку з чим його робота часто не отримує достатньої уваги та оцінки у суспільстві, несправедливо недооцінюється. Це також може призводити до недостатньої мотивації фахівців і втрати обізнаних кадрів.

Разом з тим фахівці зіштовхуються з проблемою недостатньої фінансової підтримки від держави та громадських організацій. Багато соціальних служб у громадах працюють на грані виживання, оскільки не отримують достатніх коштів на утримання своєї діяльності. Це може призвести до зменшення якості послуг та скорочення персоналу, що безпосередньо впливає на ефективність допомоги. Оскільки соціальна робота – це професія, пов'язана безпосередньо з людьми, важливо забезпечити достатню підтримку та заохочення фахівців у громадах. Проблема відсутності державної стратегії та програми соціальної роботи в Україні стає причиною низького рівня розвитку цієї сфери, погіршення стану справ як в окремій громаді, так і в суспільстві загалом. Без належної державної підтримки та стратегії розвитку соціальна робота не може відповісти на виклики сьогодення у громадах. У більшості випадків фахівці із соціальної роботи не мають належної кваліфікації, що знижує ефективність їх роботи. Відсутність державної стратегії та програми соціальної роботи також призводить до неефективного використання ресурсів, а також недостатнього визнання ролі фахівців із соціальної роботи у громадському житті.

Ще однією проблемою є відсутність уніфікованих стандартів професійної підготовки та атестації. На жаль, в Україні не існує чіткої системи професійного розвитку для фахівців із соціальної роботи. Часто вони

самостійно вчаться на практиці, що може призводити до недосконалостей у їх роботі та неадекватного реагування на деякі складні випадки. Більшість з них в Україні мають різні рівні освіти та професійного досвіду, а це може призводити до нерівномірності якості надання соціальних послуг. Недостатня увага до професійного розвитку фахівців із соціальної роботи з боку держави може стати причиною відтоку кваліфікованих фахівців в інші сфери діяльності або навіть змусити їх залишити Україну у пошуках кращих умов праці.

Для вирішення наведених викликів слід приділити достатню увагу розвитку системи соціального захисту в Україні та забезпеченню адекватного фінансування соціальних програм і проектів. Крім того, важливо забезпечити високу якість підготовки та підвищення кваліфікації фахівців із соціальної роботи, а також визнання їх ролі та значимості у суспільстві. У такий спосіб можна забезпечити їхню ефективну та якісну роботу, поліпшити соціальну ситуацію у громадах України загалом.

Способи вирішення проблем соціальної роботи в українських громадах можуть бути різноманітними та залежати від конкретної ситуації. Проте деякі загальні підходи можуть допомогти вирішити нагальні проблеми фахівців. Одним з таких підходів є забезпечення належної підготовки та навчання фахівців із соціальної роботи. Для ефективної праці зі складними випадками та розуміння потреб різних груп населення фахівці повинні мати відповідні знання та навички. Важливо забезпечувати постійне професійне зростання та розвиток фахівців із соціальної роботи, а також створювати можливості для обміну досвідом між ними. Крім того, ефективне використання інформаційно-комунікаційних технологій може допомогти вирішувати проблеми соціальної роботи в українських громадах. Застосування цифрових інструментів може зробити професійну діяльність фахівців із соціальної роботи більш ефективною та зручною. Наприклад, електронні системи управління даними можуть допомогти відстежувати інформацію про клієнтів соціальної роботи (отримувачів соціальних послуг) та координувати дії різних соціальних служб. При цьому важливо забезпечити належну охорону даних і конфіденційність клієнтів при використанні цифрових інструментів.

Окрім цього, фахівці із соціальної роботи можуть залучати до співпраці інші громадські організації, місцеві органи самоврядування, бізнес-структури та інші зацікавлені сторони. Це може допомогти збільшити фінансування та ресурси для соціальних програм і послуг, а також підтримати ініціативи щодо поліпшення умов проживання у громаді.

Загалом слід зауважити, що у кожній громаді фахівці із соціальної роботи стикаються з низкою викликів і проблем, які можна вирішити, якщо фахівці є ініціативні, знаходять рішення, враховуючи особливості конкретної громади.

*Отже*, проблеми соціальної роботи в українських громадах є складними й багатовимірними. Вирішити їх можливо через співпрацю між державними та громадськими структурами, використання новітніх технологій та забезпечення професійної підготовки. Вирішення цих проблем є важливим для підвищення рівня соціальної підтримки та забезпечення якості життя громадян України.

**Кульчицький Тарас Русланович**,  
доктор філософії, PhD в галузі права,  
старший викладач кафедри кібербезпеки,  
Тернопільський національний технічний  
університет імені Івана Пулюя;  
**Ганджа Степан Ігорович**,  
аспірант кафедри соціальної роботи і  
менеджменту соціокультурної діяльності,  
Тернопільський національний педагогічний  
університет імені Володимира Гнатюка

### **ОСОБЛИВОСТІ ВОЛОНТЕРСЬКОЇ РОБОТИ З ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИМИ ОСОБАМИ В УКРАЇНІ**

Проблема волонтерської діяльності в соціальному просторі в сучасній Україні є однією з найбільш актуальних та практично значущих, на що вказують численні роботи науковців різних країн. Соціальні смисли волонтерства як суспільного явища аналізуються у працях як зарубіжних – Г. Анхейєра, П. Деверюкса, С. Елліса, М. Саламона, С. Соколовські, Дж. Уілсона, М. Хеддока, Р.Хедлітаінших, так і вітчизняних – Е. Балашова, О. Безпалько, Р. Вайноли, І. Григи, М. Дейчаківського, Л. Думи, З. Зайцевої, А. Зінченко, А. Капської, Н. Комарової, М. Ольховської, О. Плахової, І. Тохтарової, В. Шамрай, І. Юрченко, О. Яременко та інших учених.

У сучасній науці значну увагу приділено дослідженню практичного аспекту здійснення волонтерства як елемента громадянського суспільства, а також розвитку його механізмів та організаційних форм. Тут варто вказати на науковий доробок таких зарубіжних учених, як Х. Анхайер, Дж. Ван Тіл, П. Друкер, Т. Левіт, Д. Метьюз, Л. Саламон, А. Турен та ін. Серед вітчизняних дослідників відзначимо праці Е. Афоніна, В. Вашковича, С. Костючкова, В. Манзюк, А. Мартинова, В. Рошканюк та інших. До проблеми сутності поняття «внутрішньо переміщені особи» зверталися у своїх розвідках українські дослідники О. Амоша, В.Антонюк, І. Григоренко, Т. Кульчицький, М. Малиха, В. Надрага, О. Новікова, Л. Петришин, Савельєва, Я. Раєвська та ін.

Важливим і активно діючим суб'єктом соціальної роботи є волонтерська діяльність як феномен сучасного гуманістично орієнтованого людиноцентристського суспільства. Роль волонтерства у контексті соціальної політики і соціальної роботи характеризується наявністю таких його якостей: масштабність впливу, універсальність, цілеспрямованість, прагматизм. Волонтерство в громадянському суспільстві обумовлює, в значній мірі, модули соціалізації сучасної людини, з досить високим рівнем автономії особистості у виборі політичних позицій і мінливістю внутрішніх переваг і переконань, через функціонування добровольчих інституцій у контексті стратегічних завдань і глобальних викликів сучасної України [3, с. 4].

Відповідно до діючого законодавства України внутрішньо переміщеною особою є громадянин України, іноземець або особа без громадянства, яка перебуває на території України на законних підставах та має право на постійне проживання в Україні, яку змусили залишити або покинути своє місце проживання у результаті або з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, повсюдних проявів насильства, порушень прав людини та надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру. Соціально-правовий статус внутрішньо переміщених осіб є чітко експлікованим як в міжнародній так і у вітчизняній соціально-правовій практиці. В Україні нормативно-правова база спрямована на гарантування прав волонтерів, окреслення меж волонтерської діяльності, державну підтримку розвитку волонтерства, а також підвищення його суспільної ролі, зокрема у роботі з внутрішньо переміщеними особами [1, с. 356].

Формування системи волонтерської діяльності в сучасній Україні – складний, суперечливий і далекий від завершення процес. На відміну від традиційних практик, розгортання волонтерської діяльності в нашій державі відбувається і під тиском глобальних трансформаційних процесів, і в межах вітчизняного комплексу соціальних, політичних, культурних, технологічних трансформацій, характерних для держав транзитивної демократії. У зв'язку відносною новизною явища внутрішньо переміщених осіб, український політикум і структури громадянського суспільства в роботі з внутрішньо переміщеними особами мають спиратися на міжнародну соціально-правову практику регулювання питань, пов'язаних із проблемами внутрішньо переміщених осіб, важливість розвитку вітчизняної нормативно-правової бази щодо соціально-правового статусу внутрішньо переміщених осіб в сучасній Україні, підтверджується позитивною динамікою у роботі з внутрішньо переміщеними особами, зокрема – у форматі надання вказаній категорії громадян соціальних послуг у найширшому спектрі [2, с. 140].

Соціальним підґрунтям сучасної парадигми волонтерської діяльності, з урахуванням специфіки волонтерської діяльності щодо внутрішньо переміщених осіб, слід вважати положення про те, що сучасні волонтерські організації являють собою модернізовані посттрадиційні соціальні конструкції, які функціонують і розвиваються в контексті соціального реалізму на принципах свободи, рівності, справедливості, солідарності, суспільного прагматизму [1, с. 358].

Загалом, перспективи подальшого розвитку волонтерської діяльності в Україні з внутрішньо переміщеними особами вбачаються такими, що набувають, особливо в умовах згуртування українського народу перед загрозою масштабної російської агресії, реальних, ефективних обрисів. Громадянська самосвідомість, національна єдність та активна дія є орієнтирами волонтерського руху у сучасних реаліях України в контексті роботи з внутрішньо переміщеними особами.

**ЛІТЕРАТУРА:**

1. Кульчицький Т. Р. Нормативно-правове забезпечення соціального захисту внутрішньо переміщених осіб. *Журнал Київського університету ринкових відносин: економіка, бізнес-адміністрування, право*. 2018. № 4 (4). С. 348 – 358.

2. Петришин Л. Й. Основні аспекти соціальної роботи з внутрішньо переміщеними особами у громаді. *Соціальна робота з різними категоріями населення у територіальній громаді: українські реалії та міжнародний досвід: колективна монографія*. Тернопіль: Осадца Ю. В., 2018. С. 127 – 145.

3. Стратегія інтеграції внутрішніх переміщених осіб та впровадження довгострокових рішень щодо внутрішнього переміщення не період до 2020 року: розпорядження Кабінету Міністрів України від 15 лист. 2017 р. № 909-р. [Електронний ресурс]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/909-2017-p#Text> (дата звернення: 20.12.2022).

4. Синчук С. М. Про сутність послуги соціального супроводу відповідно до законодавства України. *Вісник Львівського університету. Серія юридична*. Львів: Львів. нац. ун-т імені Івана Франка, 2020. Вип. 70. С. 181 – 188.

УДК 37.013:378:316

**Купенко Олена Володимирівна,**  
доктор педагогічних наук, доцент,  
доцент кафедри психології, політології  
та соціокультурних технологій,  
Сумський державний університет

## **ДУАЛЬНА ОСВІТА ЯК ФАКТОР РОЗБУДОВИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ В ГРОМАДІ**

Українські територіальні громади як суб'єкти надання соціальних послуг стикаються із мінливою демографічною ситуацією та великим відсотком людей у складних життєвих обставинах. Це вимагає розбудови партнерств і професіоналізму фахівців із соціальної роботи. У свою чергу, українські університети демонструють прихильність до залученості в життєдіяльність громад, а політика розвитку дуальної форми здобуття освіти спрямована на якісну професійну підготовку майбутніх фахівців відповідно до вимог ринку праці.

Дуальна форма здобуття освіти передбачає поєднання навчання у закладах освіти з навчанням на робочих місцях на підприємствах, в установах та організаціях [1]. Щодо соціальної роботи, то у «Глобальних стандартах підготовки соціальних працівників» зазначається, що школи соціальної роботи повинні прагнути створити можливості для практики, які відповідають принаймні 25% загальної навчальної діяльності [2].

Наразі передумовами становлення дуальної освіти із соціальної роботи в Україні є: 1) вже наявний досвід співпраці профільних підприємств і закладів освіти за іншими спеціальностями, зокрема спеціальностями галузей інформаційних технологій та інженерії, аграрної галузі; 2) проекти, присвячені дуальній освіті, реалізовані Представництвом Фонду ім. Фрідріха Еберта в Україні; 3) міжнародний досвід шкіл соціальної роботи («дуальна освіта» в німецькій традиції та «польової освіти» в американській традиції).

Виходячи із зазначеного, згідно з «Концепцією підготовки фахівців за дуальною формою здобуття освіти» [1] у Сумському державному університеті (СумДУ) напрацьовується модель професійної підготовки майбутніх бакалаврів з соціальної роботи, яка застосовує елементи дуальної форми освіти [3].

Перш за все, модель покликана відповісти на проблему браку достовірної інформації про поточні та майбутні потреби роботодавців у компетентностях працівників. Використовуваний інструмент для цього – соціологічні дослідження. У червні-вересні 2021 р. Центром соціальних досліджень СумДУ було проведене дослідження «Очікування та готовність роботодавців до співпраці у підготовці фахівців соціального спрямування». На підставі опитування 44 експертів із різних областей України складено «рейтинги» очікуваних особистісних характеристик (рис. 1) і професійних компетентностей майбутніх працівників соціального спрямування (рис. 2) [4].



Результати опитування демонструють, що роботодавці очікують, з одного боку, молодих фахівців з виконавськими компетентностями, а з іншого – здатних швидко навчатися, комунікабельних, самоорганізованих, креативних та ініціативних особистостей. 71,4 % експертів з державного сектору та 66,7% експертів із громадських організацій оцінили наявну підготовку випускників закладів вищої освіти як добру і в теоретичному, і в практичному плані. Натомість лише 50 % експертів з органів місцевого самоврядування дали оцінку «добре» сукупності теоретичної і практичної підготовки; утрималися від цього рівня оцінки всі експерти з бізнесового сектору [4]. Отримані дані вказують на необхідність розвитку дуальної форми освіти, зокрема, у партнерстві з органами місцевого самоврядування в територіальних громадах.

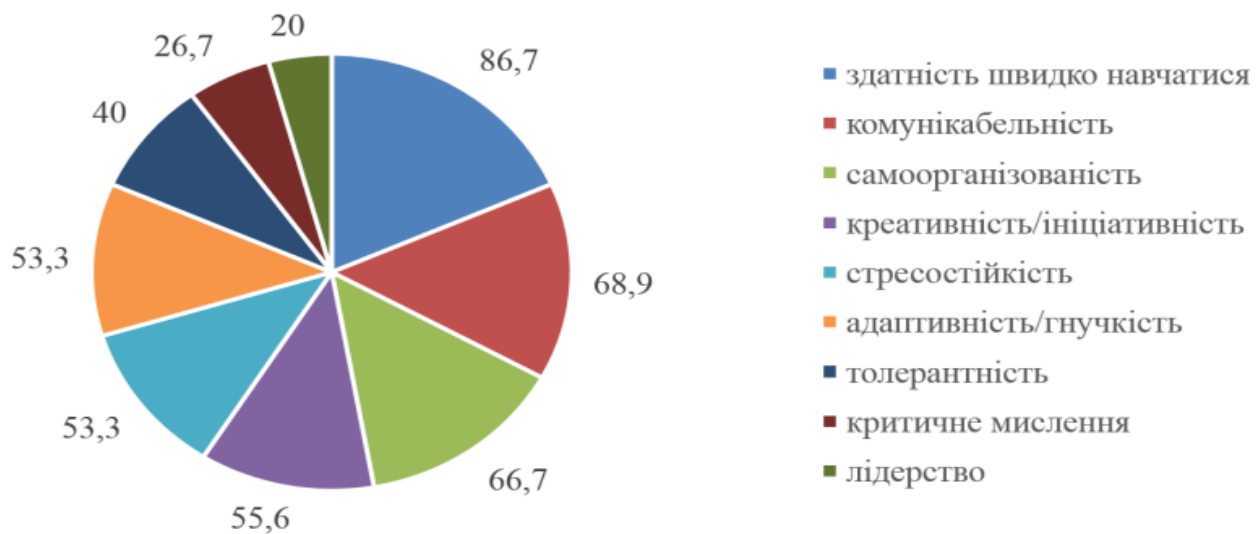


Рисунок 1 – «Рейтинг» очікуваних роботодавцями особистісних характеристик майбутніх працівників соціального спрямування

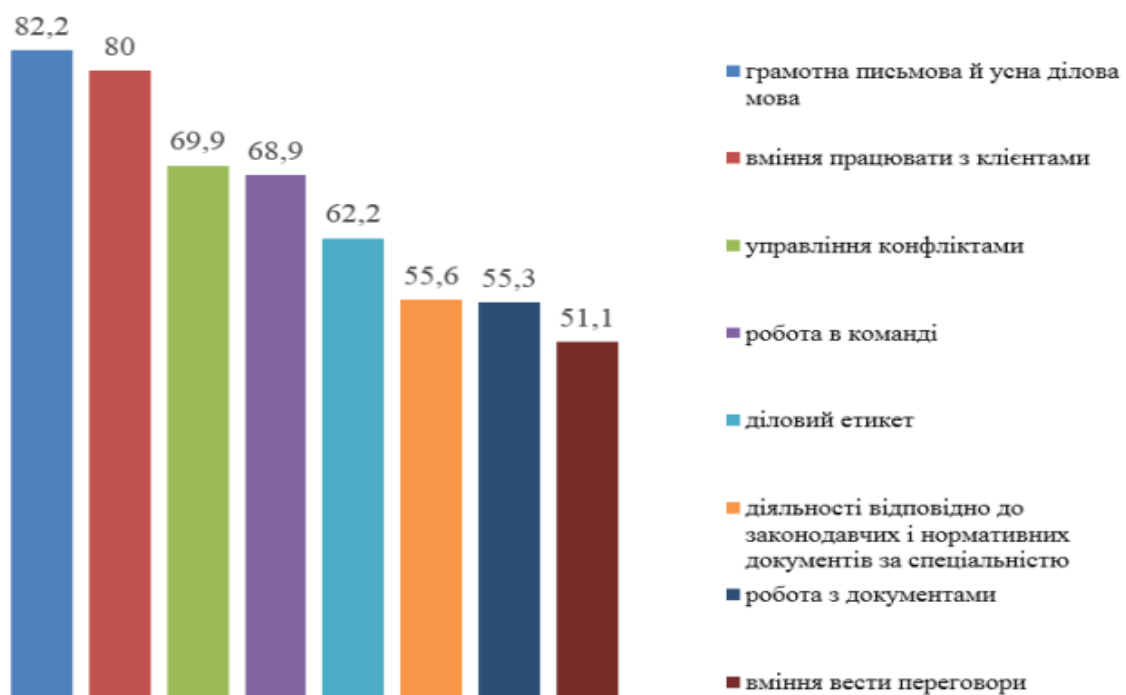


Рисунок 2 – «Рейтинг» очікуваних роботодавцями професійних компетентностей майбутніх працівників соціального спрямування

Ще одна проблема, вказана в «Концепції підготовки фахівців за дуальною формою здобуття освіти», – неготовність випускників працювати за фахом. Це пов'язуємо, зокрема, з емоційною й інтелектуальною складністю фахової діяльності у соціальній сфері. У відповідь розроблювана в СумДУ модель професійної підготовки майбутніх бакалаврів з соціальної роботи, яка застосовує елементи дуальної освіти, включає заходи розвитку позитивного іміджу професії. Зокрема, з 2017 р. організовується щорічний захід «Соціальний О.С.К.А.Р. СумДУ (Оцінювання Соціально Корисної Активності в Регіоні)». Це захід, на якому відзначаються окремі особистості й установи за проекти/ініціативи на рівні територіальних громад щодо захисту прав людини, згуртування громади та розвитку громадянського суспільства, допомоги та посилення спроможності вразливих груп населення для профілактики, подолання, мінімізації складних життєвих обставин. Кожен із проведених заходів – це визначення високої «планки», на яку потрібно орієнтуватися в практичній підготовці студентів спеціальності «Соціальна робота», а також фіксація кейсів добрих практик територіальних громад.

Особливої уваги, на нашу думку, потребує зазначена в «Концепції підготовки фахівців за дуальною формою здобуття освіти» проблема обмеженої можливості здобуття освіти за межами закладів освіти, яку розглядаємо в частині організаційно-методичного супроводу навчання студентів на робочих місцях на підприємствах, в установах та організаціях, у вирі подій у логіці надання соціальних послуг, що не узгоджена з логікою навчального процесу. Рішення цієї проблеми пов'язуємо із вдосконаленням процедур академічного наставництва та наставництва на робочому місці, включаючи взаємодію наставників. З одного боку, академічне наставництво розглядаємо як таке, що пов'язане із сприянням студентам у побудові логіки індивідуальної освітньої та кар'єрної траєкторій. З іншого боку, наставництво на робочому місці розглядаємо як таке, що забезпечує орієнтування студентів на затребувані роботодавцями компетентності.

На прикладі моделі підготовки бакалаврів з соціальної роботи в СумДУ, основою академічного наставництва є послідовність навчальних дисциплін «Соціологія», «Соціальна психологія», «Методи організації соціальних досліджень», «Технології соціальної роботи», «Проектний менеджмент в соціальній роботі», в яких передбачено поєднані єдиною дослідницькою логікою курсові роботи. Ця логіка передбачає рух змістом освіти від дослідження та розуміння особливостей і потреб людини і громади, до обґрунтування, реалізації та самооцінювання «заходів» втручання.

Поняття «захід» (як елемент змісту професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної роботи) потребує деталізації. Виокремлюємо заходи групові та індивідуальні. При цьому практика засвідчує, що перша група є доступною для опрацювання та розуміння в рамках навчання в закладі освіти. Натомість друга група (заходів індивідуальної роботи з випадком) потребує навчання на робочому місці за методом кейс-стаді. Виходимо з того, що одна з проблем початківців у соціальній роботі, – це те, наскільки повільними є зміни

в досвіді клієнтів щодо вирішення наявних життєвих ситуацій. Частина адаптації в професії – це розуміння того, що в роботі з клієнтами для будь-якого кроку вперед можуть бути два кроки назад, і це нормально [5]. Якщо ж зосереджуватися на соціальній роботі в громадах, то експерти із місцевого самоврядування як найбільш «рейтингову» (85,7%) професійну компетентність зазначають саме компетентність працювати з клієнтами [4].

Отже, дослідницький і проектний методи, кейс-стаді та презентацію самоаналізу здобутого на робочому місці досвіду розглядаємо як основні методи дуальної освіти. Ці методи покликані забезпечити запитувану роботодавцями здатність до швидкого навчання майбутніх працівників. Разом із тим саме ці методи дозволяють систематизувати «польову» частину професійної підготовки. Зв'язуючими між академічним і «польовим» навчанням стають ключові поняття «цільова група», «індивідуальна робота з випадком», «потреба», «базова соціальна послуга», «стандарт соціальної послуги», «звітна документація». Їх змістовне наповнення в контексті індивідуальної роботи з випадком має забезпечити навчання на робочому місці. Саме з цими ключовими поняттями пов'язуємо можливості формування у майбутніх фахівців із соціальної роботи затребуваних роботодавцями виконавських компетентностей. Наставництво при цьому розглядаємо як процес допомоги студентам зв'язати внутрішнього стратега з внутрішнім виконавцем (за М. Голдсмітом), а з часом і самим стати наставником.

Отже, дуальна форма професійної освіти за спеціальністю «Соціальна робота» є актуальною відповіддю на сучасні вимоги щодо якості підготовки взагалі і наявних потреб у соціальних послугах в територіальних громадах зокрема. Розбудова дуальної освіти, з одного боку, потребує опори на дані досліджень і побудови співпраці з роботодавцями, з іншого – організаційно-методичного забезпечення для систематизації навчання на робочому місці.

#### ЛІТЕРАТУРА:

1. Концепція підготовки фахівців за дуальною формою здобуття освіти. Розпорядження Кабінету Міністрів України. 19.09.2018. № 660-р. Retrieved from: <https://www.kmu.gov.ua>.
2. Global Standards for Social Work Education And Training. IASSW, IFSW (2020). Retrieved from: <https://www.iassw-aiets.org>.
3. Світайло Н.Д. Принципи організаційного та методичного забезпечення практичної складової в рамках реалізації дуальної моделі освіти (старт в умовах багатьох невизначеностей): навч.-мет. пос. / Н. Д. Світайло, О. В. Купенко, В. О. Дементов. Суми: СумДУ, 2019. 133 с.
4. Очікування і готовність роботодавців до співпраці у підготовці фахівців соціального спрямування: звіт про результати дослідження / О. В. Купенко, Н. Д. Світайло, А. М. Костенко та ін. Суми: Центр соціальних досліджень СумДУ, 2021. 64 с.
5. Zuluaga M.E. The Stages of Change: A Model for Social Work Students in Field Placement. *The New Social Worker*. Retrieved from: <https://www.socialworker.com>.

УДК 329.78:061.2-053.6

**Левченко Наталія Володимирівна,**  
кандидат педагогічних наук, доцент,  
доцент кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи,  
Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

## **МОЛОДІЖНИЙ ЦЕНТР: ПЕРСПЕКТИВНИЙ НАПРЯМ РОЗВИТКУ МОЛОДІЖНОЇ РОБОТИ В ГРОМАДІ**

За період 2015 – 2019 рр. в Україні створено 982 об'єднані територіальні громади. Для ефективної молодіжної політики в Україні в умовах децентралізації у 2017 р. Міністерство молоді та спорту та представники різних секторів розробили модель реалізації молодіжної політики в умовах децентралізації, яка ґрунтується на міжсекторній взаємодії і враховує територіальні особливості молодіжної роботи відповідно до потреб молоді. Міністерство також запропонувало структурно-функційну модель реалізації молодіжної політики на рівні ОТГ.

Вона передбачає забезпечення діяльності молодіжних центрів і молодіжних працівників, міжгалузеву та міжсекторну взаємодію у молодіжній роботі, оцінювання ефективної молодіжної роботи і звітування перед громадою про стан роботи з молоддю, забезпечення умов молодіжної участі та молодіжного громадського контролю [1].

Згідно із нормативно-правовими документами, а саме Законом України «Про основні засади молодіжної політики» (2021), визначено, що «молодіжний центр – установа, підприємство, організація, що здійснює молодіжну роботу», а «молодіжний простір – приміщення, будівля або її частина, земельна ділянка, що використовується для проведення молодіжної роботи» [5].

«Молодіжний центр – установа (у великих містах – мережа місцевих філій), робота якої спрямована на забезпечення змістового та якісного дозвілля молоді. Мета молодіжних центрів – громадянська освіта молоді через участь у суспільній діяльності, національно-патріотичне виховання, розвиток волонтерства та мобільності молоді, реалізація творчого потенціалу молодих осіб, формування здорового способу життя, сприяння зайнятості молоді у вільний час та молодіжному підприємництву. Основними принципами молодіжних центрів визначено: організація дозвілля молодої людини в позанавчальний час (зокрема, спілкування з однолітками); доступність центру, робочі години, зручні для молоді; безкоштовне навчання; освіта протягом усього життя (організація дозвілля для дітей, підлітків та дорослих); розташування центру в межах мікрорайону» [2; с. 4].

Науковці виокремлюють такі основні напрями діяльності молодіжного центру:

– утвердження громадянської позиції та розвиток лідерських якостей молоді, національно-патріотичне виховання, популяризація здорового способу життя молоді, форми реалізації яких є: неформальна освіта (лекторії тренінги,

майстер-класи, робочі візити; підтримка та реалізація тематичних молодіжних проєктів; тематичне таборування);

- творчий розвиток особистості, підтримка талановитої молоді, форми реалізації таких напрямів – гуртки за інтересами, ярмарки талантів, молодіжні проєкти, гранти;

- сприяння працевлаштування через: профорієнтаційну роботу; участь у громадських роботах; тренінги, семінари щодо підвищення рівня фінансової, економічної та підприємницької грамотності молоді; формування ефективних молодих лідерів бізнесу та компетентностей щодо ведення бізнесу; стажування;

- підтримка громадської активності молоді через взаємодію з громадськими організаціями та об'єднаннями; волонтерську діяльність; ресурси підтримки молодіжних громадських організацій.

- змістове дозвілля молоді – організація культурних і дозвіллевих заходів; молодіжні проєкти;

- інформаційно-просвітницька робота, зокрема: вивчення громадської думки; вивчення національного та міжнародного досвіду; інформаційно-просвітницькі заходи; підготовка інформаційних та рекламних матеріалів; підтримка роботи веб-ресурсу центру [3; с. 4].

Отже, молодіжний центр є важливою складовою молодіжної політики України та перспективний напрямом розвитку молодіжної роботи в громаді, який сприяє соціальному становленню та розвитку молоді.

#### ЛІТЕРАТУРА:

1. Децентралізація дає можливості: офіційна сторінка [Електронний ресурс]. URL: <https://decentralization.gov.ua/youth/molod-v-oth> (дата звернення: 02.02. 2023 р.).

2. Молодіжні центри. Основні принципи та засади: методичні рекомендації / Управління у справах сім'ї та молоді Донецької обласної державної адміністрації, Комунальний позашкільний навчальний заклад «Донецький обласний дитячо-молодіжний центр» / уклад.: А. Сорокіна, О. Кравчук, О. Шеремет Краматорськ, 2017. 64 с.

3. Молодіжні центри: національні практики створення та організація роботи / за ред. І. В. Пешої. Київ: Державний інститут сімейної та молодіжної політики, 2019. 68 с.

4. Левченко Н. Молодіжний центр у контексті розвитку молодіжної роботи. *Ввічливість. Humanitas*. 2022. № 1. С. 67 – 73.

5. Про основні засади молодіжної політики: Закон України від 27.04.2021 р. № 1414–ІХ [Електронний ресурс]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1414-20#> (дата звернення: 02.02. 2023 р.).

**Миколюк Юрій Миронович,**  
аспірант кафедри психології та соціальної роботи,  
Західноукраїнський національний університет

## **СОЦІАЛЬНА РОБОТА ІЗ ДІТЬМИ: СЬОГОДНІ ТА ЗАВТРА**

Від куль та снарядів росії щодня на війні гинуть чийсь батьки, залишаючи дітей сиротами. З 24 лютого до 1 жовтня 2022 року 4661 дитина залишилася без батьківського піклування, зокрема 250 дітей стали сиротами або залишилися без піклування, тому що їхні батьки загинули або зникли безвісти [3]. Але на сьогодні не тільки війна сприяє поглибленню сирітства в Україні. Хочеться звернути увагу не на дітей зі статусом сироти чи дитини, позбавленої батьківського піклування, а на сім'ї із дітьми, дитинство котрих випало на війну.

У тих регіонах України, які називають відносно спокійними, війна внесла свої корективи у стосунки в неблагополучних родинах. Варто зауважити, що сирітство як фактор руйнує емоційні зв'язки дитини з навколишнім соціальним середовищем, зі світом дорослих і однолітків, що розвиваються в більш сприятливих умовах, і викликає глибокі вторинні порушення в розвитку особистості. Сім'я є найважливішою умовою нормального розвитку будь-якої дитини. Однак, у разі грубих сімейних дисфункцій (алкоголізм батьків, насильство чи інший травматичний досвід) саме сім'я стає фактором виникнення різних за важкістю психічних розладів у дітей. Цим сім'ям необхідна серйозна психологічна допомога зі сторони соціальних працівників. Варто зауважити, що соціальний працівник не завжди стоїть на боці перебування дитини у родині. Існують ситуації, при яких розлука із сім'єю необхідна для порятунку життя дитини, так як дитина при живих батьках фактично стає соціальною сиротою. Діти стають психічно неврівноваженими, агресивними, починають відставати у розвитку у школі, шукають вихід своїм емоціям у конфліктах з оточуючими. Такі діти вкрай негативні в судженнях, щодо факторів, що призвели їх сім'ю до важкого становища. Вони не хочуть перебувати у сім'ї, переживати скандали батьків, але так як переломити ситуацію не в їх силах - діти «ламаються» самі.

Серед явно неблагополучних сімей велику групу складають сім'ї з порушенням дитячо-батьківських взаємин. У таких родинах десоціалізаційний вплив на дітей проявляється не прямо через аморальну поведінку батьків, як це буває в алкозалежних родинах, а побічно, внаслідок хронічно ускладнених, фізично нездорових взаємовідносин між батьком та матір'ю, які характеризуються відсутністю взаєморозуміння у стосунках, наростанням емоційного відчуження між ними і переважанням у взаєминах конфліктної взаємодії. Незалежно від того, чи є конфліктна сім'я галасливою, скандальною, де підвищені тони, роздратованість стають нормою взаємин між батьками, чи тихою, де подружні стосунки характеризуються повним відчуженням,

прагненням уникати будь яких взаємин, вони однаково негативно впливають на формування самосвідомості дитини і стають причиною різноманітних асоціальних проявів у вигляді відхилень поведінки дитини від норми.

Особливою категорією прихованого соціального сирітства є діти процвітаючих батьків, яких не «підстьобує» бідність, їм ніколи не доводиться пробивати собі стабільно-успішний життєвий шлях. Вони досить легко зберігають той майновий стан, до якого звикли з дитинства. Ці діти навчаються в елітних школах-гімназіях, відвідують престижні, дорогі, спортивні секції. Але при усьому цьому число таких дітей становить певний контингент, який потребує допомоги фахівців: соціальних працівників, педагогів, психологів, лікарів. Ці діти позбавлені батьківського тепла, маючи усі соціально-побутові блага, вони не мають найголовнішого - близьких, довірливих відносин із батьками.

Нове покоління дітей, які народилися у багатих сім'ях, вважають багатство чимось природним, а тому у них менше прагнення здобувати матеріальні цінності, ніж у їхніх однолітків. Така позиція веде до пасивного відношення як до себе, так і до життя в цілому, а як наслідок - до деформації розвитку особистості. При такому надлишку матеріального благополуччя та зверхнього ставлення до оточуючих такі діти найбільш часто схильні до депресивних та інших неврозоподібних станів. Найбільші труднощі у відхиленні від нормального стану у таких дітей проявляються в емоційно-вольовій сфері - невпевненості в собі, зниженні цілеспрямованості, недостатньому розвитку самостійності. Симптомами порушень служать підвищена тривожність, напруженість, психічна перевтома, стрес, неготовність долати труднощі, відсутність потреби в досягненні успіху, висока агресивність, недовірливість, запальність, нестриманість, замкнутість, надзвичайна пасивність і депресія.

Особлива проблема для соціальних працівників - виявлення таких дітей, адже єдиних критеріїв і стандартів, на підставі яких можна сказати, що та чи інша дитина є прихованою соціальною сиротою немає. Та, майже завжди, батьки-багатії чинять спротив роботі соціальних працівників щодо втручання у їх сімейні відносини. У цій ситуації усе залежить виключно від фаховості соціального працівника.

І ще одна категорія сімей із дітьми та дітей, які фізично страждають від війни. Кількість таких родин та дітей щодня зростає. Так, станом на 1 серпня 693 дитини поранені, 358 загинули, 203 зникли безвісти та щонайменше 5754 примусово переміщені та депортовані. Водночас правоохоронці знайшли 4039 дітей, які перебували в розшуку, 47 вдалося повернути з депортації [2]. В Україні працює державний портал для розшуку дітей – інформаційна платформа «Діти війни», котра допомагає державним структурам шукати інформацію про місцеперебування юних українців, які постраждали під час війни, зокрема котрі зникли безвісти або насильно вивезені на тимчасово окуповані території та депортовані до росії [1].

З відкритих джерел відомо, що країна-агресор заявляє про щонайменше 450 тисяч переміщених і депортованих на територію росії дітей [3]. І, на жаль, повертати їх на Україну не має наміру. Поза сумнівом, що держава Україна робитиме усі кроки для повернення наших малих українців. Робота із такими дітьми після повернення їх на Батьківщину стане ще одним новітнім напрямком роботи соціальних працівників, від якої залежатиме становлення та розвиток особистості дитини.

Таким чином, основними напрямками роботи соціального працівника є напрямки, котрі пов'язані з війною в Україні. Також достатньо розповсюдженими залишаються і традиційні напрями, такі як допомога безпритульним дітям та сиротам, людям з обмеженими можливостями, особам похилого віку та хворим. Після нашої перемоги головними завданнями працівників соціальної сфери буде відновлення психологічного стану дорослих українців та наших дітей, покращення соціального захисту, у тому числі і через надання соціальних послуг, формування та становлення нової самосвідомості гордої та незалежної європейської нації.

#### ЛІТЕРАТУРА:

1. В Україні запрацював портал «Діти війни» – платформа для розшуку дітей, які постраждали внаслідок російської агресії – Дар'я Герасимчук [Електронний ресурс]. URL: <https://www.president.gov.ua/news/v-ukrayini-zapracyuvav-portal-diti-vijni-platforma-dlya-rozs-76809>.
2. Діти війни [Електронний ресурс]. URL: <https://childrenofwar.gov.ua/about-us/>.
3. З початку війни понад 4 тисячі дітей залишилися без батьків. Мінсоцполітики розповіло про причини і порядок усиновлення [Електронний ресурс]. URL: <https://suspilne.media/357536-z-pocatku-vijni-ponad-4-tisaci-ditej-zalislisa-bez-batkiv-minsocpolitiki-rozpovilo-pro-privicini-i-poradok-usinovlenna/>.



УДК 35.07/.08:005.6:005.346

**Михальчук Василь Миколайович,**  
доктор медичних наук, професор,  
професор кафедри управління охороною  
здоров'я та публічного управління,  
Національний університет охорони здоров'я України  
імені П. Л. Шупика;  
**Гойда Ніна Григорівна,**  
доктор медичних наук, професор,  
професор кафедри управління охороною  
здоров'я та публічного управління,  
Національний університет охорони здоров'я України  
імені П. Л. Шупика

### **ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ХОСПІСНОЮ ДОПОМОГОЮ ТА РЕАБІЛІТАЦІЙНИМИ ПОСЛУГАМИ НАСЕЛЕННЯ ГРОМАД У ПЕРІОД ВІЙСЬКОВОЇ АГРЕСІЇ**

Сучасна Україна, як держава на території якої відбуваються військова агресія сусідньої держави перебуває в кризовому стані із-за багатьох факторів, які негативно впливають на соціально-економічний стан громад та їх населення.

У період війни (2014 – 2023 рр.) населення громад відчуває на собі всі види соціально-економічних і гуманітарних криз. За цей період військового протистояння основними напрямками діяльності громад було забезпечення фронту всіма необхідними потребами: їжею, одягом, ліками, технічними засобами та збором коштів на озброєння, яке так необхідне для перемоги над ворогом. Звичайно, держава в першу чергу включилась в цей процес, але перебуваючи в стані соціально-економічної та політичної кризи вона неспроможна була забезпечити всього спектру потреб фронту і тому включення громадянського суспільства стало тим консолідуючим фактором, який об'єднав країну і спонукав діяти кожного в міру своїх можливостей та матеріальних ресурсів.

Складне випробування війною військовослужбовців, органів публічної влади, місцевого самоврядування та громад показало недосконалість та суперечливість деяких процесів публічного управління, що повинні забезпечувати якість, прозорість і чіткість прийнятих управлінських рішень по всіх вертикалях та горизонталях влади.

Війна поділила життя населення громад на «до» і «після» війни. В першу чергу слід зазначити, що громади, провівши своїх чоловіків захищати Батьківщину, змушені були переформатувати своє функціонування та замінити на робочих місцях тих хто пішов здобувати перемогу над ворогом.

Спостерігаючи за перебігом військових дій ми бачимо, що перемога здобувається нашими військовослужбовцями ціною здоров'я а інколи і

власного життя. Великі тяготи війни сьогодні несе цивільне населення, яке знаходиться, чи знаходилося під окупацією, пройшовши фізичні, психологічні та моральні приниження, катування і полон, втрати рідних та близьких, відчуючи холод і голод вони, скалічені переїжджають на мирні території в надії на систему соціального захисту та забезпечення їх необхідним спектром хоспісних реабілітаційних і інших послуг.

Система закладів з надання хоспісної допомоги до війни проходила період реформування та удосконалення. Не завершивши до кінця цей процес, в зв'язку з військовою агресією, вона повинна прийняти всіх хто потребує хоспісної допомоги. Зважаючи на те, що частина території України ще окупована і заклади які там збереглися тимчасово не в юрисдикції українських органів публічного управління, основний тягар забезпечення хоспісною допомогою впав на заклади які розміщені на мирних територіях.

З таким великим потоком поранених, всі медичні заклади спрямовані на їх лікування, хоч в довоєнний період кожна з лікарень мала відділення або кілька палат для надання паліативної та хоспісної допомоги населенню громад.

Повернення до мирного життя поранених військовослужбовців та цивільного населення з територій окупації потребують від органів публічної влади та місцевого самоврядування соціально-економічної підтримки та хоспісної допомоги, забезпеченні відповідної реабілітації по відновленню втраченого здоров'я в важких умовах війни. Це що стосується військових, а скільки постраждалих від наслідків війни мирного населення, серед яких тисячі дітей, що опинилось в епіцентрі військових дій на території яких окупанти використовували зброю, що заборонена Женевською Конвенцією, тому що вона приносить важкі поранення та травми всього організму.

Складність забезпечення якісною хоспісною допомогою населення громад, що її потребують супроводжується рядом об'єктивних та суб'єктивних факторів, серед яких:

- руйнування закладів системи соціального захисту населення та відсутності необхідної соціальної інфраструктури для надання хоспісної допомоги і реабілітаційних послуг;
- незакінченість реформування системи соціального захисту в т.ч. забезпечення хоспісною допомогою;
- великий відсоток поранень серед населення, які в обслуговуванні потребують сторонньої допомоги;
- міграція медичних та соціальних працівників за кордон з окупованих територій та прифронтових зон;
- недостатня соціально-економічна підтримка закладів системи соціального захисту та матеріального і технічного забезпечення реабілітаційних послуг через наслідки війни;
- недостатня наявність кількості відповідних фахівців по регіонах, громадах та в Україні загалом і відсутність прогнозування звідки і куди можна здійснити переведення фахівців тих чи інших професійних компетентностей,

щоб вирівняти ситуацію загалом по Україні в системі хоспісної допомоги та реабілітаційних послуг тощо.

Моніторинг забезпечення військовослужбовців в період захисту суверенітету України (2014 – 2022 рр.) показав, що велику роль в цьому процесі зіграв волонтерський рух щодо забезпечення воїнів гуманітарною допомогою. Це той додатковий ресурс які органи публічного управління не повинні списувати зі свого потенціалу. Україна з частково зруйнованою економікою, так чи інакше буде потребувати додаткового внутрішнього ресурсу, до якого слід віднести: громадські організації, бізнесові структури, молодь, особливо студентську, різні релігійні конфесії тощо. Кожен зі своїми фаховими, матеріальними та технічними ресурсами може допомогти там, де це необхідно, там де у держави може бути відсутній ресурс. Але для цього необхідно центральним та регіональним органам влади провести ревізію наявного ресурсного потенціалу і знаючи його відповідно до запиту, залучати їх до забезпечення хоспісної допомоги всім, хто її буде потребувати [4].

Зважаючи на вищезазначене в воєнний та післявоєнний період, як серед воїнів, так і цивільного населення великим попитом будуть користуватися хоспісна допомога та реабілітаційні послуги, які носитимуть багатопрофільний характер до яких відносяться: медичні, соціальні, психологічні, економічні, юридичні тощо. Тому що жодна з послуг сама по собі на забезпечить повноцінної хоспісної допомоги та реабілітації, а у взаємодії та доповненні вони забезпечать відновлення втрачених навиків кожному з тих, хто буде їх потребувати.

#### ЛІТЕРАТУРА:

1. Писаренко В. П., Дубич К. В., Данилюк К. В. Сучасний стан забезпечення паліативною та хоспісною допомогою сільського населення госпітальних округів. Матеріали науково-практичної конференції (м. Київ, 9 грудня 2021 р.). Національний університет охорони здоров'я України ім. П.Л. Шупика. Вінниця: ГО «Європейська наукова платформа», 2021. С. 37 – 40.
2. Семигіна Т., Коришова Г., Іванова О. Інформування населення про соціальні та реабілітаційні послуги: проект ПРООН «Підтримка реформи соціального сектору в Україні». Київ: К.І.С., 2013. 104 с.
3. Федоренко С. Н., Лазарева О. Б., Вітомський В. В. та ін. Аналіз міжнародного досвіду організації систем реабілітаційної допомоги та фізичної терапії. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 15: Науково-педагогічні проблеми фізичної культури*: Зб. наук. праць., 9 (117). 2019. С. 99 – 107.
4. Dubych K. V., Danylyuk K. V. The system of social services of Ukraine amidst transformation: modern trends and challenges: Scientific monograph. Riga, Latvia: “Baltija Publishing”, 2022. P. 29 – 31.

УДЖ364.633-053.2-787.26

**Мітлицька Світлана Павлівна**,  
здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти  
зі спеціальності 231 Соціальна робота,  
Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара;  
*науковий керівник: Борисова Юлія Володимирівна*,  
кандидат соціологічних наук, доцент,  
доцент кафедри соціології, соціальної роботи,  
публічного управління та адміністрування,  
Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

## **ПРЕВЕНЦІЯ СЕКСУАЛЬНОГО НАСИЛЬСТВА НАД ДІТЬМИ ЯК АКТУАЛЬНИЙ НАПРЯМ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ В ГРОМАДІ**

Забезпечення повноцінної життєдіяльності та розвитку дитини є одним із пріоритетних напрямків державної політики, про що свідчать норми Конституції та законів України, ратифікованих міжнародних документів. Це передбачає реалізацію комплексно-системного підходу через координацію дій органів державної влади та органів місцевого самоврядування, громадських організацій, надавачів соціальних, освітніх, медичних та інших послуг.

В різних країнах світу сьогодні активно визнається важливість формування у молоді знань та вмінь, необхідних для ухвалення відповідальних рішень, що стосуються їхнього життя, особливо в умовах більш широкої доступності матеріалів сексуального характеру в Інтернеті та інших засобах масової інформації. Порядок денний в області стійкого розвитку на період до 2030 та глобальні Цілі сталого розвитку закликають до дій, спрямованих на те, аби ніхто не залишився без уваги, а також до реалізації прав людини та гендерної рівності для усіх. Мобілізація політичної спрямованості на досягнення цілей у сфері освіти, гендерної рівності, здоров'я та благополуччя також створює можливості для вдосконалення існуючих чи створення нових міжсекторальних програм для забезпечення комплексної сексуальної освіти дітям та молоді в усьому світі [4].

Така тенденція зумовлена великою кількістю випадків сексуального насильства (розбещення) над дітьми, що підтверджують статистичні дані Центру гідності дитини при Українському католицькому університеті за квітень-жовтень 2021 року. Дослідження демонструє, що жертвами сексуального насилля, згідно з уявленнями учасників, є діти у віці від 9 до 17 років (41 %). Згідно зі свідченнями учасників дослідження, близько 4 % з них стали жертвами зґвалтування в дитинстві, 23 % – жертвами сексуального насилля та / або домагань (в тому числі зґвалтування). Близько 40 % серед тих, хто зазнав сексуального насилля чи домагань у дитинстві, розповідали про ситуацію кому-небудь, 43 % – ні; 17 % – не дали відповіді на уточнююче питання. Відповідальними за попередження сексуального насилля щодо дітей учасники опитування називають, у першу чергу, батьків дитини (92 %), також

педагогів (52 %), шкільних психологів / соціальних педагогів (34 %) та правоохоронні органи (52 %) [5].

Дослідження, проведене Левченко Д. А. та Швед О. В. у 2020 році, демонструє, що діти є вразливою категорією населення і потерпають від сексуального насильства, але самі вони не до кінця розуміють всю серйозність та сутність проблеми. Під час опитування жоден респондент не назвав соціального педагога, психолога або вчителя як особу, якій можна довіритись і запитати пораду. Опитування викладацького складу показало, що темі насильства, а особливо сексуального, в школі, де проводилось опитування, не приділяється достатньої уваги [3].

Вважаємо за необхідне відзначити зростання актуальності проблеми комерційної сексуальної експлуатації дітей, що підтверджує дослідження, проведене у липні 2019 р. агенцією Info Sapience на замовлення Українського фонду «Благополуччя дітей» в рамках проекту «Попередження сексуального насильства та сексуальної експлуатації у країнах Центральної та Східної Європи – комплексний підхід» за підтримки ОАК Foundation із загальною вибіркою 1000 респондентів віком від 16-ти років з усіх регіонів України. Найпоширенішою чи реальною проблемою серед чотирьох форм комерційної сексуальної експлуатації (амбіційна проституція, секс заради виживання, спонсорство, комерційний кіберсекс) респонденти вважають амбіційну проституцію та секс заради виживання: 38 % та 36 % респондентів відповідно вважають, що багато людей залучені до таких практик. 45 % опитаних впевнені, що є певні групи дітей чи молодих людей, які мають вищий ризик залучення до сексуальної активності в обмін на гроші чи іншу винагороду. На думку більшості респондентів такими є діти з патологічних сімей, із сімей, де батьки приділяють мало часу дітям, та з бідних сімей [1].

З огляду цього, ми повністю погоджуємось з думкою Карплюк Л. І., що відповідальність за допомогу постраждалій дитині лежить на кожному, хто може посилити її голос. І перше, що варто зробити, – це прийняти той факт, що дітей розбещують, знімають у порно-відео та гвалтують. До цього здебільшого вдаються не стереотипні маніяки-педофіли з екранів телевізора, а чоловіки та жінки, «про яких ви би ніколи такого не подумали». Практика, засвідчує, що здебільшого несвоєчасно виявляють або взагалі не виявляють насильство через тотальну необізнаність батьків, вихователів, учителів, медиків та інших спеціалістів, які бачать дитину щодня і мають можливість спостерігати його ознаки [2].

Саме тому, вважаємо за необхідне посилення превентивної роботи на рівні громад через залучення організацій з надання соціальних послуг, освітніх та медичних закладів. Не менш важливим є здійснення соціально-педагогічної роботи в сфері ювенальної превенції за наступними напрямками: налагодження дієвих соціальних контактів між залученими організаціями; створення атмосфери безпеки та довіри в макросоціумі громади; створення дієвого механізму розробки, впровадження та контролю превентивних та корекційних програм; регулярне здійснення правової, соціально-виховної та психологічної

просвіти учасників сімейних відносин та найближчого оточення; налагодження ефективної взаємодії правоохоронних органів зі службами соціального захисту, медичними закладами тощо.

Отже, збільшення випадків сексуального насильства над дітьми вимагає дієвого втручання з боку держави, насамперед через впровадження першого рівня профілактики на рівні громад, який передбачає попередження виникнення проблеми шляхом формування відповідної громадської думки щодо небезпеки сексуального насильства як явища, поваги до прав людини, жінки, дитини й необхідності їх дотримання; важливості здорового способу життя й уміння будувати здорові стосунки з оточенням.

### ЛІТЕРАТУРА:

1. Дослідження громадської думки щодо ставлення до комерційної сексуальної експлуатації дітей [Електронний ресурс]. URL: <http://surl.li/foali>.
2. Карплюк Л. І. Сексуальне насильство над дітьми як соціальна проблема. *Партнерська взаємодія у системі інститутів соціальної сфери: зб. мат. III Міжнародної науково-практичної конференції* (24 листопада 2020 р., м. Ніжин) / за заг. ред. О. В. Лісовця та С. О. Борисюк. Ніжин: Видавництво НДУ ім. М. Гоголя, 2020. С. 136 – 138.
3. Левченко Д. А., Швед О. В. Соціально-педагогічна профілактика сексуального насильства щодо дітей. *Перспективи розвитку сучасної психології: збірник наукових праць*. Випуск 7. Переяслав : ПХДПУ, 2020. С.105 – 109.
4. Міжнародне технічне керівництво щодо сексуальної освіти [Електронний ресурс]. URL: <http://surl.li/foagg>.
5. Сексуальне насилля в Україні [Електронний ресурс]. URL: [https://rescentre.org.ua/images/Uploads/Files/statistika\\_dl/Zvit\\_Seksualne-nasyllya\\_2021.pdf](https://rescentre.org.ua/images/Uploads/Files/statistika_dl/Zvit_Seksualne-nasyllya_2021.pdf).

УДК 364-7.355/359

**Міхеева Оксана Юріївна,**  
кандидат педагогічних наук, доцент,  
доцент кафедри соціальної освіти та соціальної роботи,  
Український державний університет імені М.П. Драгоманова

## **СОЦІАЛЬНА РЕАБІЛІТАЦІЯ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ З ЧИСЛА УЧАСНИКІВ БОЙОВИХ ДІЙ**

Початок війни на Сході, а згодом і повномасштабне вторгнення країни агресора в Україну зумовили виникнення нових викликів для соціальної роботи загалом та для системи реабілітаційної роботи зокрема. Адже з'явилися нові отримувачі послуг і виникла необхідність надавати нові послуги людям, які пройшли війну. Крім цього ще однією проблемою виявилась проблема подальшої адаптації та реабілітації військовослужбовців з числа учасників бойових дій. Отримання травматичного досвіду військовослужбовцями під час участі у бойових діях негативно впливає на стан їхнього здоров'я. Стрес отриманий у ході участі в бойових діях підсилюється ще одним стресом, який зумовлений та виникає після повернення до дому. В процесі повернення до мирного життя учасники бойових дій зіштовхуються з рядом стресогенних факторів, які часто пов'язані з нерозумінням близьких, соціальною адаптацією, труднощами у спілкуванні, самореалізації, самовизначенні створенні сім'ї та іншими. Тому важливим аспектом соціальної роботи виступає соціальна реабілітація даної категорії отримувачів послуг. Важливим аспектом при цьому є швидке реагування на запити військовослужбовців, їх сімей та родини для здійснення комплексу реабілітаційних форм роботи.

Актуальність даної проблеми зумовила розробку та впровадження ряду нормативно-законодавчих документів щодо здійснення реабілітації військовослужбовців з числа учасників бойових дій (Накази Міністра оборони України «Про затвердження довгострокової програми медичної реабілітації військовослужбовців миротворчих контингентів Збройних Сил України (2004 р.), ЗУ «Про затвердження інструкції про порядок санаторно-курортного забезпечення у Збройних Силах України» (2011 р.), ЗУ «Про додаткові заходи щодо соціального захисту учасників АТО» (2015 р.), Розпорядження Кабінету Міністрів «Про затвердження плану заходів щодо медичної, психологічної, професійної реабілітації та соціальної адаптації учасників АТО» (2015 р.), ЗУ «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» (2017 р.), ЗУ «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» (нова редакція 2017 р.).

Значна кількість науковців присвятили дослідження різним аспектам даної проблеми, а саме: соціально-психологічній та фізичній реабілітації (В. Кондрюкова, Г. Мальована, В. Мухіна, І. Слюсар); загальним підходам процесу реабілітації (Л. Вакуленко, Т. Добровольська, С.Харченко); правовим аспектам реабілітації осіб з інвалідністю (Я. Безугла, П. Пилипенко, Л. Шумна);

аспектам реабілітаційної роботи з військовослужбовцями (О. Караман, Н. Олексюк, О. Савченко та ін.). Останнім часом зріс інтерес багатьох науковців до даної проблеми, але не зважаючи на її актуальність залишається досить не вивченим аспектом впровадження ефективних методів соціальної реабілітації військовослужбовців з числа учасників бойових дій.

Реабілітація – це процес відновлення здоров'я людини чи її соціального статусу, що був втрачений через виникнення проблеми чи складної життєвої обставини.

Здійснення реабілітації військовослужбовців учасників бойових дій має носити комплексний характер та поєднувати в собі різні її види: медичної, психологічної, соціальної, фізичної й етичної, які можуть поєднуватись між собою та враховувати стан, фактори, умови та індивідуальні особливості військовослужбовця [3, с.346].

Якщо говорити про соціальну реабілітації то це – система заходів, що спрямовані на відновлення соціального статусу військовослужбовців. Така реабілітація дозволяє військовослужбовцю стати повноцінним учасником соціального процесу. Це відновлення прав, соціального статусу, здоров'я та працездатності військовослужбовців.

Основними завданнями соціальної реабілітації є:

- сприяння соціально-психологічній адаптації військовослужбовців (індивідуальна, психотерапевтична допомога, групові форми реабілітації);
- надання соціальної підтримки військовослужбовцям та членам їх родин (ігрові форми роботи, тренінгова робота, анімалотерапія, робота груп самопомоги та проблемних груп);
- освітні діяльність (здійснення профконсультування, підвищення кваліфікації, перекваліфікація, отримання додаткової освіти, перепідготовка тощо);
- сприяння в працевлаштуванні (знайомство з вакансіями на ринку праці, зустрічі з роботодавцями);
- соціально-правовий захист (консультування з правових питань, підтримка у створенні бізнесу та підтримка підприємництва, участь у розробці та удосконаленні системи соціального захисту) [2, с.46].

Соціальна реабілітація військовослужбовців спрямована на створення рівних можливостей та покращення якості та рівня життя реабілітованих. Основним завданням при цьому виступає сформувати у військовослужбовців відповідно до яких здійснюється соціальна реабілітація навичок самообслуговування, забезпечити їх незалежність, забезпечити надання відповідної допомоги та створення безбар'єрного середовища. Важливим фактом позитивної соціальної реабілітації військовослужбовців є їх сімейне благополуччя.

На думку Ю. Бриднікова, соціальна реабілітація має бути спрямована на: оцінку психоемоційного стану військовослужбовця та наявних розладів; визначення шляхів та методів, що дозволять відновити оптимальну працездатність військовослужбовця; оцінка фізичної, інтелектуальної



працездатності; відновлення втрачених функцій; корекція психосоматичних станів; здійснення професійної реабілітації; корекція самосвідомості, самопочуття, самооцінки; надання допомоги відповідно до потреб військовослужбовця [1, с.121].

Позитивним аспектом соціальної реабілітації військовослужбовців є контакт з побратимами та товаришами по службі. Постійний контакт з побратимами, отримання від них повідомлень, листів має позитивний вплив на здійснення соціальної реабілітації.

На сьогоднішній день найбільш ефективним методом соціальної реабілітації є використання арт-терапії та арт-терапевтичних технік. Зазвичай така форма роботи з військовослужбовцями застосовується з метою діагностики, корекції, психотерапевтичною та розвивальною метою. Саме робота з різними матеріалами дає можливість військовослужбовцю з числа учасників бойових дій зняти почуття гніву, роздратування, сорому, зменшує фрустрацію тощо. Важливим є те, що арт-терапевтичні заняття можуть бути як індивідуальними, так і груповими та до них можуть залучатись члени родини чи сім'ї.

Також ряд науковців визначає ефективність використання при здійсненні соціальної реабілітації військовослужбовців ігрових технологій. Перевагами ігрових технологій у соціально реабілітаційному процесі є: через отримання інформації відбувається формування відповідних умінь та навичок; формуються навички прийняття рішень через розробку, зміну, корекції плану дій; навчаються оцінювати свої дії та дії партнерів; формують тактику та стратегію своїх дій; за допомогою ігор імітацій вивчають структуру соціальної системи.

Частим методом при соціальній реабілітації є проведення тренінгової роботи з військовослужбовцями. Може використовуватись ряд тренінгів, які спрямовані на особистісне зростання, формування вмій виявляти приховані ресурси, рефлексії, на підвищення рівня комунікації, на встановлення контакту з різними категоріями особистостей, формування навичок долати екстремальні, психотравмуючі ситуації, набуття навичок тілесного та емоційного розслаблення, підвищення рівня емпатії тощо.

Отже, соціальна реабілітація військовослужбовців з числа учасників бойових дій має носити комплексний характер. Соціальна реабілітація має спрямовуватись не лише на виведення військовослужбовця з кризового стану, але й на розвиток нових життєво важливих умінь та віднайдені життєвих ресурсів, які сприятимуть швидкому відновленню особистості військовослужбовця. Успішною така реабілітація буде тоді, коли ми не тільки виявимо причини певних негараздів, а й коли зможемо розвивати потенційні можливості військовослужбовця та сформуємо потребу в його особистому зростанні.

**ЛІТЕРАТУРА:**

1. Бриндіков Ю. Л. Соціально-психологічні складові процесу реабілітації учасників бойових дій в Україні. *Актуальні дослідження в соціальній сфері: матеріали восьмої Міжнар. наук.-практ. конф.* (Одеса, 17 листопада 2016 р.). Одеса: ФОП Бондаренко М.О., 2016. С. 120 – 122.

2. Міхеєва О. Характеристика соціальної роботи з сім'ями військовослужбовців. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. Серія 11. Соціальна робота. Соціальна педагогіка. Вип. 24 (I том). Київ: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2018. С. 44 – 50.

3. Турбан В. В. Реабілітаційна робота з військовослужбовцями, учасниками бойових дій у центрах соціальних служб: етичний аспект. *Творча спадщина Г. С. Костюка: історія та сучасність*. 2018. С. 345 – 346.

УДК 364.3-048.74(06)

**Моргай Лілія Анатоліївна,**  
доктор філософії, доцент,  
доцент кафедри соціальної педагогіки  
та соціальної роботи,  
Уманський державний педагогічний  
університет імені Павла Тичини

## **СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ ГРОМАДЯН В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ**

Децентралізація – це передача значних повноважень та бюджетів від державних органів органам місцевого самоврядування [3].

Децентралізація бюджетних повноважень наблизила надавачів соціальних послуг до їх отримувачів. На сьогодні в Україні відбувається реформування централізованої моделі забезпечення соціального захисту та здійснюється поступовий перехід до децентралізованої моделі. Такий перехід зумовлений необхідністю підвищити доступність та якість соціальних послуг, розширити обсяг послуг, які надають вразливим верствам населення через органи місцевого самоврядування [3].

У процесі децентралізації бюджетних повноважень частина функцій держави із забезпечення соціального захисту переходить до територіальних громад. Зокрема, новий розподіл повноважень центральних та місцевих органів влади у сфері надання соціальних послуг, як базової ланки забезпечення соціального захисту, закріплений у Законі України «Про соціальні послуги», який набув чинності 01.01.2020 р. [4].

Проаналізувавши повноваження виконавчих органів влади, що забезпечують здійснення державної політики у сфері соціального захисту на усіх рівнях, можна стверджувати, що на центральному рівні проводять нормативно-правове врегулювання системи забезпечення соціального захисту населення, розробку та впровадження пропозицій щодо надання соціальних послуг. На рівні обласних державних адміністрацій здійснюють координацію розподілу та фінансування соціальних послуг від центральних органів влади до місцевих, а також забезпечення належного рівня соціальних послуг в межах області [1].

Безпосереднє надання соціальних послуг відбувається на рівні районних адміністрацій та територіальних громад. Відповідно до Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні основними повноваженнями районних адміністрацій та територіальних громад у сфері соціального захисту населення є забезпечення розвитку інфраструктури, у тому числі об'єктів соціально-культурного призначення та надання на базовому рівні соціальної допомоги (виплата пенсій, субсидій, компенсацій, забезпечення надання пільг) через територіальні центри

соціального обслуговування, центри соціальних послуг, недержавні організації, фізичних осіб-підприємців

Такий розподіл забезпечення соціального захисту має низку переваг, зокрема:

- покращення адміністрування соціальних послуг через безпосередній контакт надавача та отримувача суспільних послуг;
- встановлення державних стандартів надання соціальних послуг на місцевому рівні;
- створення систем моніторингу та оцінки якості соціальних послуг як на місцевому рівні, так і на державному;
- здійснення диверсифікації надавачів соціальних послуг;
- підвищення ефективності використання обмежених фінансових ресурсів на усіх рівнях бюджетної системи.

До системи фінансування соціального захисту ми відносимо видатки на соціальний захист та соціальне забезпечення з державного та місцевих бюджетів (згідно з функціональною класифікацією видатків), видатки Пенсійного фонду України, видатки Фонду соціального страхування України, видатки на охорону здоров'я (згідно з функціональною класифікацією видатків), соціальні субвенції з державного до місцевих бюджетів, оскільки це кошти, які фактично спрямовуються на вирішення питань у сфері соціального захисту [3].

В Україні фінансування видатків на соціальний захист характеризується зростаючою тенденцією із 639,6 млрд грн у 2015 р. до 1016,9 млрд грн у 2019 р., однак, якщо розглядати цей показник стосовно ВВП, можна помітити обернену тенденцію, тобто видатки на соціальний захист скорочуються із 32,4 % ВВП у 2015 р. до 25,6 % у 2019 р. [3].

Фактично відбувається скорочення фінансування видатків на соціальний захист. Окрім цього, спостерігаємо важливу роль видатків місцевих бюджетів у структурі фінансування соціального захисту, оскільки з місцевих бюджетів на фінансування власних та делегованих повноважень у сфері соціального захисту здійснюється близько 50% усіх видатків на соціальний захист в Україні. Видатки Пенсійного фонду України посідають друге місце у забезпеченні соціального захисту, на третьому місці – видатки з державного бюджету, а найнижча частка у сукупних видатках припадає на Фонд соціального страхування України. У 2019 р. відбулося значне скорочення частки видатків з місцевих бюджетів на соціальний захист у структурі всіх видатків на соціальний захист з 52,4 % у 2018 р. до 42 % у 2019 р., при цьому, одночасно зростає частка видатків на соціальний захист у структурі видатків державного бюджету, зокрема за статтею видатків на соціальний захист та соціальне забезпечення [3].

Отже, децентралізована модель здійснення соціального захисту є ефективнішою, ніж централізована, особливо у країнах із високим рівнем корупції та бюрократичних процедур, оскільки чим менше посередників у

фінансуванні програм соціального захисту, тим менше коштів витрачається не за цільовою спрямованістю.

#### ЛІТЕРАТУРА:

1. Баранник Л. Б. Фінансове забезпечення системи соціального захисту населення: теоретичний аспект. *Вісник ДДФА. Економічні науки*. 2014. № 1. С. 8 – 15.

2. Дутчак А. В. Соціальне забезпечення громадян: сучасний стан та перспективи розвитку. *Молодий вчений*. 2017. № 5 (45). С.568 – 571.

3. Іванова Алла. Особливості забезпечення соціального захисту в умовах децентралізації бюджетних повноважень [Електронний ресурс]. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/42437/1/ИВАНОВА.PDF>.

4. Про соціальні послуги. Закон України від 17.01.2019р. №2671-VIII [Електронний ресурс]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text>.

УДК 316.74:379

**Неїжпапа Людмила Станіславівна,**  
кандидат педагогічних наук, доцент,  
доцент кафедри соціальної освіти та соціальної роботи,  
Український державний університет імені Михайла Драгоманова

## **СОЦІОКУЛЬТУРНА АНІМАЦІЯ В ГРОМАДІ ЯК СПОСІБ АКТИВІЗАЦІЇ МОЛОДІ**

Соціокультурне середовище є багатовимірним простором, у якому формується та розвивається особистість, яке відбиває всю сукупність умов її життєдіяльності. У рамках соціокультурного середовища виділяють низку параметрів, серед яких культурно-історичне спадщина, соціально-психологічне, духовно-моральне, політичне та екологічне середовище. У соціокультурному середовищі відбувається засвоєння правил поведінки молодого людини на основі загальнолюдських цінностей та норм моралі. Відтак, соціокультурне середовище певного регіону чи громади – частина культурно-освітнього простору, в якому здійснюється соціалізація молоді.

У формуванні регіонального та національного соціокультурного середовища важливого значення набуває розвиток форм та методів соціокультурної анімації для молоді, що забезпечує дозвілське спілкування різних груп, творчу самореалізацію та формування творчо активної особистості.

Головними завданнями анімації у сфері дозвілля вченими визначається створення умов, спрямованих на розвиток (соціальний, духовний, фізичний) людини за допомогою використання соціокультурних технологій та методів, які сприяють подоланню негативних проявів та особистісному удосконаленню. Оскільки соціокультурна анімація – «це сукупність різновидів діяльності та відносин, що відповідають інтересам особистості, які вона забезпечує, як правило, у вільний час» [3, с. 124] соціокультурна анімація має стати особистісним орієнтиром молодого людини та майданчиком для повноцінного корисного спілкування.

Соціокультурна анімація - це «цілісна система, що має у своїй будові підсистему, ресурсну базу, засновану на прийомах і технологіях анімаційної діяльності. У цьому вона схожа на соціально-культурну діяльність. Але відмінність між цими двома поняттями полягає в тому, що у соціально-культурній діяльності суспільство формує особистість, а в соціокультурній анімації особистість формує соціальні процеси» [1, с. 16].

Соціокультурна анімація передбачає здійснення програм творчої реабілітації, інтенсивного відпочинку, соціально-психологічного зміцнення соціальних груп. Анімаційні програми, які варто реалізовувати в межах територіальної громади сприятимуть формуванню та розвитку молоді за допомогою поєднання методів освітньої та дозвілльової діяльності.

Варто зазначити, що анімаційна діяльність є цілісним процесом взаємодії у дозвілльовій сфері на основі поєднання формального керівництва та

неформального лідерства фахівця, що здійснює взаємодію. Внаслідок такої взаємодії задовольняються релаксаційно-оздоровчі, культурно-освітні, культурно-творчі потреби та інтереси учасників процесу, створюються умови для формування активної молоді особистості, здатної до перетворення навколишньої дійсності та самої себе [4].

Розглядаючи соціокультурну анімацію як самостійну галузь культурно-дозвільної діяльності, виділяють різні види організації анімаційної діяльності:

1. Активна анімація – задоволення потреб у русі, створення позитивних фізичних і психічних ефектів через залучення до активної діяльності. Також виконує спортивно-оздоровчу функцію. Внаслідок руху та фізичних навантажень на свіжому повітрі, сприйняття природно-ландшафтного середовища формуються позитивні враження та емоції. Заняття спортом дуже важливо для здоров'я молоді людини, тому що використання комп'ютерної техніки знижують фізичне навантаження на організм і найчастіше призводять до психологічних стресів.

2. Чуттєва анімація – створює певний емоційно-психологічний фон, завдяки якому задовольняється потреба людини у пізнанні нового через її емоції хвилювання, переживання. Чуттєва анімація реалізується через проведення:

1) анімації під певну подію (формування позитивних емоцій, святкового настрою та психологічного розвантаження);

2) театралізованої анімації (проведення різних народних свят, рольових ігор, костюмованих балів, вистав);

3) казкотерапії (специфічна обстановка казкового міста, зустрічі з персонажами, катання на атракціонах);

4) спортивної анімації (заняття спортом, довільне залучення аніматорами до спортивних ігор, участь у спортивних змаганнях).

3. Анімація спілкування зосереджена на психологічному розвантаженні, отриманні позитивних емоцій, соціальної адаптації, самореалізації людини через спілкування з цікавими співрозмовниками.

4. Анімація спокою спрямована на задоволення потреб людини у відпочинку, рекреації. Для психологічного розвантаження використовують музикотерапію, казкотерапію, ігрову, танцювальну, екологічну та арт-терапію.

5. Культурна анімація – спосіб саморозвитку та самореалізації, культурної інтеграції, освіти з рекреаційним ефектом від пізнання культурних надбань.

6. Творча анімація – зосереджена на самореалізації та саморозвитку людини як творчої особистості. Ця форма є найбільш розвиненою в культурно-дозвільній діяльності, вона сформована на активізації творчих здібностей людини за допомогою введення її у різні форми діяльності, які найцікавіші для неї. Цей напрямок анімації допомагає людині набути нових знань [5].

Залучення молоді до соціокультурної анімації у громаді сприятиме подоланню особистісних тенденцій до соціальної дезінтеграції, профілактиці соціальних відхилень (наприклад, девіантної поведінки підлітків, наркоманії, алкоголізму, суїциду та ін.), допомозі у творчій самореалізації особистості [2].

Для вирішення цих завдань у соціокультурній анімаційній діяльності виділяють «три взаємопов'язані процеси:

- 1) процес створення умов для розкриття особистості чи групи;
- 2) процес встановлення міжособистісних відносин;
- 3) процес творчості як вирішення проблем у навколишньому середовищі» [3, с. 126].

Об'єктами анімаційного інтересу в межах територіальної громади можуть бути:

- рекреаційні зони: (парки, гірськолижні курорти, санаторії, бази відпочинку, спортивно-оздоровчі комплекси) та індустрія дозвілля;
- природні ресурси (клімат, пляж, водний простір, гори) та культурно-історичні ресурси ( музеї, клуби, концертні зали, бібліотеки);
- важливі культурні події (свята, карнавали, фестивалі, спортивні заходи) та національні особливості (звичаї, народні ремесла, фольклор).

Найперший осередком реалізації соціокультурної анімації у громаді є заклади культури. Тому важливо трансформувати заклад культури у центр місцевої активності, середовище для реалізації громадських ініціатив, зокрема, молодіжних та платформу розвитку громади. Соціокультурна анімація дає інструментарій, який дозволяє в будь-якому місті, створювати умови для взаємодії людей, проведення необхідних форм роботи.

Соціокультурна анімація як складова дозвілля є способом ініціації творчих потреб молодого людини та її соціальної активності; оптимізації міжособистісних та міжгрупових відносин, соціально-культурної інтеграції, самосвідомості та самовизначення особистості в контексті побудови громадянського суспільства.

### ЛІТЕРАТУРА:

1. Альошина А. Анімація як вид рекреаційної діяльності. *Молодіжний науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Фізичне виховання і спорт*. 2016. Вип. 21. Луцьк: Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки. С. 15 – 18.

1. Безпалько О. В. Організація соціально-педагогічної роботи з дітьми та молоддю у територіальній громаді: теоретико-методичні основи: монографія / О. В. Безпалько. Київ: Наук. світ, 2006. 363 с.

2. Максимовська Н. Система анімаційної соціально-педагогічної діяльності: інноваційний вимір. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2017. № 5 (69). С. 121 – 132.

3. Скорик Т.В. Соціальна анімація як провідна технологія сучасної соціокультурної діяльності [Електронний ресурс]. URL: <http://erpub.chnpu.edu.ua:8080/jspui/bitstream.pdf> (дата звернення: 12.03.2023).

4. Сидор І.П. Сучасні технології соціокультурної анімації. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Педагогіка, соціальна робота»*. Випуск 32. [Електронний ресурс]. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/pdf> (дата звернення: 13.03.2023).



УДК 314.72:332.1

**Олексюк Наталія Степанівна,**  
доктор педагогічних наук, професор,  
професор кафедри соціальної роботи,  
спеціальної освіти і менеджменту соціокультурної діяльності,  
Тернопільський національний педагогічний університет  
імені Володимира Гнатюка  
**Бачинська Олена Миколаївна,**  
кандидат економічних наук,  
доцент кафедри цифрових, освітніх та соціо-економічних технологій,  
НРЗВО «Кам'янець-Подільський державний інститут»

### **РЕСУРСНА ПІДТРИМКА ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ ШЛЯХОМ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В ОТГ**

З початку повномасштабного російського вторгнення в Україні офіційно зареєстрували майже 5 млн. внутрішньо переміщених осіб (далі ВПО). Такі дані наводить Мінреінтеграції за підсумками 2022 року. Ще понад 4 мільйони осіб зареєструвалися для отримання тимчасового захисту в Європі. На жаль, 44% ВПО працездатного віку наразі не отримують доходу. Лише третина опитаних назвала заробітну плату як основне джерело доходу після переміщення, а 24% зазначили, що покладаються лише на державну допомогу.

Міжнародний досвід показує, що вирішення проблем та задоволення потреб ВПО є предметом професійної діяльності соціальних працівників. Соціальна підтримка ВПО у світі почала розвиватися фактично відразу після Другої світової війни і сьогодні регулюється таким міжнародним документом, як «Переміщені особи», ухваленим у 2012 р. Міжнародною федерацією соціальних працівників. У документі йдеться про те, що робота з переміщеними особами повинна спрямовуватися на забезпечення стійкості, подолання залежності від гуманітарної допомоги, відновлення виробничого потенціалу, відновлення соціально-культурних та громадських структур, а також особистої та колективної спроможності активно сприяти національному та регіональному розвитку. Метою соціальної роботи в таких випадках є сприяння незалежності та розвитку громад, а не їх виживання. Відповідно, послуги для переміщених осіб повинні бути колективними та системними, а не фрагментарними, і надаватися у вигляді разових послуг від приватних осіб [3].

Особиста безпека та безпека своїх родин для українців наразі є пріоритетною, а тому багато громадян лише починають шукати нову роботу, до того ж не завжди за спеціальністю, а вимушені пристосовуватися до наявних пропозицій роботи на місцях. У розрізі сфер працевлаштування ситуація виглядає наступним чином: найменше пропозицій – сфера послуг, освіта, наука, юристи, автомобільний бізнес, домашній персонал, безпека, сервіс (пропонується менше 1% розміщених на сайті grc.ua вакансій); натомість найбільше пропозицій – сфера ІТ, робітничі професії, транспорт та логістика,

будівництво, медицина та фармацевтика, продажі, ритейл, маркетинг, реклама та PR [4].

З метою стабілізації внутрішнього ринку праці в умовах війни регіональним органам влади слід реалізувати низку заходів, орієнтованих на забезпечення зростання мобільності робочої сили, навчання найбільш конкурентним професіям ВПО, запуск механізмів реверсної трудової міграції, виділення ВПО житла на території сільських поселень, у малих містах, використання потенціалу бізнесу, який релокалізується, відкриття нових індустріальних парків з метою алокації нових бізнесів та зростання масштабів діяльності вже переміщених виробництв, активізації діяльності центрів підтримки підприємництва, надання консалтингової підтримки підприємницьких ініціатив ВПО, започаткування ними власних справ, створення суб'єктів малого бізнесу, підтримку закладів освіти, що забезпечують підготовку фахівців, потреба на які зросте у повоєнний час [1].

Теперішня ситуація потребує надійного методу, який сприятиме вирішенню соціальних проблем та забезпечуватиме фінансовий розвиток громад. Соціальне підприємництво – ефективний інструмент інтеграції ВПО в життя громад, де вони тепер проживають.

Нещодавно Платформа соціальних змін, інноваційний центр розвитку соціального підприємництва в Україні, завершила 8-ий набір програми Акселератор соціального підприємництва. Платформа дозволила втілити в життя ряд бізнес-ідей, що розвивають громади через інтеграцію ВПО (табл. 1).

Таблиця 1

Проекти соціального підприємництва спрямовані на розвиток громад та підтримку ВПО [5]

Назва кейсу	Напрямок діяльності
Простір соціально-харчового коворкінгу (Хмельницька область)	Це місце, де люди разом із фахівцями зможуть оволодіти кухарськими навичками, отримати професійний досвід і підвищити власну кваліфікацію. Створення коворкінгу сприятиме вирішенню декількох соціальних проблем одразу. Спершу – створення та розвиток бізнесу в сільській місцевості. По-друге – залучення до коворкінгу ВПО як у якості підприємців, так і в якості працівників.
Сучасна сімейна пасіка (Хмельницька область)	Пасіка займається виготовленням крафтової продукції бджільництва. Тут виробляють мед, віск, маточне молочко, пилок та багато іншої продукції. Зокрема тут створюють незвичайні туристичні маршрути, цікаві програми для відвідувачів громади та нестандартні фотозони. Ще один соціальний аспект роботи підприємства полягає у передачі частини готової продукції у районну лікарню та спеціальну школу.

Агенція нерухомості «Квадратний метр» (Чернівецька область)	Проект орієнтований на допомогу постраждалим від війни, які перебувають в Чернівецькій області і зіштовхуються з проблемою із пошуком домовки. Задля цього тут будують взаємодію між власниками житлової та нежитлової нерухомості для реконструкції та створення тимчасових прихистків через посередників агенції. Це сприяє посиленню співпраці між владою міста та залученням профільних фахівців.
Бренд чоловічого одягу «Фламінго»	Бренд з виробництва одягу створює дешевий, якісний та доступний чоловічий верхній одяг у стилі мілітарі і орієнтовний на зимовому колекцію, зокрема на виробництво плащів, балаклав та баффів. Бренд буде залучати до роботи ВПО та тих, хто втратив роботу.
Scientific Coworking	Це – соціальний простір, де відвідувачі можуть реалізувати свій науковий або творчий потенціал та завести нові знайомства. Проект націлений на небайдужих до майбутнього, студентів, підприємців з наукової та креативної сфери. Соціальний вплив проекту розширює можливість проведення наукових досліджень завдяки створенню відокремленого простору.
Продуктова лінійка «Vilni»	Vilni – це виробництво виробів ручної в'язки. Тут виготовляють шкарпетки з унікальними українськими орнаментами, теплі шарфи та шапочки. Виробництвом займаються жінки-ВПО. Так соціальне підприємство надає їм робочі місця та допомагає розвивати жіночу спільноту. Кожен продукт містить унікальний QR-код та розповідає історію майстрині, яка його створила. Усю крафтову продукцію Vilni експортують за кордон для поширення українських товарів.

Соціальне підприємництво прагне вирішити соціальні проблеми інноваційним методом, винаходячи або комбінуючи соціальні й економічні ресурси таким чином, щоб створити самовідтворювальний і спроможний до розширення механізм виробництва і надання цільового соціального блага. Все це можливо на основі безперервного процесу інновацій, адаптації та освіти, що може стати базою для інноваційного розвитку територіальної громади.

Найбільш зацікавленою стороною у розвитку соціального підприємництва є держава, оскільки саме таких такий бізнес бере на себе реалізацію соціальних функцій. Держава, в свою чергу, повинна взяти на себе

функції регулювання, координації та підтримки суб'єктів підприємництва, застосовуючи нормативно-правові, адміністративні та економічні методи. Підтримка державою соціальних підприємств означає також сприяння у працевлаштуванні осіб, що перебувають на програмах соціального забезпечення, що сприятиме вирішенню проблеми безробіття та зменшенню суми соціальних виплат.

Соціальне підприємництво допомагає надавати державні послуги в новий спосіб та задовольняти потреби громади; створювати робочі місця; збагачувати професійний досвід людей, які працюють у соціальних підприємствах, задля подальшого працевлаштування за сучасних ринкових умов; розвивати громади, залучаючи до громадського життя соціально вразливі групи населення, забезпечуючи їх членів роботою; розширювати активність громадян, які можуть самостійно розв'язувати свої проблеми та брати відповідальність за своє життя; посилювати увагу до соціально незабезпечених груп населення, не стільки надаючи їм благодійну допомогу, скільки забезпечуючи їх корисною соціально значущою роботою; відроджувати сільські та міські території та поліпшувати їхню соціальну інфраструктуру тощо [2].

Отже, за умов кризового фінансово-економічного стану нашої країни, який вкрай обмежує реальні можливості держави розв'язувати нагальні соціальні проблеми, розвиток соціального підприємництва може виступати як альтернативний шлях пом'якшення гостроти даних проблем, зокрема питання підвищення рівня зайнятості ВПО.

#### ЛІТЕРАТУРА:

1. Васильців Т. Г., Мульська О. П., Лупак Р. Л., Бідак В. Я. Збереження людського капіталу України в умовах війни (чинник соціальної вразливості населення): постановка проблеми [Електронний ресурс]. URL: <http://journals-lute.lviv.ua/index.php/visnyk-econom/article/view/1146/1081>.
2. Кіреєва О. Б. Соціальне підприємництво як інструмент державної соціальної політики. [Електронний ресурс]. URL: [http://128-56.dbuara.dp.ua/zbirnik/201102\(6\)/11kobdsp.pdf](http://128-56.dbuara.dp.ua/zbirnik/201102(6)/11kobdsp.pdf).
3. Семігіна Т. В., Гусак Н. Є., Трухан С. О. Соціальна підтримка внутрішньо переміщених осіб [Електронний ресурс]. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/d9d167bd-5f49-4215-9e11-9be44c9737cc/content>.
4. Чи є робота в Україні в умовах війни? [Електронний ресурс]. URL: <https://grc.ua./article/30090?hhtmFrom=main>.
5. Як соціальні проекти розвивають громади та сприяють інтеграції внутрішньо переміщених осіб [Електронний ресурс]. URL: <https://decentralization.gov.ua/en/news/16001>.

УДК 364.4-787.26:616.89

**Осетрова Оксана Олександрівна,**  
доктор філософських наук, професор,  
професор кафедри соціології, соціальної роботи,  
публічного управління та адміністрування,  
Дніпровський національний університет  
імені Олеся Гончара

## **СУЇЦИДАЛЬНА ПРЕВЕНЦІЯ ЯК НАГАЛЬНА ПОТРЕБА РОЗБУДОВИ СУЧАСНОЇ ГРОМАДИ**

З моменту набуття статусу незалежності Україна, розвиваючись, переживала низку найрізноманітніших криз, зокрема пов'язаних з економікою та політикою, впроваджуваними у державі. Однак об'єктивне загострення кризових ситуацій спостерігається протягом 2014 – 2023 років, що детерміновано такими соціальними явищами, як:

- 1) події на Сході України 2014 року
- 2) пандемії COVID-19 і спричинений нею карантин;
- 3) війна, відкрито розпочата рф проти України як незалежної держави.

Війна – це, на жаль, не виняткова, не випадкова по-дія, про що свідчить історія людства, сповнена недовготривалих (вимірюються роками) та довготривалих (протягом століть) бойових дій, танатологічних за своєю природою (якісний показник), що підтверджується тисячами й мільйонами жертв як у середовищі військових, так і серед цивільного населення (кількісний показник).

*Коментар.* Поширеною у суспільстві (принаймні серед пересічних громадян) є думка, згідно з якою під час війни:

1) смерть серед військових є звичайна, прийнятна закономірність (на моє глибоке переконання, наглу протиприродну смерть за жодних обставин не можна означати ні як звичку, ні як закономірність, тим паче у так званому цивілізованому світі з його тенденціями до глобалізації, оскільки за такого означення феномен смерті автоматично отримує глобальне поширення, що являє собою онтологічну загрозу планетарного масштабу);

2) смерть серед цивільних є прикра, випадковість, якої у жодний спосіб не можна уникнути повністю (до слова, у філософії категорія випадковості заперечується, знімається тим, що випадковість завжди є непізнана закономірність, і я вважаю, що цю світоглядну позицію варто взяти до уваги фахівцям із соціальної роботи, у т. ч. у процесі соціального супроводу сімей та осіб, які перебувають у складних життєвих обставинах).

Безумовно, ця думка з обома її висвітленими вище аспектами, трагічними за своєю танатологічною природою, розгортається виключно у теоретичній площині, оскільки на практиці зустріч зі смертю Іншого (у першу чергу, близького та рідного) викликає спротив, опір і неприйняття, тривалість якого залежить від багатьох чинників як об'єктивних, так і суб'єктивних.

З огляду на зазначене слід зауважити, що війна у площині світоглядно-ціннісних координат одночасно:

1) знецінює людське життя («випадкова куля», «випадковий вибух», «випадкова жертва», «випадкова смерть» тощо);

2) загострює жагу до життя, сповнюючи його новими сенсами всупереч всеохопній танатологічній загрозі, інакше кажучи, всупереч страху смерті, притаманному людській природі на інстинктивному рівні (до слова, у даному контексті йдеться не про віддалену у часі, а близьку, до того ж, безпосередньо свою смерть, навіть до думки про яку, як правило, людина, хоч і наділена розумом і здатністю до мислення, не бажає призвичаюватися).

Інакше кажучи, війна спричиняє певні зміни у світоглядно-ціннісній системі координат, впливаючи на її свідомість і підсвідоме. У свою чергу, ведучи мову про підсвідоме людини, необхідно зазначити, що війна з її жахіттям, болем і стражданням (і далеко не тільки фізичним) детермінує вихід назовні глибоко прихованих у підсвідомому людини найтемніших потягів і витіснених бажань, уособленням яких слугує, на глибоке переконання відомого швейцарського психіатра, автора учення про колективне несвідоме К. Г. Юнга, архетип Тіні.

Тінь – це сукупність низьких і примітивних першоджерел, темних і негативних боків, настільки глибоко прихованих усередині людини, що вона й сама собі страшилася зізнатися в їхній наявності, підсвідомо відчуваючи одночасну їх жахливість і привабливість для себе, оскільки безпосередньо йдеться про сумні таємниці її Я.

У даному контексті важливо відмітити, що Тінь охоплює такі психічні елементи, які належать:

- 1) даній особистості;
- 2) колективному несвідомому.

Зазначені психічні елементи є несумісними зі свідомо обраною світоглядно-ціннісною та загалом життєдіяльною позицією людини, у зв'язку з чим вони й перебувають у витісненому стані, що унеможлиблює їхні зовнішні вияви. Зрештою вони мають вигляд деякої відносно автономної «осколкової» особистості, сповненої діаметрально протилежних тенденцій, зітканої із суперечностей.

Досліджуючи архетип Тіні, К. Г. Юнг зацентрував увагу на надзвичайно важливому аспекті *моралі*, в якому розгортатиметься зреалізація її зовнішніх виявів: «Тінь є моральною проблемою, яка кидає виклик усій Я-особистості, оскільки ніхто не спроможний реалізувати тінь без значної моральної рішучості. Адже в цій реалізації йдеться про те, щоби визнати дійсно присутніми темні аспекти особистості. Цей акт є неодмінною основою будь-якого самопізнання, а тому, як правило, наражається на значний опір. Якщо самопізнання є психотерапевтичним заходом, то це означає копітку працю, що може бути доволі тривалою» [1, с. 22 – 23].

*Коментар.* Логічний висновок К. Г. Юнга з наголосом на *опорі* та *кропінкій довготривалій праці* необхідно взяти до уваги фахівцям із соціальної

роботи під час ведення випадку як технології роботи з сім'ями, які перебувають у складних життєвих обставинах, гостро заактуалізованих наразі соціальними реаліями буття українського народу. Усвідомлення фахівцем із соціальної роботи цих моментів наслідком своєї має:

- 1) уможливлення досягнення ефективного результату впроваджуваної роботи;
- 2) зниження ризику професійного та особистісного вигорання у випадках рецидиву, недосягнення бажаного результату тощо.

У даному контексті важливо пам'ятати не тільки про реальні, але й про потенційні ризики, на які наражаються фахівці із соціальної роботи. річ у тім, що війна уможлиблює вивільнення того, що приховано глибоко у несвідомому. До слова, щодо ризиків, які криються у несвідомому, К. Г. Юнг слушно зауважував: «Несвідоме зазвичай вважають чимось на зразок схованої у капсулі інтимності, тим, що, наприклад, Біблія називає «серцем» і що вона трактує також як місце, з якого походять усі злі думки. Саме в його камерах засіли злі духи крові, вибухи гніву і почуттєві схильності. Таким постає несвідоме з перспективи свідомості» [2, с. 33].

*Коментар.* Означені К.Г. Юнгом злі думки, гнів, агресія, здатна трансформуватися в аутоагресію, інші почуттєві схильності людини, а також феномени насилля та самонасилля у геометричній прогресії актуалізуються у ситуації війни, яка за своєю природою є суцільне насильство над людиною попри всі гуманістичні принципи. Причиною такої актуалізації, на мою думку, є страх, загалом притаманний людській природі. У першу чергу, у даному контексті йдеться про страх смерті. Однак війна загострює й доводить до абсурду парадокс, сутність якого полягає у тому, що людина, занурена у відчай, здатна одночасно відчувати:

- 1) страх смерті;
- 2) привабливість смерті.

Щодо відчуття «привабливості смерті» слід зауважити, що його можуть спричинити діаметрально протилежні за своєю сутністю чинники:

1) реальні (наприклад, смерть приваблива для бранця з огляду на реалістичність і болісність тортур, що, у свою чергу, посилюється усвідомленням ним його неминучої загибелі);

2) ілюзорні (йдеться про уникнення проблем і складних життєвих обставин через самогубство, яке, насправді, не вирішує жодного питання, а навпаки, додає проблем, болю і страждань тим, хто залишається жити, що стосується не тільки родичів, але й найближче соціальне оточення, зокрема, емоційно негативно впливаючи на жителів громади, членом якої був суїцидент (безпосередньо йдеться про злість, гнів, обурення, презирство, нерозуміння, неприйняття, екзистенціальний жах тощо)).

Слід відмітити, що дослідники феномену самогубства прийшли до однозначного висновку, підкріпленого статистичними даними, згідно з яким кількісні суїцидальні показники у періоди війн знижуються через загальну загрозу для життя й посилену згуртованість громади проти ворога й небезпеки.

З іншого боку, відсутні дані щодо реалізації суїцидальних тенденцій під час війни, у т. ч. на полі бою. Інакше кажучи, на полі бою або під час обстрілів, нехтуючи елементарними правилами безпеки, можна максимально ризикувати власним життям і грати зі смертю, тим самим наближаючи її або наражаючи себе (виключно себе, не – Інших) на неї. – У даному контексті безпосередньо йдеться про завуальоване самогубство, приховане від Інших, наприклад, через релігійні погляди або страх осуду тощо.

Однак проблема самогубства стосується й цивільного населення через втому, втрату, всеохопний страх тощо. Концентруючись виключно на собі, людина опиняється у своєрідному кокони власних відчуттів та ідей, які продукує звужена, тобто – суїцидальна, свідомість, що навіть не здатна помітити значного впливу несвідомого. До слова, К. Г. Юнг зазначав, що «... той, хто спускається у несвідоме, потрапляє у переповнену тісноту егоцентричної суб'єктивності й у цьому глухому куті приречений на поталу всім злим звірам, які, напевно-таки, заселяють печеру душевного підземного світу» [2, с. 33].

З огляду на зазначене наразі з новою силою актуалізується проблема суїцидальної превенції у вітчизняних громадах, на впровадження якої мають бути спрямовані не тільки вузькі спеціалісти, зокрема психіатри, психоаналітики та ін., але, у першу чергу, на мою думку, фахівці із соціальної роботи, оскільки саме вони, безпосередньо спілкуючись з отримувачами соціальних послуг, здатні помітити суїцидальні ризики й тенденції у мовленні та поведінкових реакціях і вчинках клієнтів соціальної роботи (зрозуміло, за умови наявності уваги й відсутності байдужості, неприпустимої щодо людського життя як найвищої цінності).

У даному контексті варто зауважити, що втрата одного людського життя, загубленого через самогубство, примножує людські втрати в умовах війни, що загалом має 2 наслідки:

1) відкриває рашистам можливість маніпулювати кількісними суїцидальними показниками в Україні, використовуючи їх на свою користь в інформаційній війні;

2) позбавляє державу як «тут і зараз», так і у модусі майбутнього громадянина, здатного примножувати всезагальне благо у громаді, членом якої він є, тобто і своє також, оскільки благами можна послуговуватися лише за життя (залишімо тут роздуми щодо релігійного бачення потойбічного світу).

Отже, дана робота у перспективі подальших науково-практичних досліджень в Україні у сфері соціальної роботи та соціальної політики являє собою передумову для розбудови програм суїцидальної превенції у громадах.

#### ЛІТЕРАТУРА:

1. Юнг К. Г. Аіон: Нариси щодо символіки самості. Львів: Астролябія, 2019. 432 с.
2. Юнг К. Г. Архетипи і колективне несвідоме. Львів: Астролябія, 2018. 608 с.



УДК 231. 46

**Петришин Людмила Йосипівна,**  
доктор педагогічних наук, професор,  
професор кафедри соціальної роботи і  
менеджменту соціокультурної діяльності,  
Тернопільський національний педагогічний  
університету імені Володимира Гнатюка;  
**Гнатишин Юрій Анатолійович,**  
аспірант кафедри соціальної роботи і  
менеджменту соціокультурної діяльності,  
Тернопільський національний педагогічний  
університет імені Володимира Гнатюка

### **МЕДІАЦІЯ ЯК МЕТОД ВРЕГУЛЮВАННЯ КОНФЛІКТІВ У РОБОТІ СОЦІАЛЬНОГО ПРАЦІВНИКА**

У сучасному суспільстві медіація – інноваційний підхід до вирішення виникаючих конфліктів. Історія її розвитку в різних країнах підтверджує ефективність медіації у врегулюванні різного роду конфліктних ситуацій. Філософське і психологічне обґрунтування медіації, а також практика юридичного використання зумовлюють перспективи її розвитку [1].

Не менш широке поле для застосування медіації можна знайти в освітній сфері, де вона може стати плацдармом для прищеплення молоді культури конструктивного вирішення конфліктів. Крім того, вона може бути ефективною в цілях профілактики вікових криз і як наслідок правопорушень серед неповнолітніх [1]. Тому, слід зазначити, що вміння соціального працівника як медіатора затребувані також і в розв'язанні різного роду конфліктів, їхнього запобігання, а також налагодженню партнерських відносин і підвищенні функціонального ресурсу мікросоціальних утворень, в тому числі, сімейних, виробничих, навчальних та громадських. Зазначимо, що, компетентність медіатора характеризується сукупністю знань, умінь і навичок, а також перш за все особистісних, інтелектуальних (когнітивних) і емоційно-мотиваційних особливостей.

Важливим є те, що соціальний працівник в ролі медіатора повинен володіти рядом професійних складових, однією із яких є професіоналізм, що дозволяє майбутньому фахівцю знаходити узгоджене рішення в умовах протиріч сторін і формулювати мирову угоду між ними [2, с. 47].

Як зазначає Н. Гришина медіаторство має два позитивні аспекти впливу на процес врегулювання конфлікту. По-перше, присутність на переговорах третьої сторони сама собою має позитивний ефект, оскільки знижує міру деструктивності у взаємодії сторін. По-друге, медіаторство, спрямоване на організацію ефективної комунікації, діалогу між сторонами конфлікту, робить їх активними учасниками процесу розв'язання конфлікту [3].

На думку Г. Єрмоєнко, медіація – це процес переговорів, коли до вирішення спірного питання залучається нейтральна сторона – медіатор, яка веде цей переговорний процес, вислуховує аргументацію сторін щодо суті конфлікту і активно допомагає сторонам зрозуміти свої інтереси, оцінити можливість компромісів і самостійно прийняти рішення, що задовольнить всіх учасників переговорів [3].

Крім того, у законопроекті «Про медіацію», подано визначення понять «медіація» та «медіатор». Отже, медіація – це альтернативний (позасудовий) метод вирішення конфліктів, за допомогою якого дві або більше сторони конфлікту намагаються в рамках структурованого процесу, самостійно, на добровільній основі досягти згоди для вирішення їх конфлікту за допомогою медіатора. У свою чергу, медіатор – це особа, яка відповідає вимогам, встановленим цим законом та медіаційним застереженням (угодою про медіацію), яка має статус медіатора відповідно до цього закону і яку сторони конфлікту обрали для проведення медіації [3; 4]. Метою медіації є орієнтування на досягнення обопільної згоди, консенсусу, прийняття спільного рішення, яке задовольнятиме обидві сторони конфлікту. На нашу думку, основною відмінністю медіації від інших способів вирішення конфлікту є те, що вона не зосереджується на пошуку та доведенні правоти тієї чи іншої сторони.

Опираючись на законопроект «Про медіацію» розглянемо основні завдання медіації, які повинні виконуватись медіатором у процесі медіації: вирішення конфлікту шляхом досягнення його сторонами взаємоприйняттого для них рішення; усунення спричиненої конфліктом шкоди; запобігання поновленню конфлікту; відновлення правопорядку та гармонізації суспільних взаєностосунків [2]. Відповідно, здійснюючи підготовку соціального працівника до ролі медіатора на основі мети, завдань медіації, ключовим є сформувати уміння та навички здійснювати соціально-правовий захист осіб, що ґрунтуються на знаннях та практичних вміннях із дисциплін конфліктології, права, психології, юриспруденції, ораторського мистецтва, іноземних мов, а також особистісних характеристик.

Також для кращого розуміння природи медіаційного процесу необхідно виділити наступні принципи медіації яких у свою чергу повинен дотримуватись соціальний працівник як медіатор у процесі врегулювання конфліктів:

а) неупередженість – соціальний працівник в якості медіатора має виконувати свою роботу об'єктивно і чесно. Він повинен проводити медіацію тільки в тих справах, в яких він може залишатися неупередженим і справедливим. Ідея неупередженості є центральною в процесі медіації. У будь-який час, якщо медіатор не здатен проводити процес безпристрасно, він зобов'язаний припинити медіацію. Тому соціальний працівник в якості медіатора повинен остерігатися упередженості або упереджень, заснованих на особистих характеристиках сторін, їх соціального походження або поведінки в процесі медіації, тому, якщо інтерес медіатора у конфлікті породжує деякі сумніви в об'єктивності процесу, він повинен відмовитися від подальшої участі у цій справі [2; 4].

б) конфіденційність – залежить від обставин медіації та будь-якої угоди, до якої придуть сторони, тому медіатор не повинен розголошувати хід і результати медіації, якщо на це немає дозволу всіх сторін, або якщо цього не вимагає закон. По відношенню до конфіденційності учасники можуть розробити свої правила, або заздалегідь домовитися із фахівцем, або діяти на основі вже наявних певних правил. Так як гарантія конфіденційності є важливою для сторін, соціальний працівник в якості медіатора повинен обговорити її з конфліктуючими сторонами. Якщо медіатор проводить приватні засідання зі сторонами, зміст таких засідань з точки зору конфіденційності повинно бути обговорено з усіма сторонами попередньо. Якщо сторони домовилися, що вся або частина виявленої інформації під час процесу медіації є конфіденційною, така угода сторін має бути для фахівця обов'язковою. Тому, конфіденційність не може бути витлумачена як обмеження або заборона на моніторинг, наукові дослідження, або оцінку програм медіації відповідальними людьми. За відповідних обставин науковцям може бути дозволений доступ до статистичних даних із дозволу сторін, а також до зареєстрованих справ, присутність на процесі медіації, інтерв'ю з її учасниками [1, с. 40].

в) добровільність, адже медіація – добровільний процес, заснований на прагненні сторін досягти чесного й справедливого рішення. Добровільність виражається в тому, що: жодна сторона не може бути примушена до участі в медіації; вийти з процесу на будь-якому етапі або продовжувати його – особиста справа кожного учасника; згода з результатом процесу медіації також є добровільною; послуги того чи іншого медіатора на якійсь частині процесу, або протягом всієї процедури приймаються обома сторонами також добровільно [2; 4].

Загалом, соціальний працівник виступаючи в ролі медіатора повинен притримуватись мети, завдань, принципів медіації, ключовим є сформувати знання, уміння та навички здійснювати соціально-правовий захист осіб, що ґрунтуються на знаннях та практичних вміннях із дисциплін конфліктології, права, психології, юриспруденції, а також особистісних характеристик та досвіду.

#### ЛІТЕРАТУРА:

1. Альтернативне вирішення спорів (медіація) [Електронний ресурс]. URL: <http://avantgardelaw.webnode.com.ua/mediation/> (дата звернення: 20.11.2022).
2. Бородін Є. Медіація як основа громадянського діалогу: неоінституціональний аспект [Електронний ресурс]. URL: <http://www.dridu.dp.ua> (дата звернення: 21.11.2022).
3. Гаврилишин А. П. Медіація як альтернативний спосіб вирішення спорів. *Науковий Вісн. Херсон. держ. ун-ту*. 2014. №5. Т. 1. С. 275 – 278.
4. Петришин Л. Й. Роль соціального працівника як медіатора у врегулюванні конфліктів. *Педагогічна освіта: теорія і практика: Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка*, 2017. Вип. 24 (2-2017). Ч. 2. С. 163 – 171.

УДК 330.322-029:]355.01(06)

**Поліщук Олена Романівна,**  
доктор філософії, викладач кафедри психології,  
Уманський державний педагогічний університет  
імені Павла Тичини

## **СОЦІАЛЬНИЙ КРАУДФАНДИНГ В УМОВАХ ВІЙНИ**

Одним із найбільш перспективних способів фінансування окремих проектів і бізнесів є краудфандинг. У перекладі «crowdfunding» з англійської мови перекладається як «фінансування натовпом». Люди з усього світу, зацікавлені тією чи іншою ініціативою, вкладають свої кошти для її розвитку. Таких людей ми, зазвичай, називаємо донорами, а от тих, хто отримує кошти – реципієнтами, фаундерами. Що характерно для краудфандингу, так це те, що збір коштів здійснюється через Інтернет, шляхом залучення коштів великої кількості групи людей, контрі жертвують або інвестують відносно невеликі суми задля досягнення єдиної мети.

Сьогодні краудфандинг – це інструмент фінансування стартапів, підприємств задля досягнення єдиної поставленої мети. Інтенсивний розвиток краудфандингу розпочався у 2018 році, а сьогодні це реальні можливості зреалізувати актуальний, потрібний проект за допомогою залученого фінансування від зацікавлених осіб.

У 2022 році Щедрий Вівторок – день добрих справ та благодійності припав на 29 листопада. У всьому світі цей день святкують, жертвуючи на різноманітні ініціативи та допомагаючи у будь-який спосіб. Українці у 2022 році донатили та підтримували одне одного щодня. Forbes підрахував, які фонди та ініціативи зібрали найбільше грошей з 24 лютого до кінця листопада. Далі пропонуємо ознайомитися з цими фундаціями, які через вимушені обставини, повномасштабне вторгнення РФ відкривають рахунки для збору на військові та гуманітарні потреби, так званий соціальний краудфандинг в умовах війни:

*Спецрахунки Нацбанку* станом на жовтень 2022 рік зібрали 21,5 млрд. грн. Ними було відкрито мультивалютний рахунок для допомоги армії, мультивалютний рахунок – для гуманітарної допомоги, було проведено акцію «Смілива гривня», метою якої було зібрати монети по 10 та 50 копійок та 1,2,5 і 10 гривень, оскільки в обігу перебуває понад 14 млрд монет на суму більше 5 млрд грн, значна кількість з них часто не використовується для готівкових розрахунків та лежить у скарбничках чи кишнях [1].

*Благодійною організацією World central kitchen* зібрано понад 13,8 млрд. грн. WCK платять українським ресторанам, щоб вони готували ля постраждалих від війни людей, волонтерів та рятувальників. Обов'язок ресторану – впоратися з обсягом вчасно й дотриматися вимог щодо якості страв. Бюджет WCK майже на 70 % наповнюється за рахунок пожертв від десятків тисяч американців, решта – великі компанії та фонди [1].

*Платформа United24* – головна фандрейзингова платформа світу для допомоги Україні, якою зібрано понад 8,5 млрд. грн. Найефективніший проєкт в Україні – браслети з останньої партії металу «Азовсталі». Для довідки: першу партію продали за години, а додатковий наклад – за два дні, третій наклад браслетів було зроблено з встановлених в Києві літер «Вірю з ЗСУ». Достукатися до іноземців United24 допомагають амбасадори – селебрети, що представляють інтереси United24 та допомагають фандрейзити на різні напрямки [1].

*Фонд «Повернись живим»* є одним з найефективніших фандрейзерів в Україні, ними зібрано понад 5,3 млрд. грн. Зібрані кошти були вкладені у модернізацію системи ППО, придбані системи БПЛА, що впливають позитивно на ситуацію на фронті [1].

*SCM, Фонд Ріната Ахметова та ФК «Шахтар»* вже допомогли на 3,5 млрд. грн, зокрема було передано, наприклад, 600 000 літрів пального, 1100 дронів, 1300 рацій та евакуйовано 14700 осіб. Діяльність благодійників охоплює три напрямки: мілітарний, гуманітарний та інфраструктурний [1].

*Фонд Сергія Притули* за пів року зібрав 3,2 млрд. грн, який відомий «емоційними» зборами – наприклад, «На помсту» приніс 352 млн. грн. за добу. Команда фонду вміє створювати у жертводавців відчуття залученості. Їхній найбільший та найвідоміший збір «Народні Байрактари» об'єднав навколо однієї мети всю Україну [1].

*Телемарафон ARD* – одноразова акція, яка об'єднала 2,1 млрд. грн., під час онлайн-телемарафону з Нацвідбору «Євробачення» [1].

*Фонд Віктора Пінчука* станом на липень 2022 року зібрав понад 1,8 млрд. грн. Кошти вкладаються у створення мережі реабілітаційних центрів для поранених військових; розробку освітніх програм для спеціалістів центрів; реабілітацію у приватних клініках-партнерах; відправлення за кордон військових та цивільних, які потребують складного протезування [1].

*Благодійний фонд RAZOM* народився під час Революції Гідності у 2014 році. З 24 лютого RAZOM зосередилося на проєкті EmergencyResponse – критично важливій гуманітарній допомозі для України. За час повномасштабного вторгнення РФ вже зібрано понад 1,7 млрд. грн [1].

*Благодійний фонд KSEFoundation («Київська школа економіки»)* – до війни займався освітніми проєктами, після 24 лютого став збирати гроші для допомоги ЗСУ і тереборони: закуповували бронезилети, засоби тактичної медицини, безпілотники, облаштунок бомбосховищ у школах – вже зібрано близько 1,5 млрд. грн [1].

*Організація Help Heroes of Ukraine* збрала більш ніж 1,59 млрд. грн, яка була створена наступного дня після повномасштабного вторгнення. Її мета – підтримувати українців під час війни та після її завершення: закуповує захисне екіпірування для військових, гуманітарну допомогу та збирає кошти для відновлення інфраструктури [1].

Вищезазначені приклади соціального краудфайдингу в умовах війни демонструють те, що ми маленькими кроками рухаємося до великих перемог.

Проведений аналіз засвідчив ефективність і перспективність альтернативних джерел фінансування конкретно саме в умовах війни, що для нас це вкрай важливо, і життєво необхідно.

#### ЛІТЕРАТУРА:

1. Перша десятка. Найбільші благодійники зібрали 63 млрд. грн. за 9 місяців війни. Ренкінг Forbes [Електронний ресурс]. URL: <https://forbes.ua/money/desyatki-milyardiv-na-armiyu-ta-dopomogu-10-naybilshikh-fandreyzingiv-za-chas-viyni-renking-forbes-29112022-10118> (дата звернення 07.03.2023).

2. Що таке краудфандинг? [Електронний ресурс]. URL: <https://cd-platform.org/library/statti/2390-shcho-take-kraudfandynh> (дата звернення 07.03.2023).

УДК 364-78 (477)

**Попов Олександр Анатолійович,**  
кандидат педагогічних наук,  
асистент кафедри педагогіки та соціальної роботи,  
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

## **ПРОЄКТНА ДІЯЛЬНІСТЬ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД У ПЛОЩИНІ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ**

У 2014 році в Україні було започатковано реформу децентралізації, згідно з якою значну частину повноважень, ресурсів та відповідальності було передано органам місцевого самоврядування. Разом з тим розпочалося формування нової системи надання соціальних послуг на рівні територіальних громад (далі – ТГ). Ще більшу інтенсифікацію цей процес отримав із набуттям чинності нового Закону України «Про соціальні послуги» у 2020 році. З огляду на це перед більшістю ТГ постає необхідність розробки та імплементації нових механізмів залучення додаткових ресурсів, у тому числі для здійснення соціальної роботи, а також використання нових підходів до забезпечення власного соціально-економічного розвитку. Власне, дієвим інструментом у цьому контексті може виступати проєктна діяльність.

Слід зауважити, що попри те, що проєктна діяльність ТГ стала предметом дослідження цілої низки українських науковців, така діяльність у площині соціальної роботи досі є недостатньо вивченою.

Здійснюючи спробу термінологічного визначення поняття «проєктна діяльність ТГ», слушною видається екстраполяція на нього дефініції запропонованої українською вченою Р. Хреновою-Шимкіною для окреслення проєктної діяльності органів публічного управління. Так, авторка тлумачить її як «процес, що включає послідовне виконання заходів, об'єднаних спільною метою, які мають чітко визначені початок і завершення реалізації й у результаті виконання яких буде створено нові блага, корисні для певної громади чи суспільства у цілому» [8, с. 50].

Як відзначають українські дослідниці А. Полянська, І. Запухляк та Л. Вербовська проєктний підхід надає ТГ змогу вирішувати найбільш нагальні питання свого розвитку, концентруючи при цьому обмежені ресурси, а також забезпечуючи своєчасність дій та якість реалізації заздалегідь поставлених завдань [6, с. 79].

Залежно від цілей проєктної діяльності, на думку Р. Хренової-Шимкіної, її можна умовно розподілити на:

- діяльність соціального спрямування;
- діяльність інфраструктурного характеру;
- діяльність екологічного спрямування;
- діяльність інвестиційного характеру [8, с. 50 – 51].

Відповідно до наведеної типології, проєктна діяльність соціального спрямування має на меті вирішення широкого спектру соціальних проблем, а

також сприяння соціальному розвитку ТГ загалом. Власне саме в межах такої діяльності реалізуються і проекти, які стосуються безпосередньо здійснення соціальної роботи.

Задля того, щоб могли повноцінно відмежувати проектну діяльність у площині соціальної роботи від інших можливих складових проектної діяльності соціального спрямування, доречним є уточнення її сутності. В межах нашого дослідження будемо виходити із того, що така діяльність є направленою на безпосередню чи опосередковану реалізацію змісту соціальної роботи в ТГ. У свою чергу конкретизуючи зміст соціальної роботи, можемо застосувати його тлумачення подане у Законі України «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю», при цьому доцільною, на нашу думку, є його незначна модифікація з огляду на те, що потенційне коло клієнтів соціальної роботи включає не лише сім'ї, дітей та молодь. Таким чином, будемо виходити з того, що соціальна робота передбачає оцінювання потреб у соціальних послугах осіб чи груп осіб, а також «планування, організацію, координацію та надання їм соціальних послуг, державних соціальних допомог, пільг, компенсаційних виплат та іншої соціальної підтримки, а також здійснення моніторингу надання соціальних послуг» [5].

Слід відзначити, що проекти, зорієнтовані безпосередньо на здійснення соціальної роботи в ТГ складають доволі незначну частку від загального числа проектів, які реалізуються ТГ. Окрім того, як свідчать результати дослідження проведеного А. Полянською, І. Запукляк та Л. Вербовською, аналогічне твердження можна висловити і щодо проектів соціального спрямування загалом [6, с. 83]. Такий стан справ може бути зумовлений обмеженістю ресурсів ТГ, зорієнтованістю органів влади ОТГ на першочергове вирішення економічних та інфраструктурних питань, недостатньою обізнаністю представників ТГ щодо можливостей отримання фінансування для соціальних проектів тощо.

Тим не менш, варто відзначити, що уже є значна кількість прикладів успішної імплементації ТГ проектів у площині соціальної роботи. Спробуємо розглянути окремі з них.

Цікавим прикладом фінансування ініціатив громад із державного бюджету є пілотний проект «Розвиток соціальних послуг», який було започатковано у 2020 році. Згідно з його умовами кожна ТГ, яка візьме в ньому участь, може отримати кошти на розвиток соціальних послуг на рівні громади задля забезпечення деінституціалізації та інклюзії осіб, влаштованих до закладів системи інституційного догляду та виховання, а також запобігання інституціалізації осіб, які належать до вразливих груп [4]. Щоправда, у перший рік існування проекту його коштами не змогла скористатися жодна ТГ через недостатній рівень розвитку в них соціальної інфраструктури. Врахувавши невдалий досвід, Міністерство соціальної політики України спростило умови участі у проекті, і у 2021 році було профінансовано вже 20 ТГ: 6 – у Івано-Франківській області, по 2 – у Полтавській та Волинській областях та по 1 – у Донецькій, Сумській, Черкаській, Рівненській, Миколаївській, Херсонській,



Чернігівській, Кіровоградській, Львівській та Рівненській областях [2]. Планується подальша реалізація проєкту.

Чимало проєктів у ТГ реалізовується за сприяння закордонних урядів, міжнародних організацій та фондів.

Так, ціла низка проєктів імплементується за сприяння Представництва Фонду міжнародної солідарності в Україні, який є фондом Держказначейства Республіки Польща. Фінансування проєктної діяльності ТГ здійснюється через механізм Фонду малих проєктів, який функціонує з 2019 року. Наприклад, у 2021 році було підтримано реалізацію таких проєктів: «Крок за кроком: соціальна підтримка сімей з дітьми» у Білозірській ТГ (Черкаська обл.), «Мобільні соціальні послуги для сімей/осіб в складних життєвих обставинах Тернівської територіальної громади» у Тернівській ТГ (Черкаська обл.), «Якісні соціальні послуги наближені до родини» у Вороновицькій ТГ (Вінницька обл.), «Вчасно зреагуй – життя врятує!» у Семенівській ТГ (Житомирська обл.), «Соціальний центр для тимчасового проживання осіб, що опинилися в складних життєвих обставинах в селі Соколів Курненської територіальної громади» у Курненській ТГ (Житомирська обл.), «Кімната відпочинку» (впровадження соціальної послуги тимчасового відпочинку для батьків або осіб, які їх замінюють, що здійснюють догляд за дітьми з інвалідністю)» у Хорошівській ТГ (Житомирська обл.), «Створення соціального хабу «Ми разом» на базі відділення денного перебування Територіального центру Ніжинської ОТГ» у Ніжинській ТГ (Чернігівська обл.) [7].

Із грудня 2018 року до жовтня 2023 року реалізовується проєкт «Надання соціальних послуг в громаді», кошти на який надає Японський фонд соціального розвитку. Відповідальним за його впровадження від Уряду України є Український фонд соціальних інвестицій. Метою проєкту є надання підтримки ТГ у Тернопільській та Одеській областях для посилення їх спроможності у забезпеченні мешканців якісними соціальними послугами, підвищення доступу до соціальної та комунальної інфраструктури громади, поліпшення охоплення послугами вразливих груп населення (літніх людей, осіб з інвалідністю, сімей, що знаходяться у складних життєвих обставинах тощо). Згідно із проєктом передбачено імплементування пілотних моделей надання соціальних послуг у 28 ТГ найбільш вразливих районів Одеської та Тернопільської областей, а також фінансування 10 мікропроєктів на рівні громад для покращення охоплення соціальними послугами вразливих груп населення [3].

Іншим прикладом може слугувати проєкт #СпільноСоціальніПослуги, який впроваджується Дитячим Фондом ООН (ЮНІСЕФ) та Консорціумом партнерських організацій за фінансової підтримки Федерального міністерства економічного співробітництва Німеччини. В його межах Міжнародна благодійна організація «БФ «СОС Дитячі містечка» Україна спільно із 4 ТГ Вінницької області із жовтня 2022 року почала діяльність із посилення і розвитку потенціалу громад до надавання соціальних послуг [9].

Активно долучаються до сприяння проєктній діяльності ТГ також і благодійні фонди та громадські організації. До прикладу, Благодійний фонд

«Українська освітня платформа» з 2018 року реалізовує програму «Громада для сім'ї», яка серед іншого передбачає надання ТГ грантів на створення та розвиток соціальних послуг. Участь у програмі вже взяли 16 ТГ Львівської області та 1 ТГ Тернопільської області [1].

Зауважимо, що наведений перелік прикладів проектної діяльності ТГ у сфері соціальної роботи жодним чином не є вичерпним і таких прикладів є значно більше.

Підсумовуючи вище викладене, можемо стверджувати, що станом на сьогодні проектна діяльність не є достатньою мірою імplementованою у практику функціонування значної частини ТГ. З огляду на те, що така діяльність відкриває перед ТГ суттєві можливості у вирішенні актуальних проблем соціальної роботи, доцільним є вивчення потенційних шляхів інтенсифікації проектної активності ТГ.

### ЛІТЕРАТУРА:

1. «Громада для сім'ї»: п'ять громад області отримали гранти на реалізацію своїх локальних соціальних проектів / Львівська обласна державна адміністрація [Електронний ресурс]. URL: <https://old.loda.gov.ua/news?id=64080> (дата звернення: 06.03.2023).

2. Громади-учасники проекту «Розвиток соціальних послуг» отримали фінансування / Міністерство соціальної політики України [Електронний ресурс]. URL: <https://www.msp.gov.ua/news/21091.html> (дата звернення: 06.03.2023).

3. Надання соціальних послуг в громаді / Український фонд соціальних інвестицій [Електронний ресурс]. URL: <https://usif.ua/project/16> (дата звернення: 06.03.2023).

4. Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для реалізації пілотного проекту «Розвиток соціальних послуг»: Постанова Кабінету Міністрів України від 03.03.2020 р. № 204. Дата оновлення: 01.01.2023 [Електронний ресурс]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/204-2020-п#Text> (дата звернення: 06.03.2023).

5. Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю : Закон України від 21.06.2001 р. № 2558-III. Дата оновлення: 15.12.2021 [Електронний ресурс]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2558-14> (дата звернення: 06.03.2023).

6. Полянська А., Запухляк І., Вербовська Л. Управління розвитком територіальних громад на засадах проектного підходу: досвід, інструменти та фінансування. *Теоретичні проблеми економіки та управління*. 2021. № 1 (23). С. 75 – 88.

7. Фонд малих проектів. 2021 рік / Фонд міжнародної солідарності в Україні [Електронний ресурс]. URL: <https://solidarityfund.org.ua/spivpraczya-z-rozvytku/fond-malyh-proyektiv/2021/> (дата звернення: 06.03.2023).

8. Хренова-Шимкіна Р. Проектна діяльність органів публічної влади як об'єкт наукового дослідження. *Комунальне господарство міст. Серія: економічні науки*. 2020. Випуск 155. Том 2. С. 48 – 57.

9. Як у Вінниці працює проект «Спільно. Соціальні послуги» / Вінницька міська рада [Електронний ресурс]. URL: <https://www.vmr.gov.ua/iak-u-vinnytsi-pratsiuie-proiekt-spilno-sotsialni-posluhy> (дата звернення: 06.03.2023).

УДК 364(477+479.22+497) "364"

**Солнишкіна Аліна Анатоліївна,**  
кандидатка соціологічних наук,  
доцентка кафедри соціології, соціальної роботи,  
публічного управління та адміністрування,  
Дніпровський національний університет  
імені Олеся Гончара

## **СПЕЦИФІКА СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ ТА СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ В КРАЇНАХ, ЩО ЗАЗНАЛИ ВПЛИВУ ВОЄННИХ ДІЙ: ДОСВІД ГРУЗІЇ, БАЛКАНСЬКИХ КРАЇН, УКРАЇНИ**

Метою даної публікації є аналіз специфіки соціальної роботи та соціального захисту вразливих категорій в країнах, які зазнали воєнної агресії.

Завданням статті є виявлення основних напрямків соціальної роботи у Грузії, Балканських країнах та Україні.

Грузинське повоєнне суспільство заштовхнулося із наступними проблемами у соціальній сфері:

- 1) чимала кількість дівчат-підлітків, які відмовлялися ходити до навчальних закладів, бо були змушені працювати, щоб прогодувати родини;
- 2) збільшення кількості людей з інвалідністю;
- 3) високий рівень безробіття серед внутрішньо переміщених осіб [1, с. 15].

Звіти соціальних працівників, які співробітничали із Норвезькою Радою у справах біженців та Дитячим фондом ООН (ЮНІСЕФ), фіксували стигматизацію та соціальну ізоляцію дітей із числа внутрішньо переміщених осіб у нових школах.

Управління Верховного комісара ООН у справах біженців (УВКБ ООН) відзначало зростання кількості домашнього насильства.

Аналітичні звіти із прав людини фіксують наявність так званих "IDP schools" або школи із Абхазії, які підпорядковувалися «уряду у вигнанні».

Війна та анексія територій призвела до загострення соціально-психологічних проблем, погіршення ментального та фізичного здоров'я та зниження якості навчання, мотивації до отримання знань [2, с. 11 – 12].

Головним напрямком соціального захисту стали соціальна підтримка та соціальна адаптація людей, які отримали інвалідність внаслідок бойових дій. Саме наявність людей, які отримали каліцтва та травми, необхідність соціального захисту та забезпечення якісним медичним обслуговуванням стали фактором зростання бідності у зв'язку із високими цінами на якісне лікування.

Актуальною проблематикою для соціальних працівників стало забезпечення населення якісними соціальними послугами.

Важливим напрямком роботи став розвиток прийомних родин та соціальне супроводження опікунів.

Зарубіжні донори віддавали перевагу соціальній підтримці та захисту прав дітей.

За підтримки міжнародних організацій активно запрацювали програми по профілактиці насильства, програми розвитку альтернативних форм опіки, центри денного догляду для дітей із числа родин внутрішньо переміщених осіб.

Дослідниця Рейма Ана Магладжлік в науковій статті «Соціальна робота в Боснії та Герцеговині» зазначає, що діючі соціальні суб'єкти в часи війни були неспроможні самостійно впоратися із викликами військового часу [4, 21].

Наприклад, організація Save the children запрошувала до своїх проектів діючих соціальних працівників та педагогів на територіях, постраждалих від військових дій.

У повоєнному суспільстві соціальна робота розвивалася у рамках наукового підходу, орієнтованого на права людини. У школах проводилися тренінги із попередження конфліктів, відбувалося підвищення кваліфікації педагогічного складу в галузі прав людини.

Антидискримінаційна соціальна політика та соціальна робота, орієнтовані на пріоритет прав людини стали пріоритетами розвитку в Балканських країнах, які пережили всі жахи геноциду.

Вчені Санела Садич, Джейн МакФерсон, Тетяна Виллереаль-Оталора та Санела Базич у науковій статті «Соціальна робота, орієнтована на права людини в Боснії та Герцеговині: інструменти перевірки для освіти та практики» зазначають, що всі університети, які мали напрямок підготовки «Соціальна робота» вводили нові курси з прав людини та механізмів їх захисту [5, 410].

Повоєнне суспільство в Сербії зіштовхнулося із низкою соціальних проблем, пов'язаних із потребах в покращенні житлових умов внутрішньо переміщених осіб та із високим рівнем безробіття.

Івана Мачек називала життя в Сараєво «імітацією та імпровізацією нормального життя» [6, с. 5].

Найуразливішими категоріями населення були внутрішньо переміщені особи, ромське населення, матері одиначки, звільнені працівники [7].

У напрямках соціальної інклюзії та трансформації конфліктів в Хорватії виділяють головні досягнення: програми зайнятості, розбудова безпечних громад, юридична допомога населенню, створення кооперативів та соціальних підприємств для забезпечення роботою ветеранів війни та людей, які повертаються додому [8].

Головними напрямками, з якими зіштовхнулася соціальна сфера в Україні в часи повномасштабного вторгнення рф це:

- брак державного фінансування;
- збільшення кількості вразливих груп населення;
- нестача кваліфікованих соціальних працівників на де окупованих територіях;
- високий рівень емоційного вигорання працівників соціальної сфери.

Взаємодія із Міжнародними інституціями, неурядовими організаціями та волонтерськими групами, систематичне навчання фахівців соціальної сфери призвели до якісного надання соціальних послуг в ці непрості часи.

Для підготовки висококваліфікованих соціальних працівників використовуються методи тренінгу, дискусій, фасилітованого діалогу, навчання технологіям медіації, адаптації. Систематично опановуються методи профілактики емоційного вигорання.

Необхідність надання якісних соціальних послуг для внутрішньо переміщених осіб, ветеранів війни, родин, які переживають втрату актуалізували важливість трансформації освіти та практичної підготовки фахівців соціальної сфери.

Важливими аспектами розвитку соціальної роботи у повоєнний час є:

1. Розвиток механізмів ефективної супервізії для профілактики професійного вигорання соціальних працівників.
2. Відновлення надання соціальних послуг на деокупованих територіях.
3. Проєкти із соціальної інклюзії та протидії дискримінації в повоєнних громадах.
4. Впровадження ефективних практик соціальної профілактики в молодіжному середовищі.
5. Розвиток соціального замовлення для покращення надання якісних соціальних послуг.
6. Розвиток практичного компоненту в підготовки майбутніх соціальних працівників.

#### ЛІТЕРАТУРА:

1. Protection of Internally Displaced Persons in Georgia: A Gap Analysis (2009). UNCHR, 60 p.
2. GEORGIA: IDPs in Georgia still need attention A profile of the internal displacement situation (2009). Internal Displacement Monitoring Centre (IDMC), 71 p.
3. Social protection and social inclusion in Georgia (2011). European Commission. Institute of Social Studies and Analysis, 156 p.
4. Reima Ana Maglajlic (2014). Social Work in Bosnia and Herzegovina. ERIS Web Journal. 5 (1). P. 17 – 28.
5. Sanela Šadić, Jane McPherson, Tatiana Villarreal-Otálora, Sanela Bašić (2020). Rights-based social work in Bosnia and Herzegovina: Validating tools for education and practice. [International Social Work](#), 65 (3). P. 405 – 587. DOI: [10.1177/0020872820912310](https://doi.org/10.1177/0020872820912310).
6. Sanja Zlatanović (2022). Everyday Practices of Gender in the Serbian Community of Post-War South-East Kosovo. *Genealogy*, 6 (78). P. 1 – 19. [Електронний ресурс]. URL: <https://doi.org/10.3390/genealogy6040078>.
7. Kate Ogden. Better understanding vulnerability in Serbia. Retrieved 07.03.2023 from <https://www.enonline.net/fex/19/serbia>.
8. Social Inclusion and Conflict Transformation in War-Affected areas of Croatia. Retrieved 07.03.2023 from <http://www.mdgfund.org/fr/node/699>.

УДК 364.62:338.48-056.2/.3

**Федотова Леся Володимирівна,**  
здобувачка вищої освіти,  
Уманський державний педагогічний університеті  
імені Павла Тичини;  
*науковий керівник:* **Міщенко Марина Сергіївна,**  
кандидат психологічних наук,  
доцент кафедри психології,  
Уманський державний педагогічний університеті  
імені Павла Тичини

## **ПСИХОЛОГІЧНА РЕАБІЛІТАЦІЯ ЛЮДЕЙ З ІНВАЛІДНІСТЮ ЗАСОБАМИ ІНКЛЮЗИВНОГО ТУРИЗМУ**

На основі наукових узагальнень Л. А. Межової виділено основні реабілітаційні функції туризму: соціальна, психологічна, особистісно-орієнтована, компенсаційна, оздоровча, реабілітаційна. Психологічна функція забезпечує зміну обстановки, зміну звичайного способу життя; активна форма відпочинку сприяють фізичному оздоровленню та психологічному розслабленню.

На нашу думку, психологічний (психолого-естетичний) напрям інклюзивного туризму характеризується відчуттям спокою обумовлене низкою факторів (позбавлення негативних думок та спогадів; зникнення відчуття спустошеності та зневіри; покращення настрою; підвищення мотивації та ентузіазму та ін.), захопленням (підвищення креативності та стимуляція творчості; розвиває здатність тонко відчувати та сприймати явища та предмети навколишньої дійсності; художньо-емоційне відчуття гармонії та ін.), відчуттям віддаленості від цивілізації (відчуття себе частиною цілого; відчуття внутрішньої свободи), душевним піднесенням (запахи та звуки природи викликають душевне піднесення, відчуття легкості та натхнення, усвідомлення єдності природи та людини), зосередженістю (підвищення концентрації уваги; покращення пам'яті, уваги, мислення, зорієнтованості та планування; відсутність необхідності бути надто уважним та обережним (на відміну від вулиці із насиченим автомобільним та пішохідним рухом), особливістю візуального сприйняття (міра естетичного задоволення; емоційна чуттєвість; особливості просторового сприйняття: цілісність, вибірковість та ін.) та емоційністю пейзажу (впливу кольору).

Для психологічної оцінки необхідно враховувати емоційно-естетичну дію ландшафту на людину, визначити значущість емоційного компонента для зміцнення здоров'я людей з інвалідністю.

В межах реалізації проекту «Культурно-рекреаційно-туристична Черкащина: інклюзивно-соціальна 3D-карта» за підтримки Українського культурного фонду було проведено анкетування до і після проведення екскурсій (Тур. 1: м. Умань. Тур 2: Монастирище – Жашків – Звенигородка –

Тальне. Тур 3: Корсунь – Шевченківськ – Канів. Тур 4: Чигирин). Досліджено 29 об'єктів Черкащини: музеї, церкви, парки, заповідники, місця сили тощо.

В дослідженні брали участь представники Уманського товариства УТОС (Українське товариство сліпих), Уманського територіальна організація УТОГ (Українське товариство глухих), вихованці Уманського інклюзивно-ресурсного центру та їхні батьки, студенти з інвалідністю факультету соціальної та психологічної освіти (30 осіб).

Аналіз анкет дозволив з'ясувати, що 100 % опитаних вказали, що під час подорожей настрої змінюється на краще. Серед змін, які помічають люди з інвалідністю під час тривалого перебування в парку, заповіднику, музеї, храмові тощо, то відповіді були такими: з'являється гарний настрій, набуття нових знань, духовні зміни, приходить натхнення, покращується емоційний стан, естетичне задоволення та ін. Також 100 % зазначили про важливість доступності для осіб з інвалідністю туристичних маршрутів.

#### **ЛІТЕРАТУРА:**

1. Конвенція про права осіб з інвалідністю [Електронний ресурс]. URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995\\_g71#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g71#Text).

УДК 364.4-787.26:343.91-053.6

**Хохуля Надія Вікторівна,**  
здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти  
зі спеціальності 231 Соціальна робота,  
Український державний університет імені М.П. Драгоманова;  
*науковий керівник: Івженко Інна Борисівна,*  
кандидат наук з державного управління,  
доцент кафедри соціальної освіти та соціальної роботи  
Український державний університет імені М.П. Драгоманова

## **РЕКЛАМНО-ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ ЯК ІННОВАЦІЙНИЙ ІНСТРУМЕНТ ПРОФІЛАКТИКИ ПРАВОПОРУШЕНЬ СЕРЕД НЕПОВНОЛІТНІХ У СОЦІАЛЬНІЙ РОБОТІ**

XXI століття – це час інноваційних технологій, які заповнили практично всі сфери суспільного життя: навчання, працю, дозвілля тощо. Впровадження рекламно-інформаційних технологій посприяло полегшенню та покращенню умов життєдіяльності суспільства шляхом вирішення окремих його проблем. Проте суспільно-важливих проблем в умовах українського сьогодення стає дедалі більше. Однією з таких проблем є правопорушення, які здійснюються неповнолітніми, адже лише протягом 2021 року неповнолітніми було здійснено більше 3.5 тисяч правопорушень [4].

Одним з найбільш ефективних засобів боротьби із негативними суспільними явищами в соціальній роботі є технологія соціальної профілактики, яка, за визначенням Р. Х. Вайноли, трактується як «сукупність форм, методів, прийомів, соціальної роботи, спрямованих на запобігання виникненню, поширенню чи загостренню негативних соціальних явищ та їх небезпечним наслідкам» [2, с. 412].

У сучасному середовищі, при здійсненні профілактичних заходів, все частіше розглядаються шляхи впровадження соціальної реклами. Відповідно до Закону України «Про рекламу», соціальна реклама – це «інформація будь-якого виду, розповсюджена в будь-якій формі, спрямована на досягнення суспільно корисних цілей, популяризацію загальнолюдських цінностей і розповсюдження якої не має на меті отримання прибутку» [1]. Виходячи із зазначеного, зміст соціальної профілактики із використанням соціальної реклами реалізується через вплив на фактори, що спричиняють виникнення явища правопорушень серед неповнолітніх в сучасному суспільстві.

У результаті аналізу праць різних дослідників, таких як Ф. Штумпфль, Т. Швець, К. Мураненко, А. Блага, О. Петечел, О. Стеблинська, О. Бугеранами було виділено дві групи факторів, що можуть призводити до правопорушень неповнолітніх: біологічні та соціальні. Групу *біологічних факторів* складають генетична складова (явище спадковості) та вікова складова (статеве дозрівання). Група *соціальних факторів* передбачає деструктивний вплив соціалізуючого середовища, формуванню яких передують ряд проблем:



- проблема сімейних взаємовідносин – недоліки сімейного виховання, скрутне соціально-економічне становище сім'ї, діти, з сімей, що перебувають в складних життєвих обставинах тощо;
- проблема впливу злочинних груп – фактор, що спричиняється явищем конформізму, тобто повному підпорядкуванню групі, навіть не дивлячись на її асоціальні ідеології;
- проблема залежності – переважна кількість протиправних вчинків здійснюються неповнолітніми саме в стані алкогольного чи наркотичного сп'яніння;
- комунікативні проблеми – обмеженість спілкування з іншими, неспроможність налагоджувати контакт з іншими тощо;
- проблема впливу засобів масової інформації – перегляд фільмів чи роликів, що афішують асоціальний спосіб життя, формування некоректних життєвих поглядів, що пропагують інтернет-мережі та ін.

Враховуючи зазначені фактори, розглянемо класифікацію засобів рекламно-інформаційних технологій, які варто застосовувати при здійсненні профілактики правопорушень неповнолітніх. На нашу думку, коректною в даному випадку є класифікація за О. Безпалько [3]:

1. Поліграфічна продукція – буклети, брошури, плакати, листівки тощо.
2. Зовнішня реклама – банери, вивіски, реклама на будівлях та ін.
3. Преса – газети, журнали тощо.

Однак визначена класифікація містить лише друковані матеріали, тож її варто доповнити радіотехнологіями (радіоролики, радіооголошення, радіопередачі тощо) та аудіовізуальними (рекламні ролики, рекламні фільми, короткометражні фільми, телевізійні рекламні ролики тощо).

Отже, враховуючи активне поширення у сучасному суспільстві інформаційних технологій, виникає потреба щодо інтенсивного їх впровадження в соціальній сфері в Україні, зокрема, при організації профілактичних заходів. На нашу думку, серед рекламно-інформаційних засобів, які необхідно впровадити при здійсненні профілактики правопорушень неповнолітніх варто виокремити поліграфічні, зовнішню рекламу, пресу, радіо та аудіовізуальні технології. Поширення вказаних рекламно-інформаційних матеріалів сприятиме вирішенню низки соціальних проблем у підлітковому середовищі

#### ЛІТЕРАТУРА:

1. Закон України «Про рекламу». № 270/96-ВР від 03.07.1996.
2. Соціальна педагогіка: підручник. 5-те вид. перероб. та доп. / за ред. Капської А. Й. Київ: Центр учбової літератури, 2011. 488 с.
3. Соціальна педагогіка: мала енциклопедія / за заг. ред. І. Д. Звереві. Київ: Центр учбової літератури, 2008. 336 с.
4. Рощина В. Підліткова злочинність: протягом року неповнолітні скоїли понад 3,5 тисячі правопорушень [Електронний ресурс]. URL: <https://hromadske.ua/posts/pidlitkova-zlochinnist-protyagom-roku-nepovnolitni-skoyili-ponad-35-tisyachi-pravoporushen>.

УДК 330.59(477)

**Шатківська Ірина Сергіївна,**  
здобувачка вищої освіти другого (магістерського) рівня вищої освіти  
зі спеціальності 231 Соціальна робота,  
Західноукраїнський національний університет;  
**Цеберська Надія Іванівна,**  
здобувачка вищої освіти другого (магістерського) рівня вищої освіти  
зі спеціальності 231 Соціальна робота,  
Західноукраїнський національний університет

## **СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ ЯКОСТІ ЖИТТЯ НАСЕЛЕННЯ**

Сьогодні українське суспільство переживає складний період. Військова агресія не лише не зупинила, а й посилила наше прагнення кардинально змінити своє життя, пов'язати майбутнє з прогресивною частиною світу, та звичайно, досягнути стандартів, які там панують. У найбільш загальному визначенні мовиться про підвищення якості життя населення, яке має стати головною метою соціальної політики нашої країни, критерієм успішності діяльності всіх сфер і рівнів управління.

У науковій літературі зустрічається багато визначень та підходів до самого поняття «якість життя». Так, одні визначають її як інтегральну властивість життєдіяльності людини – рівень відповідності характеристик життєвих процесів і їх поточних результатів позитивним потребам індивідів або їх соціумів, інші ж оцінюють її з позиції задоволеності населення життям з точки зору широкого набору потреб та інтересів [1; 3].

Загалом ж це поняття охоплює характеристики й індикатори рівня життя як економічної категорії, а також умови праці і відпочинку, житлові умови, соціальну забезпеченість і гарантії, охорону правопорядку і дотримання прав особистості, природнокліматичні умови, показники збереження навколишнього середовища, наявність вільного часу і можливості його доцільно використовувати, нарешті, відчуття спокою, комфортності і стабільності [3]. На формування рівня та якості життя населення впливає безліч факторів, серед яких виділяють особистісні, родинні та зовнішні чинники. У якості її інтегрального показника прийнято враховувати співвідношення 4 основних компонентів: економіко-психологічні показники; нормальний анатомо-фізіологічний статус та здоров'я; духовно-діяльнісний потенціал; психічні стани.

Зважаючи на такий перелік можна зазначити, що саме психологічні явища так чи інакше «задіяні» у формуванні узагальненої якості життя. Більш того, саме вони є специфічно людською частиною критеріальної основи цього показника (часто її називають духовним компонентом життя людей). Однак, для того щоб психологічні знання виявилися дієвими по відношенню до дослідження проблем якості життя констатації цього факту зовсім недостатньо.

Для цього необхідно операціоналізувати ці знання таким чином, щоб вони давали можливість і якісно, і кількісно оцінювати якість життя окремих осіб, соціальних груп, громадян країни в цілому, прогнозувати динаміку цієї властивості життєдіяльності, розробляти і здійснювати заходи, спрямовані на поліпшення якості життя всіх верств населення. Для цього потрібно також враховувати й соціальний аспект, зокрема різноманітність ідеалів якості життя в різних «соціокультурних системах». Так, наприклад, ціла низка науковців у своїх роботах підкреслює принципову відмінність між східною і західною «цивілізацією». Перша визначає поведінку людини за принципом «всупереч обставинам», друга – «за обставинами». У зв'язку з цим науковці навіть пропонують визначати певні соціальні групи, для яких якість життя має кардинально відмінний зміст. Так, наприклад, найбільш відомою є наступна класифікація груп осіб за ступенем вираженості компонентів якості життя:

– перша група відрізняється високими показниками задоволеності більшістю компонентів якості життя (економічний добробут, соціально-психологічне, родинне, особистісне благополуччя і особиста свобода), а вираженість компонента особистої безпеки і комфорту умов життя відповідає середньому ступеню задоволеності. Дана група респондентів є найбільш адаптованою до сучасних соціально-економічних умов життєдіяльності, сприймає їх як сприятливі для реалізації свого потенціалу, має сталу систему цінностей;

– друга група характеризувалася високими показниками задоволеності особистісним і сімейним благополуччям, середніми – своїм соціально-психологічним станом і особистою свободою, низькими показниками задоволеності економічним благополуччям, особистою безпекою і комфортом умов життя щодо інших груп. Можна припустити, що проблеми матеріального добробуту і особистої безпеки є для них найбільш актуальними. Вони оцінюють свій статус нижче в порівнянні з іншими людьми і сприймають себе як таких, що мають великі матеріальні труднощі;

– третя група відрізнялася високими показниками задоволеності особистісним благополуччям, особистою безпекою і комфортом умов життя, середніми – задоволеності економічним і соціально-психологічним благополуччям, низькими показниками задоволеності особистою свободою і сімейним благополуччям щодо інших груп. Її представники визнають найбільш актуальними потреби в особистій свободі, а також зацікавлені в поліпшенні відносин в мікросередовищі (тобто з родичами і близькими людьми). Але представники цієї групи оцінюють свій економіко-психологічний статус як більш низький у порівнянні з іншими людьми;

– четверту групу склали представники з високими показниками задоволеності економічним і сімейним благополуччям, середніми – задоволеності особистою безпекою і комфортом умов життя, низькими показниками задоволеності особистою свободою і особистісним благополуччям щодо інших груп. Компонент соціально-психологічного благополуччя знаходиться в прикордонній зоні низького і середнього ступеня задоволеності.

Такий профіль вираженості компонентів якості життя може пояснюватися молодим віком респондентів даної групи, їх залежністю від батьків і тим, що вони ще не досягли значних успіхів у професійній діяльності. Вони схильні ідентифікувати себе з людьми середнього, відносного стабільного достатку, а економікопсихологічний статус оцінюється ними як середній в порівнянні з іншими людьми;

– п'ята група складалася з осіб з високими показниками задоволеності соціально-психологічним благополуччям, особистою свободою, особистою безпекою і комфортом умов життя, середнім – сімейним благополуччям, низькими показниками задоволеності економічним і особистісним благополуччям щодо інших груп. Досягнення успіху в житті пов'язується даною групою респондентів з досягненням певного матеріального становища і особистої самореалізації. Вони вважають себе матеріально заможними в сучасних умовах і схильні оцінювати свій статус як забезпечений і здатний благополучно адаптуватися в сучасних соціально-економічних умовах. Представники цієї групи відзначають, що в даний момент вони мають деякі матеріальні труднощі, але вони незначні. Це дозволяє їм ідентифікувати себе з людьми середнього достатку. Економіко-психологічний статус оцінюється ними також на середньому рівні у рівнянні з іншими людьми [2].

Отже, способи життя різних соціальних груп, що формуються стихійно в силу мотиву афіліації, значною мірою стають індивідуальними зразками якості життя осіб, які ідентифікують себе з певною соціальною групою. Цей психологічний фактор має особливо важливе значення для вирішення соціальних проблем сучасної України оскільки з ним пов'язано наростання напруженості в суспільстві. Вона проявляється в зниженні індексу соціального настрою, в падінні рівня довіри до владних інститутів та окремих провідних політичних діячів.

#### ЛІТЕРАТУРА:

1. Дзюба І.В. Категорія рівня життя населення: сучасний підхід. *Статистика України*. № 1. 2014.
2. Каргіна Н. В. Основні підходи до вивчення психологічного благополуччя особистості: теоретичний аспект. URL: [https://scienceandeducation.pdpu.edu.ua/doc/2015/JRN\\_3/PDF/10.pdf](https://scienceandeducation.pdpu.edu.ua/doc/2015/JRN_3/PDF/10.pdf).
3. Соціальні індикатори рівня життя населення: Зб. стат. Київ: Державний комітет статистики України, 2012. 203 с.

УДК 364.62 (477)

**Шуляк Олександр Вікторович,**  
здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти  
зі спеціальності 231 Соціальна робота,  
Дніпровський національний університет  
імені Олеся Гончара

## **РОЛЬ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДОПОМОГИ У ПРОЦЕСІ НАДАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ НАСЕЛЕННЮ УКРАЇНИ**

Актуальність даної проблематики безпосередньо пов'язана з питаннями фахової підготовки та, відповідно, компетентності фахівця із соціальної роботи, покликаного виконувати у суспільстві важливу місію соціальної допомоги, підтримки й захисту населення, чим і має бути зумовлений високий імідж представника цієї професії у суспільстві.

*Коментарі.* По-перше, важливо відмітити, що безпосередньо йдеться про поклик серця, за яким, переважно на альтруїстичних засадах, фахівці із соціальної роботи самовіддано працюють з метою примноження всезагального блага у суспільстві/громадах і підвищення якості життя населення України (згадаймо філософське учення видатного українського мислителя, Г. С. Сковороди, вже своїми сучасниками визнаного у Західній Європі, з його концепцією сродної праці, яка єдино здатна сповнити людину відчуттям щастя).

По-друге, щодо іміджу слід зауважити, що в Україні ще не сформовано відповідного усвідомлення значущості й ролі фахівця із соціальної роботи, наприклад порівняно із західноєвропейськими країнами та США.

У контексті даного дослідження необхідно зазначити, що фахівець із соціальної роботи завжди має спрямовувати свої особистісні якості, професійну діяльність і власні зусилля на отримання ефективного результату. При цьому фахівець має усвідомлювати, що досягнення прогнозованого та очікуваного (ідеального) результату, на жаль, не завжди реалізується через об'єктивні та суб'єктивні причини, детерміновані якостями характеру клієнта соціальної роботи (отримувача соціальних послуг), безпосередньо йдеться, зокрема, про слабкість волі, сили духу, недостатня сформованість стресостійкості, що загалом загострюються під впливом об'єктивно зумовлених складних життєвих обставин, наприклад у ситуації війни з її болем, стражданнями, втратами (об'єктивна причина), у яку наразі занурила Україну рф.

З огляду на зазначене важливо усвідомлювати як отримувачам соціальних послуг, так і фахівцям із соціальної роботи, як на рівні держави, так і на рівні громади, що фахівець – це не просто людина, яка має поверхневі знання з різних галузей, що не призведе до досягнення ефективного результату у практичній діяльності, а це – універсальний спеціаліст, обізнаний, зокрема, на педагогіці/соціальній педагогіці, філософії/соціальній філософії, медицині, певною мірою фармації/фармакології, соціології, політології, релігієзнавстві,

культурології, інформаційних технологіях, юриспруденції тощо, а також, безумовно, психології/соціальної психології й психології соціальної роботи, психоаналізі, психотерапії.

Загалом знаннями з психології фахівець із соціальної роботи може/має послуговуватися у таких двох аспектах, як:

1) зреалізація психологічної допомоги під час надання соціальних послуг клієнтам соціальної роботи;

2) психологічна самодопомога, наприклад, з метою попередження особистісного та професійного вигорання:

а) власного;

б) колег;

в) найближчого соціального оточення (йдеться про власну сім'ю, родичів, друзів, знайомих, а також сусідів або навіть жителів відповідної територіальної громади тощо).

Детальніше зупинімося на першому аспекті. Так, психологічна допомога у роботі з отримувачами соціальних послуг є необхідною завжди, однак гостра потреба у ній безпосередньо передбачається у процесі спілкування з такими категоріями населення, як:

1) внутрішньо переміщені особи/сім'ї;

2) особи/сім'ї, які перебувають у складних життєвих обставинах;

3) прийомні сім'ї та дитячі будинки сімейного типу;

4) постраждали від насильства у сім'ї;

5) особи, які постраждали від булінгу;

б) особи, які належать до групи суїцидального ризику, а також їхні родичі та ін.

Серед перелічених категорій населення проблеми, у т. ч. психологічні, заактуалізовано війною, у зв'язку з чим у процесі надання їм соціальних послуг від фахівця із соціальної роботи вимагається високий рівень стресостійкості.

Конкретизуючи, слід зауважити, що, на нашу думку, у роботі з клієнтами, які належать до наведених вище категорій населення, доцільно й доречно впроваджувати такий вид групової психотерапії, як *психодрама*. Цей різновид роботи дозволяє у невимушеній обстановці, створеній фахівцем із соціальної роботи, наприклад під час тренінгових занять, у т. ч. online, у вигляді гри, у якій беруть участь актори й глядачі, що міняються ролями, «пережити» змодельовані складні життєві ситуації з метою позбавлення негативних емоцій.

*Отже*, психологічний складник у зреалізації надання соціальних послуг населенню України наразі, у ситуації загостреної тривожності, нестабільності й страху, виступає одним з основоположних принципів професійної діяльності фахівця із соціальної роботи.

#### ЛІТЕРАТУРА:

1. Головатий М. Ф. Соціальна політика і соціальна робота: термінологічно-понятійний словник / М. Ф. Головатий, М. Б. Панасюк. – Київ: МАУП, 2005. – 560 с.

УДК 364-78(477)

**Юрків Ярослава Ігорівна,**  
доктор педагогічних наук, доцент,  
професор кафедри соціальної педагогіки,  
проректор з науково-педагогічної роботи  
ДЗ «Луганський національний університет  
імені Тараса Шевченка»

## **ВИКОРИСТАННЯ МЕТОДІВ ГРУПОВОЇ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ В ГРОМАДІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ**

В основі соціальної роботи в територіальній громаді знаходиться широкий спектр апробованих і ефективних теорій, моделей, принципів і підходів до організації роботи та надання соціальної допомоги та підтримки. Проте, працюють вони за умови стабільної економічної, соціальної та політичної ситуації в країні, на жаль, зараз, українці переживають далеко не найкращі часи. Збільшення кількості вразливих верств населення в наслідок військової агресії росії проти України (внутрішньо переміщенні особи, дітисироти, люди з особливими потребами, багатодітні та малозабезпечені родини тощо) поставило перед соціальними працівниками складне запитання – як організувати надання соціальних послуг у територіальній громаді в умовах вимушеної міграції населення, обстрілів, відсутності електроенергії та зв'язку.

Питанням роботи в громаді як складовій діяльності соціального працівника присвячені окремі праці О. Безпалько, І. Зверєвої, К. Іващенко, А. Капської, О. Кравченко, П. Поліщук, Т. Семигіної, Г. Слосанської, В. Сідорова, М. Скачко, Л. Тютті та інші.

Метод у соціальній роботі виконує подвійну роль, оскільки, з одного боку він виступає як спосіб, шлях пізнання і застосування знань, що вироблені в науках про життєдіяльність людини та в соціальній практиці, а з іншого боку, як конкретна дія, що сприяє якісній зміні об'єкта (суб'єкта). З урахуванням цього, сучасна дослідниця І. Астремська надає досить змістовне та влучне визначення, під методом соціальної роботи авторка розуміє спосіб організації соціальної роботи, що приводить до досягнення оптимального результату і забезпечує позитивні зрушення в розвитку об'єкта (суб'єкта) соціальної діяльності [1].

Якщо говорити про чинну класифікацію методів соціальної роботи, їх досить багато, окреслимо лише деякі. Класичною заведено вважати класифікацію, запропоновану М. Річмонд, у якій вона виділяє індивідуальні, групові та громадські методи соціальної роботи. Саме ці методи соціальної роботи лягли в основу розробки усіх наступних класифікацій. І. Зверєва, О. Безпалько визначаються такі групи спеціальних методів соціальної роботи: організаційні (адміністративні), соціально-економічні, педагогічні та психологічні. М. Грига, А. Капська, М. Лукашевич, Л. Тюття класифікують методи соціальної роботи за такими ознаками: за напрямками та формами

діяльності (організаційні, соціально-психологічні, соціально-педагогічні, соціально-медичні, соціально-економічні); за об'єктами соціальної роботи (індивідуальні, групові, в громаді); за суб'єктами соціальної роботи (методи, які застосовують окремі спеціалісти, колектив соціальної служби, орган управління соціальною роботою) [2].

За іншою класифікацією, яка бере за основу специфіку роботи державних служб соціального захисту населення, розрізняють: соціально-економічні методи (натуральна і грошова допомога, пільги, компенсації та допомоги, догляд і побутове обслуговування тощо); організаційно-розпорядчі методи (орієнтовані на координацію взаємовідносин соціальної роботи з організаційною структурою соціальних служб); психолого-педагогічні методи (характерною їх особливістю є безпосередня взаємодія з клієнтом через механізм соціально-психологічної, педагогічної зміни його поведінки, самопочуття тощо).

У сучасній соціальній практиці соціальної роботи поширена класифікація методів на первинні (класичні й нові) та вторинні. До класичних методів соціальної роботи відносять: індивідуальну допомогу, групову роботу, роботу у громаді. До нових методів соціальної роботи належать: індивідуальна терапія, сімейна терапія, групові терапії. До вторинних – супервізія, планування, консультування, супровід практики, розвиток організації, менеджмент [3].

Проаналізувавши загальноприйняті методи соціальної роботи, далі представимо методологічні моделі групової соціальної роботи, які є доцільними та актуальними в наявній соціально-політичній ситуації в Україні, ці моделі не вимагають присутності клієнта, можуть реалізовуватися за допомогою можливостей інформаційно-цифрових технологій або опосередкованої участі соціального працівника (організатор, медіатор, сторонній експерт і спостерігач), активними учасниками соціальних процесів є активно налаштовані мешканці територіальної громади.

**1. Моделювання сусідства.** У цій моделі соціальний працівник виступає, як посередник, головними виконавцями та активною стороною є мешканці громади. Прикладом діяльності подібних груп – є створення групи людей, що є сусідами, з метою профілактики правопорушень; надання допомоги й підтримки людям з особливими потребами, самотнім людям похилого віку, людям, які потребують індивідуального, довготермінового догляду.

**2. Модель організації групового дозвілля.** Подібні групи існують без зовнішнього керівництва, роль соціальних працівників полягає в організації та структуризації діяльності, наприклад запропонувати організатора, який допоможе зібрати зацікавлених людей та залучити їх до цілеспрямованої діяльності (наприклад, з організації спортивної команди, творчого чи розважального заходу для вразливих верст населення). Такі групи можуть додатково розвивати ті чи інші навички (медіації, адаптації до нових умов життя).

**3. Модель організації групового навчання.** Ці групи можуть працювати, як онлайн (за допомогою месенджерів і цифрових платформ для



проведення зустрічей – GoogleMit, Teams, Zoom, Hopins, vFAIRS, Bevy), так і офлайн. У таких групах відбувається навчання тим чи іншим навичкам діяльності, часто звичайними дидактичними методами, наприклад, батьківські групи, різні дискусійні групи.

**4. Модель самопомоги.** Це групи, які об'єднують клієнтів з подібними проблемами (у рамках програм соціально-психологічної реабілітації, що використовують групові форми роботи, наприклад, «Група клієнтів, які зловживають алкогольними напоями або наркотичними речовинами»), які збираються разом для моральної, емоційної та інформаційної підтримки. Зауважимо, що технологія соціально-психологічної реабілітації цієї групи клієнтів радить відмовитися від послуг фахівців із соціальної роботи, адже, клієнт, на певному етапі реабілітації має сам навчитися приймати рішення та зрозуміти пагубність своєї звички, проте, соціальний працівник може бути ініціатором створення таких груп. Діяльність таких груп може здійснюватися в офлайн форматі за допомогою цифрових платформ для проведення веб-конференцій.

**5. Модель соціалізації.** Соціальний працівник, діючи в подібних групах як агент соціалізації, активно навчає, задає моделі соціальної поведінки, допомагає прискорити навчання нових соціальних ролей і розвивати рольову компетентність, організує дискусії, забезпечує сприятливе середовище і, таким чином, створює можливості для зміни рольової поведінки та взаємодії. Такі групи створюються зазвичай у системі пенітенціарних установ, лікарнях тощо з метою адаптації та реадaptaції певних категорій людей до тих чи інших ситуаційних умов. Знову ж таки, роль соціального працівника досить опосередкована, організувавши роботу він залишається стороннім спостерігачем та може приділити свою увагу тим клієнтам, які потребують безпосереднього спілкування та втручання з боку цього фахівця.

**6. Модель психокорекційної роботи.** Відразу зазначимо, що на відміну від психотерапевтичних груп, метою діяльності цих груп не є лікування неврозів, реактивних станів та інші клінічно виражені психопатологічних станів, це сфера діяльності клінічних психологів, психотерапевтів, психіатрів тощо. Модель психокорекційної роботи полягає в створенні груп для клієнтів, які хочуть розв'язувати емоційні проблеми, метою таких груп можуть бути розвиток самосвідомості та самоприйняття, поведінкова корекція тощо, як і в попередніх випадках, діяльність цих груп можлива в форматі онлайн.

**7. Модель групової роботи з клієнтами з особливими потребами.** Ця група клієнтів є особливою не тільки враховуючи нетиповість психічного або фізичного розвитку, але і має проблеми з мобільністю, для цієї групи клієнтів онлайн зустрічі є порятунком і можливістю інтегруватися в суспільство та бути активним членом громади. Серед проблем, які постають перед клієнтами з особливими потребами є: труднощі при навчанні в школі, конфлікти з поліцією, соціальними, соціальна ізоляція. Соціальний працівник, як організатор діяльності, може залучати до роботи цих груп спеціальних педагогів, практичних психологів, реабілітологів, дефектологів, фахівців з АВА-терапії,

поведінкової терапії, арт-терапії. Окреслено коло фахівців урахувавши склад групи клієнтів з особливими потребами можуть готувати методичні рекомендації, комплекс корекційних вправ і методик, відео лекцій, які можуть використовуватися клієнтами у будь-який зручний для них час.

**8. Модель взаємного інтересу та взаємодопомоги.** Реалізація цієї моделі – дієвий спосіб включення клієнта у відносини з однолітками, колегами, сусідами та взагалі будь-якими людьми, які мають схожі інтереси та прагнення. Програми роботи таких груп не мають ні корекційних, на політичних чи правових цілей як основні (хоча вони й можуть спонтанно виникати у процесі групової життєдіяльності). Цілі та напрями діяльності групи визначаються самими учасниками виходячи з принципів взаємного інтересу та взаємодопомоги. Соціальний працівник більшою мірою концентрується на залученні учасників групи до спільної діяльності, міжособистісної взаємодії та міжособистісних відносин і виступає у ролі посередника у взаємодії між членами групи та у взаємодії групи із зовнішніми соціальними інститутами, що не вимагає його повноцінного включення в роботу цієї групи [2; 3; 4; 5].

Таким чином, в Україні накопичений чималий досвід організації соціальної роботи в межах територіальних громад, але повномасштабна військова агресія росії поставила соціальних працівників перед необхідністю шукати такі форми та методи соціальної роботи, які будуть ефективно працювати в умовах вимушеної міграції населення, обстрілів, відсутності електроенергії та зв'язку тощо. На нашу думку, це мають бути такі методи, які можуть реалізовуватися за допомогою можливостей інформаційно-цифрових технологій, де соціальний працівник виступає як організатор, медіатор, сторонній експерт і спостерігач, активними учасниками соціальних процесів є активно налаштовані мешканці територіальної громади.

### ЛІТЕРАТУРА:

1. Астремська І. В. Прикладні методики та основи супервізії в соціальній роботі : навчальний посібник. Миколаїв: Вид-во ЧНУ ім. Петра Могили, 2017. 396 с.
2. Іванова І. Б. Методи соціальної роботи (на основі державних стандартів соціальних послуг). Київ: Університет «Україна», 2018. 302 с.
3. Кубіцький С. О. Технології соціально-педагогічної роботи в зарубіжних країнах: Навч. посіб. Київ: Міленіум, 2015. 300 с.
4. Купенко О. В. Соціальна робота: від теорії до практики: навч. посіб. Суми: СумДУ, 2020. 192 с.
5. Семигіна Т. Сучасна соціальна робота. Київ: Академія праці, соціальних відносин і туризму, 2020. 275 с.

УДК 364.4-055.5/.7

**Яковенко Галина Василівна,**  
здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти  
зі спеціальності 231 Соціальна робота,  
Дніпровський національний університет  
імені Олеся Гончара

## **СУЧАСНІ СТРАТЕГІЇ ТА РЕАЛІЇ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ ІЗ СІМ'ЯМИ, ЯКІ ПЕРЕБУВАЮТЬ У СКЛАДНИХ ЖИТТЄВИХ ОБСТАВИНАХ**

Наразі війна рф проти України позначилася на житті усіх осіб та сімей, оскільки умови існування українців з огляду на біль, втрати, переживання, тривожність, проблеми у веденні домогосподарства тощо за своєю сутністю є складними. У зв'язку із цим в українських громадах спостерігається зростання кількості сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах. Отже, пильної уваги держави загалом і фахівців із соціальної роботи, зокрема, потребують сучасні реалії як життєдіяльності українців, так і професійної діяльності фахівців із соціальної роботи. У даному контексті безпосередньо йдеться про такі численні факти, як:

- 1) збільшення кількості малозабезпечених сімей;
- 2) міграція, у т. ч. за межі країни;
- 3) погіршення стану здоров'я українців (як фізичного так і психічного, й емоційного тощо);
- 4) зростання кількості розлучень, домашнього насильства тощо.

З огляду на загальноновизнаний факт, згідно з яким сім'я є найкращою умовою виживання, захисту й розвитку дітей, зміцнення сім'ї й профілактичні заходи щодо уникнення ризиків, а також технології соціальної роботи з подолання складних життєвих умов є прерогативою соціальної політики України та соціальної роботи, оскільки від збереження цілісності сім'ї, сімейного клімату, добробуту й благополуччя, залежить, яким буде майбутнє дітей, а відповідно – і майбутнє нашої держави. У зв'язку із цим від фахівців вимагається володіння сучасними технологіями соціальної роботи із сім'ями, які перебувають у складних життєвих обставинах, у чому й полягає актуальність даної тематики.

У контексті даного дослідження важливо відмітити, що у Законі України «Про соціальні послуги» чітко визначено перелік чинників, які можуть спричинити складні життєві обставини:

- «а) похилий вік;
- б) часткова або повна втрата рухової активності, пам'яті;
- в) невиліковні хвороби, хвороби, що потребують тривалого лікування;
- г) психічні та поведінкові розлади, у тому числі внаслідок вживання психоактивних речовин;
- г) інвалідність;
- д) бездомність;

- е) безробіття;
- є) малозабезпеченість особи;
- ж) поведінкові розлади у дітей через розлучення батьків;
- з) ухилення батьками або особами, які їх замінюють, від виконання своїх обов'язків із виховання дитини;
- и) втрата соціальних зв'язків, у тому числі під час перебування в місцях позбавлення волі;
- і) жорстоке поводження з дитиною;
- ї) насильство за ознакою статі;
- й) домашнє насильство;
- к) потрапляння в ситуацію торгівлі людьми;
- л) шкода, завдана пожежею, стихійним лихом, катастрофою, бойовими діями, терористичним актом, збройним конфліктом, тимчасовою окупацією» (п. 15, ч. 1, ст. 1) [1].

Наразі реалії соціальної роботи із сім'ями, які перебувають у складних життєвих обставинах, на жаль, часто ускладнюються такими рисами, притаманними їхнім членам, як байдужість, надмірна втома, пасивність, розгубленість, невміння висловлювати свої потреби, проблеми та формулювати свої цілі, брак уваги до дітей, нехтування їхніми інтересами та ін. і всі ці риси, охоплюючи різні аспекти життєдіяльності сім'ї, лише поглиблюють кризову ситуацію, у якій вона опинилася.

Важливо відмітити, що складні життєві обставини, у яких перебуває сім'я, викликані не якоюсь однією причиною, яка, до того ж, лежить на поверхні. Як правило, їх зумовлює цілий комплекс проблем. Наприклад, скорочення батьків (або одного з них) і подальша неможливість працевлаштуватися спочатку через об'єктивні причини (брак відповідних кваліфікації звільненого робочих місць на ринку праці) – безробіття батьків спричиняє малозабезпеченість сім'ї, що, зокрема, може провокувати пияцтво, яке, у свою чергу, може служити причиною сварок, безвідповідального батьківства, зрештою, домашнього насильства тощо. Зрозуміло, що загалом ці «події» негативно впливають на здоров'я, психіку та поведінку дітей у такій – уже неблагополучній – сім'ї. Інакше кажучи, першопричиною неблагополуччя сім'ї у наведеному прикладі послужило безробіття, а негативним наслідком безпосередньо може стати – девіантна поведінка дитини.

Загалом варто відмітити, що у сучасних умовах буття України одна з важливих стратегій сучасної соціальної роботи із сім'ями, які перебувають у складних життєвих обставинах, полягає у різнобічній допомозі сім'ї з метою її збереження й функціонування у сприятливих для здоров'я умовах, необхідних для гармонійного розвитку дитини, а також саморозвитку інших її членів, здатних поратися з життєвими негараздами, що забезпечить розвиток держави.

#### ЛІТЕРАТУРА:

1. Закон України «Про соціальні послуги» від 17.01.2019 № 2671-VIII [Електронний ресурс]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text>.

## ЗМІСТ

## СЕКЦІЯ 1.

## РОЛЬ ФАХІВЦЯ ІЗ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ У ПРОЦЕСІ РОЗБУДОВИ СУЧАСНОЇ ГРОМАДИ Й ПІДВИЩЕННІ ЯКОСТІ ЖИТТЯ ЇЇ ЧЛЕНІВ

<b>Біскуп В. С.</b> Соціальна профілактика в громаді у роботі фахівця із соціальної роботи.....	3
<b>Бодня А. І.</b> Гуманітарний кейс-менеджмент у практиці соціальної роботи.....	5
<b>Бугерко Я. М., Юцик (Гуменюк) В. Г.</b> Професійна компетентність соціального працівника як чинник ефективної діяльності в громаді.....	8
<b>Бурдинська М. М., Попіль Лілія Я.</b> Ціннісні аспекти психосоціальної роботи в громаді.....	12
<b>Даниленко А. В.</b> До питання про формування у підлітків мотивації до здорового способу життя.....	15
<b>Житинська М. О.</b> Особливості підготовки фахівців до роботи у напрямку психологічної реабілітації людей похилого віку в умовах воєнного стану.....	18
<b>Король С. М., Агеєнко Я. К.</b> Профорієнтаційна робота – запорука професіоналізму.....	22
<b>Кравченко О. О.</b> Підготовка фахівців до надання реабілітаційних послуг в громаді.....	23
<b>Крупник З. І.</b> Професіограма фахівця соціальної сфери у сучасних умовах життя.....	26
<b>Миколюк С. М.</b> Соціальна робота у сфері захисту прав дитини.....	29
<b>Павленко О. О., Шкарбатова А. О.</b> Специфіка волонтерської діяльності в громаді в умовах повномасштабної війни рф в Україні: прикладний аспект.....	31
<b>Підвальна Ю. В.</b> Особливості соціальної роботи в громаді сільської місцевості.....	41
<b>Семигіна Т. В., Палатна Д. О.</b> Самоорганізація громад в умовах природних та штучних катастроф: уроки для української соціальної роботи.....	44
<b>Спірін А. А.</b> Налагодження соціального партнерства у територіальних громадах як виклик сьогодення.....	48
<b>Шандрук С. К., Сеник А. М.</b> Планування та оцінний аналіз у діяльності сучасного соціального працівника.....	51
<b>Швед О. В.</b> Роль соціальних працівників у допомозі жертвам сексуального насильства, пов'язаного з війною.....	53
<b>Шевчук О. М.</b> Роль особистості соціального працівника в ефективній взаємодії з клієнтом.....	60
<b>Яремко О. М., Зелена Т. В.</b> Територіальна громада і отримувачі соціальних послуг: проблеми реалізації європейсько-правових цінностей...	64

**Яремчук Г. О.** Роль фахівця із соціальної роботи у діяльності з людиною, яка втратила жагу до життя..... 66

## СЕКЦІЯ 2.

### ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ В ГРОМАДІ ІЗ СІМ'ЯМИ, ЯКІ ПЕРЕБУВАЮТЬ У СКЛАДНИХ ЖИТТЄВИХ ОБСТАВИНАХ

<b>Албул І. В.</b> Експертна оцінка соціального супроводу сімей з дітьми, які перебувають у складних життєвих обставинах.....	70
<b>Бойко О. М.</b> Особливості соціальної роботи щодо подолання різних форм дезадаптованості дітей та молоді в громаді.....	73
<b>Борисова Ю. В.</b> Методи оцінки потреб внутрішньо переміщених людей в умовах приймаючих громад.....	77
<b>Гудим А. В.</b> Війна у нелюдських умовах.....	80
<b>Данилюк К. В.</b> Сучасні аспекти публічного управління ринком праці та забезпечення зайнятості населення громад в умовах війни.....	83
<b>Дубич К. В.</b> Сучасні проблеми забезпечення соціальними послугами населення громад в умовах війни.....	86
<b>Золотаренко В. О.</b> Молодіжні центри та простори як осередок надання соціальних послуг населенню в громаді під час війни.....	90
<b>Костенко А. М., Шеремет М. Д.</b> Організація соціальної роботи із сім'ями, які постраждали від війни.....	93
<b>Кримчак Л. Ю.</b> Особливості соціальної роботи з бездомними клієнтами.....	98
<b>Мальцева О. І.</b> Актуальність застосування медіації у вирішенні сімейних конфліктів.....	103
<b>Миколюк Н. М.</b> Соціальна робота із дітьми, які перебувають у складних життєвих обставинах.....	106
<b>Надвичина Т. Л., Сторож П. В.</b> Зарубіжний досвід соціальної підтримки малозабезпечених сімей.....	108
<b>Оліфіренко Т. В.</b> Незапланована вагітність у підлітковому середовищі.....	111
<b>Островська Н. О.</b> Формування батьківської компетентності у сім'ях внутрішньо переміщених осіб у діяльності територіальної громади..	114
<b>Отрощенко Н. Л.</b> Відновлювальні технології соціальної роботи з сім'єю як інноваційний напрямок профілактики сімейного неблагополуччя	118
<b>Охмак Н. М.</b> Специфіка соціальної роботи з прийомними сім'ями у контексті складних життєвих обставин.....	122
<b>Павленко О. О., Корнієнко В. К.</b> Громада як осередок соціальної роботи з дітьми та сім'ями.....	124
<b>Підгурська М. В., Бойко Т. В.</b> Психогігієнічна профілактика гендерних стосунків юнаків і дівчат.....	129
<b>Рудакевич О. М.</b> історичні традиції та особливості соціального служіння УГКЦ у Галичині (XIX – початку XX ст.).....	133

<b>Соляник М. Г.</b> Державні суб'єкти соціальної роботи із сім'ями, які перебувають у складних життєвих обставинах.....	138
<b>Степаненко В. І.</b> Робота міждисциплінарних команд у громадах з організації соціального захисту дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах.....	142
<b>Шарудіна М. В.</b> Інтеграція внутрішньо переміщених осіб у громаді.....	146
<b>Шашкіна В. М.</b> Організація соціально-психологічного супроводу внутрішньо переміщених осіб у громаді.....	149
<b>Ясточкіна І. А.</b> Вплив війни на становище сімей з дітьми в Україні.....	153

### СЕКЦІЯ 3.

## ПЕРСПЕКТИВНІ НАПРЯМИ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ У ГРОМАДАХ УКРАЇНИ

<b>Альошін М. М.</b> Освітня інституція як суб'єкт соціальної роботи у громаді із особами, які постраждали внаслідок війни.....	156
<b>Бибик Д. Д., Шпаковська В. В.</b> Інноваційні моделі надання соціальних послуг людям похилого віку: специфіка та практики впровадження.....	160
<b>Бойко П. А., Німко В.</b> Соціальна робота з персоналом: завдання та функції.....	164
<b>Вакулєнко О. В.</b> Громада як об'єкт і суб'єкт соціальної роботи.....	167
<b>Вітютєв Г. О.</b> Соціальна робота з ЛГБТ+ студентами: проблема безкарності булінгу та дискримінації.....	171
<b>Гнатенко М. П.</b> Здорова сім'я та екологічне виховання дітей як превентивна міра у боротьбі зі злочинністю.....	175
<b>Діденко Н. Г.</b> Організація діяльності місцевої влади щодо соціальної інтеграції ВПО у громадах в умовах війни.....	178
<b>Єрмоленко В. С.</b> Девіантна поведінка підлітків у соціумі та її профілактика.....	182
<b>Іващенко К. В., Юр'єв І. А.</b> Особливості надання соціальних послуг людям похилого віку у територіальному центрі соціального обслуговування.....	186
<b>Кахнович Д. Р.</b> Роль соціальної реклами у розбудові сучасної ціннісної системи координат українця.....	190
<b>Кілімченко Д. С.</b> Соціальна сфера суспільства в умовах діджиталізації.....	192
<b>Кліщ К. А.</b> Соціальна робота в громаді в умовах воєнного стану в Україні.....	195
<b>Ковальчук І. В., Кричун Н.</b> Роль засобів масової інформації у соціальній роботі в громаді.....	198

<b>Коляда Н. М.</b> Громадська організація як осередок соціальної роботи у громаді.....	201
<b>Котелевець А. М., Мартинюк Я. В.</b> Волонтерська діяльність як перспективний напрямок соціальної роботи у громадах України.....	204
<b>Кошіль О. П.</b> Особливості ефективного лідерства у громаді в умовах кризи.....	207
<b>Краснова Н. П.</b> Формування соціальної компетентності підлітків в умовах сільської територіальної громади.....	210
<b>Криницька С. О.</b> Сутність та профілактика суїцидальної поведінки.....	214
<b>Кулик А. В.</b> Соціальна робота в українських громадах: виклики, проблеми та способи їх вирішення.....	217
<b>Кульчицький Т. Р., Ганджа С. І.</b> Особливості волонтерської роботи з внутрішньо переміщеними особами в Україні.....	220
<b>Купенко О. В.</b> Дуальна освіта як фактор розбудови соціальної роботи в громаді.....	223
<b>Левченко Н. В.</b> Молодіжний центр: перспективний напрям розвитку молодіжної роботи в громаді.....	227
<b>Миколюк Ю. М.</b> Соціальна робота із дітьми: сьогодні та завтра.....	229
<b>Михальчук В. М., Гойда Н. Г.</b> Проблеми забезпечення соціально-хоспісною допомогою та реабілітаційними послугами населення громад у період військової агресії.....	232
<b>Мітлицька С. П.</b> Превенція сексуального насильства над дітьми як актуальний напрям соціальної роботи в громаді.....	235
<b>Міхєєва О. Ю.</b> Соціальна реабілітація військовослужбовців з числа учасників бойових дій.....	238
<b>Моргай Л. А.</b> Соціальний захист громадян в умовах децентралізації.....	242
<b>Неїжпапа Л. С.</b> Соціокультурна анімація в громаді як спосіб активізації молоді.....	245
<b>Олексюк Н. С., Бачинська О. М.</b> Ресурсна підтримка внутрішньо переміщених осіб шляхом розвитку соціального підприємництва в ОТГ....	248
<b>Осетрова О. О.</b> Суїцидальна превенція як нагальна потреба розбудови сучасної громади.....	252
<b>Петришин Л. Й., Гнатишин Ю. А.</b> Медіація як метод врегулювання конфліктів у роботі соціального працівника.....	256
<b>Поліщук О. Р.</b> Соціальний краудфандинг в умовах війни.....	259
<b>Попов О. А.</b> Проектна діяльність територіальних громад у площині соціальної роботи.....	262
<b>Солнишкіна А. А.</b> Специфіка соціальної роботи та соціального захисту в країнах, що зазнали впливу воєнних дій: досвід Грузії, Балканських країн, України.....	266



<b>Федотова Л. В.</b> Психологічна реабілітація людей з інвалідністю засобами інклюзивного туризму.....	269
<b>Хохуля Н. В.</b> Рекламно-інформаційні технології як інноваційний інструмент профілактики правопорушень серед неповнолітніх у соціальній роботі.....	271
<b>Шатківська І. С., Цеберська Н. І.</b> Соціально-психологічні чинники якості життя населення.....	273
<b>Шуляк О. В.</b> Роль психологічної допомоги у процесі надання соціальних послуг населенню України.....	276
<b>Юрків Я. І.</b> Використання методів групової соціальної роботи в громаді в умовах воєнного стану.....	278
<b>Яковенко Г. В.</b> Сучасні стратегії та реалії соціальної роботи із сім'ями, які перебувають у складних життєвих обставинах.....	282